

કાળો નાગ.

લખનાર
મુલકશમ.

પ્રગટ કરનાર
એલ્ફ હોરમસન દેસાઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૦૮-૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડા.બો. ના.ગ.

વિષય ૬-૨૩

કાળો નાગ.

એક પારસી સંસારી વારતા.

લખનાર :—ગુલશામ

તે

જાંહગીર નશરવાનજી પટેલ.

પ્રગટ કરનાર

એદલ હોરમશાજી દેશાઈ.

આવૃત્તી પહેલી.

ઇ. સ. ૧૯૨૨.

કીમત રૂ. ૨૧૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૦૦૯૮
૫-૨

આ પુસ્તક “ નવરંગ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ ” માં અરવિંદશર ખરોદજી
દેશાઈએ નં. ૨૩૭, ખનનગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ મધે છાપ્યું છે અને
મી. એકલ હોદ્દામશજી દેશાઈએ ખનનગેટ, સ્ટ્રીટ
કોટ, મુંબઈ મધેથી પ્રગટ કર્યું છે.

સર્વ હક્ક સ્વાધીન છે.

મારી તરફના બે બોલ.

“મામા પરણે ને મા પરીસે” આ કેહેવત બાવા આદમના વખતની છે એ તો સર્વે કોઈ જાણે છે. ઇંગ્લેન્ડમાં સાધારણ રીતે બોલાય છે કે “you call me, I call thee.” આને મળતુંજ કાંઈ સાંટક હાલમાં આવી બન્યું છે. હું પોતે વારતાના ને મુસાફરીના ચીથણ અવાર નવાર ચચડાવી કાઢાડું છું અને રમુજના રણસંચામમાં ફાંફાં માફાં છું અને તેજ મેદાનમાં મીત્ર ગુલફામ પણ રમી રહેલો છે.

જ્યારે મીં ગુલફામે પોતાનું આ “કાળા નાગ” નામનું પુસ્તક લખી તૈયાર કર્યું ત્યારે મને વીનંતી કરી કે મારે તે વાંચી બે બોલ સુચના આકારે કરવા. કેમ ના કહું? બે ચાર કારણોને લીધે મેં આ વાર કલમ હાથમાં ધરી છે. પેહલું તો એ કે મીં ગુલફામ કાંઈ વરસો થયાં મારા એક ભરૂંસેદાર હમશરીક લેખક છે. વળી તેવણની મતી હાસ્યરસ તરફ ઢળતી છે જે મારી તબી-અતને માફક આવતી છે. ગુલફામે આ પત્રની હાફીસમાં કલમને ઘસ ઘસ કરીને દુનીઆદારીનો, તેમાં ખાસ કરીને પારસી દુનીયાદારીનો બહુ અચ્છો અનુભવ મેળવ્યો છે, એટલે એમની વારતામા છાબરડા જેવું તો હોયજ નહીં.

મેં પેહલાંથીજ સરત કરી હતી કે હું જાડું માખણ લગાડનાર નથી, જે ખરૂં હશે તે કહીશ. વારતાનું વળું સીલસીલાબંધ વાંચવા લાયક છે. આખી કેતાબમાં ઘણા

ખુનો નજરે પડે છે તો કાંઈક ઓછાં કીધાં હોત તો હું
 વધારે પસંદ કરત. દાખલા તરીકે એક હીંદુ સોલ્ડીસીટર
 એક પારસીને ભોંયરાંમા નાખી દઈ ફાલકું ધાંકી દઈ મારી
 નાખવાની તજવીજ કરે છે એ બનવા ભેગ નથી. કેહવામા
 આવે છે કે ભોંયરાંમા ઉજરડાંની કે હવાની બાત નથી તો
 તેમા માણસ એક કલાકખાં જીવી કેમ શકે. વળી જરા
 વારમાં ભોયડું પાણીથી ડોકાં સુધી ભરાઈ બાંધે છે તો એ
 પાણી ક્યાંથી આવ્યું? એવી એવી નાહાની અસંભવીત
 બીનાઓ એક બાબુએ મુકીશું કારણ કે ત્યાં વગર કથામાં
 રસ આવે નહીં. બાકી ભાશા સારી છે, વારતાનું વળું
 પણ ઠીક રચ્યું છે. ધનજીશા સરાફને એકદમ ફરેસ્તો
 બનાવી દીધો છે અને.....હીંદુ. વકીલને છેકજ
 શેહેતાનની ઓલાદનો ચીતાર્યો છે. તેમાં જરા અતીશયેકતી
 જેવું લાગે છે. એકજ ચીજ મને પસંદ આવી નથી. તે
 એ કે બહેર ખબરો કેતાબની છેડે અથવા શરૂઆતમા
 આપવાને બદલે વાંચણની વચે વચે ઘુસાડી દીધી છે તે ઠીક
 લાગતું નથી. અરધું પાણું વાંચ્યું કે ધનશાહે લાખ રૂપીઆ
 કહાડી આપયા અને તેની નીચે “બાલને લગાડવાનું તેલ”
 આવી બાંધે તો જરા આંચકો લાગી બાંધે છે.

માફ ઘણું મન થયું કે વારતાનું વળું અંહી સમ-
 બળું પણ તારે પછી ચોપડીને વાસતે પૈસા કેણ ખરચે
 એવા વીચારથી અત્રેજ ખતમ કરું છું.

લા० જાંહંગીર બે. મરઝબાન.

બનામે યજ્ઞ.

કાંઈકે ખુલાસો.

મહેરબાન વાંચનાર—

આવી વાર્તાઓ કેવાં કુટુંબોમાં અને કેટલી ઉમરના માણસો વચ્ચે વંચાય છે તેનો કાંઈક અનુભવ મેં મેળવેલો હોવાથી આ મારી નાનકડી વાર્તામાં મેં તેકી નીતી અને સચવટનો તરીકો અખંડ સંગીન રાખ્યો છે અને હું હિમતથી કહીશ કે મારા સર્વથી સખ્ત ટીકાકારો પણ એ બાબતમાં મને સહેજખી બદનામી આપી શકશે નહીં. મેં એવોજ નીયમ રાખ્યો છે કે કોઈનું દીલ દુખવવું નહીં. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના હાલના પ્રેસીડન્ટ હરડીંગ જ્યારે એક મોટા વર્તમાનપત્રના માલિક અને મુખત્યાર હતા ત્યારે તેમણે પોતાના સંબંધી મદદનીશો જોગી ચોકસ સુચના બહાર પાડી હતી. તેમાં એક મુખ્ય સુચના નીચે મુજબની હતી :

“ We want this paper so conducted that it can go into any home without destroying the innocence of any Child.”

મેં હમેશાં આ શીખામણ મુજબ ઓસ્તવારીથી ચાલવાની કોશિશ કરી છે અને હું દુવા ગુજારું છું કે મારી જીંદગીના છેડા સુધી તેજ નીયમ મુજબ ચાલવાની ખુદા મને તોશીયત દે.

આ મારી વાર્તા વરસોની વાત ઉપર “ગપ સપ” ચોપાન્યાં મધે “દોલતમંદ દહત”ના ટાઇટલ હેઠળ પ્રગટ થઇ હતી અને તે વાર્તાએ સારી લોકપ્રીયતા મેળવેલી હોવાથી અને તેને એક પુસ્તક રૂપે બહાર પડેલી જોવાની ઇચ્છા મારા ધણાક મીત્રોએ દેખાડેલી હોવાથી આ વાર્તા મેં પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતોજ તેટલા મારા મીત્ર મી० એલ્લજી દેસાઇ ઉચ્ચટબર અન્યા અને પોતાની ગીરોથી તે છપાવવાની તેમણે ઇચ્છા દેખાડી જે ઇચ્છાને અનુસરીને મેં તેવણને આ કામમાં મારી અદના મદદ આપી. વાર્તાનું નામ બદલ્યું છે કારણકે આગલું નામ મારા વીચાર મુજબ બંધાયેલું મને લાગ્યું હતું નહીં. અસલ વાર્તાનો સમગ્રો ભાવાર્થ અને અસલીયાત આ ચોપડીમાં મેં જાણવી રાખ્યાં છે પણ સહેજ ઉપર ટપકેનો ફેરફાર મેં કરી લીધો છે. મારે અત્રે કહેવું જોઈએ કે આ વાર્તાનો પ્લોટ મારી પોતાની કલ્પના મધેથી ઉપજાવેલો “ઝોરીજનલ” છે પણ તેમાં આવતો એક અનાવ— “ભોંયરાંમાં પાણી છોડી ધનજીને કુઝાડીને મારી નાંખવાની દુરગા-શંકરની કોશિશ”—વાળો અનાવ મેં એક સીનેમા શીલ્પ ઉપરથી લીધો છે. પણ વાર્તાનું આખું વલું અને બીજી સમગ્રી આખતો કોઈબી આધાર વના મેં ઉપજાવી કઢાડી છે. “ભોંયરાંમાં પાણી ક્યાંથી આવ્યું!” આ સવાલનો જવાબ વાર્તા મધેથીજ મન્દેશી કીનારા ઉપરનું સ્લુસ તે કામ બજાવે છે.

મારા મહેરબાન શેઠજી જાંહગીરજી બેરામજી મરઝાને મારી આ વાર્તાને માટે પોતા તરફના “બે બોલ” લખી આપ્યા છે તે માટે હું તેવણનો બારે આભાર માનુ છું અને તેમાં ખાસ કરીને

એવણુ સાહેબે મારે માટે જે, મગરૂરી ઉપગ્રવનારા સમુદન લખ્યા છે તે માટે હું એવણુનો અતીશય હેશાનમંદ થયો છું. એવણુની આએ તથા આગલી અસંખ્ય મહેરબાનીના દાખલા હું મારી જીંદગીના છેડા સુધી કદીખી ભુલીશ નહીં.

છેવટે-મેહરબાન વાંચનાર-મારી તમને અરજ છે કે ભુલ અને ખામી જે આ વાર્તાના કોઇ ભાગમાં તમે ભુલો તો તે દરગુજર કરજો-ભુલ વનાનું કોઇખી માણુસ નથી એમ વીચારી લેજો-કાંઇ સાફ લાગે તો તેની કદર કરવાની મહેરબાની દરમાવજો અને જે દીક્સોઝી પ્રીતી અને ચાહેના મારાં લખાણો તરફ તમેએ સામાન્ય રીતે આજ લગન દેખાડી છે તે ચાલુ રાખવાની કૃપા કરજો.

લા. દુવાગો,

ગુલફામ.

પ્રગટ કરનાર તરફનો દીઆર્યો.

શીયાળાની સીઝનની સમીક્ષાએ લાયબ્રેરીમાં એસી હું એકાદ જાણીતા નોવેલીસ્ટની નોવેલ વાંચતો હતો, અને વાંચતાં વાંચતાં મારા મનમાં વીચાર આવ્યો કે એકાદ જાણીતા પારસી નોવેલીસ્ટની કલમથી લખાયેલી કોઈ સુંદર વાર્તા ને એક મનોહર પુસતક રૂપે હું મારી તરફથી બહાર પાડું અને આજે મને જોઈને મગરૂરી તેમજ ખુશી ઉપજે છે કે પારસી લેખકો માહેલા એક આગેવાન લેખક અને તમામ ગુજરાતી સાહિત્યના સર્વોત્તમ રમુછ લેખક ગુલકામ તે જોહાંગીર નશરવાનજી પટેલની જાણીતી કલમથી લખાયેલી પારસી સંસારી એક જોરાવર પલોટની બ્રોધદાયક વાર્તા આ પુસ્તક રૂપે રજુ કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું. ભાઈ ગુલકામની આ વાર્તા કેટલી રસ રસતી છે તે વીશે હું કાંઈજ કહેવા માંગતો નથી. પાછલા સદાયો તેની મુંગી ગવાહી પુરી પાડે છે.

ભાઈ ગુલકામ જેવા સારા લેખકો જાડુજ થોડા છે અને રમુછ લેખકો માહે તો તમામ ગુજરાતીઓમાં હીંદૂ પારસી, મુસ્લીમોમાં જણાયલાં બે ત્રણ કોમીક લખનારાઓ સાથે ગુલકામનો દરજ્જો સર્વથી વગર શકે પહેલ્લો છે. હું ઉમીદ કરું છું કે આ મુનંદા લખનારની એવીજ બીજી ફાંકડી વાર્તાઓ પ્રગટ કરવાને હું ભાગ્ય-

શાળી ખનું. આ વાર્તાને એક નમુનેદાર પ્રસંગોપાત દીવાચારી દીવાવવા માટે આપણી કામના પાયોનીયર પત્ર જામે જમશેદના બુનેર્ગ માલેક અને કુશલ જરનાલીસ્ટ શેઠ જેહાંગીરજી ખેરામજી મરજ્યાનનો હું ઘણો આભારી છું.

આ ચોપડીને મેં મારા એક અતલગતા ખેશી અને મારા માનવંત મીત્ર તેમજ મુંબઈ મધે કપડાં રંગવા ધોવા તેમજ રંગ ખે રંગી રંગથી સુંદર ચુંદરીઓ છાપવાનું સર્વથી પહેલું સાહસ શરૂ કરનાર ભાઈ સોરાબજી એદલજી બહમનજી પોલીઆ દેશાઈને મેં અર્પણ કર્યું છે. એવળુ ભાઈ મારી તરફ ઘણીજ વહાલ અને મમતા ધરાવતા હતા અને મારા દીકસોઝ મીત્રોમાંના એક હતા તેમની વહાલી યાદની પીઝનમાં આ પુસ્તક મેં તેમને અર્પણ કર્યું છે. મરહુમનો જન્મ નવસારી મધે મોટે ફળીએ આવેલી પોલીયા દેશાઈઓની પોલમાં થયો હતો. મરહુમ ૯ વરસની યાલ વયે મુંબઈ આવ્યા હતા અને અત્રેની સર જે. જે. સ્કૂલમાં થોડોક અભ્યાસ કરી સાસુન સીલક મીલમાં જોડાયા હતા, ત્યારબાદ મરહુમે દેશાઈ કું. ને નામે પારસી લેડીઝોના રંગખેરંગી પોશાકો રંગવાનું તેમજ ધોવાનું કારખાનું કાઢ્યું હતું. મરહુમ પારસી તરીકે રંગારાનો ધર્મ કરનારા પહેલવાજ હતા, કે જેનું અનુકરણ આજે અનેક પારસીઓ કરી બેડા છે. મરહુમ દીલે ઉદાર અને ગરીબો તરફ ઘણા દયાવંતા હતા. તેમની હૈયાતી દરમ્યાન ગરીબો માટે મુગે મોદિ તેમને પોતાથી ખની શકતી સખાવતો કીધી હતી. આ

પુસ્તક આટલું જલદી અને સફાઈથી સુંદર રીતે છાપી આપવા માટે મારા લાયકીવાલા મીત્ર તે નવરંગ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના સાહસીક માલેક લાઇ અરદેશર ખરશેદજી દેશાઈનો હું આભારી છું.

આએ ચોપડીમાં અનેક ઉપયોગી સુચનાઓ સુચવવા માટે મારા માયાળુ મીત્ર લાઇ હોમી નવરોજી ગજદર તે મેશરસ બાલીવાળા એન્ડ હોમી (ચશમાના વેપારીઓ) ના ભાગ્યનો હું ઉપકાર માનું છું.

છેવટમાં આએ ચોપડીમાં પોતાના ધીકતા ધંધાની જાહેર ખબર આપી મારાં સાહસને ધરખમ ટેકો આપનારા મારા તમામ દીક્ષસૌજ મીત્રોનો હું અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું.”

બજારમેટ સ્ટ્રીટ કોટ,	}	દુવાગીર,
મુંબઈ, તા. ૧-૬-૨૨.		એફલ હોરમશણ દેશાઈ.

મરદુમ પોળીયા દેસાઈ
શ્રી સોરામણ એલણ અમનણ દેસાઈ

જન્મ

૧૮-૫-૧૮૯૭

મરણ

૨૮-૮-૧૯૨૧

મારા ચરહુમ માનવંત મીત્ર

પોદ્યા દેશાધી

શેઠ સોરાબી એદલ અહમન દેશાધ

ની

પવીત્ર પ્યારી યાદને આ પુસ્તક

અર્પણ કરવાની હું રમ લઉં છું.

જે શેઠ સોરાબી દેશાધ

નવસારીના પોદ્યા દેશાધ ખાનદાનના

એક નબીરા,

એક દુર અંદેશ જરથોસ્તી અને મારા

અતલમના ખેશી હતા-તેવણના રહેને

શાંતી હોજે !

એદલ હોઁ દેશાધ.

ચશમાના આગેવાન વેપારીઓ.

મેસરસ

બાલીવાળા

એન્ડ

હો મી.

હોરનબી રોડ,

વહાઇટવે લેડલોની સામે

અને

કાલબાદેવી રોડ,

હનુમાન સ્ટ્રીટ નાકે, મુંબઇ.

કવખતનો બુઢાપો જંદગીનો એક
ગોચા શ્રાપ છે.

અકુદરતી સંજોગે જો તમારા બાલ સફેદ દુધ જેવા થયા હોય તો
તે માટે મનમાં મુંઝાણો નહીં.

એક અજબ ચમત્કારીક ઈલાજ
તમારી સનમુખ મોબુદ છે.

હલકાં ઝેરી તત્વોથી તદનજ નીરાલો

પરસીયન હેર ડાઈ.

જે

સફેદ બાલ ઉપર માત્ર એકજ વખત લગાડવાથી કવખતના
બુઢાપાને જીવાનીના તોરમાં ફેરવી નાંખે છે.

ગવરમેન્ટ કેમીકલ એનેલાઇઝર તથા સેંકડો આગેવાન શહેરીઓની
સંખ્યાબંધ સરટીફિકેટો ધરાવે છે.

દરેક આગેવાન અને આખરદાર વેપારીઓ વેચે છે.

સોલ એજન્ટસ—

હોર્મશજી દોશાભાઈની કુંઠ

મુંબઈ.

ટેલીફોન નં. ૫૧૧

પોસ્ટ નં. ૪.

જુની દેશાઈની કંપની.

કપડાં રંગનારા તથા ધોનારા

જે

તમને કોઈબી જાતની, કોઈબી તરાંહની

કોઈબી રંગની યા રંગ બે રંગી

તમામ વેણાયતી જેવીજ

ચુંદરી.

છપાવવી હોય તો અમારી સલ્લાહ લેવાને

ભુલસો નહીજ.

હમારૂં નામાર્કીત નામ તથા ઠેકાણું

તમારી નાનકડી કાયરીમાં નોંધી રાખશોજ.

જુની દેશાઈની કંપની,

ધોબીતલાવ નવા આતશબેહરામની સાંબે,

મુંબઈ.

આંખને ઠંડક તથા મગજને શાંત
રાખવાનો એકલો ઇલાજ.

આ સખત તાપના વખતમાં આંખને થંડક આપી
મગજને શાંત રાખનારા કરેકસના

તથા

બીજા રંગીન ચશ્માઓનું એક

ગંજાવર સંપ્રહસ્થાન

તમારે માટે અમારી બેકિ દુકાનોએ મોબુદ છે.

બાલીવાળા એન્ડ હોમી.

હોરનબી રોડ, કોટ,

વહાઈટવે લેડલોની સામે

અને

કાલબાદેવી રોડ,

હનુમાન સીટને નાકે,

મુંબઈ.

જો તમેને વાહીવાન ઝપાઝપી-છડીથોડીક અશડા તફડીની સીરીઅલો
જોવાનોજ શોખ હોય તો તમારું અમારે ત્યાં કંઈપણ કામ નથી !
પણ જો યુનીવરસલ, મીટરો, વગેરે જાણીતી કંપનીઓના

ફાંકડા દીલખુશ ડ્રામાઓ

જોવાનો શોખ હોય તોજ અમારે ત્યાં પધારજો.

વેસ્ટ એન્ડ સીનેમા

ના ડ્રામાઓ માટે લોકમાં આજે શું છે-એજ કે

EXCELLENT-SUPERB-GRAND!!

વેસ્ટ એન્ડના જગીયામાં પાંચ મીનીટ ખેડા તો
એન્ડ સ્ટેન્ડ, ચોપાટી, હેન્ડીંગ ગારડન કે સ્કેન્ડલ પોઇન્ટ
અધું ભુલી જશો.

કુટુંબો સાથે ફરેક મહુલાજી અને સગવડથી સસતા ભાવમાં
નીતીવાન નશીયતકારક ડ્રામાઓ જોવા માટે

મુંબઈમાં આજે એખલું માનીતું મથક કયું ?

વેસ્ટ એન્ડ સીનેમા

ન્યુ ચરનીરોડ, મુંબઈ.

અનામે ખુદા.

કાળો નાગ.

પ્રકરણ ૧ લું.

જુરીના એકમતી અલીપ્રાય.

—:૦:—

ખુદા જાણેછ, ખરાંનું બન્યુંછ ખીત્રાફ,
જુદી જુઆનીપર થયોછ ઇનસાફ.

“ઈશ્વર રમણ, જે ખરા હસેલ તેજ સોગંદ વર સાંગા; ખરા સીવાય દુસરા કામ સાંગયયા નાહી; એ જજ સાહુખને પંચ ન્યાય કરાજા અસજા હાય તેચી જવલ ખરા સાંગા; વેલ-તુળ નામ કાય?”

. પારસી ઇનટરપ્રેટર, ઉપલુ લખ્યું છે તેવું કંઈ અગરમ અગરમ મોહડે કીધેલું એટલું તો સપાટામાં બોલી ગયો કે શાક્ષી બાપડો તે બોલેલું અરધુંજ સાંભળી શક્યો અને જે કાંઈ તે સાંભળી શક્યો તે માંહેલું ફક્ત અરધુંજ તે સમજી શક્યો.

ફ્રાન્જદારી સેશનસ કોર્ટમાં મુકદ્દમો ચાલતો હતો. એક જવાન પારસીને ગંભીર આરોપસર તોહમતદારના પીંજરામાં ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની વીરૂધ્ધમાં જુઆની લેવામાં આવતી હતી.

સાક્ષીને ઇન્ટરપ્રેટરે ઉપર જણાવ્યું છે તે મુજબ સવાલ કર્યો અને સાક્ષી બોલ્યો “મારું નામ બાલાજીશંકર છે.”

સાક્ષીએ મરેડી લાપામાં બુઝાની આપી જે આપણાં વાંચનારાંઓની સમવક કાળે યુજરાતીમાંજ અત્રે રજુ કરીશું.

સાક્ષીએ કહ્યું કે “કુરમાશંકર નાથાલાલ સોલીસીટરની આશીસમાં હું આજે સાત વરસ થયાં નોકરી બજાવું છું. મારી ઉંમર કેટલી તે મને યાદ નથી પણ ૪૦ ની હશે.”

ફરયાદપક્ષના બારીસ્ટરે સવાલ કર્યો “તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરીને દીવસે શું બન્યું !”

સાક્ષીએ કહ્યું “તે દીવસે સાંજના સાત વાગે આરોપી ધનજીશાહ આશીસમાંથી ગયો ત્યારે મેં ધારા મુજબ તેને સલામ કીધી. તે વેળા તેણે જુરા રંગનો (બ્રૂ કલરનો) એક ઓવરકોટ પહેડેલો હતો. કોઈ દહાડો તે ઓવરકોટ પહેડતો હતો નહીં માટે તે જોઈને મને અજબ લાગ્યું માટે મેં પુછ્યું કે “સાહેબ કાંઈ દંડી લાગે છે કે ?” એને કહ્યું “નહી” અને પછી એ બહાર ગયો.”

સં—તેં એને સવાલ કર્યો એમ તું કહેછે તે શું તુને એવણ સાથે વાતચીત કરવાનો વહેવાર હતો કે ?

જ૦—હાજી. જે વરસ થયાં એવણ નોકરી રહેલા હતા અને તે દરમ્યાન અમેને જ્યાર ત્યાર વાતચીત થયેલી.

સં—પછી શું બન્યું ?

જા૦—હું આશીસમાંજ રહું છું. રાતના આસરે નવ વાગે ધનજીશાહ પાછો આવ્યો તે વેળા પણ આવરકોટ પહેડેલો હતો અને ટોપી છેક નીચી કરીને મોહકું ઢાંકેલું હતું.

સ૦—ટોપી કેવી હતી ?

જા૦—સાહેબ લોક પહેડે છે તેવી.

સાક્ષીને એક મોટી એલઉડ હેટ દેખાડવામાં આવતાં તેણે કહ્યું કે આવીજ ટોપી તે હતી. તેવણ સીધા આશીસ રૂમમાં ગયા અને મેં પુછ્યું કે રાત પડી કેમ આવવું પડ્યું? ત્યારે તેવણ બોલ્યા કે ‘ચુપ!’ હું કશું બોલ્યો નહીં અને તેવણે આશીસમાં જઈ અંદરથી બારણું બંધ કરીધું. અરધો કલાક જવા પછી તેવણ પાછા બહાર નીકળ્યા અને હું કાંઈ પુછું પરછું તે અગાઉ તો તેવણ એક લાડુતી વીકટોરીયામાં બેસીને ચાલી ગયા. પછી આશીસમાં કાંઈ અજવાળું થયું હોય તેવું મને લાગ્યું. તરતજ મેં તપાસ કરીધી તો માલમ પડ્યું કે મોટા સાહેબના ઓરડામાં બળતું થયું હતું.

સ૦—મોટા સાહેબ તે કોણ ?

જા૦—કુરમાશંકર શેઠ. લડકું મોડું હતું માટે મેં તરતજ આગની ખુમ પાડી અને પછી તરતજ ટેલીફોન કરીને શેઠને ઘરે બબ્બર આપી. હું આગ હોલવવા દોડ્યો પણ મારા હાથ દાઝી ગયા ને હું બેહોશ થઈ ગયો. મને કશી ખબર રહી નહીં. તે પછી મને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને જ્યારે સાંજે થયો

ત્યારે મને ખચર મલી કે ધનજીશાહ ઉપર ચોરી કરવાનો અને આગ લગાડવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો હતો.

આ પછી સાક્ષીની વિલટ પાસટ તપાસ આરોપીના બેરીસ્ટરે નીચે મુજબ લીધી:-

સ૦—તારી સાથે આરોપીએ હમેશાં કેવી વરતણુંક ચલાવી હતી ?

જ૦—ધણીજ સારી. મારી ઉપર એ ધણીજ મેહેરખાન હતો. મને અનેક વાર એણે મદદ કીધી છે. હું ખીમાર પડ્યો હતો ત્યારે એણે મારી સારવાર કીધી હતી, અને એણેજ મને દવા લાવી આપી હતી.

સ૦—ત્યારે એની વીરૂધ્ધમાં તું કાંઈ ખોટું બોલે તો એને ધણું મોટું તુકશાન થાય એમ તું જાણેછ કે ?

જ૦—એની વીરૂધ્ધમાં એક બોલખી ખોટો બોલવા અગાઉ હું મારી જીભ કાપી નાખું. એ એવો લોકો છે કે એને આંખે હાલતે જેતાં મારો જીવ બળી જાયછ.

સ૦—જે ધણી નવ વાગે પાછો આશીસમાં આવરકોટ પહેડીને આવ્યો હતો તે ધનજીશાહજ હતો એવી તારી ખાત્રી કેમ થઈ ? કાંઈ ખીજેખી હોય.

જ૦—જે આવરકોટ પહેડીને તે ગયો તેજ આવરકોટ પહેડીને તે પાછો આવ્યો હતો. ટોપીખી તેજ હતી. એનું તનબદન

હું ઓળખી શકું. અવાજથી એનોજ મને લાગ્યો અને જો કે અંધારું હતું છતાં મને ચેહેરો એનોજ હોય એમ દેખાયો.

આ પછી કાવસજી કરાકરીની જુથાની લેવામાં આવી. તે તે અપ-ટુ-ડેટ યુરોપીયન પોશ્તાકમાં સાક્ષીના પીજરામાં આવી ઉભો. તેની ઉમર આશરે પાંત્રીસ વરસની જણાતી હતી. મુઠના આંકડા વળદાર ચહાવેલા હતા અને સારી મુગ્ગશનો માણસ હોય તેવો દેખાતો હતો, ચંચળ ચગોર આંખથી તે ચોગમ જોતો હતો અને ફરેલ હરેલ ખુશાલ જીંદગીની મોજ ભોગવતો હોય તેવો જણાતો હતો.

તેણે જુથની આપતાં જણાવ્યું કે “આરોપી ધનજીશાહ સામે જુથાની આપતાં મને ધણુંજ દુઃખ થાય છે. એ ધણોજ ભલો અને લાયકીવાલો હતો એમ હું માનતો હતો. એની તરફ મારી સંપૂર્ણ દીક્ષાજી હતી અને એ પોતેથી કજીલ કરશે કે મેં એને સુખી થયેલો જોવાની કાળજી રાખી હતી. તા. ૮ મી ફેબ્રુ-વારીને દીવસે હું મી. ૦ દુરગાશંકરને મળવા ગયો હતો. દુરગાશંકરના આશીસ રૂમમાં દુરગાશંકર અને આરોપી હતા. દુરગાશંકર કાંઈ કાળજી એની પાસેથી લખાવતા હતા. હું ખેડો અને દુરગાશંકરે મારી સાથે વાન કરવા માંડી. આરોપી ઉપર દુરગાશંકરનો વીશ્વાસ હતો, માટે તેની હાજરીમાં મેં વાત ચલાવી. મારા બદનમાં એક ઓવરકોટ હતો જે આરોપીએ જોયો અને મેં ઓવરકોટ કહાડીને એક ખુરસીપર મુક્યો જે આરોપી અરીડાથી તપાસવા લાગ્યો. મેં આરોપીને પુછ્યું ‘મી. ૦ ધન, તુને આએ ઓવરકોટ

ગમેછ ક ?' એણે કહ્યું 'મને ધણો ગમેછ, પણ એ તો ધણો મોઘો હોશે'. મેં કહ્યું 'તુને ગમતો હોય તો બેલાશક તું લે'. એણે પહેલાં તો આનાકાની કીધી પણ મેં બોંદશ કરીને ઓવરકોટ બેટ આપ્યો. એ રૂમમાંથી બહાર ગયો ત્યારે દુરગાશંકરે મને કહ્યું, "મારા માનીતા એસીસ્ટન્ટ તરફની તમારી આતી દીલસોજીથી હું ધણો આભારી થયોછ. એ એવો લલો છે કે એને દરેક રીતની મદદ કરવાને હું ધણોજ ખંતી છું." બીજે દહાડે મને માલમ પડ્યું કે દુરગાશંકરની આશીસમાં આમ લાગી હતી અને ચોરી થઈ હતી, અને તે માટેનો આરોપ ધનજીશાહ ઉપર મુકવામાં આવ્યો હતો."

ઉલટપાલટ તપાસમાં સાક્ષી કાવશજી કરાકરીએ જણાવ્યું કે "મારા પીતાથી મને સારી રકમનો ફાળો મળ્યો છે અને તે ઉપર હું મારો ગુજરાં ચલાઉં છું. એક મીલકત ખરીદ કરવાની બાબતમાં દુરગાશંકરની સલાહ લેવાને હું જ્યાર ત્યાર તેવજ આગળ જતો હતો. મારો ઓવરકોટ મેં પેરીસની મારી છેલ્લી મુલાકાત વેળા ૧૦ ગીનીની કીમતે ખરીદ્યો હતો. એવો ઓવરકોટ મુંબઈમાં કેથે મળી શકે એમ હું માનતો નથી. અને એવો ઓવરકોટ કોઈ બીજાના અંગમાં મેં કદીથી જોયો નથી. હું પેરીસ ખાતે એકસ સાંચાકામની ખરીદી કરવા ગયો હતો જે વેળા મેં આ ઓવરકોટ ખાસ ઓરડરથી બનાવ્યો હતો."

આ પછી એક કોનસ્ટેબલે નીચે મુજબ બુઝાની આપી:—
 "મને મારા વડાનો હુકમ થવાથી હું વીક્ટોરીયા ટરમીન્સ રોશન

ઉપર દશ કે સવાદશ વાગે જઇ પુગ્યો, મેં ત્યાં આરોપીને જોયો. તેણે-મને દેખાડવામાં આવે છે તે-ઓવરકોટ પહેડેલો હતો. તેની સાથે લગેજ હતો. મેં તેને તરતજ પકડ્યો અને પાંચ ભેગી કરીને જડતી લેતાં ફરસ્ટ ક્લાસની હેદરાબાદ દખણની એક ટીકીટ મળી આવી તથા એક બલુ એનવલપ મળી આંબું જેની ઉપર સીલ કરેલું હતું અને ‘નવાબ ઝુલ્ફરીકરખાને પ્રગે એવુ’ સરનામું હતું.”

સઃ—તે એનવેલપમાં શું હતું ?

જઃ—પાછળથી તપાસ કરતાં જણાયું હતું કે તે પેકેટ મધે રૂ. ૧૫ હજારની નોટ હતી.

સઃ—એનવેલપ ઉપરના સરનામાના હરફ કોણના હતા ?

જઃ—આરોપીએ પોતે કબુલ કર્યું હતું કે તે હરફ આરો- પીના પોતાના હતા.

હવે દુરગાશંકર સોલીસીટરની જુજાની લેવામાં આવી તેવજી આશરે ૫૦ વરસની ઉમરના જાડા ઢીમચાં જેવા, ઓલડફેશન અને બોરા બાંડ હતાં. તેવજી જુજાની આપી કે, “તા૦ ૮ મી ફેબ્રુઆરીને દીવસે આરોપીને મેં મારા રૂમમાં એક કાગળ લખવા બોલાવ્યો. તે વેળા મારી ટેબલ ઉપર રૂ. ૧૫૦૦૦ ની નોટ હતી. મેં કાગળ લખાવતાં સમયે ‘હું’ નીચું કરવા માંડ્યું, અને તેમ કરતાં નોટો મેં તીજેરીમાં મુકી. તે પછી મી૦ કાવસજી કરાકરી આવ્યા અને તેવજી ધનજીશાહને ઓવરકોટ બેટ આપ્યો. તે પછી રાતના મને આગ લાગવાના સંબંધમાં ટેલીફોન મળતાં હું આશીસમાં દોડી

આવ્યો અને જોયું તો યુગ્માથી આગ યુગ્મની હતી પણ તીજેરીનું
બારણું ઉંઘાડું હતું અને માંહેથી અવેજ ગુમ થયેલો હતો.”

સ૦—તીજેરીની ચાવી કોણ પાસે રહે છે ?

જ૦—હંમેશાં મારી પાસે રહે છે.

સ૦—ત્યારે તીજેરીનું બારણું ઉંઘાડું રહેલું તમે જણાવો
છો તે કેમ બન્યું ?

જ૦—મારી તીજેરીની કુપલીકિટ-કી હું મારે બંગલે રાખતો
હતો. મારે બંગલે મારી ખાનગી તીજેરી છે. તે તીજેરીમાંથી
કુપલીકિટ-કી ગુમ થઈ ગયલી મને જણાઈ હતી.

સ૦—કુપલીકિટ-કી ગુમ થયલી ક્યારે જણાઈ ?

જ૦—આગ લાગવાના બનાવ અગાઉ મને તે ચાવીની જરૂર
પડી હતી નહીં માટે મેં તે વીણે તપાસ કીધી હતી નહીં. પણ આ
બનાવ બનવા પછી બંગલે જઈને તપાસ કીધી ત્યારે જણાયું તે
કુપલીકિટ ચાવી ગુમ થઈ હતી.

સ૦—આરોપી તમારે ઘરે કોઈ દહાડે આવતો હતો કે ?

જ૦—ઘણી વાર. ઘણું કરીને દર રવીવારે એ આવતો હતો
અને મારું કામકાજ કરતો હતો, જેનું હું એને એક્ષત્રા-અક્ષત્રાવન્સ
આપતો હતો. તે મારા બંગલાની તીજેરી કોઈ વાર ઉંઘાડતો હતો.
આગ લાગી અને ચોરી થઈ તેની અગાઉ છેલ્લીવાર ક્યારે તેણે
મારા બંગલાની તીજેરી ઉંઘાડી તેની મને યાદ નથી પણ હું
ધાર્જ કે તે બનાવને આગલે રવીવારે તેણે તીજેરી ઉંઘાડી હતી.

આ પછી સાક્ષી કુરગાશંકર સોશીસીટીરે પોતાના અંગત્રાની તીન્નેરીતું પેઝીશન વીગેરેની વીગત રજુ કીધી અને છેલ્લાં જણાવ્યું કે “મારી આપીસનાં એવરીયાંઓમાં ઘણાક કીમતી દસ્તાવેજો બળી ગયા છે. કેટલાક એવા દસ્તાવેજો બળી ગયા છે કે જેથી મને અને મારાં કેટલાંક કુળોને મોટું નુકશાન થયું છે અને હવે પછી પણ તેની ઘણીજ મોટી માટી અસર અમોને ખપવી પડશે.”

વધુ સાક્ષીઓની જુગાનીઓ નોંધવામાં આવી; જે જુગાનીઓ આપણી આ વાતની આખમાં અગતની થાય તેવી હતી નહી. અરસપરસના આરીસ્ટરોએ બાપણ કીધાં અને તે પછી સેશનસ જજે આરોપીઓને પુછ્યું.

“અધવા, તારે પોને કાંઈ ખુલાસો કરવો છે કે ?”

“હા નામદાર,” અધવો ધનટશાદ બોલ્યો. તે જવાન ખુશ્નુરત છોકરો—એક માત્ર ઉમર આવીસ વરસની હતી અને એક જવાન છોકરા જેવો લાગતો હતો તે ખુદશા ધ.મા અવાજે બોલ્યો, “હું નીર્દોષ છું. મારો હેવાલ કહી સંભળાવવાની રજા લઉં છું. નાં ૮ મી ફેબ્રુઆરીની દીવસે મને મારા શેક કુરગાશંકરે પોતાના રૂમમાં બોલાવ્યો અને રૂ. ૧૫૦૦૦ ની નોટ આપી તે એક બધુ એનવલપમાં મુકવા કહ્યું. મેં તેમ કીધું. તેની ઉપર ‘નવાજ ઝુલફીકરખાંને પુગે’ એવું સરનામું કરવા મને શેકે કહ્યું અને તેમ મેં કયું. તે પછી તે એનવલપ ઉપર શેકે પોતાને હાથે સીલ કીધું અને મને જણાવ્યું કે રાતની ત્રેનમાં મારે હેદરાબાદ જવું અને હેદરાબાદના સ્ટેશન ઉપર એક માણસ મને લેવા આવશે તેની સાથે

જમને આ એનવરૂપ થાવું પુગાડી તેની રીસીટ લઈ આવવી. મને પહેલા કલાસમાં જવા આવવાના અને ખીજા ખરચના ત્રણસો રૂપયા શેડે આપ્યા તથા આએ વાત તદ્દનજ ખાનગી રાખવાને જણાવ્યું. તે પછી આશીસને લગતો એક કાગળ લખવા મને બેસાડ્યો. તેટલાં કાવશજ કરાકરી આવ્યા અને તેવણના ઓવરકોટ બાબે જેવી વાત નેણે કહી છે તે સઘળી ખરી છે. હું ઓવરકોટ પેહેડીને આશીસની બહાર ગયો એખી વાત ખરી છે અને મને સીપાઇ બાળાજી સાથે વાત થઈ એખી વાત ખરી છે. પણ હું આશીસમાં પાછો આવ્યો હતોજ નહી. હું ઘરે ગયો અને મુસાફરીની સઘળી તકવારી કીધી અને મોડેથી સ્ટેશનપર ગયો જ્યાં મને પકડવામાં આવ્યો. મારી ઝડતી લેવામાં આવી અને પેણું એનવરૂપ જપન કરવામાં આવ્યું. મારાં માતાજીને હું શાક્ષી તરીકે બોલાવવાનો હતો પણ તેવણ હમણાં બેહાલ ખીમાર પડેલાં છે. આજે ત્રણ મહીના થયા હું તુરંગમાં છું, અને મારા માતા તથા મારી બહેન એખલાં અડુલાં ઘરમાં ગંભીર ખીમારી બોગવે છે.” આટલું બોલી ધનજીશાહ ચુપ થઈ ગયો.

જજે જુરીને ચારજ આપ્યો. સેંકડો માણસો કોર્ટમાં હાજર હતાં અને બહુજ દંતેજરીથી જુરીનો અબીપ્રાય સાંભળવાને આતુર થઈ બેઠાં હતાં. આખરે જુરી પાછી હાજર થઈ અને જુરીના ફોરમેને જણાવ્યું:—

“ યુનેનીમસ વરડીકટ—ગીલ્ટી ! ”

મકરણ ૨ જી.

—:~:—

છેલ્લી મુલાકાત !—છેલ્લી સલામ !

—:~:—

થયો છું ખુવાર ગેરમનસાદે આજ,
ચાલ્યું છે આજે પાપીનું રાજ,
કાવતું રમ્યું પુદ લાભોને કાજ,
નાહક આમ કીધો છે મજને તારાજ,
તો વેર હું લેવશ—ન દેખાવશ રહમ,
છોડશ ન વેરીને, ખુદાના કસમ.

જુરીનો અબીપ્રાય સાંભળવા પછી જળે બંધવાને પુછ્યું.
“બંધવા ધનશ્રીશાહ કુંવરજી સુરતી, તુંને સગ શા માટે કરવામાં
નહી આવે તેનું કારણ તું જણાવશે ?”

“ફરીને હું એટલુંજ કહું છું સાહેબ કે હું નીરદોષ છું.”
બંધવાએ ગમળાતા અવાજે કહ્યું. “મારી સામે દગાબાજી થઈ છે
પણ દગાબાજી થવાનું કારણ હું સમજી શકતો નથી. પણ સાહેબ
તમે અને સગ ફરમાવો ત્યારે એટલીજ ફકત મહેરબાની કરજો કે
મારી માતાની મુલાકાત ફકત એકજવાર લેવાની મને તક મળે
તેવી પરવાનગી આપજો. મારી માતા મોતને ખીજાણે પડેલાં છે,
અને મારાં બેહેન પણ મરણની અણી ઉપર આવી ન્યુગ્યાં છે.
ખુદાને ખાતર એટલી મહેરબાની કરજો કે હું તુરંજમાં જતું તે
અગાઉ તે બેઠની છેલ્લી મુલાકાત લઈ શકું અને તેમને છેલ્લાં
મલી મેટી લેવું. ખીજું મારે કાંઈ કહેવું નથી.”

જળે તે પછી કહ્યું: “અંધવા ધનજશાહ કુંવરજી સુરતી; તારી ઉપર નીચજા આરોપ મુકવામાં આવ્યા છે: (૧) દુરગાશંકર મોલીસીટરના અંગલાની તીજેરીમાંથી તેં આશીસની કુપલીકેટ ચાવી ચોરી હતી; (૨) તેં કુપલીકેટ ચાવીથી આશીસની તીજેરી ઉંઘાડી તે મધેથી રૂ. ૧૫૦૦૦ ની રકમ ચોરી હતી; અને (૩) આશીસને તેં જાણી જોઈને આગ લગાડી હતી. તું જવાન વયનો છે અને તેં હમણાં સુધી સારી ચાલચલણ દેખાડી છે એવાન હું ધ્યાનમાં રાખીશ. જુરીએ તેને ત્રણે આરોપસર એક મને તકસીરવાર દરખોષો છે અને તે મત સાથે હું મંજૂર થાઉં છું. હું તને પહેલાં આરોપસર છ મહીનાના સખત કેદખાનાની, બીજા આરોપસર એક વરસના સખત કેદખાનાની અને ત્રીજા આરોપસર દસ વરસના સખત કેદખાનાની સજા ફરમાવું છું જે સધળી સજા સાથે સાથે અમલમાં મુકવામાં આવશે. તારી માતા અને જહેનને મલવાની તેં અરજ કીધી છે પણ તે બાળે હુકમ ફરમાવવાની મને સત્તા નથી તોપણ પોલીસનું અને તુરંગના સત્તાવાલાઓનું એ બાબત તરફ હું ધ્યાન ખેંચું છું અને મને આશા છે કે તેઓ તારી ઉપર ધ્યાન પુગાડશે.”

*

*

*

એક નાનું એક મજલાનું ઘર ધોળી તળાણની વાવવા વાડીમાં આવેલું હતું. તે ઘરના બેંચતળે એક ધરડી ગરીબ પારસણ રહેતી હતી અને મજલા ઉપર એક રંડાયલી બાઇ અને તેની રંડાયલી દીકરી રહેતાં હતાં. આ રંડાયલી બાઇની ઉંમર આશરે ૫૦ વરસની હતી, તેણીની દીકરીની ઉંમર આશરે ત્રીસ વરસની હતી.

આ બને મા દીકરી એકેકથી થોડે છેટે બીજાણામાં પડેલાં હતાં અને ભોંયતળે રહેતી બાઇ તેમની માવજત કરતી હતી. એક નાનો આશરે આઠ કે નવ વેરસનો છોકરો એક તરફ નાની ખાટલી ઉપર ઉંઘાયલો પડેલો હતો. એક પારખી તખીય એક ખુરસી ઉપર ગુપચુપ બેઠો હતો. ઓરડાના બારણા ઉપર બે સીપાઇ અને કાન-રટેબલ ઉભેલા હતા અને પેલી બામના બીજાણાની નજદીક જમીન ઉપર ધનંજશાહ ગુઠણ ઉપર બેઠેલો હતો.

“દીકરા, મારા દીકરા !” તે બાઇ બહુજ ધીમા કુંડા અવાજે બોલી; “તું આયોકે ! મારાં કસેળાં. આખી દુન્યા ગમે તે ધારે પણ હું તો જાણું કે તું નીરદોસજ છે. તારો છુટકારો થયો કે ! તુંને છોડી મુક્યો કે ! દીકરા-મારા દીકરા !”

“માયજી ! માયજી !” ધનંજશાહ વધુ બોલી શક્યો નહીં.

“ધન, મારા ધન !”

“માયજી, મમા, બોલોની !”

ડાકટર તરતજ બીજાણા આગળ દોડી આવ્યો અને ધનંજશાહની માતા ખરશેદબાઇને તપાસ્યા પછી ધનંજશાહના કાનમાં કહ્યું: “એવણુ બેહેશ થઇ ગયાંજ, ઉઠો; એવણુ હુશીયાર થાય તે અગાઉ જાઓ !”

“ને મારી બહેન !”

“અફસોસ !” ડાકટર બોલ્યો: “સવારથી એવણુ અવાચક થયાંજ, એવણુનો જે વખત જા્ય છે તે ખરો, ઉઠો હીમત રાખો. ખુદા તમોને મદદ કરે.”

ધન ઉઠ્યો, તેણે પોતાની માતાના કપાળ ઉપર બોસો લીધે! અને પછી પોતાની બહેનના બીજાણા આગળ તે ગયો. તેણે હજ-વેથી પોતાની બહેનનો તાવથી તાતી આવેલો હાથ પોતાના

હાથમાં લીધો, તે ઉપર બેસો લીધો, તેની બહેન શીરીને પોતા આંખ ઉંધાડી, ધન તરફ ટગર ટગર થોડો વખત જોયું. અને પાંખ કરી દીધી જે નાનો બુલો એક ખાટલી ઉપર સુતેલો હ તે શીરીનનો દીકરો થતો હતો તેની આગળ હવે ધન ગયો અને ઉંધમાં પડેલાં બાળકના માલ ઉપર તેણે ચુમી લીધી.

“શુકર છે, પરવરદેમારના હજારો હજાર શુકર છે કે આ મારા માયજી ને આએ મારી બહેન પોતાની બેહોશીમાં પડ્યાં અને છેવટની જુદાઇના ગમથી બેખબર રહેલાં છે. માયજી, બહે છેલ્લી સલામ ! તમોને પાછાં જીવતાં જોવાની હું આશા રાખ નથી; બેટા કેકુ જીવતો રહેજે સુખી રહેજે. પણ—પણ—

તે મનમાં કાંઈ બરબડ્યો અને બ્યારે તે બરબડ્યો ત્ય તેની આંખ લાલ થઈ આવી અને તેના માથા ઉપરના બાલ ઉઠ થયા. તે બરબડ્યો: “આએ જે મરતાં વહાલાંઓના બીજા આગળ હું સોમંદ લઉં છું કે જીવશ તો એકજ નેમથી જીવશ અને એજ કે મને તારાજ કરનારાઓ ઉપર અને આએ જે મા સહિથી વહાલાંઓના મરણ નીપજવનારાઓ ઉપર હડહડતું લેવશ. શોધી કહાડશ, ખરા પાપીઓને ધુંડી કહાડશ, અને પ સ્વાખનો ખ્યાલ કર્યા વના તેમને વવાણી વવાણીને મારશ.”

“સાલો બા—હવે આપણે જવું જોઈયે.” કોનરટેબલે આવ ધનના ખભાંપર હાથ મુકીને કહયું.

જાણે ઉંધમાંથી જાણે હોય તેમ ધન ભડક્યો, એક જોર દમ તેણે ખેંચ્યો, અને બીજાણીઓ તરફ તેણે નજર ફેંકી, અને પછી મક્કમ ધીમે કદમે તે ચોરડાની બહાર ગયો.

પ્રકરણ ૩ ભું.

—:~:—

નાચાર ! નીરાધાર !

—:~:—

કમનસીબીએ આએ દીધોજ કાલો,
ચુનાહનો પડ્યો છે કલંક કાલો.

આમણાં બે પ્રકરણોમાં બનેલા બનાવોને દશ વરસ વહી ગયાં. દશ વરસ ! એ અરસામાં મુંબઈમાં શું ફેરફાર થઈ ગયાં ! આલીશાં મોટાં મકાનો બંધાઈ ગયાં; ધરોના ભાડાં ધમધુકાર ચઢી ગયાં; સીનેમેટોગ્રાફ ઉભાઈ ગયા; બેંકો ઉભી થઈ અને સુધ મઈ; વગેરે અનેક બનાવો પ્રજાને ખુશ કરનારા અને દલગીર બનાવનારા બની ગયા.

મુંબઈના ક્રીઅર રોડ ઉપરની એક ધરાનીની દુકાને ધણી માણસો બેસીને ચા પીતા હતા અને ચવેણું ચાવતા હતા. કોઈ તાહેલાં કરતા તો કોઈ તારીમારી ચલાવતા અને વળી કોઈ દમ વનાની તકરાર ચલાવી તેરીમેરી ઉપર આવી જતા. ધરોકોમાં બધું પરચુટણ ખુરચણ હતું. કોઈ હીંદુ તો કોઈ મુસલમાન; કોઈ ચાહુદી તો કોઈ પારસી; કોઈ શરંગી તો કોઈ કામાટી એવો બધો મામલો હતો.

એક નાની ટેબલ આમળ એક જવાન પારસી બેઠો હતો. દશ વરસની વાત ઉપર ચોરી કરવા અને આમ લગાડવાના આરોપ

સર સમ પામેલો અને દશ વરસની ટેપ બેઠેલીને હમણાજ છુટકારો પામી તુરંગમાંથી બહાર નીકળેલો તે ધનજીશાહ કુંવરજી સુરતી હતો. તેના બદનમાં સાદો જીનો કેટ, તેવુંજ ત્રાઉઝર, ગામટી છુટ હતાં અને માથે સાધકજ કેપ હતી. તુરંગમાં તે વસી આવ્યો હતો અને સખત મહેનત કરી આવ્યો હતો છતાં તેનો ચહેરો અને બદન ખીલ્યાં હતાં. જ્યારે તુરંગમાં તે ગયો ત્યારે તેની ઉમર આવીશ વરસની હતી; હમણા ૩૨ વરસની તે ભર જવાન વયે પુગ્યો હતો. ગોરો ઘટમારો શાંકડો ચહેરો, તે ઉપરના ગમનાક છાપના છાંયાં સાથે એવો હતો કે જોનારનું ધ્યાન ખેંચી રાખે. કાળી મોટી લબુકદાર આંખ દીલસોજ ખેંચનારી હતી. કદાવર ભરેલું બદન હતું. પોહળાં ખભાં હતાં અને કાઠી સાધારણ કદથી સહેજ ઉંચી હતી.

આ ટાંકણે આ જવાન ધનજીની આગતી તવારોખ ઉપર એક નજર આપણે નાંખી લઈશું. તેનો પીતા તેને બહુ નાની ઉંમરે મુકીને મરણ પામ્યો હતો અને તેની વડી બહેન શીરીન કમનસીમે ધનજીના પીતાના મરણ પછી થોડાજ વખતમાં રંગાઈ હતી. ધનજીશાહના મરનાર પીતા કુંવરજીએ પોતાની જીંદગીનો વીમો ઉતારાવ્યો હતો જેથી તેના મરણ બાદ રૂપ્યા પાંચ હજાર ધનજીની માતા ખરશેદબાઈને મળ્યા હતા અને તે ઉપર તથા ખરશેદબાઈ અને શીરીને ઘરમાં સીવી ભરી તથા એવોજ નાનો રીતસરનો ઉદયોગ કરીને ગુજારો ચલાવ્યો હતો અને ધનને તેની માતા અને બહેને કેળવણી આપવા માંડી હતી. ખતે ચંચળ અને

મહેનતુ હોવાથી તે સ્કુલમાં ખીલી નીકળ્યો. અને સ્કોલરશીપ મેળવવા લાગે. જેથી તેની કેળવણી પાછળ ખર્ચ કરવાનો ઝાઝો બોળે તેની માતા ઉપર પડ્યો નહીં. તે મેટ્રીક થયો અને બી. એ. ની પરીક્ષા તેણે પસાર કીધી અને તે પછી કુરમાશંકરની આશીસમાં નોકરી રહ્યો. ત્યાં થોડો વખત ગુજરવા પછી તેની ઉપર કેમ બોહતાન આવ્યું અને તેની કેવી રીતે તપાસ ચાલી તે આપણે જોઈ ચુક્યા છીએ. તે બોહતાનને પરીણામે તેને ૧૦ વરસ તુરંગમાં ગુજરવા પડ્યાં. તે દશ વરસમાં દર કલાકે તેણે પોતાની માતા અને પોતાની બહેનને યાદ કીધી; તે દર કલાકે તેણે પોતાના જીલ્લા સીતમગરો ઉપર હજીડતું વેર લેવાના સોગંદ લીધા; તે દર કલાકે પોતાના બાણેજ કેકુને તેણે ખરા જીગરથી આશીર્વાદ દીધા; તે દર કલાક દરમ્યાન તે મનસે એકજ સવાલ પુછતો રહ્યો કે “કુરમાશંકરે આવી દમાખાજી મારી સાથે શા માટે કીધી હશે ?” એ સવાલનો જવાબ તે આપી શક્યો નહીં. તુરંગમાં મુક્ત ગુજરવા દરમ્યાન તેણે જે ઉદ્યોગ કર્યો હતો તેના બદલામાં તે તુરંગમાંથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે એક નાની નાણાંની રકમ તેને મળી હતી. તે ઉપર હમણાં તે ગુજરા ચલાવતો હતો. પણ નવી નોકરી શોધવા અથવા કોઈ ધંધો કરવાનો તેને ખ્યાલ આવ્યો હતો નહીં. ફક્ત તેને તો એકજ ખ્યાલ હતો કે પોતાની માતા અને બહેનનું શું થયું તે શોધી કહાડવું અને કેકુની ખબર અંતર મેળવવી અને કુરમાશંકર ઉપર વેર લેવું.

તે પોતાના અસલ ધર આગળ ગયો. પણ ત્યાં જતાં તે અજાણ્યથી ઉભોજ રહી ગયો અસલ ધર હતું નહીં. અસલ લતો

કે મોહલ્લો હતો નહીં. ત્યાં તે સીટી તરફનો હાથ ફરી વળ્યો હતો અને નવો આલીશાં મંજવર રસ્તો બંધાયો હતો તથા નવાં મોટાં મકાનો ઉભેલાં હતાં. કોઈ ઓળખીતું ત્યાં હતું નહીં; કોઈ આગલા પારપાડોશી તેને મળ્યા નહીં.

હમણા તે ધરિનીની દુકાને ચાહે પીવા બેઠો હતો અને મનસે વીચાર કરતો હતો: “કુરમાશંકર આગળ એકાએક જવામાં સાર નથી. પહેલાં પસવત તપાસ કરવી જોઈએ, પણ માયજીતું શું થયું હશે? બહેન શીરીનનું શું થયું હશે? કેકુ ક્યાં હશે?” તે ઉઠ્યો અને “જમે જમશેદ” ની આરીસમાં જઈ પુગ્યો.

“જમે જમશેદ” ની આરીસમાં જઈને દસ વરસ અગાઉની ફાઇલ જોવા માંગી અને ત્યાંના કામદારોએ તેને તે જોવાની પરવાનગી આપી. જે દીવસે તેને સજા થઈ હતી તે દીવસનું પેપર કહાડી તેણે વાંચ્યું અને તે પછી બીજા દીવસના પેપર ઉપર તેણે નજર ફાળી. તે પેપર મધેના એક ફકરા તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું જે પેરેમાફ નીચે રુજબ હતો:—

પારસી કુટુંબમાં બનેલો ગમખાર બનાવ.

માતા અને બેટીનાં એકજ વખતે મરણ.

નીરાખાર થઈ પડેલું બાળક.

ગઈ પરમ દીને જે પારસી જવાન નામે ધનજીસાહ કુંવરજી સુરતીને મંજીર અપરાધસર દસ વરસની સખત કેદખાનાની સજા

સેશનસ કોર્ટ મધે ફરમાવવામાં આવી હતી તેને લગતી ખબર અમે આગળ આપી ગયા છીએ. આ કમનસીય જવાનની માતા બાઇ ખરશેદબાઇ અને તે જવાનની બહેન શીરીનબાઈ ગંભીર ખીમારી ભોગવતાં હતાં. ધનજીશાહને સળ થયા પછી કોર્ટની ભંલામણથી પોલીસે અને તુરંમના સત્તાવાળાઓએ તેની માતા અને બહેનની છેલ્લી મુલાકાત લેવાની તેને પરવાનગી આપી હતી. ધનજીશાહે તે બંને બાઇઓની મુલાકાત લીધી હતી અને તે પછી તેને તુરંમમાં લઇ જવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર બાદ બે કલાક જતાં તે બંને બાઇઓ મરણ પામી હતી. ગઇ કાલે તે બંને બાઇઓની પાલક સાથે કહાડવામાં આવી હતી જે વેળાનો દેખાવ અતીશય ગમખાર હતો. દલગીરીની વાત તો એ છે કે અપરાધી ધનજીશાહની મરનાર બહેન શીરીનબાઇ પોતાની પાછળ નાની ઉમરના કેપશર નામના એક બેટાને મુકી ગઇ છે જે છોકરો તદન નીરાધાર થઇ પડ્યો છે. આ છોકરાને પારસી ઓરફનેજમાં મુકવાની મોહવણ થયેલી કહેવાય છે.

ઉપરું સફળ વાંચતાં ધનજીના જીવનમાં કેવી ઉલ્લપાહલ થઇ હશે તેનું વરણન આપી શકવાનું નથી. પોતાની આખી જીંદગીનો એનતેખાવ તેને યાદ આવ્યો અને જાણે શરીને દશ વરસની વાન ઉપર પોતાની મરણ પામતી માતા અને મોતના પંજમાં સપડાયેલી બહેનના ખીજાના આગળ ઉભો હોય અને પોતાનાં તે વહાલાંઓને મોતની છેલ્લી તાણુતોડ કરતાં જોતો હોય તેવો દેખાવ તેની કળપણમાં ઉભો થયો અને તે પથ્થરનાં પુતળાં માફક થોડો વાર બેસી રહ્યો.

સમજું યાદ આવવા સાથે આગલા સોમદ પહુ તેને યાદ આવ્યા, પહુ સાથે તેને એ પહુ યાદ આવ્યું કે તેના કપાળપર ગુનાહનો કાળો કલંક પડેલો હતો; કોઈ નોકરીએ રાખે નહીં; ધંધા ચલાવવાની ગુંજશ નહીં; અને સંસારમાં દાખલ થવાનો હક નહીં. સોસાયટીએ તેને તળ્યો હતો અને ગોયા કામીઓએ તેને હીણ્યો હતો.

ફાટફાટ થતી જાતી સાથે આંખમાં જોશભેર દોડી આવતાં આસુઓ અટકાવવાની જખરદસ્ત કોશિષ કરીને તે ત્યાં ઉઠ્યો અને ત્યાંથી નીકળેલો સીધો તે પારસી ઓરફનેજમાં જઈ પુગ્યો. કેમકે માટે તેણે ત્યાં પુછપરછ કરી પહુ દશ વરસની આગલી પાગલી નોંધા તપાસીને ત્યાંના કારોબારીઓએ તેને જણાવ્યું કે તેવો કોઈખી છોકરો તે વેળા ત્યાં દાખલ થયો હતોજ નહીં. ધનજી અજબ થયો તેમ વળી નાસીપાસ થયો.

આખાં શહેરમાં તો ફર્યો, ભટક્યો. કેટલાક ઓળખીતા આસામીઓ તેને મળ્યા પહુ તેઓ માહેલા કોઈએખી તેને ઓળખ્યો નહીં અને પોતાના નામ ઉપર જે નામોશીનો ડાઘ પડેલો હતો તેની ખેજલતમાં પોતાની ઓળખાણ આપી પોતાના આગલા ઓળખીતા સાથે મુલાકાત કરવાને તેને ગમ્યું નહીં. રાતના ફરીને તે કોઈ દુકાનમાં જઈને જમ્યો અને પછી એક ઘરના ઓટલા ઉપર જઈને તે સુતો. પહુ પોલીસના સીપાઇએ તેને ત્યાં સુવા દીધો નહીં. ત્યાંથી નીકળી મેદાનમાં ગયો અને ધાસ ઉપર ખુલ્લાં મેદાનમાં તેણે આખી રાત ગુજરી. ગોયા ધરતી પહુ તેને ઠાર આપતી હતી નહીં.

આવી નાસીપાસી વચ્ચે નાહીમત થયલા ધનજીએ પરોઢયામાં ફરીને ધરાનીની દુકાનનો આશરો લીધો અને તે પછી બેખ્યાનપણે ચાલતો તે એપોલો બંદર ઉપર જઈ પુગ્યો. સહવાર પડી હતી અને સુરજ તરતનોજ ઉગેલો હતો અને બંદરપર કોઈ પણ માણસ હતું નહીં. તે એક એકાંત ખુલ્લામાં બેસી પોતાના નસીબ માટે બળાપો કરતો હતો અને દરયા તરફ જોતાં તે એકાએક લડકીને ઉભો થયો. તે બોલ્યો: “અરર આએ શું?”

દોડ્યો—ધનજી દોડ્યો ! અહીંજ તેની જીંદગીની તવારીખમાં એક નવો સફો ઉમેરાવાનું વીધાતાએ લખ્યું હતું.

કાવસજી તથા દાદાભાઈ થાનેવાલાની કુંપની.

સ્થાપી ૧૮૮૪.

શી, ખાંડ, પમરતી સુરતી તુવરની દાળ, મધમધતો ગુલાબ,
 અલદ સરકો, ખુશબોઈદાર સુખડ, લોખાન, અગર સોરમદાર
 સુકો મેવો, કરીયાણું તથા દરેક વેલામતી
 પરચુટણ સામનના વેપારીઓ.

એક વખત ત્રાયલ આપી ખાત્રી કરી બુઓ.

ઠેકાણું નં. ૧૨૩ ગનખાવ લેન,

કોટ મુંબઈ.

પ્રકરણ ૪ થું.

—:૦:—

સુફલસી પછી 'તવ' મરી.

—:૦:—

ભુંડું કહાડી ભણું ખુદાએ તારી તારીને આપ્યું,
કચરો કહાડી નગદ ચારી ચારીને આપ્યું.
ના કહ્યું તોળી ખુબ મારી મારીને આપ્યું.
બારણું કીધું બંધ તો છ પડે ફાડીને આપ્યું.
તવંગર દોલતમંદ માલદાર થઈ ગયો,
દીધું એટલું કે લેતાં લેતાં બેગર થઈ ગયો.

ખીત્તં ચાર વરસ વહી ગયાં.

મુંબઈમાં વાલકેશ્વરના ફાંકડા ફેશનેબલ લતા ઉપર એક
મોટો શોભાયમાન બંગલો આવેલો હતો જે બંગલાનું નામ
“ તકદીર ” હતું. બંગલાને મોટો બગીચો હતો જે
બગીચો બહુ મોટા ખરચથી અને સારા ટેરટથી રચેલો જણાતો
હતો. ઠારે ઠાર સંગેમરમરના મોટાં ગંજવર પુતલાં હતાં અને
ખુશનુમા ફુવારાઓમાંથી પાણી ઉડી રહેલું હતું. સંખ્યાબંધ
માલીઓ બગીચામાં કામે કાળે રોકાઈ ગયલા હતા. બંગલાની પછ-
વાડે મોટો તબેલો હતો જેમાં અપ-ડુ-ડેટ ત્રણ મોટરકાર હતી
અને પાંચ છ ગાડી તથા સાત આઠ ઘોડા હતા. નોકર ચાકરો પગે
પગ વીટલાતા હતા અને પછસાની રેલ છેલ્લે હતી.

પશુ બંગલામાં ચુપચાપ હતું. કોઈ બધરનો જીજો અવાજ બળાતો હતો નહીં; છોકરાં બચ્ચાંની ગડબડ હતી નહીં; તે બંગલામાં એક પારસી વસ્તો હતો. તે કુંવારો હતો અને એખલોજ । બંગલામાં પોતાની જાંદગી ગુજારતો હતો.

તે પારસીનું નામ દોરાબજી કાવશજી અમેરીકન હતું. તેની મર આસરે ૩૫ કે ૩૬ વરસની લાગતી હતી. દોરાબજી પોતાના યજ્ઞેરી રૂમમાં એક ધઝીયેર ઉપર લેટીને ન્યુઝપેપર વાંચતો હતો. । દોરાબજીને માટે તરેહવાર વાતો ચાલતી હતી. કોઈ કહેતું કે સટાપંગમાં કમાયો છે; કોઈ કહેતું કે છુપો ખજાનો હાથ ગો છે; અને વળી કોઈ એવીથી વાહીયાત વાત કરતું કે તે મીયુ બનાવવાનો હુનર જાણે છે. તો પશુ ખાત્રી ભરેલી રીતે તો વી વાત તેના સંબંધમાં જણાવવામાં આવી હતી કે ધણી વરસોની ત ઉપર આ જવાન પારસી દોરાબજી માખાપ વગરનો એખલો દુલો હતો અને તે પોતાનું કીસ્મત અજમાવવા થોડા ધણા પૈસા લઇને બધથી અમેરીકા તરફ નીકળી ગયો હતો અને ત્યાં ઉદ્યોગ ને સટો કરીને કરોડો રૂપિયાની દોલત બેગી કરીને મુંબઇ આવી ચુકનો વસ્તો હતો. તેને આ બંગલામાં આવી વસ્વાને છ મહીના ॥ હતા અને તે છ મહીનામાં તો સોસાયટીમાં તેનું નામ પંકાઇ કું હતું અને સખીવજી શેડીયાઓના નામની ટીપમાં તેનું નામ ખડે લખાતું હતું. તે બેહદ ખુબસુરત, જોરેમંદ અને દમામદાર ॥. તે એખલોજ રહેતો હતો અને કુંવારો હતો. ન્યુમેક, કંગો અને લંડનથી તે બલામણુપત્રો લાવ્યો હતો માટે થોડાજ વસમાં ઉંચ ઉમરાવ પારસી કુટુંબોમાં તે દાખલ થવા પામ્યો

હતો અને કુંવારો હતો માટે દીકરીઓની માતાઓ તેની ઉપર ધરફરી ખાતી હતી અને કુંવારી બાનુઓ તેનીપર આશા બાંધતી હતી. તે હસમુખો અને બોલકણો હતા.

તેણે કોટમાં એક આશીસ રાખી હતી અને ત્યાં તે દીવસના બે ત્રણ કલાક ગુળરતો હતો. પોતાની અતીશય મોટી દોલતને ધીમે ધીમે રોકવા લાગ્યો હતો અને તે માટે તેણે એક નાનું આશીસનું ખાતું રાખ્યું હતું અને તેની નોકરીમાં આશીસના માથુસો બે ચાર મહીનામાંજ એવા સુખી અને સતેષી બન્યા હતા કે પોતાના શેકને તેઓ હજારો હજાર દુવા દેવા લાગ્યા હતા.

સવારના તે છ વાગે જાગતો અને તરતજ થોડેસ્વાર થઇ ફરવા નીકળતો. આઠ વાગે પાછો ફરતો અને અંગોળ કરી લાલ્ચવા બેસતો. પેપરો વાંચતો કામળો લખતો અને નાશતો કરીને આશીસમાં જતો. ત્યાંથી બે વાગે પાછો ફરતો અને દીફીન લઇ થોડો વખત આસાચલ લેતો અને બપોરની ચાહે પીવા પછી પાછો ચાર અથવા સાડાચાર વાગે આફીસમાં જતો અને સાડાપાંચ કે છ વાગે પાછો ફરતો અને સાડા છ વાગે ફરવા નીકળતો. રાતના નવ કે દસ વાગે પાછો ફરતો અને જમીને કાંઇ વાંચવું હોય તો વાંચીને અગ્યાર કે સાડા અગ્યાર વાગે ઉઢી જતો. આખે તેનું આખા દીવસનું કામકાજ હતું. નીચમીતપણું તે જાળવતો હતો પણ તેમ અવારનવાર મોજમજલ ભોગવવાને તે ચુકતો નહીં.

“તકદીર” બંગલાના લાયબ્રેરી રૂમમાં સવારના નવ વાગે દોરાબજી અમેરીકન ન્યુસપેપર વાંચતો બેઠો હતો. તેને

ચહેરો—વાંચનાર તું ઓળખે છે. તે કાંઈજ નહીં પણ ધનજીશાહ કુંવરજી સ્મરતી, ગંભીર આરોપસર દશ વરસની સખત કેદખાનાની સગ્ન ભોગવનાર અપરાધી હતો. પણ ધનજી, લગભગ બીખારી અવતારનો માણસ એકાએક આવો તવંગર કેમ બન્યો ? ચાર વરસ તે ક્યાં હતો ? અત્રે તે વીધેનો ખુલાસો કરવો જોઈશે. ધનજી તવંગર થયો હતો, કરોડપતી થયો હતો, ખુદાશ્રી તેને દોલતમાં ગોળા દાટી દીધો હતો અને તેથી બહુ નાની મુદતમાં; તેના નસીબના નખરાં ચોર કાંઈ જખરાં હતાં, સંજોગનો કાંઈ ચોર જોગ હતો.

આપણે તેને છેલ્લાં જોયો ત્યારે તે એપોલો બંદર ઉપર બેઠેલો હતો. તે દર્યા તરફ જોતો બેઠેલો હતો તેટલાં કીનારેથી થોડેક દુર એક નાની તોણી ઉંધી રળી જતાં તેણે દીડી. તે માહેલાં ત્રણ માણસ પાણીમાં પડ્યાં હતાં. એ માણસો તરીને ઉંધી વળેલી તોણીને વળગ્યાં પણ ત્રીજો માણસ દુબવા લાગ્યો. આ દેખાવ જોતાંજ ધનજી ઉઠ્યો અને પોતાનો કોટ કહાડી નાખી તેણે એકદમ પાણીમાં જીપલાવ્યું. પેલો દુબતો માણસ તરી શકતો હતો નહીં અને તે પાણીની હેઠળ ગયો પણ ધનજી વામના હાથ મારી તે જગાએ સપાટામાં પુગી ગયો અને તે માણસનો દગલાનો કોલર પકડી પાણીની સપાટી ઉપર તેને ખેંચી લાવ્યો. જોરેમંદ અને મજશુત કાઢીને ધનજી હતો અને તરવાના હુન્નરમાં ખબરદાર હતો માટે તેણે તે માણસને બચાવ્યો. આ વેળા એક બીજી બોટ ત્યાં આવી લાગી અને ધનજીને તથા પેલા માણસને તે બોટના ખલાસીઓએ ઉપાડી લીધા. થોડેક દુર એક બારકસ લંગર નાખી પડેલું

હતું જ્યાં તે ખોટ જઈ પુગી અને ધનજીને તથા પેલા અચેક્ષા માણસને તે બારકસ ઉપર લેવામાં આવ્યાં.

સઘળી સમાધાની થઈ અને બીણાચલાં કપડાં લુગડાં બદલી નાંખવામાં આવ્યાં ત્યારપછી ધણીક આપ્તો ધનજીની જાણમાં આવી. આ બારકસ એક અમેરીકન કરોડપતીનું સહેલગાહ માટેનું બારકસ હતું અને આખી દુન્યાની સફરે તે અમેરીકન નીકળ્યો હતો. તે અમેરીકનનું નામ ગેલ્ડફ્રીડ હતું. ગેલ્ડફ્રીડ આશરે ૬૦ વરસનો હતો અને તેને કાંધક વીચીત્ર શોખ હતા. મુંઝાઈનાં બારામાં નાનકડી સાંકડી તોણી જોઈને તેમાં બેસવાનો તેને શોખ થયો અને તે શોખ પુરો પાડતાં તેને આ હોનારત થઈ હતી તે દુખતો હતો એવું તેના, બારકસપરના માણસોએ જોયું અને તેથી તેની મદદે ખોટ મોકલવામાં આવી હતી. ખોટ આવતાં વખત લાગ્યો હતો અને જો ધનજી આ પ્રસંગે મદદ કરીને ગેલ્ડફ્રીડ બચાવતે નહીં તો ગેલ્ડફ્રીડને જીવતો બચાવવાની કાશિષ કરવાને બદલે તેની લાશ શોધવાની કાશિષ તેની યાદના માણસોને કરવી પડતે.

ગેલ્ડફ્રીડ સાવધ થયો અને જો ત્રણ કલાક પછી તેણે પોતાની કેબીનમાં ધનજીને બોલાવ્યો.

ધનજીનો હાથ લઈને ગેલ્ડ ફ્રીડે કહ્યું. “તમારો મને બચાવ્યો તે માટે હું તમારો ધણો આભાર માનું છું. તમારું નામ શું?”

“મારું નામ ? મારું નામ ?”

ધનજીએ ફક્ત પદ્ધત કીધી.

“હા, મને કેહો તમારું નામ શું છે ?”

“ મારા નામ ઉપર એવો ડાઘ છે કે તે નામ ઓચરતામાંથી શોભા નથી, મારું નામ બદનામ થયું છે, મારું નામ નાબુદ થયું છે હું હીણાયલો હાડમાર થયલો માણસ છું. સંસાર વહેવારથી હું વીખુટો પડ્યો છું. માણસ જનના ધીકારમાં આવ્યો છું, કુટુંબ કપીલાને ખોલી ખેડો છું.” એમ બોલતાં ધનજીની આંખમાંથી આંસુના રેલા ઉતરવા લાગ્યા.

“ એસો, મારી આગળ એસો.” ધનજીનો હાથ ખેંચીને પોતાની પડોશમાં તેને બેસાડતાં તે અમેરીકન બોલ્યો. “ મારી ૬૦ વરસની ઉંમર છે. મેં લીલી સુપા ઘણી જોઈ છે. ભલાં ભુંડાને હું પીછાણી શકું છું. મને તમારી ખરી તવારીખ કેહો. જરાબી શરમાતા ના. ધીરજ રાખો, હીમત ધરો.”

સહેજથી વાત છુપાવ્યા વના પોતાની સધળી તવારીખ ધનજીએ કહી સંભળાવી. છેવટે તેણે કહ્યું. “ મી૦ ગોલ્ડ શીલ્ડ મારી વાત ગમે તો તમે ખરી માનો કે ગમે તો ખોટી માનો. મને તેની દરકાર નથી, પણ મરા મરણના ખીજાણાપર જો સર્વથી છેલ્લો બોલ બોલવાની મને તક મળશે, તો ત્યારેથી હું કહીશતકે ‘હું નીરદોષ છું.’ મારી સામે કાવતરું થયું હતું. પણ તે કાવતરું શા કારણે થયું તે હું જાણતો નથી, તે વીષે હું કશીખી અટકળ બાંધી શકતો નથી. જજે સ્મીંગ-અપ કરતાંખી ઐજ ઇશારો કર્યો હતો કે જો મારી સામે કાંઈ કાવતરું થયું હોય તો તેનું કાંઈ કારણ હોવું જોઈએ અને કારણ કાંઈજ જણાવવામાં આવતું નથી માટે મારું કહેવું સાચ્ય હોય નહીં. જજનું એ કહેવું વાજખી હતું. જો હું પોતે જજ હોતે અથવા જુરીનો એક મેમ્બર હોતે તો હુંખી મારી

વાત ખેંચીજ માનતે. પણ ખુદા સાહેબ છે મારી વાત ખરી હતી.”

પેલા અમેરીકન મીઠા ગોલ્ડરીલે એક બોલખી વચ્ચે બોલ્યા વના ધનજીની સઘળી વાત બહુ ધ્યાનથી સાંભળ્યા કીધી અને ધનજીના ચહેરા તરફ અવારનવાર જોયા કીધું.

ધનજીએ પોતાની સઘળી વાત પુરી કીધી અને ધનજી પાછું ફરીને બોલ્યો: “મને એક દીવસે મરવાનું છે અને મારા પરવર-દેગાર આમળ મને આકેષત ઇન્સાફને સાચું ઉભું રહેવાનું છે. મારો પત્રીત્ર મહાજન મને શીખવે છે કે કર્ણીના ફળ તે જહાનમાં મળનારાં છે, તો હું કહું છું કે હું મારા ખુદા આગળ સુખરૂં જામને ઉભો રહીશ અને હું નીરદોષ છું તે જો કોઈ જાણતું ન હોય, કોઈ માનતું ન હોય તો મને એટલોજ સંતોષ છે કે મારો ખુદા તે તો જાણે છે, મારો પરવરદેગાર તો તે માને છે.”

“અને હુંબી તે માનું છું.” તે અમેરીકને ધનજીનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને ધનજીના ચહેરા તરફ બહુજ મમતા અને પ્રીતથી દીવસેજીભરી લાગણી અને આંસુભરી આંખો સાથે જોઇને કહ્યું: “તારી વાત ખરીજ છે એમ હુંબી માનું છું.”

“તમે માનો છો ? તમે ?”

“હા, હું માનું છું. ખુદાના સોગંદ લઇને કહું છું કે મારા જીગરથી ખાતરીથી માનું છું કે તું નીરદોષ છે !”

ધનજીએ પોતાના બંને હાથો વડે પોતાનું મોઢકું ઢાંકી દીધું અને એક નાનું બાળક જેમ ડચકાં ખાઇને રડે તેમ તે બેઅખત્યાર રડી પડ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

—:૦:—

તકદીરનો તોર.

—:૦:—

ફરી તારી તખવશે હાં કોણ ?
 દોલતો કીર્તી લઢાવશે હાં કોણ ?
 મોબ્બો મરતખો જમાવશે હાં કોણ ?
 ઇજતો આખડ વધારશે હાં કોણ ?
 નાચીઝખી ધડીમાં મોટો ફરે,
 ઉલટાયલું નસીખ જે સુલકું ફરે.

મી૦ ગોલ્ડપ્રીલ્ડના સખુનો સાંભળીને ધનજીને એટલું તો લાગી આવ્યું કે તે એક બચ્ચાં મીસાલ રડવા લાગ્યો. ગોલ્ડપ્રીલ્ડે તેને છેડ્યોજ નહી, તેને રડવાજ દીધો અને તે ભલા દયાળુ અમેરીકનનુંખી હાઈકું એતું ભરાઈ આવ્યું કે તેની આંખો પણ આંસુ-ઓથી ચીકાર ભરાઈ ગઈ અને તેનાથી પણ કાંઈ ખોલી શકાયું નહી.

રડવાથી ધનજીની ભરાઈ આવેલી છાતી ખુલાસો પામી અને આખરે ગોલ્ડપ્રીલ્ડે ધનજીની પીઠ ઉપર ધીમેથી પોતાનો હાથ મુક્યો. ધનજીએ પોતાનું માથું ઉઠાવ્યું અને ગોલ્ડપ્રીલ્ડનો હાથ પોતાના બંને હાથોમાં લઈને તેની ઉપર તેણે ચુમીઓ લીધી અને પોતાની આંસુભરી આંખોમાં તેણે તે હાથ દાખ્યો.

ધનજી બોલ્યો: “ ખુદા તમો ઉપર પોતાના બેહદ આશીર્વાદ

વરસાવે. તમારા આંખે એકજ સુખનથી મારા જીવને અતીશય રાહત અને આરામ થયો છે. કોઈ નહીં તો દુન્યામાં એક માણસખી મને નીરદોષ ગણે છે અને મને ખરો ગુનેહગાર ગણીને ધીકારી કહાડતો નથી એમ જાણતાં મારાં જીવનમાં શું થાય છે તે તો હું જ જાણું મારે. પરવરદેગારજ જાણે. ઠેંકયુ મારા મુરખી, મારા મહેરબાન ઠેંકયુ !”

“તું નીરદોષ છે અને તે કહેલી સઘળી તારી વાત ખરીજ છે અને સાચીજ છે એમ માનવાને મને કારણ છે.” ગોહડશીદે ફરીને ધનજીને પોતાને સોડે બેસાડીને કહ્યું.

“તમેને કારણ છે ? શું કારણ છે ?”

“પેહલું કારણ એ કે તારો ચહેરો, એક પાપી, ગુનાહગાર, આગ લગાડુ બદમાશનો એ ચહેરો નથી. તેવો ગુનાહગાર માણસ આવી રીતે પોતાનો ચહેરો અને રંગ રૂપ જાળવી શકેજ નહીં. તેની ઉપર ખુદરતી લીયાનતની નીશાનીઓ પ્રગટી નીકળે. ગમે તેવો હેડસમ ચહેરો હોય તોખી તે અગલી અને રીપલસીવ જણાય. ખીણું કારણ તેં આજે બળવેલું કામ. કુબતા માણસને પોતાના જીવને જોખમે બચાવનાર માણસ બહાદુર હોવો જોઈએ. ચોરી કરનાર અને આગ લગાડનાર માણસ હીચકારો હોય છે; તેવો માણસ આવી હીમત અને બહાદુરી દેખાડી શકેજ નહીં, તેની છાતી ચાલેખી નહીં. વળી એક નાની તોણીમાં મરીબ મીસકીન ખારવા હમેશાં બેસે છે અને તે તું જાણતો હોવોજ જોઈએ. તેવો માણસને બચાવવાથી કાંઈ બદલો મળવાની આશા રાખી શકાયજ નહીં. મારે બદલો મેળવવાની

આશામાં નહીં પણ એક જીંદગીને બચાવવાના બીનરવાઈ ઉમદા હેતુથી તેં દરયામાં જીવંતોડ્યું હતું. એવું કામ એક પાપી ગુનાહગાર કદીથી કરે નહીં.”

ધનજી નીચી નજર કરી બેસી રહ્યો. થોડો વાર જવા પછી પેલા અમેરીકને સવાલ કર્યો. “મીઠ સુરતી, હવે તમે શું કરવા ધારો છો ? તમારી હવે પછીની ગોઠવણ શું છે ?”

“કાંઈજ નહીં. શું કરવું તે હું જાણતો નથી. ક્યાં જવું તે હું જાણતો નથી. મારા કપાળ ઉપર અપરાધનો દામ પડ્યો છે અને મારું નામ ધીક્કારમાં આવ્યું છે માટે કેથે નોકરી ચાકરી મેળવવાની મને આશા નથી અને ધધો વેપાર કરવા જેટલી મારી ગુંજશ નથી.”

“ત્યારે મારી સાથે તું આવ.”

“તમારી સાથે ? ક્યાં !”

“જ્યાં હું જાઉં ત્યાં. બીજા ત્રણ ચાર મહીના આપણે સફર કરીશું અને પછી અમેરીકા જઈશું. તું મારી સાથે રહે. હું તારે માટે દરેક જોગવાઈ કરશ કારણકે તેં મારી જીંદગી બચાવી છે અને તારો મારી ઉપર બેહદ મોટો આભાર થયો છે. મારે તેનો પુરેપુરો બદલો વાળવો છે.”

આખરે નક્કી થયું અને ગોલ્ડશીલ્ડ સાથે ધનજી જોડાયો. ધનજીના તકદીરે હવે જોર કરવા માંડ્યું અને ગોલ્ડશીલ્ડે તેને નવાજીને નેહાણ કરી નાંખ્યો. ગોલ્ડશીલ્ડ જેથી ધધો કરવા લાગ્યો તેમાં ધનજીનો ભાગ રાખ્યો અને તે ભાગની રકમ ધનજી

એકડી કરતો ગયો. ચાર વરસમાં તેણે ગંગવર દોલત લગભગ કરોડો રૂપ્યાની રકમ ભેગી કરી અને તે પછી ગોલ્ડશીલ્ડની રમ લઈ તે અમેરીકાથી નીકળ્યો. તેણે ગોલ્ડશીલ્ડની સાથની પહેલી મુલાકાતથીજ ગોલ્ડશીલ્ડની સલાહ લઈને પોતાનું નામ બદલી નાખ્યું અને દોરાબજી કાવસજી અમેરીકન તરીકેનું નામ તેણે ધારણ કર્યું.

આ પ્રમાણે અમેરીકાથી ધનજી નીકળ્યો અને પહેલાં તો તેણે યુરોપમાં ફરી હરીને સધળી જોવા અને જાણવા જોગ જગાઓ અને શહેરોની મુલાકાત લીધી. છેવટે ઇંગ્લંડમાં તે આવી પુગ્યો, અને લંડનમાં તેણે કેટલોક વખત ગુજર્યો. લંડનમાં તે રહ્યો તે દરમ્યાન ધણુ પારસીઓ સાથે તેને મુલાકાત અને ઓળખાણ થઈ અને તે મોટે ભાગના પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો મુંબઈના રહેવાસીઓ હતા માટે તેમની મુલાકાત થવાથી તેને મુંબઈની ધણી વાતો જાણવાની મળી તથા સોસાયટીમાં દાખલ થવાનું પણ બની આવ્યું. પોતાની મોટી દોલતના જોરથી તથા પોતાની ખરી ખુબીવંતી ખાસીઅત અને લલમણુસાઈ તેમજ દીલાવર દીલગુરદાથી તેણે સજાટામાં પોતાનું મીત્ર મંડળ મોટું બનાવી દીધું અને તેની તારીફ જાળજ થવા લાગી જેની ખબરો મુંબઈમાં પણ આવી પુગી.

લંડનથી નીકળેલો ધનજી પહેલાં તો જંગબાર ગયો અને ત્યાં એક મહીના તેણે ગુજર્યો. આ એક મહીના દરમ્યાન ધનજીએ જંગબારમાં થુ કાધું અને તેની તવરીખ સાથે નવા બનાવે કેવી રીતે જોડાયા તે આપણી વાર્તા આગળ ચાલતાં પોતાની મેળે જણાશે.

આખરે તે મુંબઈ આવ્યો અને તેના મુંબઈના આડત્યાઓએ તેને માટે સધળી ગોઠવણ અને સગવડ પુરતી કરી મેલી હતી.

તોપણ તેને ગોઠવાતાં એક મહિનો નીકળી ગયો અને બીજા છ મહિના પસાર થવા અગાઉ તો તે પંકાઇને પ્રખ્યાત થઇ ગયો. તેણે મુંબઈમાં એક મોટો ફાંકડો બંગલો વેચાતો લીધો, તેમાં સર્વથી છેલ્લી ફેશીનનું કીમતી અમેરીકન ફરનીચર ગોઠવાવ્યું હતું અને તે બંગલાનું નામ “તકદીર” રાખ્યું કારણ કે તકદીરના તોરથીજ આજે તે નવા રંગરૂપમાં દુન્યા સમક્ષ હાજર થવાને નસીબવંત થયો હતો અને કીસમતના જોરથીજ તે મુંબઈમાં એક નાચીજ નામોશીલકર્તા અપરાધીને બદલે એક તવંગર આખર-દાર શહેરી અને સોસાયટી તથા કેમના એક શોભા દેનારા મેમ્બર તરીકે માન મેળવી શક્યો હતો.

ધનજી જેને આપણે આ આપણી વાર્તા દરમ્યાન આપણી સગવડ મુજબ “ધનજી”ના તેમજ “દોરાબજી”ના નામથી અવાર-નવાર ઓળખીશું તે પોતાના બંગલામાં લાયબ્રેરી રૂમમાં એક ઇઝીચેરપર લેટીને ન્યુઝપેપર વાંચતો હતો.

વર્તમાનપત્ર માંહેલો એક ખબર તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું જે ખબર નીચે મુજબ હતી:—

પારસી તબીબ બાનુને મલ્લેલો મોટો ઓધો.

તે બાનુની બહુવાબેગ કારકીરદી.

મુંબઈની મોટી નવી હોસ્પીટલ માહેલા સ્ત્રી દરદીઓના વીલા-ગના વડાં બાનુ તબીબ તરીકે ડૉ (મીસ) ફરેની સોરાબજી દુઆશની

નેમણુંક મોટા પગારે થઇ છે. આ બાનુ આવતા શુકરવારની મેલ રેડીમરમાં ઇંગ્લેન્ડથી મુંબઇ મધે આવી પૂગનાર છે અને તેવણુ ઘણું કરીને આવતા શુક્રવારને દીવસે પોતાના ઓધાનો અખત્યાર તપાસી લેનાર છે. તાજ હોટેલ મધે તેવણુ ઉતારે લેશે અને હાલ તરત ત્યાંજ રહેવાનો તેવણે ઠરાવ રાખ્યો છે અને ત્યાંજ તેવણુ પોતાનો કનસલ્ટીંગ રૂમ પણ ઉઠાડશે અને ફક્ત બાનુ ધરાકોનેજ તેવણુ સલાહ આપશે. પોતાના હોસ્પીટલના ઓધાની ફરજો બખ્ત-વવા ઉપરાંત પોતાની ખાનગી પ્રેક્ટીસ ચલાવવાની ડા૦ ફરેની દુઆશને પરવાનગી મળી છે. તેવણે તખીખી સર્વથી ચહુડની ડીઝીઓ મેળવી છે અને સંખ્યાબંધ ઇનામો મેળવી સર્વથી મોટી પરીક્ષાઓ તેવણે પસાર કીધી છે.

ડા૦ ફરેની દુઆશની કારકીરદી બહુવાળેગ છે. તેવણુ એક ઓરફન છે અને લગ્ન ખવાસનાં મળતાવડાં છે.

ડા૦ ફરેની દુઆશ બહુ નાની વયનાં હતાં ત્યારે તેવણુના પીતા મરણુ પામ્યા હતા, એકસ સંજોગો અને કારણોસર તેવણુના પીતા અને તેવણુનાં માતા એકેકથી અલગ થયાં હતાં અને મીસ ફરેની પોતાના માતા સાથે રહેતાં હતાં. મીસ ફરેનીના પીતા તવંગર હતા અને લાખોની દોલત ધરાવતા હતા. મીસ ફરેનીના પીતાએ પોતાના વસીયતનામાની રૂએ પોતાની સઘળી પુંજ અને મીલકત પોતાના નાના ભાઈ તેમુરસ દુઆશને આપી હતી અને પોતાની ધણીઆણીને ફક્ત દશ હજાર રૂપાની રકમ આપી હતી. મરનાર

મીં દુઆશના મરણ પછી મરનારના વસ્યતનામા બાએ મરનારનાં
 ઘણીઆણીએ યાને મીસ ફરેનીના માતાજી સુનાગાધએ અત્રેના
 જાણીતા અને પ્રખ્યાત સોલીસીટર મીં દુરગાશંકરની સલાહ લેવા
 માંડી હતી. વાંચનારને યાદ હશે કે આજે આશરે ૧૪ વરસની
 વાત ઉપર મીં દુરગાશંકરની આશીસમાં ચોરી થઇ હતી
 અને જાણી જોઇને આગ લગાડવામાં આવી હતી. આથી
 મીં દુરગાશંકરે પોતાની આશીસ ખાલી કીધી હતી. મીં
 દુરગાશંકરની જીની આશીસમાં મીસ ફરેનીના માતા તેવણની
 સલાહ લેવા ગયાં હતાં અને ત્યાર પછી ફરીને તેવણની નવી
 આશીસમાં મીં દુરગાશંકર આગળ સલાહ લેવા ગયાં હતાં
 અને મીં દુરગાશંકર સાથે વાત કરતાં એકાએક ત્યાં હાટ' અંધ
 પડી જવાથી મરણ પામ્યાં હતાં. આ બનાવથી ફક્ત બહુ નાની
 ઉમરે મીસ ફરેની માબાપ વનાના થયાં હતાં અને તેવણના એક
 માસીએ તેવણને પાલીપોમી મોટાં કીધાં હતાં તથા તેવણને કેળવણી
 આપી હતી. જે દશ હજારની રકમ તેવણને વારસામાં મળી હતી
 તેની મદદથી મીસ ફરેની ઉંચ કેળવણી લેવા પામ્યાં છે અને
 આજે હીંદુસ્તાનમાં સર્વથી ઉંચી તબીબી ડીગ્રી ધરાવનારા તબીબો
 માહેલા એક તરીકે તેવણ ગણાય છે.

મોઢું “સ્વચ્છ રાખવાનો” ઠરાવ.

મારૂં મોઢું સ્વચ્છ, સ્વદિષ્ટ અને મધુર કુલોના સુગંધ જેવું બરતું રહે તે માટે; બુખ લાગે, મારી તબીયત સારી રહે અને હું મારા કામો કરતો રહું તે માટે; વિચાર લાગણી તથા વાતચીત કરવામાં દરેક ગલીચાઈ દુર થાય તે માટે; મારાં શરીરને તથા મારી આખી જીંદગીને આરોગ્યતા મળે તે માટે; તથા હું મહેનતુ અને વફાદાર રહું તે માટે; પ્રત્યેક સવારે તથા સાંજે મારા દાંત સાફ કરવાનો મેં ઠરાવ કીધો છે, તે ફક્ત

ટ્રીચરના બનાવેલાં સુપારી ટુથ પેસ્ટથીજ.

દરેક ચપુની કીંમત ૦-૧૪-૦

અને ટયુબની કીંમત ૦-૧૦-૦

— ૦ —

હમારો સુપારી ટુથ પેસ્ટ બધા દવા વેચનારને ત્યાં મલે છે.

મેસર્સ ટ્રીચર અને કુંઠ

હીંદુસ્તાનના વખણાયેલા દવા બનાવનારા તથા વેચનારા.

એસપેક્તેનેડ રોડ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૬ હું.

—:૦:—

૬૧૦ (મીસ) ફરેની દુઆશ.

—:૦:—

યાદ કરું આજે તે આગલો વખત,
મુસીબત દુખો ને સંકટ વીપત,
હાડમારી ભારી ને જંગળ જેહમત,
રંજ અને ગમના તે દીવસ સખત,
સમેા તો ગયો—વાત ભુલાઇ નથી,
ગમની યાદ દુર કરવા દવાઇ નથી.

૬૧૦ (મીસ) ફરેની દુઆશવાળી ખબર ન્યુસપેપરમાં વાંચીને પેપર પોતાના ખોળામાં મુકી ધનજીશાહ ગ્રુપચુપ થોડો વાર ઇજ્જેર પર લેટીને પડી રહ્યો. પોતાની સાથે જુરાઇ કરનારા આગલા શેઠ દુરગાશંકર સોલીસીટરનું નામ તેણે આ ખબરમાં વાંચ્યું હતું માટે દુરગાશંકર સાથના પોતાના સઘળા સંબંધની સઘળી વાત તેને એક સપાટામાં યાદ આવી. દુરગાશંકરની ઓરીસ માહેલી નોકરી, દુરગાશંકરની દમાખાજી, કાવસજી કરાકરીની દીલસોજી અને મહેર-ખાનીભરી લાગણીથી મળેલી ઓવરકોટની બેટ, કોર્ટમાં ચાલેલી તપાસ અને થયેલી સજા, માતા અને બહેનનાં મરણના ખીછાણાં, બર ઉંધમાં પડેલો ભાણેજ કેકી અને લીધેલા સૌગંદ એ સહી ગમખાર વીચારો એક પત્રકમાં તેના મગજમાંથી પસાર થઇ ગયા. તે મનસે બરબડ્યો:

“ચઉદ વરસ થઇ ગયાંછ. આહ! ચઉદ વરસ! આટલી મુદત ગઇ તોળી મેં હજી માઈં કામ શરૂ વડીક કીધું નથી. આએ ફરેની ડાકટરવાળી ખબર ગોયા મને મારા સોગંદની અને માઈં નીર્દોષપણું સાબેત કરવાની મારી પોતાની તરફની મારી ફરજની મને યાદ આપે છે. ઓ મુજી દુરગાશંકર તું મારા હાથમાંથી છટકવાનો નથી; તારી ઉપર હું સખત વેર લેવશ ત્યારેજ મારો જીવ નચીંત થશે. મારાં માયજી, ઓ માયજી, તમારાં મોતનાં બીજાણા આગળ મેં લીધેલા સોગંદ હું પાલશ અથવા તે પાળવાની કેશીપમાં મરશ.” તે થોડો વખત ચુપ પડી રહ્યો અને અગાઉ બની ગયલા બનાવો તેની યાદમાં પાછા ઉભા થયા. તેટલાં તેને એક ખ્યાલ આવ્યો અને તે ચોકચો. તે બરબડ્યો: “પણુ સખર!—આએ દુરગાશંકર આગળ ફરેની દુબાશની માય સલાહ લેવા ગઇ હતી અને તે પછી આગ લાગી—એમાં કાંઇ ભરમ તો નથી. હું ધારૂંછ કે મારી તપાસ ચાલુ કરવાનો પાયો આ કેકાણેથી રચાવો જોઈયે.”

પાછો તે થોડો વાર પડી રહ્યો અને પોતાની હાલ તરતની શુરૂઆતની હીલચાલનો પલાન તેણે પોતાના મનમાં ધડી કહાડ્યો.

આ વેળા ધનજીશાહને કેટલાંક માણસો ધંધાના બાબમાં મળવા આવ્યાં અને તેમની સાથે કામકાજ બગલવામાં વખત નીકળી ગયો અને તે આખો દહાડો એવીજ રીતે પસાર થઇ ગયો.

શનીવારનો દીવસ હતો ઇંગ્લંડનો મેલ આગલે દીવસે આવી ચુક્યો હતો અને પેપરમાં ખબર પ્રગટ થઇ હતી કે ડાઁ ફરેની સોરાબજી દુબાશ મુબઇ આવી ચુકી હતી અને તાજ હોટલમાં

તેણીએ ઉતારો લીધો હતો. વળી ખબર એવી પણ હતી કે બુધવારને દીવસે તેણી મોટી હોસ્પીટલમાં પોતાના મોટા ઓધાનો અખત્યાર તપાસી લેનાર હતી.

ધનજીએ પોતાની આશીસમાં ટેલીફોનથી ખબર આપી કે કદાચ તેને આશીસમાં આવતાં મોકું થશે માટે રાહ જોવી નહીં.

આશરે દસ વાગે પોતાની મોટોરમાં બેસીને ધનજીશાહ પોતાને અંગ્રેજીની નીકળ્યો અને તાજ હોટેલમાં જઈ પુગ્યો. ત્યાં તેણે ખબર કહાડી અને ફરેનીના ઓરડામાં પોતાના નામનો કાર્ડ મોકલ્યો અને તરતજ તેને ફરેનીના આગળ હાજર થવાની તક મળી. ફરેની આસરે ચોવીસ કે પચીસ વરસની ઉંમરની હતી અને શારકેશીયન રૂપસુંદરીને બાબુએ બેસાડે તેવી તેણી રૂપાળી હતી. ઉંચું મરોડદાર બદન, સંપુર્ણ ‘સીમેટ્રી’ સાથનું શોભી રહેલું હાથ અને પરવાળાં જેવા હસ્તા હોઠની અંદરથી જીભ મોગરા જેવા દાંત ચીમાદને જોતા હતા.

ધનજીશાહ જેવો ફરેની આગળ હાજર થયો કે તેજ ધડી ફરેની પ્રુશાલીથી હસ્તી તેની આગળ દોડી આવી અને શેકહેંડ કરીને બોલી “ઓહ લો ! મીં દોરાબશાહ અમેરીકન, તમે પધાર્યા ? મેં તમોને એટલા જલદી જોવાની કે મળવાની વકી નહીં રાખીતી.”

“ નહીં ? ” ધનજીએ પુછ્યું. “ કાંય નહીં ? ”

“ તમે મને મળવા આવો એ તો જાણે મહાત્મા આશળ કુંગર દોડી ગયો હોય તેવી વાત થઈ. ” ફરેની હસીને બોલી:

“એસોની. તખીયત તો ઠીક છેની. લાવો તમારી નાડ જોઈ; જીભ બહાર કહાડો.”

“મીસ દુઆશ, તમે વળી—”

“હું ખબરદાર, હું મીસ દુઆશ નથી; હું તો ડાઁ દુઆશ છું. આઈ સે પ્લીઝ મારો એલકાબ્જ બુલીને મારી સાથે વાત ના કરો,” ફરેની ફરીને હસીને બોલી.

“પણ તમેજ બોલ્યા કરશો કે ? મનેખી કાંઈ બોલવા દેશો કે નહીં ?” ધને કહ્યું.

“નહીં. બધરાંઓનો કાયદો છે કે પોતેજ બોલ્યા કરે ને મારીડાઓનો કાયદો છે કે પોતે બધું સાંભળ્યા કરે.” ફરેનીએ જવાબ દીધા; “છ મહીને આપણી પાછી મુલાકાત થઈ તો છ મહીના અગાઉ હું જેવી હતી તેવીજ હમણાખી છેઉં એવી મારે સામેતી આપવી જોઈયે કેની ? ત્યારે તે સામેતી આપવા સાડ હું તમારી સાથે આવી રીતે વાત કરું છું.”

વાંચનારે ઉપજી વાતચીત ઉપરથી જોઈ લીધું હશે કે ફરેની અને ધનજી વચ્ચે અગાઉની ઓળખાણ હતી લંડનમાં તેમને મુલાકાત થઈ હતી અને ત્યાં તેઓ એકબીજા સાથે પજોટાઈ ગયાં હતાં. લંડનમાં તેઓ હંમેસાં એક બીજાને મળતાં હતાં અને એક બીજાનો સ્વભાવ એટલો તો એક બીજાને અનુસરતો થઈ પડ્યો હતો કે બંને વચ્ચે ઘણીજ ઘાટી મીત્રાચારી બાજી હતી અને આ મીત્રાચારીને પરીણામે તેઓ એકેકથી જુદા પડવા જતાં અવારનવાર એકબીજા ઉપર કામળ પત્રો લખતાં હતાં.

અને જલ્પુ આએ કેટલીક વાતચીત ચત્રાવી અને પછી ફરેની બોલી “ મેં તો તમારે માટે ઘણી ઘણી વાત મુંબઈમાં સાંભળી. કહેજે કે તમે તો તવંગર શેડ્યા બની ગયાછ ને મીલકતો ધમધુકાર ખરીદ કરોછ. એક બેંકબી ચાલુ કરવાનો તમારો તૈયાર છે એમખી સંભળાયું. ખરું કે ! ”

“ મારી વાત પછી કરશું પણ પહેલાં તમારી વાત કર્યે. મુંબઈમાં મારે માટે તો હું મુંબઈ આવ્યા પછીજ બોલાયું પણ તમારે માટે તો તમે મુંબઈ આવ્યાં તે અગાઉ બોલાયુંછ.”

“ ખરેખર ? શું બોલાયું ? મને કહેનાં.”

“ લેવો—આએ વાંચો. ” ન્યુઝપેપરમાં જે ખબર ફરેનીને માટે છપાઈ હતી તે ખબરનો ફકરો ધનશ્રીએ ફરેનીને દેખાડ્યો અને ફરેનીએ તે લઈને વાંચવા માંડ્યો.

ફકરાનો પહેલો ભાગ વાંચતાં તેણી હસી પણ અગળ વાંચતાં તેણી ગંભીર બની ગઈ અને છેવટ પર આવતાં તેણીના ખુબસુરત મુખડા ઉપર ગમગીનીનો છાપ છવાઈ રહ્યો. તેણીએ પેપર પોતાના ખોળામાં મુકી દીધું અને બારીની બહાર દર્યા તરફ નજર કરતી તે થોડો વાર બેસી રહી.

તેણીની માતા અને પીતાની તવારીખ યાદ આવ્યાથી તેણી ગમખાર બની હતી એમ સમજી લઈને વાત ઉડાવવા ધનશ્રી બોલ્યો. “ મીસ ફરેની, તમેએ તમારે માટેની સઘળી ગોઠવણ અત્યાર સુધીમાં કરી દીધી તો હશે નહીં. તમેને ઘણી ચીજોની જરૂર હશે. હું તમેને ખાસ કહેવા આવ્યો છું કે હાલ તરત તમે મને

તમારા કારભારી તરીકે ગણુજો. તમોને જેથી ચીજની જરૂર હોય તે વીણે મને ટેલીફોનથી કે પોસ્ટ મારફતે જણાવજો. મારી મોટર તમારી સેવામાં હાજર છે. જ્યારેથી અગત પડે ત્યારે મંગાવજો.”

“હું કયું.” ફરેનીએ કહ્યું: “મને હમણા તો કશાની જરૂર નથી પણ તમારી મોટર આપવાની માગણી હું ઉપકાર સાથે કબુલ રાખું છું.”

“ઘણી મહેરબાની. મારી ત્રણ મોટર છે જે માહેલી એક ખાસ તમારે માટે રાખશ અને મારા શોકરને કહી મુકશ કે તમારી જ સેવામાં તેને રહેવું. ટેલીફોન કરીને જ્યારે જોઈએ ત્યારે મોટર મંગાવજો; તરત તે હાજર થશે. હું મારે પોતાને માટે તે મોટર કદીથી વાપડશ નહીં. બસ, તમારે માટેજ રહેવા દેવશ.”

“હું કયું.” ફરેનીએ ઉપકાર માન્યો.

આ પછી તેઓએ તરેહવાર ગામમપાટાની વાતો ચલાવી, અને પછી ફરેની બોલી: “મીં દોરાબશાહ, આએ ન્યુઝપેપર હું મારી પાસે રાખું? મારે લગતી ખબરોનાં કટીંગ મેં એકઠાં કરીધાં છું તેથી હું માચું છું.”

“બેલાશક રાખો. મને એની જરૂર નથી.”

“આએ જે કુરગાશંકર સોલીસીટરને માટે એ પેપરમાં લખ્યું છે તે કહાં છે? જીવતો છે કે મરી ગયો?” ફરેનીએ હવે સવાલ કર્યો.

“જીવતો છે, ધરડો થયો છ. રીટાયર થયો છ. નાસકમાં રહે છ અને અમનચમન કરતો હોય એમ લાગે છ.”

“ ને આએ મારા કાકાને માટે એ પેપરમાં લખેલું છે તે કહાં છે ? મુંબઈમાં છે કે ? ”

“ નહીં, તે તો કરાંચીમાં છે. ધણો તવંગર અને આગેવાન શહેરી ગણાયછ. દશ વરસની વાત ઉપર તે કરાંચી જઈને વસ્યો અને ત્યાંજ પરણ્યો અને ત્યાં મોટો આગેવાન થવા પામ્યો એવું કાંઈ સંભળાયછ. ”

“ તમે બધી વીગતો અગાઉથી મેળવો રાખીછ કે ? ” ફરેનીએ પુછ્યું.

ધનજી આ સાંભળીને ચોંક્યો. તે મનસે બરબડ્યો : “ ચંચલ બંધરાં સાથે વાત કરતાં ચોંકવું જોઈએ, ” તેણે જવાબ દીધો “ એ તો ધણા જાણીની સાથે ઓળખાણ પડે અને ધણું જાણવાનું મને તેથી આવેતી જણાયું. પણ મીસ ફરેની, તમારી તરફની મારી દીક્કસોજી અગાઉથી જોઈ લીધીછ અને તેથી જ તમારે લગતી કાંઈ વાત કે ખબરની વધુ વીગત હું મેળવવાની કોશિશ કરું તો તે મારી કનુર માફ કરવા જોગ ગણાય. ”

• “ ત્યારે હું માફ કરુંછ, ” ફરેની હસી પડીને બોલી : “ પણ મી. દોરાબશાહ હું તમેને મારા મનમાં રખી રહેલી એક વાત કેહુંછ. હું ધણી નાતી હતી ત્યારે મારા પપા ગુજરી ગયા અને મારાં માથજી આએ કુરગાશંકર સોલીસીટરની સલાહ લેવા ગયાં. હુંબી સાથે ગયેલી. મને યાદ છે કે તેનું મોહકું જોતાંજ મને ખીલીક લાગેલી. મને તે પહેલાંથીજ ગમ્યો નહીં. જ્યારે હું મારા મમા સાથે પાછી ફરી ત્યારે મેં મમાને કહેલું મને યાદ છે કે

“આએ મુએ કુંગરો તો કાંઈ એખીવસ કુંગરા જેવો ઘરડો લાગેછ.” મારાં માયજીએ મને ધમકાવી કે એમ નહીં બોલ્યે. મને એવીજી કાંઈ થોડી ધણી સુરતા છે કે મારાં માયજીએ કુરગાશંકરને કાંઈ કાગળથી આપેલું ને તે કાગળ એક એનવસપમાં બીડી, તેની ઉપર લાલ લાખથી સીલ કરીને કુરગાશંકરે તીજરીમાં મુકેલું. તમે જે કટીંગ મને હમણા આપ્યું તે વાંચતાં મને આગલી બનેલી તે બધી વાત જાણે આજેજ બની હોય તેમ પાછી યાદ આવેછ. હા—મને યાદ આવેછ કે જ્યારે મારાં માયજી પાછાં કુરગાશંકરને તેની નવી ઓશીસમાં મળવા ગયાં અને ત્યાંજ મરણ પામ્યાં ત્યારે મારાં નાનાં છગરમાં એવુંજ કાંઈ લાગ્યું કે કુરગાશંકરે તેવણને મારી નાખ્યાં હોશે.”

“અરે અરે એ શું બોલોછ ફરેની?” ધનજીશાહ ભડકીને ઉભો થઈને બોલ્યો. “શું એ બનવા જોગ છે?”

“નહીં; હું નહીં માનતી કે તેમ હોય. તે વખતે મારી નાદાન અકલ અને સમજથી તેમ મને લાગેલું પણ આજે મને ખ્યાલ આવેછ કે તેમ બન્યું નહીં હોય. વળી જ્યારે બીજી વખત મારાં માયજી કુરગાશંકર આગળ ગયાં હતાં ત્યારે મારાં માસીજી તેવણની સાથેજ ગયલાં ને માસી મને કહેતાં હતાં કે મારાં માયજી એકાએક મરણ પામેલાં. મારાં માયજીને હાટ ડીઝીજ હતું ને તે દરદ કેવું જીવલેણ હોયછ તેનો મને તે વેળા ખ્યાલ હતો નહીં, પણ હમણા હું તે બરાબર સમજી શકુંજ અને તેથી માનુંજ કે મારાં માયજીનું એકાએક મરણ ખુદરતી રીતે નીપજેલું હોવું જોઈયે. પણ હું જ્યારે બધું યાદ કરુંજ ત્યારે મને હજીજી કાંઈ

એવુંજ લાગેછ કે દુરગાશંકરે એક પારસી છોકરા ઉપર ચોરી કરવાનું અને આગ લગાડવાનું તોહમત મુકયું હતું તે ખોટુંજ હશે અને મુઆ એ પાપી બદમાશનુંજ કાંઈ કાવતરું હશે,” ફરેની વીચારવંત થઈને બોલી.

“ત્યારે તે બીચારો છોકરો નીર્દોષ હોશે વારં?” ધનજીએ લાગણીભર અવાજે આતુરતાથી પુછયું.

“હોયશ્રી. દુરગાશંકરનું મોહકું મેં જે રીતે જોયું અને જે વીચાર મારાં નાનાં કામળ મગજમાં પેદા થયા તે રીતે તમે તેને જોવો અને મારા મગજમાં જે વીચારો આવ્યા હતા તેવાજ વીચાર તમારા મનમાં પેદા થાય તો આજે તમે સોગંદ ખાઈને કહેવો કે તે છોકરો નીરદોષ હોવો જોઈએ અને આજે દુરગાશંકરનું કાવતું હોતું જોઈએ.” ફરેની બોલી. “પણ દોરાબશાહ તમે એમ શીકકા કેમ પડી ગયા? તમારી તબીયત તો ઠીક છે કેની?”

“નહીરે કાંઈ નહીં; શીકકા સા વરે પડતો તો? પણ મીસ ફરેની આજે રાતે તમે મારે બંગલે જમવા આવશો? તમારે વરે હું ગાડી મોકલશ.” ધનજી વાત ઉડાવવા બોલ્યો કારણ કે પોતાના મન ઉપરનો કાણુ રખેને ખોલી બેસે અને ફરેનીના મનમાં કાંઈ વસવસો ઉપજે એવી તેને ધારતી ઉપજી.

“નહીં; ઠેંકયુ. તમે બેચેલર છો, ને હુંબી કુંવારી છું. હું જે તમારે ત્યાં જમવા આવું તો સેકંડલ થાય, પણ હું પ્રેમીસ થાવુંછ કે હું પરણુશ પછી મારા હબી સાથે તમે કહેશો તેટલી વાર તમારે ત્યાં જમવા આવશ,” હસી પડીને ફરેની બોલી. “કેમ? એ ઠીક કેની!”

“ડીક બાપુ, એમ તો એમ.” ધનજી પણ બોલતાં હસ્યો :
 “પણ સાંજના સીનેમેટોગ્રાફ જોવા મારી સાથે આવશો? તેમાં તો
 હું ધારંછ કે તમેનકશો વાંધો નહીં હોશે? મારી સાથે આવશો કેની?”

“હા, સાથે જઈશું. હું અક્ષેલસીયર સીનેમેટોગ્રાફ જોવા
 સાંજના જવશ ને ત્યાં આપણે મઝીશું ને ત્યાંજ પાછાં છુટાં
 પડીશું,” ફરેની બોલી.

“તમે હવે કેથે જુદી જગા કે બંગલો લઇને રહેશો કે?”

“હાલ તરત તેવો કશો મારો વીચાર નથી. હું અહીંજ
 ઘણી કમફરટેબલ છેઉં. વળી કહાં નોકર ચાકર ફરતીચરતી બધી
 જાળજ કરે? અહીં જે જોઇએછ તે બધું હાજર છે ને ઘરખટલાની
 કશી ખટપટ છેજ નહીં. ઘરખટલાની કેવી ખટપટ હોય તે તો
 તમે જાણતા હશેજ.”

“પણ હમણા નહીં, તો લવીષમાં ઘરખટલાની ખટપટ કર્યા
 વના તમારો કાંઈ છુટકો છે? હોટલની જાંદગી કાંઈજી સંસારી
 માણસ ભોગવી શકેજ નહીં,” ધનજીએ મોઢમમાં ધસારો કીધો.

“જ્યારે વખત આવશે ત્યારે સહ થઇ રહેશે.” ફરેનીએ
 જવાબ દીધો જે વેળા તેણીના ચહેરાએ ગુલાબી રંગ પકડ્યો.
 “હમણા તો ડીકજ છે. મને ઘરસંસારનો અને નોકર ચાકરને
 મેનેજ કરવાનો અનુભવ નથી ત્યારે શું કામ સુખનો જીવ
 દુઃખમાં નાંખુ?”

“એબી ખરું પણ તમે કાંઈ વાર મારે બંગલેબી નહીં
 આરશે? મારો બંગલો તો જરા આવીને જોવો,” ધનજીએ
 આતુરતાથી પુછ્યું: “તમે કદાચ કાંઈ સન્જેશન કરશો ને ઇમ્પ્રો-
 વમેન્ટ દેખાડશો, આવશો કેની?”

“ તમે કોઇ વાર પાર્ટીઓ આપો ને એ પાંચ પરેણીઓને બોલાવો તો વળી આવ્યે. વગર કારણે એખલી આવું તે ફિક નહીં.” ફરેનીએ કહ્યું “ તમારા જેવા તદ્દગરેણે તો જ્યાર ત્યાર પાર્ટી આપવી જોઇયે.”

“ ત્યારે કોઇથી કારણને ખાતર નહીં તો તમે મારે બંગલે એક વખત આવી જવો એજ કારણ હું પાર્ટી આપશ. ”

“ કેંકયુ, ” ફરેની બોલી તેણીનું જીગર જરા ધડકવા લાગ્યું અને ચહેરો પાછો સહેજ લાલ થયો, તેણીએ કહ્યું; “ ત્યારે મને જ્યારેથી તમારે બંગલે બોલાવવાના હોશો ત્યારે પાર્ટી આપ્યા કરશો કે ? ”

“ જો એમ કરુંથી તો તે ગેડવણ લાંબો વખત ચાલે નહીં, ” ધનજીએ જવાબ દીધો.

“ કાંચ નહીં ચાલે ? ”

“ કારણ કે હું દરરોજ એવીજ દુવા ગુજરતો રહેવશ કે તમે કોઇ લાયક અને ભલા ખાવંદના ધણીઆણી જલદી થાવ કે જેથી તમે ધણી ધણીઆણીને મારે બંગલે જ્યાર ત્યાર બોલાવવાનું મારાથી બની આવે. ખરાં જીગરની દુવા કોઇ દહાડેથી ફળ્યા વીના રહેજ નહીં.” ધનજી બોલ્યો અને તે શબ્દો સાંભળતાં ફરેનીનું ધડકતું જીગર અટકી ગયું અને ચહેરાપરનો રતાશ ઊડી ગયો.

.

A cheap and unsystematic electric installation is now-a-days an everyday bitter complaint from all the corners. Are you also tired of the same? if so, please consult—

EBSTER ELECTRIC COMPANY,
ELECTRIC ENGINEERS AND CONTRACTORS,
48, Nanabhoy Lane, Fort,
BOMBAY, No. 1.

A cheap and best medium for purchasing all sorts of electric goods. Electric Installation & maintenance of Lifts, Lights, Fans, Dynamos, Motors, Pumps, undertaken and executed promptly in the most upto date system under the direct supervision of a skilful Engineer. Accumulators repaired and charged. Switch-boards designed & formed. Free advice and detailed estimates supplied on application. Wiring our speciality. Numerous testimonials from the well-known firms of Architects and the general public. Terms moderate. Trial solicited.

ડા૦ જે. જે. નાયગામવાલા,

એમ. બી. બી. એસ.

સરજ્યન ડેન્ટીસ.

દાંતને લગતું દરેક કામ

છેલ્લાંમાં છેલ્લી ઢળ મુજબ સાયનટીફીક રીતે
કરવામાં આવે છે.

હમારે ત્યાં સઉથી સરસ કાઉન એન્ડ બ્રીજ વર્ક
ખનાવવામાં આવે છે.

ગોલ્ડ, સીલવર અને પોરસીલેનથી દાંત
બથુકના પુરવામાં આવે છે.

દાંતમાં થતું પૃષ્ઠ

ખાસ ત્રીટમેન્ટથી સાફ કરવામાં આવે છે.

ટેકાણું :—એસપ્લેનેડ રોડ,

રાજબાઈ ટાવરની સાંમે,

કોટ, મુંબઈ.

નીચલા નામપર નજર નાખશોજી.

પચરંગી પ્રજાની પુરતી પસંદગી પામેલી

આ ડેરી ફક્ત એકજ છે કે જ્યાં

વગર ભેલનું નીરમળ દુધ, ચોખ્ખું માખણ તથા
સ્વચ્છ અને શ્રેષ્ઠ કીમ

દીવસે તથા રાતના કોઈબી વખતે સહેલાઈથી
મેલવી શકાય છે.

 ધી પેરીસ્યન ડેરી કુંઠ,

હમારૂં નામ તથા ઠેકાણું નોંધી રાખશોજી.

તેમરીડ લેન કોટ,

ધવરટ હાઉસની સામે,

કોટ મુંબઈ.

પ્રકરણ ૭ મું.

સીનેમેટાગ્રાફની ફીલમ.

—:૦:—

બંને માટે કીધીજી કુદરતે કસર,
 છે જીગરમાં બંનેને ઉલટી અસર,
 એક છે ચક્રચુર પ્યારમાં, મગર—
 બીજો છે પ્યારથી બીજાકુલ બેખબર.
 એકના જીગરમાં કીનાનો કેહેર,
 બીજાનાં જીગરમાં મોહબતનું ઘેર.

થોડીક બીજી વાતચીત કરવા પછી ધનજી ઉઠ્યો.

“ ચાલો, હવે સાહેબજી, ” ધનજીએ કહ્યું; “ મેં તમોને
 ઘણો વાર ખોટી કીધાં. મારો હવે ઓશીસમાં જવાનો વખત થયોજ.
 આજે સાંજે મલવાનું યાદ રાખજો હં. ને એથી યાદ રાખજો કે
 તમે મને પ્રેમીસ આપ્યુંજ કે તમારાં લગન થવા પછી તમે
 અવારનવાર મને મલવા અને મારે ઘરે ડીનર લેવા આજ્ઞા કરશો.
 ખુદ તમોને સુખી કરે એ મારાં ખરાં જીગરની દુવા છે.”

ફરેની એક ખોલ પણ ખોલી નહીં પણ તેણીએ શેકહેંડ
 કરવા પોતાનો હાથ ધનજીને આપ્યો જે હાથ સહેજ ધ્રુજતો હતો
 અને ગરમ થઇ આવ્યો હતો. પણ ધનજીના મનમાં એવા વીચારો
 એવા જીવસાથી સામટા દોડતા હતા કે તે હાથ ધ્રુજતો હતો અને

ગરમ થયો હતો તે જાણવા ઉપર તેનું ધ્યાન લાગ્યું નહીં. જ્યારે હાથ ધુજતો હતો એવું ધનજીએ પારખ્યું નહીં ત્યારે તે ધુજવાનું કારણ તો તે જાણેજ કેમ ? ફરેનીના જીગરમાં ઉભાતી લાગણીનો જ્યારે ધનજીને ખ્યાલજ નહીં ત્યારે તે લાગણીનો જવાબ તેના જીગરમાં વસવાટ કરેજ કેમ !

ધનજી ત્યાંથી રવાના થયો.

ધનજીના જવા પછી ફરેની તો પારણા તરફ જોતી ચોરડાની વચોવચમાં એક બેહદ ખુબસુરત અને ઉત્તમ કારીગીરીનું સંગેમર-મરનું પુતળું હોય તેમ ઉભીજ રહી. જાણે હજીખી ધનજીનો ઓળો પારણામાં ભમતો હોય, જાણે ધનજી હજીખી તેને દેખાતો હોય તેમ ફરેનીએ મમતાભરી ગમનાક આંખોથી દરવાજા તરફ જોયાજ કીધું.

આખરે ફરેની બરબડી: “ દોલી, દોલી તારી સાથે મારી મુલાકાત થાય એવી દુવા મેં ગુજારી હતી પણ મને કાંઈ બીજો માણસ એક ખાવંદ તરીકે મળે એવી તું દુવા ગુજારશે એમ મેં નહીં ધારેલું. મારા જીગરમાં શું છે તે તું કેમ હજી જાણતો નથી? મારાં દીલનો ભરમ હજી તું કેમ પામી શકતો નથી ? ”

જ્યારે ફરેની પોતાના મનસે ઉપર જણાવ્યું છે તે મુજબ બરબડતી હતી ત્યારે ધનજી પોતાની ગાડીમાં બેસીને ઓશીસ તરફ જતો હતો. તે આંખે રમાલ દબને બરબડયો: “લલી છોકરી-જીવતી રહેજે ! સુખી થજે ! શુકર છે, ઓ ખુદા શુકર છે, કે મને નીર્દોષ માનનાર એક બીજું માણસબી હયાત છે. તારા આ બોલોથી મને કેવું સુખ થયું’છ તે તું ક્યાંથી જાણે ઓ ફરેની ! ખુદા તને

ખરું સુખ બક્ષો અને તારે લાયકનો ખાવંદ તુંને મળો. ઓ ગુના-હના કલંક, ઓ નામોશીના દામ, તું ક્યારે જશે ? તુંને ક્યારે મારા નામ ઉપરથી નાણુદ કરશ ? ઓ ક્યારે ક્યારે—મારાં ખરાં નામથી ખરાં નીર્દોષપણા સાથે હું મને પોતાને જાહેર કરશ ?”

ધનજી એમ બોલ્યો ખરો પણ હજી ધનજીને માટે ધણુ, ન ધારેલા નવા બનાવો બનવાનું તેની સરજતમાં લખ્યું હતું જે તે કેમ જાણી શકે ?—ભવીષ કોણે વરત્યું છે, કે ધનજી વરતી શકે ?

સાંજના એક્ષેલસીયર સીનેમેટોગ્રાફનો ખેલ સાડા છ વાગે થનાર હતો અને ખેલ શરૂ થાય તે અગાઉ ધનજીશાહ (દારાબજી અમેરીકન) થીયેટરપર જઈ પુગ્યો અને ટીકીટ લીધા અગાઉ તે બગીચામાં એખલો એક બાજુએ બેઠો. ધણુ વીઝીટરો ત્યાં આવવા લાગ્યા અને તેઓ આ તવંગર સખી શેડ્યાને જોઈ ઓળખી સલામ કરવા લાગ્યા. કેટલાક તો તેની સાથે વાત કરવા ધડીયપકો ડિલા, કેટલીક જવાન બાનું-ઓએ ધડ ડોકાં વાંકા ટીકાં કરીને ધનજીની ખબર અંતર પુછી. પણ ધનજીએ સહિથી અલગ રહેવાનુંજ પસંદ કર્યું; કારણ કે તે તો ફરેનીની રાહ જોતો બેઠો હતો પણ ફરેનીને માટે તેના જીગરમાં જે આતુરતાની લાગણી પેદા થતી હતી તેનો ભરમ તો તે સમજતો હતોજ નહી. સવા છ વાગે ફરેની આવી અને તરતજ ધન તેણીની આગળ ગયો અને ફર્ટ કલાસની બે ટીકીટ ખરીદીને તથા પ્રોગ્રામ લઈને તેઓ બંને ઓરએન્ચામાં જઈને બેઠાં. બંને એકબીર પેકાર વાત કરતાં હતાં તેટલાં ધનજીશાહે પ્રોગ્રામ વાંચવા માંડ્યો. પ્રોગ્રામ માહેલી એક બાબત તરફ ધનજીનું ધ્યાન ખેંચાયું.

ધનજી બોલ્યો: “નેયું કે મીસ ફરેની; કરાંચીમાં આપણા ગવરનર ગયાતા ત્યાં તેવણુના માનમાં ટીપાર્ટિના મેળાવડો કીધો હોશે તેની શીલમ એક્ષીખીટ કરવાની છે.”

“ત્યારે તો ઘણા પારસી બહરિઓતે જોવાનું બનશે. કદાચ કેાઈ આપરાં એલખીતાંબી હોસે.”

હવે એલ ચાલુ થયો. એકેક પછી શીલમ આવીને પસાર થઈ અને તે પછી કરાંચીના મેળાવડાની શીલમ રજુ થઈ. આ શીલમ ધન અને ફરેની ધ્યાનથી જોવા લાગ્યાં. શીલમ મધે હીઝ એક્સેલંસી ધી ગવરનર ફરતા હરતા માલમ પડતા હતા અને તેવણુ સાથે જુદા જુદા આસામીઓની ઓળખાણ કરાવવામાં આવતી હતી. ગવરનર આગળ કલેક્ટરે એ પારસીઓને હાજર કીધા અને તેમની સાથે ગવરનરે શેકહેંડ કીધી.

“નેયું કે ? મી૦ દોરાબજી, આએ જે પારસી ગવરનરને શેકહેંડ કરેછ તે મારો કાકો થાય,” ફરેની બોલી.

“પણ તમારા કાકા સાથે પેલો બીજો પારસી છે તે કાણુ ?” ધનજીએ તે બીજા પારસીને ધારી ધારીને જોઇને પુછ્યું.

“હું નથી ઓળખતી.”

“પણ હું ઓળખુંછ,” ધન મનસે બરબાડ્યો. “કાવસજી કરાકરી ! તું અહીં ! તુંને ફરેનીના કાકા તેહેમુરસ દુબાસ સાથે દોસ્તી ! ચા ખુદા, આએ કાંઈ નવો ભરમ છે.”

“શું છે ? દોરાબજીહ શું બડબડ બડબડ કરોછ ?”

“આએ મ્યુઝીક ચાલેછ તેની સાથે હુંબી ટયુન લલકારુંછ. કેવું મજનું ટયુન ચાલેછ હં.”

“તમેને મ્યુઝીકનો શેખ ખરો કે?”

“હા. મારી નાની ઉમરે મેં આપણા દેશી મ્યુઝીકની તાલીમ લીધેલી અને તેમજ અમેરીકામાં મેં વેલાલી મ્યુઝીકના લેસન લીધેલાં. તમેાખી ઘણું સાડું ગાઇ શકોછ, મીસ ફરેની.”

“હવે મને તાડપર ના ચહડાવોની તો.”

આખા ખેલ દરમ્યાન ફરેની તો હસ્તી ખેલતી અને ગમત કરતી રહી. ધનજીની પડોશમાં એસી હસવું ખેલવું અને ગમત કરવી તે તેણીને મનસે એક મોટી મોજ હતી. પણ ધનજી પોતે તો હમેશના કરતાં વધારે ચુપ થઇ ગયો હતો અને મનમાં તે વમાસતો હતો.

ખેલ જોયા પછી બંને છુટાં પડ્યાં અને ધનજીશાહ લાગણી પોતાને બંગલે ગયો અને ગાડીમાંથી ઉતરતાં સીધો ટેલીફોન આગળ જઈ એક સંદેશો તેણે રવાના કરીધો. અરધો કલાક નહીં ગયો તેટલાં તો એક હીંદુ આવી પુગ્યો. ધનજીશાહ પોતાના કપડાં ઉતાર્યાં વના પોતાના દ્રોઈંગ રૂમમાં મગજની ઉશકેરાયલી હાલતમાં આમ તેમ ફેરા ખાતો હતો અને તે હીંદુની રાહ બહુજ આતુરતાથી જોતો હતો.

તે હીંદુ આવી પુગ્યો કે તરતજ ધનજી બોલ્યો: “નારાયણ તમે આવ્યા કે? મારે તમેને ઘણીજ અગતની અને તાર્કીકની વાત કરવાની છે.”

બંને જણા વાતે બેઠા. તે હીંદુ આશરે ૩૫ કે ૩૬ વરસની ઉંમરનો અતીશય બળવાન અંગ બદનનો માણસ હતો અને મોઢોડાં ઉપરથી ધણે ચંચળ અને ચબરાક જણાતો હતો. તેણે તાત્કાલ સાહી કપડાં પહેડેલાં હતાં અને ઠાવો ઠોકો હતો, તેમજ વળી સાદો સુધડ હતો. ધનજીએ કહેલી સધળી વાત તેણે સાંભળી લીધી.

સધળી વાત કરવા પછી ધનજીએ પુછ્યું. “ નારાયણ તમારા ધ્યાનમાં સધળી વાત ઉતરી? કાંઈ પુછવું છે? ”

“ કાંઈ તહીં સાહેબ, હું સધળું બરાબર સમજ્યો. ”

“ ત્યારે હવે તમે ક્યારે જશો? ”

“ જેમ અને તેમ જલદી. એક કલાકમાં જવાનું હોશે તો એક કલાકમાં જવશ. તમે નચીંત રહેજો સાહેબ. ”

“ તમેને કાંઈ નાણાંની જરૂર છે? આપું! ”

“ હાલતરત તો જરૂર નથી. જોઈશો તો માંગશ અથવા મંગાવશ, ” નારાયણે જવાબ દીધો.

નારાયણ રવાના થયો અને ધનજી ચુપ વીચારમાં કેટલો વાર બેઠો દીવસો પસાર થયા જે દરમ્યાન ફરેની અને ધનજી વચ્ચે અવારનવાર મુલાકાત થતી રહી. ફરેનીને એવું લાગ્યું કે આ શાંત સ્વભાવના હસમુખા બોલકણા દોલી (ધનજી) ના મગજમાં કોઈ જાતનું તોફાન ચાલતું હતું જેને સમજે તેના જીવનમાં જે નાબુક લાગણીઓ હતી તે જોર પકડતાં અટકતી હતી. કોઈ આગલો ગમ હશે, કોઈ જાતની બેકારી હશે, કે કોઈ મોટી ચીંતા હશે અને

તે હરદમ છુપાવવાની તે કૌશલ્ય કરતો હશે એવું ચંચલ ફરેનીએ ધાર્યું. ખરેખર ધનજીની ખાસીહત અને ગુણ કેવા છે, તે જાણવાને અને જે લાગણી પોતાના જીવનમાં જડ નાંખી બેઠી હતી અને દીવસો પસાર થતાં જે વધુ જોશદાર બનતી હતી તેજ લાગણી નાના જીવ પ્રમાણમાં પણ ધનજીના જીવનમાં પજરતી હોય તો તેનેખી ખીલવવાનો “ધાર, ધારને ઉભાવે છે” એવી કહેવતનું ખરાપણું સાબેત કરવાનો ફરેનીએ ડરાવ રાખ્યો. પોતાનાં હઠડાંપર છપાયેલી આ મહોબતની મુરતીને કાઢખી રીતે ખુશ કરવાની કૌશલ્ય ફરેનીએ ચાલુજ રાખી.

એક દીવસે ધનજી પોતાના અંગલાના અગીચામાં ફરતો હતો અને અગીચા બામે માલીઓની સાથે વાત ચલાવતો હતો તેટલાં નારાયણ આવી લાગ્યો અને તેણે દુરથીજ નમીને સવામ કરી દંશારો કીધો.

ધનજી તરતજ ત્યાંથી ઉતાવળે પોતાના ખાનગી ઓરડામાં જઈ પુગ્યો અને ખીજ પળે નારાયણ તેની સામે આવીને ઉભો રહ્યો.

“કેમ નારાયણ?” ધનજીએ પુછ્યું.

“હું ખબર કહાડી આવ્યો છું શેઠજી.” નારાયણે જવાબ દીધો.

“બેસો; મને સઘળું કહો. હું જાણવાને ઘણોજ ઈતેજારછું, અને તમારી રાહ મેં મલુજ આતુરતાથી જોઈ છે,” ધનજીએ કહ્યું.

નારાયણ ખુરસી લઈને બેઠો અને ધનજીની લગોલગ આવીને ધીમેથી તે બોલ્યો: “તમારી કેટલી અટકળ ખરી છે શેઠજી.”

“ કાંઈ ખુલાસાથી કેહોની. ”

“ કરાંચીવાલા શેઠ્યા તેહમુરસ કેકાબાદ દુબાશ અને કાવશ કરાકરી વચ્ચે દોસ્તી છે અને તેહમુરસ આગળ કાવશજી ન્યા ત્યાર જાય છે અને તેહમુરસ તથા કાવશજી ઘણીવાર શહેરમાં અં કેટલાક મેળાવાઓમાં સાથે નજર પડે છે એવી મને ખાતમી મળ છે. જો કે કરાંચીમાં કાવશજીને ઝાઝાં માણસો ઓળખતાં નથી તોપણ તેહમુરસ તેને કાંઈ કાંઈ વાર પોતાની સાથે તેની ઓળખાત કરાવે છે એવું જણાય છે. ”

“ તેહમુરસ દુબાશ કરાંચીમાં ઘણો જાણીતો છે કે ?

“ હા. ઘણો તવંગર અને મોટો લાગવગ ધરાવનારો ગણાય પણ એનુંખી કહેવાય છે કે ઘણા નાદાન ખીનઅનુભવીઓને તારા કરીને તથા ખાઈ ખાવરીઓને રડાવીને તે તવંગર બન્યો છે. કેટલાક તો એને એવો એલકાબ આપે છે કે એ ‘કાજો નાગ’ છે. ”

“ તમેએ બરોબર ખાતમી મેળવેલી લાગે છે. ”

“ મારાથી બનતી કેશેષ કરીને મેં ખાતમી મેળવેલી છે. ”

“ ત્યારે તમારી સઘળી વાત અને તમારી તપાસની બંધ બાબતો મને માંડીને શુરઆતથી કહેા. ”

“ જેવો તમારો હુકમ. શેઠજી, ” નારાયણ એલ્યો અ પોતાની તપાસની સઘળી વાત અને તપાસથી નીપજેલાં પરીણામ સઘળી વીગત નારાયણે ધનજી આગળ કહેવા માંડી.

આ હોટલ કે જ્યાં હજારો કુટુંબો હવા ખાવા આવી પોતાનો
સંપુર્ણ સંતોષ જાહેર કર્યો છે.

નાશીક રોડની ખુશનુમા હવામાં માત્ર એક અઠવાડિયુંજ
રહો અને હવાના એક પણ ભાગ વગર તમારી સખતમાં
સખત તાપ અને ઠંડી ધધુ સદાબરૂ નાસી જશે.

એમપ્રેસ હોટલ,

નાસીક રોડ,

દેવલાલી.

સેનેટોજનની એક ચમચી વગર તમે વજનમાં
જરૂર વધારો કરશો.

ખાસ કરી પારસી કુટુંબો માટે આ હોટલ એક
આશીર્વાદ સમાન છે.

ફર્સ્ટ ક્લાસ ઉત્તમ ખાણું અપહુડેડ મેનેજમેન્ટ.

માલિક:—જમશેદ એન્ડ સન્સ.

મલતા આવતા નકલી નામથી સંભાળજો.

MERIDIAN

— This is a
First Class time keeper
from
The Meridian Watch Co
Yes! The best
to be had —
— All alike! —
Yes —

જો તમોને એક મજબુત

ટકાઉ અને લગ્નસેદાર

ઘડિયાલની જરૂર

હોયતો ફક્ત એક

મેરીડીયન

ઘડિયાલ માંગજો

તે

હીંદુસ્તાનના કોઈથી

આખરૂદાર વેપારીને ત્યાંથી

મળી શકશે.

અરજ કરવાથી કેટલોક મફત મોકલવામાં આવશે.

મેરીડીયન વૉચ કું

જી. એ. ચારપીની કું

મરઝખાન રોડ, કોટ, મુંબઈ અને સ્વીટઝરલેન્ડ.

પ્રકરણ ૮ મું.

—:૦:—

નારાયણની તપાસ અને તેનું પરીણામ.

—:૦:—

પાપીના પ્રપંચની જાણી ધધાન,
બદકારી બદીની મળી પીછાણી.

નારાયણ બોલ્યો:—

“ તમારા ફરમાવવા મુજબ હું કરાંચી ગયો અને મેં ત્યાં તપાસ ચલાવી. તેહમુરસ કેકેઆદ દુબાશ ધણેજ તવંગર છે. તેની દોલન અતે જાગીર જમીન ધણી ખીસીયાર કહેવાય છે. પણ તેને માટે કોઈની સારા વીચાર દરસાવતું નથી. પૈસા જમા કરવાને તેને બેહદ લોભ છે અને મેં કહ્યું છે તેમ એ ‘ કાળા નાગ ’ ની અટકથી ઓળખાય છે. એમ પણ કહેવાય છે કે પોતાના એક દોડ્યાંના લાભને કાજ સામા ધણીને હજારોનું તુકશાન કરવાને કે કોઈનું ગળું ફાંસવાને ચુકે નહીં તેવો તે પાપી પક્ષીદ છે. તેના એકકાં એવાં કામની અફવા ચાલે છે કે જો તે કામો માહેલું એકજ ખર્ચ હોય અને તે ખર્ચ તરીકે કોટ દરબારે પુરવાર થાય તો તેને જીંદગીભર બટબે જવું પડે. ”

“ ને પેલા કાવસજી કરાકરી ! તેનું કેમ ? ” ધનજીએ પુછ્યું.

“ કાવસજી કરાકરી દેવલાલીમાં રહે છે. નાસકમાં કુરગાશંકર રહે છે. દેવલાલી અને નાસક વચ્ચે તફાવત ઝાઝો નથી જેથી

કાવશજી અઠવાડીયામાં બે ચાર વાર કુરગાશંકરને મળવા ભેટવા જાય છે, એવું જણાય છે કે કુરગાશંકર તેની હાજરીથી ધણે ખુશી થતો હતો નહીં. ”

“કુરગાશંકરને આએ કાવશજીની મુલાકાત ગમતી નથી એવું માનવાને તમોને શા ઉપરથી કારણ મળ્યું ? ” ધનજીએ સવાલ કર્યો.

“તે સધળું હું તમો સાહેબને વરણવીને કહીશ. ” નારાયણે જવાબ દીધો : “ત્રણ મહીને કે ચાર મહીને કાવશજી એક ફેરો કરાંચી જઈ આવે છે. તે ખાસ તેહમુરસ દુખાશની મુલાકાત લેવાને સાફ કરાંચી જાય છે એમ જણાયું છે. હવે મારી પોતાની તપાસ કેમ મેં ચલાવી તે હું તમો સાહેબ આગળ જણાવીશ. હું કરાંચી ગયો અને બે ત્રણ દહાડા રહેતાં મેં તેહમુરસને લગતી સધળી આતમી મેળવી.

“કરાંચીની પોસ્ટ ઓફીસમાં મારી જાતવાલો એક કામદાર હતો જેની સાથે મેં દોસ્તી પાડી. હું જ્યાર ત્યાર તેની આગળ જઈને બેસવા લાગ્યો અને પસગવત સધળી ખબરો મેળવવા માંડી. એક દહાડે એક રેજીસ્ટર કાગળ આવ્યો. તે કાગળ દેવલાલીથી કાવશજી કરાકરી તરફથી કરાંચી મધે શેક તેહમુરસ કેકાળાદ દુખાશ પર આવ્યો હતો. એ જોઈને આ બાબત પર ધ્યાન આપવાનું મને દરસ્ત લાગ્યું અને બીજે દહાડે વળી બીજો રેજીસ્ટર કાગળ તેહમુરસ તરફથી કરાકરી ઉપર કરાંચીથી રવાના થયેલો મેં જોયો.

“તહેમુરસ અને કાવશજી વચ્ચેના સંબંધ માટે મેં ધણી પ્રહારજી કીધી પણ જણવાજોગ આતમી મને મહી શકી નહીં.

એટલું તો જણાયું કે કાવશજી જ્યારેખી કરાંચી જય છે ત્યારે હોટલમાં ઉતરે છે અને તહેમુરસની મુલાકાત તરતજ લે છે અને તે મુલાકાત લેવા જઈ તે પાછો કરાંચીથી નીકલેલો મુખ્ય થઈને દેવલાલી જઈ લાગ્યો. દેવલાલીમાં મેં તપાસ ચલાવી તો માલમ પડ્યું કે ત્યાં એક નાના એકાંત બંગલામાં કાવશજી કરાકરી એખેલો રહે છે. મુખી મુખીઆરો ફરે છે અને મોજ કરે છે. મેં તેના ઘર આગળ પંથીગો માંડ્યો. મેં જોયું કે એ ત્રણ દહાડે ભાડુતી ટાંગી કરીને તે નાસક જતો હતો. એ ક્યાં જય છે અને શું કરે છે તે તપાસવા હું નાસક જઈને નાસક શહેરમાં દાખલ થવાની ચોકી આગળ પાહરો રાખતો બેઠો. એ દીવસ આમ બેસતાં ત્રીજે દીવસે કાવશજીને ટાંગામાં બેસીને આવતાં મેં જોયો અને ટાંગાની પુઠે હું લાગ્યો. એક બાજુએ ટાંગો ઉભો રાખી કાવશજી ઉતર્યો અને એક મોટાં ઇશકી ધર આગળ ગયો અને હું ફરટ વેચનારા ફર્યા તરીકે માથે ટોપલો લઈ તે ધર આગળ ગયો અને તેના આંગણમાં ટોપલો ઉતારીને માલ વેચવા બેઠો.

• “ કાવશજી તે ધરના ઓટલાપર ચહડ્યો અને દરવાજાપર બેઠેલા લઈયાજી નોકરને કહ્યું : “ કુરગાશંકર શેઠને કહો કે કાવશજી કરાકરી શેઠ આવ્યા છે.” લઈયો ધરમાં ગયો અને થોડી મીનીટમાં પાછો આવીને બોલ્યો : “ શેઠજીની તખીયત ઠીક નથી માટે આજે મેળાપ થઈ શકશે નહીં. બીજી વાર આવજો એમ કહે છે.” કાવશજી ઓટલાપરથી ઉતર્યો અને બરબડ્યો : “ ઠીક બચ્ચા કુરગા તું મને ઉડાવેજી પણ તારી મુંડી મારા હાથમાં છે;

હુશીયારીમાં રહેજે.” પણ તેટલાં મારી ઉપર તેની નજર પડી જ્યેથી તે સુપ થઇ ગયો અને ચાલતો થયો.

“હું તો આંગણુમાંજ બેસી રહ્યો. પાંચ દશ મીનીટ જવા પછી કુરગાશંકર પોતે ધરમાંથી બહાર નીકળીને ઓટલા ઉપર આવ્યો અને તેણે ભાઈયાજીને પુછ્યું: “પેલો પારસી ગીયો કે?” ભાઈયાજીએ કહ્યું, ‘હા શેઠજી, તે તો ગયો.’ કુરગા બોલ્યો: ‘હવે કોઈથી વાર એ પારસી આવે તો બસ એમજ કહેજે કે શેઠજી બહાર ગયા છે. કહેજે કે મુંબઈ ગીયાજી અથવા તો કહેજે કે જત્રાએ ગીયાજી. યાદ રાખજે,’ ભાઈયાએ જવાબ દીધો: ‘બહુ સાર.’ કુરગાશંકર પાછો ધરમાં ગયો અને મેં પેલા ભાઈયા સાથે દોસ્તી પાડીને વાતચીત કરવા માંડી તથા એક નારંગી તેને મેં ભેટ આપી. ચાર દહાડા લાગલાગત તે ધર આગળ જઈને હું બેઠો જે અરસામાં ભાઈયા સાથે વધુ દોસ્તી પડતાં માલમ પડ્યું કે કુરગાશંકરના બે દીકરા છે. એક બાળક્રીષ્ણ અને બીજો જગધર. બાળક્રીષ્ણની ઉંમર ૩૫ વરસની છે અને તે નાશકમાં વકીલનો ધંધો ચલાવે છે તથા નાણાં ધીરવાનો સાહુકાર તરીકેનો અને રૂપા નોટ વટાવી આપવાનો શ્રદ્ધા તરીકેનો મોટો ધંધો ચલાવતી પહેડીનો એક બાળક્રીષ્ણ બાગ્યો પણ છે; અને જગધરની ઉંમર ૨૬-૨૭ વરસની છે અને તે લતખત પોશાગીર અને જુગારી છે અને બહી બદ્દેલીમાં રમી રહેલો છે. નાશકથી થોડે દુર એક નાની જગમીર કુરગાશંકરની માલિકીની છે જે નદીના કીનારા ઉપર આવેલી છે અને કીનારા ઉપર એક ઓવારો અને પુશ્તો બાંધેલો છે અને એક નાનું મકાન પણ બાંધેલું છે. એ સઘળું હું જોઈ આવ્યો છું.

“હું પાછો દેવલાલી ગયો અને કાવશજીના ઘરપર મેં દેખરેખ રાખી. મેં ફરીને મારા પોશાક અને દેખાવમાં ફેરફાર કર્યો હતો કારણ કે કુરગાશંકરના લાઘ્યાએ મને જે દેખાવમાં જોયલો તેજ દેખાવ ચાલુ રાખવાનું મેં સલામતીભર્યું જોયું નહીં. અને કાવશજીના ઘર આગળ ખેસીને પાન સોપારી ખાતાં વીચાર કરવા લાગ્યો કે હવે કેવો માર્ગ લેવો ? તેટલાં કાવશજી પોતે એક ચીઠી હાથમાં લઇને આવ્યો અને મને જોઇને ખોલ્યો : ‘તું હેલ મનુરી કરશે ?’ મેં કહ્યું, ‘હાજી અમારો તો એ ધંધોજ છે,’ કાવશજીએ કહ્યું, ‘આએ ચીઠી નાશક લઇ જવાની છે ને જવાબ લાવવાના છે, તું જશે ?’ મેં કહ્યું હેલ આપો તો જાવું. મને ચાર આના હેલ આપવા કહ્યું અને કુરગાશંકરને ચીઠી પુગાડી આવવા અને તેનો જવાબ લાવવા જણાવ્યું. હું ચીઠી લઇને નીકળ્યો અને ચીઠી ઉખેડવાની મેં કાશોષ કીધી પણ તેમ મારાથી થયું નહીં. હું કુરગાશંકરને ઘરે જઈ પુગ્યો ત્યારે સારાં નસીબે કુરગાશંકર પોતે અને તેનો દીકરો બાળકીપણા ઓટલાપર ખેસીને વાત કરતા હતા. મેં ચીઠી આપી અને કુરગાશંકરે તે ચશમે ચહાવીને વાંચી.

“હું તો ઓટલાની સીઠીડી ઉપર માથું મોહકું નુકતો કેવોક થાકી ગયલો હોવું તેમ ખેસી રહ્યો. કુરગાશંકરે ચીઠી વાંચી ને ખજી તે પોતાના દીકરા સાથે ઇંગ્રેજીમાં વાત કરવા લાગ્યો.

“મેં તે સઘળી વાત સાંભળી તેમને અબર નહીં કે ઓટલાની સીઠીડીપર ખેડેલો મનુર ઇંગ્રેજી ભાષાથી માહિતગાર હતો. કુરગાશંકર ખોલ્યો:—

‘આએ પારસી કરાકરી આપનો પીછો હજી છોડતો નથી.’

‘આએ ચીઠી તેણેજ લખીછ કે ?’ બાળકીણાએ પુછ્યું.

‘હા. એ લખેછ કે જે પરબીડું નાશ કરવાને સાર’ આગ લગાડી હતી તે પરબીડું હજી એની પાસે સલામત છે.’

‘ખરેખર ? ત્યારે તો એ આપણું નખોદ વાળશે.’

‘આપણને શું કરશે ? જે કોઈનુંબી નખોદ વળે તો પેલા કરાંચીવાળા તેહમુરસ કાલા નાગનું ખોદ વળશે. એમાં આપણને શું ?’

‘ત્યારે એ વાતથી કાલા નાગને માહિતમાર કરવો જોઈએ.’

‘એ કરાકરી પોતેજ લખેછ કે એને એ બાપે કાલા નાગને સઘળું લખી જણાવ્યું છે અને તેનો જવાબબી તેની ઉપર રેજીસ્ટર કાગળથી આવ્યો છે અને મારી મુલાકાત લેવી એવું તેહમુરસે એને જણાવ્યું છે.’

‘ત્યારે હવે કેમ કરશે ?’

‘આપણે એને બોલાવીશું અને સમજાવીશું. જે પરબીડું આપણને મળશે તો વળી આપણા ધરમાં સોનાની ચલ્લી આવશે.’

“આ પછી બેઉ બાપ દીકરા ધરમાં ગયા અને થોડાવારમાં કુરગાશંકર પાછો આવ્યો અને એક ચીઠી મને આપીને કહ્યું મારે ઉતાવળે જઈને પારસી શેઠને આએ જવાબ આપવો. હું ચીઠી લઈને નીકળ્યો અને એનવેલપ તરતનુંજ તાણું ખીરેલું હતું માટે તે ઉપેડતાં મને ઝાઝી મુશ્કેલી પડી નહીં. તે ચીઠીમાં એવું સફાઈથી લખ્યું હતું કે આ બાબતનો ભરમ જે માણસ બરાબર

જાણતો નહીં હોય તેને આ ચીઠીના ખરા બાવાઈની સમજ પડે નહીં. તેમાં લખ્યું હતું કે ‘જે બાબતસર તમેએ અમારી સલાહ માંગી છે તે બાબતની વધુ વીગત જાણવી છે માટે મહેરબાની કરીને અમારે ધૂરે પધારજો.’

“કાવશજી કરાકરી તેજ દીવસે નાશક ગયો અને મેં તપાસ રાખી તો અરસપરસ કરાંચી અને નાશક વચ્ચે ફટલાક તારના સંદેશા પસાર થયા. આખરે ગઈ કાલેજ મને દુરગાશંકરના ભઈપાથી ખબર મળી કે દુરગાશંકર અને કાવશજી ચાર પાંચ દીવસમાં કરાંચી તરફ રવાના થનાર છે. આટલી તપાસ કરીને હું તમારી ખીદમતમાં પાછો ફર્યો છું.”

“શાઆશ ? નારાયણ શાઆશ !” ધનજી બોલ્યો; “તમે દીક બગાવી. તમારો મારી ઉપર ધણોજ ઉપકાર થયો.”

“એ શું બોલો છો શેહજી ? તમારો મારી ઉપર કાંઈ થોડો આભાર છે ? તમારો હું નોકર છું; તમારો હું ગુલામ છું.”

. આ પછી હવે કેમ કામ લેવું તે વીષે વીચાર કરવાને આ બંને જણા બેઠા અને લખાણથી વાતચીત કરવા પછી છુટા પડ્યા.

જ્યારેથી તમે તમારા હોસ્ત આશનાવોને ઉંચા પ્રકારનું
ડીનર આપવાના હોવો ત્યારે અમારાં

રેલવે હોટલમાં

તેનો ઓરડર નોંધાવવાની તમોને હમે મળ્યુત
ભલામણ કર્યે છીયે.

ખાણી પીણીનું આ એક અતી ઉત્તમ ધામ છે !

રેલવે હોટલ,

ચરનીરોડ જંકશન,

ટે. નં. ૫૧૧.

અમે અમારા કરવધ્યા કેટરીંગથી મોલાવાળા
બ્રીટીશ અમલદારોને વટીક ખુશ કીધા છે,
અને તેઓએ ઉંચાં લેખીત મતો આપ્યાં છે.

રોજ બરોજ આ મોલાવાળા બ્રીટીશ અમલદારોથી
અમારું હોટલ તકન ચીકાર રહે છે.

બાર અને બીલીયરડ ટેબલો.

મકરણ ૯ મું.

—:૦:—

દી પાટી.

—:૦:—

એ લાગણી છે શું? ઓ સમજ નાદાન,
 ખેંચાયછ તું ક્યાં? આપ જરા ધ્યાન.
 ખુશી કાંઈ થયાં તુજ દીલ અને જન
 સમજ અરે શું છે જીગરનું ફરમાન.
 વેરના જો ખ્યાલમાં તું ભમતો રહેશે,
 તો મહોળતી મઝામાં કેમ રમતો રહેશે ?

ધનજી અને નારાયણ વચ્ચે ઉપલી વાતચીત થયા પછી ત્રીજે દીવસે ધનજીના બંગલામાં બડી ધામધુમ હતી. ધનજીએ પાર્ટી આપી હતી. અલખતાં ફરેની દુઆશને આપેલી કબુલાત મુજબ અમલ કરવા માટે અને પોતાને બંગલે ફરેનીને ખેલાવવા કાળે આ પાર્ટી ધનજીએ આપી હતી. ફરેની માટે ખુદરતી રીતે કોઈ ચોક્કસ લાગણી ધનજીના જીગરમાં જનમ લેઈ ચુકી હતી પણ તે લાગણી ખીલવવાનો કે તે લાગણીનો ભેદ સમજવાનો વીચાર ધનજીના મનમાં આવતો હતો નહીં કારણ કે તેનું મુખ્ય ધકધ્યાન તો ફક્ત એકજ અને એકજ બાબત ઉપર લાગી રહ્યું હતું અને તે બાબત કોઈજ નહીં પણ પોતાના મુદ્દઓ ઉપર સખત વેર લેવાની છુપી અને અસરકારક ગોઠવણ કરવા સંબંધી હતી. તથા

પોતાના નામ ઉપર વળગેલો ગુનાહનો કલંક ધોષ નાંખવા માટેની હતી.

ધનજીએ મુંબઈની નજદીકના એક પરાંમાં પારસી મધ્યમ ગુણશના માણસોને માટે સસ્તાં ભાડાંના નાના મકાનો બંધાવ્યાં હતાં. મુંબઈ આવીને વસ્યા પછી પહેલાજ મહીનામાં આ પહેલું-આડકત્રી રીતે સંખાવતનું કામ શરૂ કરીધું હતું અને છ મહીનામાં તો આસરે પંદર નાના મકાનો બંધાઈ ચુક્યાં હતાં અને ત્યાં ભાડું એવું તો સસ્તું અને સગવડભર્યું રાખ્યું હતું કે તે સઘળાં મકાનો સપાટામાં રોકાઈ ગયાં હતાં અને તેવાંજ બીજાં પંદર મકાનો બંધવાનું કામ ધનજીએ શરૂ કર્યું હતું.

હવે તે બંધાઇને તક્યાર થઈ ચુકેલાં મકાનો માહેલાં ભાડુતોની પરોણાગત કરવાને બહાને તેણે પોતાના વાલકેશ્વરના બંગલાના ગંજવર બગીચા મધ્યે ટીપાર્ટીના એક રળીયામણો મેળાવડો કર્યો હતો અને તે મેળાવડામાં પોતાના સઘળાં ભાડુતોને પરોણા તરીકે તેણે બોલાવ્યાં હતાં અને તે ગરીબ ગુણશના ભાડુતોને આવવા જવાની કશીબી અડચણ પડે નહીં કે ખરચ થાય નહીં એવી મતલબે તે પંદર ભાડુત માહેલા દરેક ભાડુતને માટે એકકી મોટર ગ્રાડી પોતાની ગીરોથી ભાડાંની રકમ આપીને ધનજીએ પુરી પાડી હતી.

ધનજીએ પોતાના કેટલાક મીત્રોને તેમના કુટુંબ સાથે નોતયાં હતાં અને તે મીત્રોમાં કોઈ કોઈ બહેનાં કુટુંબવાળા તવંગર અને માલેતોઝાર આસામીઓ પણ હતા. સંજના ત્રણ વાગ્યાથી પરોણાઓએ આવવા માંડ્યું હતું અને ત્રણ કલાકની આગે પાર્ટી પાછળ ધનજીએ લગભગ પાંચ હજાર રૂપિયાનો ખરચ કર્યો હતો, માટે ધામધુમ અને રચના શણગારની કશી મથા હતી નહીં.

અલ્પતાં ફરેની હાજર થઇ હતી અને ફરેનીને ધનજીએ પોતાનો આખો અંગલો ફરેનીને દેખાડ્યો હતો અને તે જોઇને ફરેની ધણી ખુશ થઇ તેથી ધનજીને પોતાને ધણી ખુશાલી ઉપજી. કોઇ નહીં પણ ફરેનીજ જો ખુશ થાય તોજ ધનજીને બેહદ ખુશાલી ઉપજે તેનું કારણ શું? ધનજી પોતાના જીવનના ઇશારાનો ભરમ સમજી શક્યો નહીં; કોઈ સમજાવનાર હોયું નહીં; અને ફરેની પોતે સમજાવે એથી કદી અને તેનું હોયું નહીં.

મોટે ધરના ધપધપ્યાં માણસો કેટલીવાર ગરીબ મધ્યમ ગુંજસના કુટુંબો સાથે ભેળાતાં કેવાં ટીચકાં ચઢાવે છે તે આપણે ક્યાં નથી જાણતા? ધણીક મોટા કુટુંબવાળાઓ પોતપોતા વચ્ચે ભેળાતા રહ્યા અને કોઇ કોઇ વળી પોતાની મોટાઇ દેખાડવા અને ગરીબો ઉપરનું મુરખીપણું દેખાડવા કોઇ ગરીબો સાથે મળતા અને તેમની સાથે વાતચીત કરવામાં કેવીક મહેરબાની કરતા હોય તેવો સ્ટુપીડ દેખાવ કરતા હતા.

ધનજીએ જેમ મોટાઓની મદારત કીધી તેમ ગરીબોની ખરે ખરી ખીદમત કીધી. તેણે પોતાના દરેક ભાકુતને બહુજ માયાકુળ આવકાર દીધો અને તેમના વચ્ચે ફરતો ને ફરતોજ રહ્યો અને તેમની વચ્ચેની પોતાની ચાલુ હાજરીથી રીફ્રેશમેંટ પુરું પાડનારા બોયબટલરો તે ગરીબોને દરેક રીતે સંતોષ આપવાની કાળજી દેખાડવા લાગ્યા. દરેક મરદને, બાનુને, અને બાળકને ધનજીએ કાંઈ જોઈતું કરતું હોય તે માટે પુછી જોયું; બાળકોને આઈસ્ક્રીમ, કેક, ખીસ્કીટ, પુડીંગ, વગેરે આપવાની ચાલુ બોહશ

ક્યાં કીધી, દરેક મરદને વાઇન સેંડવીયની તેણે ચાલુ ઓશર કીધી, અને દરેક બાળકને રમકડાં, વગેરેની ભેટ આપવાને તેણે પોતે મદદ આપી.

અલખતાં આ સધળું થયું તે દરમ્યાન ફરેની તો ધનજીની પડોશમાં ને પડોશમાંજ રહી અને તેથી પેલાં ધપધપ્યાં મંડળોનાં બધરાંઓ વચ્ચે થોડી ધણી ચાવાચીવીબી ચાલી. તે મોટે ખાંચરેના મંડળોના માટીડાઓ તો ફરતા હરતા હતા, ખાતા પીતા હતા અને કેટલાંક લેડીઝ સાથે વાતચીત કરતા અને પોતપોતા ધંધાધાપાની તકરાર ચલાવતા અને ધનજી ફરેની માટે બંધાતી અટકળ તથા ચાલતી નીંદા જેવી સંસારી નાલેશી ઉપર તેમનું ઝાઝું ધ્યાન પુગતું નહીં.

એક તરફ મોટે ધરના કેટલાંક બાઈસાહેબો મેજર થઇને બેઠલાં હતાં, તેમાં ૫૦ વરસની ઉમરનાં-અલખતાં, ૫૫સ વરસની ઉમર દેખાડનારાં ફોર સાથે-એક બાઈ હતાં, જેવણની ત્રણ કુંવારી છોકરીઓ માથે પડેલી હતી અને તે ત્રણ કુંવારી છોકરીઓ ધનજીને ખુશ કરવા માટે ધનજીના ગરીબ પરોણાઓની મેનીજ કરવામાં ધણી મદદ આપતી હતી અને મોટે ધરની છોકરીઓથી ગરીબોની સેવા બજાવે છે એવો ખાસ દેખાવ કરવાને તે ત્રણ છોકરીઓ જરાબી ચુકતી નહીં. અલખતાં આજે મેળાવડમાં હાજર થયલાં કુટુંબોમાં વળી એવીથી કેટલીક છોકરીઓ હતી કે જેઓ ખરાં દીલથી અને સહેજથી ‘ફ્રસ’ કર્યા વના ગરીબોની મદદરત કરવાની કાળજી દેખાડતી હતી અને દીલી દીલસોજી બતાવતી હતી. પણ આપણે તો પેલાં ૫૦ વરસના બાઈ બધાં બેઠાં છે ત્યાંના

મેજરાં તરફ જોઈયું. તે મેજરાંમાં એક જવાન વીધવા બાતુ પછુ હતો અને તેવણુ નવા ખાવંદની શોધમાં હતાં. તેત્રીસ વરસની ઉમરનાં બીજાં એક કુંવારા બાઇ પોતાની ગયે મહીનેજ ગયલી ‘બાવીશમી’ વરસગાંઠની વાત કરતાં હતાં. એવાં મેજરાં વચે ધનજીની વાત ચાલી અને અલખનાં તેની સાથે ગરીબ બીચારી ફરેનીતું બોટુંબી પીખાવા લાગ્યું.

તે વાતનો સાર એજ હતો કે ૫૦ વરસના ત્રણ દીકરીના માથજ એવાં મત ઉપર આવ્યાં કે ધનજી (દોરાબજા અમેરીકન) ને લાયકની ફરેની હતી નહી કારણ કે ડાકટર થયલી છોકરીઓ પોતાના ધણી ઉપર ઝાઝું ધ્યાન આપતી નથી અને સંસાર સંભાળી શકતી નથી એવો તેવણુને અનુભવ હતો. વીધવા બાઇનો એ અભીપ્રાય હતો કે ધનજી જેવી ઉમરના, યાને ૩૫ કે ૩૬ વરસની ઉમરના માણસે તો કાઇ સારાં ખાતેદાનની અને જવાન વીધવા સાથેજ પરણવું જોઈયે. પેલાં ત્રેત્રીશ વરસનાં યુચીમાયે એવું અનુમાન કહાડયું કે ફરેનીને ધનજી કાઠું દેતો નથી માટે ફરેનીએ કાઈ બીજીને ચાન્સ અજમાવવાની તક આપવી જોઈયે. જે કે પોતેજ તે ટક લેવાને ઇતેજર હતાં એવું તેવણુ કહેવાનું અખાડા કીધું.

મેળાવડો સંપુરણ રીતે ફતેહમંદ ઉતર્યો અને તેને માટે સઉ કોઇએ ધનજીને મુઆરકબાદી આપી. ટીપાર્ટીના રીવાજ મુજબ દરેક બઈરાં, છોકરાં, દોસાં ડગરાંએ પોતે પોતાને મનપસંદ ચીજ ભેટ તરીકે ઉઠકી લીધી પછુ ફરેનીએ ખાસ ગોઠવણુ રાખીને સારી ફાંકડી ચીજો તો ધનજીના ગરીબ ભાડુતોને અગાઉથી આપી દીધી અને તેથી તેઓ ધણીજ મગન થયાં.

જ્યારે બધા રવાના થયાં ત્યારે સો પરોણાઓ માંહેલા ૯૯ તરુનજ સંતોષ પામી રાજ થયાં; અને ૯૫ પરોણાઓએ મનમાં ગાંઠ વાળયો કે ધનજી અને દૂરેનીના લગનની વાત થોડા વખતમાં સાંભળવામાં આવશે. એવાં લગન ઠોકરી-ઠાકરી બેસાડતાં કોણુને નથી આવડતું ?

ત્રણ દીકરીઓના માયજી જ્યારે રવાના થયાં ત્યારે માયજીએ ધનજીને કહ્યું: “મીઠા અમેરીકન, તમે એ તો આજે નવેજ દાખલો બેસાડ્યો. એમજ બધા તવંગરો પોતાના ગરીબ ભાડુતોને પાર્ટીમાં બોલાવે તો તે લોકને અમારા જેવા સાથે ઓળખાણ પીઝાણ પાડવાનું બની આવે ને બીચારાં ખુશી થાય.”

આ તેંહકરાઈના બોલોથી ધનજીને રસુજ ઉપજી પણુ તેણે વાત ઉડાવવા કહ્યું, “તમારી ડોટરએ બહુ મહુનત કીધીજી હું-માફ કરજો ધણી તરદી પડી.”

“અરે કંઈ નહીંરેજી—એમાં મહેનત શાની? ગરીબોની સેવા બખવવાની આપરા જેવાની તો ફરજ છે. મારી દીકરીઓએ તો એવી તાલીમ લીધીજી કે કેટલે જશે તો ઘેર શોભાવશે ને ધણી છોકરાંઓને સુખી કરશે.”

“હાજી-હાજી,” ધનજી બોલ્યો અને મનમાં હસ્યો.

સહિ રવાના થયા પછી દૂરેનીની રવાના થવાની વારી આવી અને ધનજીએ તેણીને શેકહેંડ કરીને કહ્યું. “મીસ દુખાશ્વ, મેં મારું પ્રેમીસ પાલ્યું કેની ?”

“વળી તમારું પ્રેમીસ શું હતું ?”

“મેં કેહ્યું કે કાંઈ નહીં તો તમેને એક દહાડે મારે બંગલો બાલાવવા અને મારો બંગલો તમેને દેખાડવા સાફ હું પાર્ટી આપશ. તે આજે મેં આપીકેની ? ”

“મારે ખાતર ? ”

“ત્યારે કાણુને ખાતર ? તમે એકવાર મારા બંગલામાં આવી જાઓ એવી મારી આરજી હતી અને ને આજે પાર પડી.”

“ત્યારે તો હું ઘણી લાગ્યશાળી,” શરેની હસીને બોલી.

“અરે” માનજે મીસ દુબાશ, તમારી તરફ મારી પરફેક્ટ સીમપડી છે. તમે જોણોછ કે ? તમારે માટે તો મેં મારા બંગલામાં રમઝનો સુટબી તદ્દયાર કરી મુક્યોછ.”

આ બોલ સાંભળીને શરેનીની છાતી ધડકવા લાગી.

ધનજીએ કહ્યું : “મારી તો એજ આશા છે કે તમે પરણો તે પછી તમેને ને તમારા હસબંદને થોડા દહાડા મારા ગેસ્ટ તરીકે મારા બંગલામાં રાખવાં અને તમારી બેઠેની પેટ ભરતી હોસપીટેલીટી કરવી, ને તે મતલબેજ મેં તે ઓરડા તદ્દયાર કીધાછ. તમે આર્વાનિ જોવોછ ? ”

“નહી; માફ કરો; બીજી વખત જોવશ,” શરેની બોલી અને અને તેણીએ મનમાં બાંધેલી ઉમેદ આ ધનજીના છેલ્લા બોલથી ઉઠી ગઈ.

શરેની પોતાના હોટલ તરફ રવાના થઈ અને મનસે બરબડી : “એના દીલમાં મારે વરે કાંઈજ લાગણી નહી હોરી ? ફક્ત સીપલ

ફરેડશીપનોજ એને ખ્યાલ હોશે? દોલી-દોલી-તું અળણપણે બોલી, ખરેખર ભણું છઁછી, મને કેવી દુઃખી કરેછ તેનો તુંને ખ્યાલ નથી. આ દોલ-દોલ-તું ક્યારે મને તારી સ્વીટહાર્ટ તરીકે ઓળખતાં શીખશે? ક્યારે હું તુને તે શીખવી શકશ?"

પેલી તરફ ધનજી ખુશ મીનજે વીચાર કરતો હતો: “ચાલો આજે ફરેની ખુશી થઇ નો મારો જીવ ખુશી થયો.”

પણ જીવ કાંય ખુશી થયો? આજે તવંગર, ભક્ષા અને ઉમરાવ જીગરના માણસને તે સવાલ પુછવાનું સુન્યું નહીં. જીગરમાં જે લાગણી પેદા થતી હતી તે તે પીછાણી શક્યો નહીં.

આંખ એક અમુલ્ય રત્ન છે કે જે એક માણસની જીંદગીનું સાર્થક છે એ અમુલ્ય રત્ન વડે આજે ચોપડી તમે વાંચો છો, પણ તે આંખો અને ચોપડીની વચમાં ઘણાંઓને એક બીજી ચીજ રાખવી પડે છે, અને તે એક બીજી બનાવટી આંખ કે જે ચસમા તરીકે ઓળખાય છે. એ ચસમાંઓનું એક ગંજવર સંગ્રહસ્તાન તમને જોવું હોય કે જેમાંથી તમે ઘણીએક નવી ચીજો જોશો અને શીખશો તો બાલીવાલા એન્ડ હોમીને ત્યાં જજો કે જેઓ મુંબઇમાં સઉથી સરસ ચસમા બનાવનારાઓ ગણાય છે, અને જેઓનો શો રૂમ્સ હોરનબી રોડ અને કાલબાદેવી રોડ જેવા બે ધોરી રસ્તાઓપર આવેલી છે.

બલસારા ટયુશન ક્લસો.

સ્થાપ્ત ૧૯૦૫.

આખા દીવસના વરગો, ચાલુ વખણાય છે. જેમાં છાત્રી બેઠેલા છોકરા-છોકરીઓ તેમજ ગુજરાતી શરૂઆતથી શીખતાં નાનાં બાળકોને દાખલ કરીને અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિસાબ તેમજ ધર્મ જ્ઞાન વગેરે ખાસ જરૂરી બાબતોનું ટુંક સુદતમાં સારૂ અને ખંતીલું શીક્ષણ આપવામાં આવે છે. વખત (રૂ. ૮૧.) ૧૦૧ થી ૪૧૧ નો છે. તેમજ ફ્રી દરકને પાલવે તેવીજ છે. તમારા બાળકોને તાકીદે લાલ આપશો કેમકે પાછળથી ફ્રી વધુ થશે.

મેટ્રીક ક્લસ, મી. બલસારાની મજબુત દેખરેખ હેઠલ ચાલે છે જેમાં અનુભવી કાબેલ પારસી શીક્ષકો દરરોજ બધી બાબતો ધણીજ ખંતથી શીખવે છે.

વેપારી બાબતો, જેવી કે છુક કીર્પીંગ, રોર્ડહેન્ડ અને ટાઇપ રાઇટીંગ ચંચળ ખંતીલા શીક્ષકો ધણીજ સહેલી રીતે જરાબી કંટાળા વગર ટુંક વખતમાં શીખવે છે છતાં ફ્રી ધણીજ નહીં છે. બાનુઓ માટે ખાસ જુરી ગોઠવણ રાખી છે.

બાનુઓ માટે, રકુલ નહીં છતાં બાનુઓ તથા છોકરાઓને સહેલી રીતે જરાબી કંટાળા વગર વહેવાર અંગ્રેજી લખતાં વાંચતાં અને બોલતાં અનુભવી ચંચળ શીક્ષકો શીખવે છે.

મ્યુઝીક ક્લસ ખાસ બાનુઓ, છોકરાઓ અને ધંધાદારીઓ માટે મ્યુઝીક ક્લસો જુદા જુદા અનુભવી શીક્ષકો દીવસે અને રાત્રે ચલાવે છે જેમાં નહીં ફ્રીમાં જરાબી માયાકુટ વગર સહેલી રીતે હાર્મોનીયમ અને વાયોલીન પર ગાતાં વગાડતાં શીખાડવામાં આવે છે.

વધુ માટે નીચલે ઠેકાણે મળો ચા લખો:—

- (૧) વાડીઆણના આતશબેહરામ સામે, ગોરખપુરવાલા બ્રીકડીંગ, ૧૧૬, ધોબીતળાવ.
- (૨) કોટ, માલેકજી રોડની વાડીની પાસે, ૫૬, મનખાવા સીટ, કોટ.

શ્રીટીશ સાઈકલ કું

દરેક ઉંચા મેકરોની ફાંકડી સાઈકલો

તેમજ

બચ્ચાંની ત્રાઈસીકલો

તથા

સાઈકલને લગતો સર્વ સામાન મંગાવનાર, વેચનાર

તથા

સાઈકલો રીપેર કરનાર.

ઠેકાણું :—

નંબર ૧૪૭-૧૪૯, કાલબાદેવી રોડ,

પોસ્ટ બોહીસની સામે, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

—:~:—

ગરીબ બીચારો મોગલ.

ઠગારાને ઠગવાની હું યુક્તી કરું,
પાપીને પકડવાની જુગતી કરું.
વેરીને બાળવા આગ પુકતી કરું,
ઉલટાયલી બાજીને સુલટી કરું.
અન્યા તમ પાપીને પલીદ પાછ,
તો ઉલથાપ માટેની છે મારી બાજી.

કરાંચી તરફ મેલ-સ્ટીમર જતી હતી. એક કેબીનમાં દુરગા-શંકર અને કાવસજી કરાંકરી બેઠા હતા અને તેમની સામે એક બઈ ઉપર એક મોગલ ઉકરું કુકરું થઈને કાંસતો કરાંજતો પડેલો હતો. તે મોગલને બીચારાને દરયો લાગતો હોય તેવું જણાતું હતું અને બીજાણીમાં પડ્યો પડ્યો તરફડ્યા કરતો હતો.

તે મોગલને કાવસજીએ પુછ્યું. “આગા કયા હય?”

“શીકમ ન દારી કે દર્દ ગમ અસ્ત,” મુગલે જવાબ દીધો.

“એ બકી શું મરે છે?” દુરગાશંકરે પુછ્યું.

“મારી બલા જાણે,” કાવસજી કહ્યું. “કાંઈ આખી કે મોગ-લાઈ લાપામાં તો બેસે છે. આગા સાહેબ, હુશીયારી રાખો; ધીરજ ધરો; હીમત-હીમત!”

“આખે દરયાળ ચું ગીરાન કે નહેસ્ત નાચુદ કરદમ”
આમાએ કંસી કુંસી કલેજું એ હાથે જોરમાં પકડીને કહ્યું. “મન
ચુચમ કે શમેા દસ્ત મન કશી ગીરફતાર છુદી તો સર અઝ કબ
ખાળ ફરમાઇ.”

“મુઓ તું બોલતો,” કાવશજીએ ફફડીને કહ્યું.

“એને મરવા દેવો, આવો આપણે વાત કરયે,” કુરમાશંકર
બોલ્યો : “આપણે ઇંગ્રેજમાં વાત કરીશું કે જેથી આમે મોગલ
થોડું ધણુંબી સમજી શકે નહીં.”

“અરે એ શું સમજતો તો ? પોતાના દુઃખમાં મરી રહ્યો
છે. રખેને અહીં કંઈ ન્યુસન્સ કરે તેની મને તો ચીંતા છે,”
કાવશજીએ કહ્યું; “એ આજો કોઈ જંગલી જનવર જેવો તો
લાગેછ.”

કુરમાશંકરને આપણે પહેલાં ૧૪ વરસની વાત ઉપર સેશનસ
કોર્ટમાં જુઝાની આપતાં જોયો હતો. તે વેળા તેની ઉંમર આશરે
૫૦ વરસની હતી અને અંગળદને જાડો ધીમચાં જેવો હતો. હમણા
તેની ઉંમર ૬૫ ની ભરતીમાં આવી હતી અને તેનું અંગ બદન,
મોટાં જખરદસ્ત પાછીને પોપચો થયલાં ખરચુચાં જેવું જણાતું
હતું. માથાપર તાલક પડેલું હતું અને આખું માથું બીલીઅડના
આઇવરી બોલ જેવું ચલકતું હતું. તેની પડોશમાં ખેડેલો કાવશજી
હાલમાં ૫૦ વરસની ઉંમરે યુગેલો હતો અને તે પટલો સોરાઇ
ગયલો જણાતો હતો. હરામના પછસા તેને આપતા મળ્યા કરતા
હતા માટે તે આઇ પી તરેહવાર રીતે ધીકાર ઉપજવનારી બાળ-

તોમાં જીંદગી ગુજરતો હતો જેથી પેલી કહેવત છે તેમ ‘ન્યામત’ ખાવા છતાં મોહડાં ઉપર ‘ધ્યાનંત’ જણાતી હતી. તોપણ તે એકાકી ટાટ હતો. યુરોપીયન ઢપના અપ-ટુ-ડેટ કપડાં તેણે પેહેડેલાં હતાં અને સાથે લગેજ પણ તેવોજ સમજો ફેશનેબલ હતો.

હવે આ ભેઉ જણાએ વાત ચલાવી.

કુરગાશંકર બોલ્યો. “તમેએ તે એનવેલપ કહાડી લીધું પણ—”

“પણ શું? હું કાંઈ તમેને મારા ભરમની વાત કહેવાનો નથી. એ તો મારા હાથમાં એક ચાવી છે. તમારી ખાત્રી કરવા એટલુંજ કહું છું કે તે એનવેલપ બહુ રંગનું છે. જે એનવેલપ પેલા તુરંગમાં મચલા ધનજી સુરતીની પાસેથી ૧૫ હજારની નોટ સાથે મળી આવ્યું હતું તેવુંજ છે ને તેની ઉપર લાલ શાહીથી મોટા ગુજરાતી હરફે લખ્યું છે કે ‘મરનાર સોરાબજી કેકોબાદ દુઆશનું છેલ્લું વીલ અને વસ્યતનામું.’ એટલી નીશાની તમારે માટે પુરતી છે; ને વળી પરખીડાં ઉપર તમારાં પોતાના નામનું લાલ લાખનું સીલ કીધેલું છે, ખરું કેની?”

“મારી ખાત્રી થઈ જ કે તે પરખીડું તમે તમારી પાસે રાખેલું હોવું જોઈએ.” કુરગાશંકરે બાજુ રમવા માંડી. “પણ તે કેટલું થાવું મુક્યું હોય તો ઠીક. એ અગતનો દસ્તાવેજ છે અને જો કોઈ પારકાના હાથમાં જાય તો જીવ જવાનો સોદો થાય.”

“તમે ચીંતા ના કરો. તે પરખીડું થાવું મારાં દેવલાલીનાં ધરની તીજેરીમાં મેં મુકી હાંડ્યું છે.”

“પણ ત્યારે હવે તમારી માંગણી શું છે?”

“તે માંગણી શું છે તે તો તેહમુરસ શેઠ આગળ આપણે બેઠે હાજર થઈશું ત્યારે કહીશું. મેં તમોને સમજાવ્યા, પટાવ્યા, અસેમસે ઇશારોથી કીધો ને તમારો ઓશીયાલો રહ્યો; પણ તમે લોક તો છાપરે ચઢકીજ બેઠા. તમે સીધે સહુકે પાર ઉતરતા નથી તો હવે આડે લાકડે આડો વેહ.”

“પણ તમારી મતલબ શું છે તે તો કહો.”

“એક બોલથી હું હમણા બોલવાનો નથી. તમારી ઉસ્તાદી તમારે ઘેરજ રાખજો. તમે પવનપર પીઠ આપનારા માણસ છેઓ તો સેવકથી પીઠપર છાપટ લગાવનારો માણસ છે તે યાદ રાખજો. તમે માથું જીખશો તે નકામું. તમે મારી સાથે પાધરા નથી ચાલતા તેથી મને કેવો ચચરાત લાગેછ તે તમે જાણોછ.”

“મેં તો તમારી સાથે ધણી સારી ચાલ ચલાવીછ. જ્યારેથી તમોને સંકડામણ થઈછ ત્યારે મેં તો મદદ આપીછ.”

“એ બધું હું બરાબર સમજુંછ. તમે મારી સાથે સોલીસીટર-પણ ના દેખાડો. હું તમારે ઘેર આવ્યો ત્યારે મને તમે કેમ ઉડાવ્યો? શેઠ સીક છે, ને શેઠ જાત્રે ગીયાછ. ને શેઠ નાત્રે ગીયાછ. પછી શેઠ એકાએક પુટી કેમ નીકળ્યા?”

“જેની બા, એક પારસીને મારે મલખું નહીં હતું તેથી નોકરને કહી મુકેલું કે તે પારસી આવે ત્યારે તેને કેહવું કે શેઠજ જાત્રે ગીયા છે, પણ મારો બાધ્યો ધધેડા જેવો જુલ્યો ને તેણે તમોને એમ કહેલું, બાકી તમોને મળવાને મને શું અડચણ હોય?”

તમે તો મારા બાઈબધ જેવા છો.” કુરગાશંકરે ખરેખર પવનપર પીઠ આપીને કાવશને સમજાવી લેવાની કોશિશ ચાલુ રાખી.

“સારું. એમ હોશે. માંડીવાળોની.”

“તમે મદદ માંગેલી ને મેં ના પાડેલી?”

“નહીં. ના નહીં પાડેલી. મેં સો રૂપ્યા માંગ્યા ત્યારે મને દોઢ રૂપયો આપીને કહાડેલો. મને બધું યાદ છે તો. હવે તમારી મુડી મારા હાથમાં છે એમ તમે લોકે જાણ્યું ત્યારે ઠેકાણે આવી ગયા. હવે છેવટનું કામ કરીને તમે લોક સાથનો છેવટનો છેડો છોડવી નાંખીશ.” કાવશે જવાબ દીધો; “તમારા જેવા બેકદર માણસોથી એકત્રાર સદાનો છુટો થવશ તો મને નચીંતાઇ વળશે ને મને ઉડાવવાને સારૂં બુદ્ધિ બોલીને વધુ પ્રાપ કરતાં તમેથી બચશે.”

“તમેનેથી લાલ થાય ને તેહમુરસ શેઠનુંખી કામ થઇ જાય તો આપરે ખુશી,” કુરગાશંકરે પગભુ થઇને કહ્યું.

“ને તેની સાથે તમારુંખી થોડું બાણું કામ થઇ જાય ખરુંની?” કાવશે ટકોર કીધો: “મેરી અઢેલી મત બુદ્ધિયો. તમે એવા લીસા નથી કે ગાંઠનું ખાઇને બીજની સેવા બજાવો. તમેને હું બરાબર બોલખી રહ્યોછ.”

“એ તો તેહમુરસ શેઠની આપરે તો સેવા બજાવ્યે છીયે. તમે શેઠ આગળ દીક્રા બોલીને વાત કરજો. કેમ વાત કરવી તે અમાણીથી બરાબર ગોઠવી રાખજો કે પછી—”

“મેં બરાબર બધું ગોઠવી રાખ્યુંછ. તમારે તે બાબે ચીંતા કરવી નહીં ને તકલીફ લેવીખી નહીં.”

“તમારે મમે તેમ કરો બાપ; મને શું! મેં તો ધાર્યું કે કાંઈ આખતમાં મારી મદદ જોઈતી હોય તો તમને આપુ ને તમેને સીધે માર્ગે મુકું કે જેથી તમેને જાંદગીભરની—”

“વળી તમારી ઉસ્તાદી તમે ચલાવી કે? આજે ૧૪-૧૫ વરસ થયાં હું તમેને ઓળખી રહ્યોછ, કૂરમાશંકર શેઠ. તમે એમ લાંબી લાંબી વાત કરીને મારાથી જાણી લેવા મંગીછ કે હું તેહમુરસ કાળા નાગ સાથે શું વાત કરવાની ધારણા રાખુંછ. પણ મુજમાં રોજ ખોલસો ને નકામા અતવધ મરસો. ચાલો, જમવાનો ઘંટ થયો તે હું તો ટેબલપર જવુંછ, સાહેબજી.”

આ પછી બેઉ સાથુ મુકાલ્યા વચે ઝાઝી વાતચીત થઈ નહી. કરાંચીના બારાંમાં સ્ટીમર પુગી કે તેજ ધડી પેલો મોગલ કીનારે ઉતરી ગયો અને સીધા તાર આશીસમાં જઈ પુગ્યો અને ત્યાંથી તેણે લાંબાણુ તારનો સંદેશો મુંબઈ તરફ રવાના કરીધો.

જે આપ પ્રકરણ વાંચ્યા પછી તમારી આંખો દુખતી હોય, થાતો મારું ભારી લાગતું હોય તો ખાતરીથી માનજો કે તમને ચસમાની જરૂર છે, અને તે તમને જોઈતો ચસમો સહિથી સરસ, અને કીફાયત લાવે બાલીવાલા એન્ડ હોમી જેઓના શો રૂમ્સ હોરનખી રોડ વાઇટવેની સામે તથા કાલબાદેવી રોડ પર હનુમાન સ્મીટને નાકે છે ત્યાંથીજ મલશે. એ પ્રખ્યાત પેહડીને ઉત્તમ કારીગીરીના ચસમા બનાવવાને માટે ધણુએક સોનાનાં ચઢિ એનાયત કરવામાં આવ્યા છે, જે માન મુંબઈમાં બીજા કોઇપણ ચસમાવાલાને મળ્યું નથી.

ફેશનેબલ બાનુઓ કાળે 'ફાંકડું' પ્રદર્શન.

ફાઇન આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ.

અલબેલી મુંબઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાનુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહુદ પ'કાયલું ખાતું.

ઝીક, કસબ, રેશમ, સીકવન્સ, બલી તથા
આરીના કામમાં બીનહરીફ છે.

અમારા ખાતાંમાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને 'પ્લાઉઝોનું' ઉમદા કામ, તેની દીલખુશ કરનારી આરીજનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. બીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફાકટની કોશેશ કરે છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમારા ભાવે અમારી નાદર કારીગીરી તરફ જોતાં કીકાયત છે.

અમારા ખાતાંમાં થયલું ભરત કામ નીચલાં

ઠેકાણા સીવાય બીજાં કોઈની

હુકાને મલશે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર ઘણુંજ ઉમદા ભરત કામ કરી આપવામાં આવે છે. નમુના તૈયાર છે. જોવાથી ખાત્રી થશે.

ધનખાઈ ફર્ફુનળ બનાવળ,

નાં ૫, આલતામોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, મુંબઈ.

ટેલીફોન નાં ૪૩૧૪.

એક કડવી ફર્થાઈનો ફંડો.

આજકાલ મુંબઈમાં સઘળે ટેકાણે ઇલેક્ટ્રીક લાઈટની જુમ પડતી ને પડતી સાંભળીએ છે. કારણ કે બીન અતુલવીઓ સસતો સામાન ખરીદી મોંઘે દામે વેચી બોળા ધરવાલાઓને નાહકના હેરાનગતીમાં નાંખે છે.

શું ? તમારી પણ તેવીજ ફર્થાઈ છે, જે તેમજ હોય તો આજેજ નીચલી કું. ને કનસલત કરો, કે જ્યાં ઇલેક્ટ્રીકને લગતો સર્વ જાતનો સામાન મેળવવાનું એક સસ્તું ધામ છે. અને જ્યાં ઇલેક્ટ્રીક લીફ્ટ લાઈટ, પંખા, ઝાંખનામો, મોટાર, પમ્પ વીગેરે તેમજ સઘળી જાતનું ઇલેક્ટ્રીકને લગતું કામ હમારા બાહોશ ઈજનેરની ચાલુ દેખરેખ હેઠળ અપટુડેટ રૂઢી મુજબ કરવામાં આવે છે. સ્વીચ બોર્ડની ડીઝાઈનો પુરી પાડવાનું તથા એક્યુમ્યુલેટર્સો સમારી ચાર્જ કરી આપવાનું કામ હમારે ત્યાં ઘણા કુશળ કારીગરોને હાથે થાય છે. મફત સલાહ તથા અડસટાઓ અરજ કરવે પુરા પાડવામાં આવશે. વાલરીંગ એ એક હમારી ખાસ “ રપેસીયાલીટી ” છે. મુંબઈના જાણીતા “ આરકીટેક્સો ” તથા પ્રજા તરફથી અનેક સરટીફિકેટો મેળવી છે. જે હમારાં સારાં કામની ગવાહી પુરી પાડે છે.

હમારા લાવ લણાજ મધ્યમ છે.

એકજ વખત ઇલેક્ટ્રીકને લગતું કામ સોંપી ખાતરી કરો.

એબસટર્ ઇલેક્ટ્રીક કું.,

ઇલેક્ટ્રીકલ એનજનીઅર્સ અને કોન્ટ્રેક્ટર્સ,
૪૮, નાનાલાઇ લેન ફોર્ટ, મુંબઈ નં. ૧.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—:~:—

“કાલો નાગ.”

—:o:—

હાથમાં રમી અથેશ કરી તું લે,
 દગાને વળગી જર ભરી તું લે,
 પાપી દરયામાં હાલ તરી તું લે,
 મોટાંછની મોજમાંથી ફરી તું લે,
 કરી લે હમણા તું ખોટી ભટાઇ,
 જોશે આકેળત તું ખરી ખુદાઇ.

આપણી આ વાર્તાને જે નામચીન શેઠના નામથી ટાઈટલ મળ્યો છે તે નામચીન શેઠ્યા કેવા છે તે હવે આપણે જોઈશું. વાંચનારે ધારી લીધુંજ હશે કે તેહમુરસ કેકોબાદ દુબાશને “કાલો નાગ” નું નામ મળ્યું છે, માટે તેવણ શેઠ્યા કરતુક અને કરણીના ભરપુર હોવાજ જોઈયે. મામલોખી તેવોજ છે. ખુદરત ચેડી અને ચવીત્રી છે. આપણે સંસારમાં ધણીવાર દીડું છે કે એક માતા અને એક પીતાના બે બેટા વચ્ચે આસમાન જમીનનો ફરક હોય છે. એક ભલો, ખીજો ભુડો; એક પ્રમાણીક, ખીજો બેવફા અને હગારો; એક અકલમંદ તો ખીજો ધાવડી ગમાડ સુપીડ; એક સખી દાતા, ખીજો કંજુસ મખીચુસ; અને અનેક રીતે એકથી તદનજ ઉલટા. આ જોઈને આપણને અજાયબી ઉપજે છે પણ ખુદાની પેદાશથી ઉત્પન્ન થયેલી ખુદરતની મહાન શક્તીનો બેદ શું

હશે? તે સમજવા કે સમજવવાની કોશિશ અત્રે કરવાની નથી કારણ કે તે માણસાઇ ખ્યાલાતથી દુર છે. એજ મામલો અહીં પણ જોવામાં આવે છે. આએ તેહમુરસ પોતાના મરહુમ ભાઈ સોરાબજીની ખાસીહતથી તદ્દનજ ઉધટો છે એટલું કહેવું પુરતું નહીં થઈ પડે તો તેહમુરસનું વધારે વરણન આપીશું.

તેહમુરસ દુખાસ, તે ૩૦ ફરેની દુખાશનો કાઢે, આસરે ૫૬ કે ૫૭ વરસની ઉમરનો હતો. ઘણો-ઓ-ઓ-જ આબરુદાર અને લાયકીવાલો તેમજ બહુ-ઉ-ઉ-જ તવંગર ગણાતો હતો. બાલ કાળા રંગેલા હતા અને દાંત ખોટા મુકેલા હતા જેથી તેવણ પોતાને જુવાન અનેલા સમજતા હતા. તે મધ્યમ ઉંચાઇનો પણ અસાધારણ જડાઇનો શેઠયો હતો. તેની ચામડીનો રંગ કાળો હતો નહીં તેમજ સફેદ પણ હતો નહીં પણ પીલા રંગની ચામડી હતી. તેવણ મીઠજાનાં ઘણાજ તીખા તમતમતા ગણાતા હતા અને નોકર ચાકરો ઉપર ઘણોજ ધાકધમકી રાખવામાં જખરી બહાદુરી દેખાડતા હતા તથા નાની નાની કસુરે પણ નોકરોને દંડની સજા કરવામાં તેવણની હીંમત પાર વનાની હતી. આવી રીતે નોકરો તેનાથી જો કે બેગર થતા હતા તોપણ નોકરો જુના અને સતોશી હતા કારણકે શેઠ જેટલા જુરા અને બદ્દનત હતા તેટલાજ બાઇ ભલાં અને મયાણ મહેરબાન હતાં અને બાઇની દયા મયા અને મદદથી નોકરો સુખી રહેતા હતા. જ્યારે શેઠને અડી અટકી મયલા જોવાની નોકરો દુરા ગુજરતા હતા ત્યારે બાઇને તેઓ લાખ લાખ આશીર્વાદ દેતા હતા. બાઇ આગળ શેઠનું ઝાઝું ચલણ હતું નહીં

અને બાકીનો સખુન કોઈ દહાડેથી રદ કરવાની શેઠની ખાતી ચાલતી હતી નહીં, કારણકે સધળાઓ સાથે શેઠના ધણીઆણી ધનબાધજી મયાળુ વરતણુંક ચલાવતાં ત્યારે શેઠ આગળ એવું તો કલાંતપણું દેખાડીને શેઠની નાડ પકડીને તેને ધનબાધજી જેર કરતી કે શેઠજી બાપડા ધણીઆણી આગળ ધુજી ધડકી પડતા હતા. સંસારનો અભ્યાસ કરનારાઓની આંખે એક મોટી અભ્યયથી છે કે વેપાર વહેવાર અને બહારના કામકાજમાં બદમાશ અને મુજી તરીકે જણાયલા, પાપી અને ઘાટકી સામેત થયલા પોતાની ધણીઆણી આગળ ઘેટાં જેવાં ગરીબ કેમ બની જતા હશે? વળી તેજ મુજબ તેવા સંસારના અભ્યાસીઓ ધણીવાર આશ્ચર્ય પામે છે કે બહાર દીલસોઝ દયાળુ અને મહોબતવંતા જણાય છે તેઓ કોઇવાર પોતાની મોહરદાર સાથે જીલમી અને કંગાલ કળ્યે કરનારા, બારે માસ એક ઇનફરનલ-ન્યુસ-સ થઇ પડનારા કેમ બનતા હશે? ચવીરી ખુદરતના એ એમાં હશે; મહાન શક્તીની તેમાં કાંઇ ઉંડી કરામત હશે—કોણ જાણે શું હશે?

પારસી સંસારી વાર્તા કેવાં મંડળોમાં અને કેટલી ઉમરની જવાન બાનુઓના વાંચવામાં આવે છે તે સારી રીતે જાણીતું થયું હોવાથી ટુંકમાંજ શેઠની કાઠીરદી દરશાવીશું કે શેઠ પોતાની દોલ-તના જેરે ધણા સંસારતું નખોદ વાળયું હતું અને ધણું સુખી જોડાને તારાજ કરી હમણા દપટ પડ્યા હતા. છેલ્લા થોડા વખત દરમ્યાન તપીયતે એવો બળવો ચલાવ્યો હતો કે હવે બધી બદ-દેલીથી દુર રહેવામાંજ શેઠ પોતાની સલામતી જોઇ હતી.

સત્તા પંજમાં શેઠ ચક્રચુર હતા અને શેર બજારના શેઠ “દાદા” ગણાતા હતા. છેલ્લા બે મહીના થયા શેઠ કાંઈ અકર વકરમાં પડ્યા હતા અને તેનો ભરમ કાંઈ આગળ તેવણે ખુલ્લો કર્યો હતો નહીં કારણકે ખુલ્લો કરે તો પોતાના બાબમાં ઘણો ખુશનુમા બનાવ નહીં બનશે એવું તેહમુરસ ગણતો હતો. પછસાને તે દુન્યા સમજતો હતો; પછસાને કાળે તે કાંઈખી કરવાને તકબાર થતો હતો.

તેહમુરસે એક ઇંગ્લેજ સેક્રેટરીને નોકરી રાખ્યો હતો અને તે સેક્રેટરી વળી શેઠના જવોળ ચોરઆંત્ર્યો હતો. તે સેક્રેટરીનું કામ એટલુંજ કે જ્યારે કાંઈ મોટો માણસ તેહમુરસને મળવા આવે ત્યારે સેક્રેટરીએ આવીને શેઠને એવી વાત કહેવી કે પેલો મળવા આવેલો દધાઇજ નય.

તેહમુરસનો કરાંચીમાં બંગલો હતો અને મોટી જગીર હતી. તે પોતાના બંગલામાં બેઠો બેઠો છેલ્લાં રપેકયુલેશનનો હીસાબ ગણી—ગ્રેશીટ લોસની રકમ તારવી કહાડતો હતો તેટલાં કરાંચી પોર્ટ તરતનો એક મેમબર ચોકકસ જમીનની ખરીદી અને વેચાણના બાબમાં વાત કરવા આવી લાગ્યો. તેહમુરસે તેને આવકાર દઇને બેસાડ્યો અને બંને જણા વાત કરવા લાગ્યા તેટલાં શેઠનો સેક્રેટરી આવ્યો અને બોલ્યો :

“સર, આજે રાતના કમીશનરની પાટીમાં તમારે જવાનું છે તેની યાદ આપુંછ.”

શેઠ કહ્યું : “ઓહ રાઇટ; રાતના મોટર તકબાર રાખવાનો ઓરડર આપજો—ટેંકયુ.”

પેલો સેક્રેટરી ગયો અને તેહમુરસ પોતાના પરોણા સાથે પાછો વાત કરવા લાગ્યો તેટલાં પેલો સેક્રેટરી પાછો આવ્યો અને બોલ્યો: “સર, પેલા મીલના શેર વેચવાની આજે ગોઠવણ કરવાની છે. દસ વાગેનું એનગેજમેન્ટ છે.”

“મને તેની યાદ છે.” તેહમુરસે કહ્યું: “એ પાંચ લાખના શેર આજે વેચી નાખજો અને એકમાંથી બીજા રૂપિયા બે લાખ મંગાવી સઘળા સાત લાખ રૂપિયા પેલી નવી રેલવેના આપણે શેર ખરીદયાછે ત્યાં ભરી દેજો.”

“યસ—સર.” સેક્રેટરી પાછો ગયો.

વળી થોડેવારે સેક્રેટરી ટુકડો લાવ્યો કે “ફલાના ફંડમાં કોઈ રકમ આપવાની માંગણી આવી છે.”

શેઠે કહ્યું “જાઓ પાંચ હજાર રૂપિયા ભરી આપો ને તેનો એક લખી મારી સહી લેજો.”

કોઈ મોટું માણસ મળવા આવતું ત્યારે સેક્રેટરી કેવી કેવી ગપની જાણી મારતો હતો તેનો આજે એક નમુનો આપ્યો છે.

પેલો પરોણો રવાના થયો અને થોડે વારે એક ગરીબ દેખાવનો પારસી આવીને ઉભો. શેઠ તેની સાથે ખુબ મરાયા ખુબ ખીજવાયા અને પોતાની ખરી ખાસીહત પણ શેઠે તેની આગલ ખુબતરેહથી દેખાડી દીધી.

નજીકનાં ચહડાવીને તથા શીફમાં ઉંચા કરીને તેમજ એક બે હાડા માસતરી લીધી પણ ચલાવીને શેઠજી સખીદાતા અને માયાણુ બલા દીલસોજ તેહમુરસ દુઆશ ચીચવાધને બોલ્યા:—

“તારી ઉપર મારા ત્રણ હજાર રૂપ્યા હજી નીકળેછ. તે રૂપ્યા તો આપવાનું ઠેકાણું નથી પણ ઉપરથી ઉલતી આવી નીચ હલકી ચાલ ચલાવેછ? સરમ છે—સ્થાનત છે તારી ઉપર.”

“સાહેબને કેહું કે મારા બપ્પરચીની ભુલ થઇ તેથી—”

“ચુપ! હરામખદા મુગો રહે. તું નવજોતના ને લગનના ખાણુઓનાં કંત્રાકટ લેછ ને સેંકડો રૂપ્યા કમાયછ તે શું હું બાણુતો નથી કે? પરમ દહારે તે લગનના જમણનું કંત્રાકટ લીધું તાહરે મનમાં ધારવું હતું કેની કે બરાબર મારે ઘેરે બોણું મોકલે.”

“મેં તો સાહેબ મારાં માણસને કહેલું.”

“માણસને કહેલું તે તારા હાથ પગ ભાંગી ગીયાતા? તે તારી નજરે બધું બોણું ગોઠવીને બરાબર ભરચક મોકલવું હતું કેની? હું બાણું કે ચાલ ખીચારો ગરીબ માણસ મારા ત્રણ હજાર રૂપ્યાનું ૫૦ રૂપ્યાજ દર મહીને વયાજ આપેછ તો કાંઈ નહીં, એટલું તો એટલું. ગરીબ માણસનું કામ થાય. પણ ગરીબ માણસ તો સેતાન નીકલ્યો. જરા મારી મહેરબાની ને લાયકાનો વીચાર કરીને આઠ દશ ઈંડા, પાંચ દશ પોપટજી પંદર વીશ માછલીની કટકી એમ બધું મોકલવું હતું કેની. મેં બાણું કે તું બોણું મોકલશે ને ઘેરમાં રંધાવ્યું નહી ને મારાં હીરા જેવાં છોકરાં ભુખ્યાં રહ્યાં. એ તે કંઈ રીત છે.”

“માફ કરો સાહેબ કમ્પર થઇ.”

“ જા, આએ વખત તો માફ કરજી. ફરીથી એમ થયુંજ તો એટેચમેન્ટ ખીફાર ડીલીવરી લાવીને ઇનજંક્શન ઓરડરથી લીક-વીડેશનનું સ્ટેટમેન્ટ નોંધાવી દેવશ ને બચ્યા તુરંબમાં મોકલશ. ચાલ નીકળ—તારું મોહકું કાળું કર.”

ઉપલો પારસી ગયો કે એક હીંદુ આવ્યો. તેણે શેઠને બહુ નમીને સલામ કીધી અને શેઠે પુછ્યું: “કેમ? આજની બધી ગોડવણ થઈજ કે? વળી ગેઘ વખતની કાની હુર્યો તો નહીં થાય?”

“ નહીં રે સાહેબ, હુર્યો શું થાય? આજના સાંજના મેળા-વડામાં તમે સાડા પાંચ વાગે પધારજો. મેં ૪૦ માણસોને પાવલી પાવલી આપીને રોકી મુક્યાજ તે તમે આવશો તેવાજ તે લોક જોશમેર તાલી પાડશે અને હુરરે કરશે.”

“ પણ પાવલી પાવલી શાની આપી? બમે આને પટતે. તુંબી નકામો ખરચ કરાવેજ જો.”

“ જોવની શેઠ, ગેઘ ફેરી જે માણસોએ તમારી તરફ હીસ—હીસ કીધું હતું તેમનેજ મનાવી લીધાજ. તે પછી પાવલી વગર પત્યું નહીં. દશ રૂપ્યામાં તમોને દસ લાખ રૂપ્યાની આબરૂ મળશે. પછી છાપામાં તમે લખાવશો તો ખરી વાતજ પ્રગટ થયલી મણારો. ૩૧૦ તે શું ખીસાતમાં.”

“ હવે ધણી શીલસુરી ના કરો. સીધારો.”

મોટા શેઠની જીંદગી કેવી રીતે ગુજરતી હતી તેની સમજ આપવા માટે ઉપલા બે દાખલા ટાંક્યા છે.

આપણે ઉપર ધસારો નેચોછ તે મુજબ તેહમુરસ શેઠના ધણીઆણી ધનબાધજી જુદીજ મટીનાં હતાં. તે ચોકકસ રીતે લક્ષી અને દીલસોજ હતી અને નોકર ચાકરોને જુરાળધે ગાળ તેણી દેતી હતી પણ તેમને વરતાવતી અને તેમની તરફ દયાળુ રહેતી, જે કોઇ નોકર ખીમાર પડતો તો શેઠ તેનો પગાર કાપી લેતો પણ શેઠાણી તેને પાંચ પ'દર ગાળ દેતી અને સાથે દવાઇ મંગાવી આપતી, કાંજ કરીને પાતી, સારો ખોરાક આપતી અને શેઠ કાપી લીધેલી પગારની રકમ શેઠની હરસે નહીં પણ શેઠ જાણે તેમ પાછી તેને આપીને ઉપરથી ફરીને પાંચ સાત ચોપરવાડી ચલાવતી. બધાની સાથે તે વીઝોડું લેવામાં બહાધર હતી, અને તેમાં ખાસ કરીને શેઠને તો તોળાહ બોલાવતી હતી. શેઠ આખાં ગામને જીમ પડાવતા અને પોતાની ધણીઆણી આગળ ધધેડા બનતા. આખું ગામ શેઠથી ખીહીતું હતું અને શેઠ બાવડીથી ખીહતા ધુજતા હતા. ધનબાધજીનું કોઇખી કીધેલું કારવેલું કામ ફેરવવાની શેઠની હીમત ચાલતી નહીં પણ શેઠના કીધેલાં કોઇખી કામને ફેરવી કે ઉલટાવી નાખવાનો ધનબાધજીને દરેક હક હતો. આ જોડાને બે બેટા હતા એક વડો નવ વરસનો દીકરો જમશેદ અને ખીજે સાત વરસનો જલ.

આપણે શેઠ તેહમુરસને પેલા પારસી બાવરચી કંત્રાકટર સાથે વાત કરતાં જોયા છે. તે બાવરચી શેઠ સાથે વાત કરીને ત્યાંથી નીકળ્યો અને અંગલામાંથી બહાર નીકલવા ઓટલા ઉપર આવ્યો જ્યાં ધનબાધજી એક નેતરની માચી ઉપર બેસીને માલીને ધમકાવતી

હતી.—ધનબાઈએ બોલતી હતી. “મુઆ, તુમાલા પદર વખ-
તાલા સાંગીતલા કે કે કુલચા કુરા બહુનંસી માણ મોટર મદી ઠેવ,
તે કસાલા કાય નહી ઠેવલા.”

માસીએ કહ્યું. “શેઠ સાંગતા—”

“શેઠલા કાય સાંગુ ને તુલાખી. મુઆ ચોર કાફર. શેઠ કોણ
ચાતે હય? જે નાઇ કરેલ તો તુજ ને શેઠજી ડોગીચી જટકની
કાફર તાકેલ.”

“બરાં બાઇ સાહબ”

“ને તુમચી બાઈકો કસી હય!”

“અતાં ચાંગલી નાહી જાલી.”

“તે મુઆ હજમરા તેની દવઇ કેમ બરાબર નથી કરતો?
લઇ જ આપરા ડાકટરને તાંહ ને દવાઇ અપાવી લાવ. જા, હમણા
ને હમણા જા. કામ બામ પછી કયાં કરજે. બીજા માલી મુએલા
છે કેની. દોર—જા.”

આજે વખતે પેલો બાવરચી આવી લાગ્યો. તેણે નખીને
બાઇને સલામ કીધી અને બાવર અંતર પુછી.

“બા જેઇ વખતે તમે લગનનું બોણું કાંય મોકળયું?”
બાઇએ પુછ્યું.

“તે મારી ફરજ હતી ને તેથી—”

“કંઇ ફરજ બરજ હતી નહીં. તમે મરીજ માણસ સના
તનઈ તુટતાં હોશો?”

“શેઠ કહેજે મોકળજે તે મેં મારી મુળસ મુળખ—”

“શેઠ બેવકુફ છે ને તમે હળમરા છેઓ. અમારે ઘેર ખુદાનું આપેલું બધું છે ને નકામું તમે શું કામ એમ ખરચમાં ઉતરોજ. હવેથી કંઈ મોકલતાં ના, ને શેઠ પુછે તો કહેજો કે બાઈએ ના કહ્યુંજ કે બસ થયું. શેઠ પાસેથી થોડા ધણા રૂપ્યા તમે ઉછીણા બીધા તે શું કંઈ મુનેહારી કીધી? લે—જાઓ, એમ ઉભા રહીને એમ મોહકું ના જોયા કરો.”

ધનબાઇજી, ઉપર જણાવેલા દાખલાઓમાં દેખાડવામાં આવ્યાં છે તેવી કીસમનાં હતાં. પણ આપણે ફરીને શેઠ તેહમુરસની મુલાકાત લઈશું.

તેહમુરસ આગળ કુરમાશંકર અને કાવશજી કરાકરી બેઠેલા હતા. તેહમુરસ ચીરડાચલા હતા, બલકે ચીરડાજી જવાનો દેખાવ કરતા હતા, કુરમાશંકર પાંધડી કહાડી મળેહથી બોડી ચલકતી ટાલકી પસવાયાં કરતા હતા અને કાવશજી કરાકરી ખુશ મીનજો હસતા હતા.

તેહમુરસે કાવશજીને કહ્યું: “તમુને મારા લાખવગ, દોલત દરજ્જા ને ઇનફ્યુઅંસનો કાંઈ ખ્યાલ છે કે?”

“જેવની શેઠ, આપણે ત્રણ જણા વચે એવી કાંસ મારવાની દીક નહી પડે,” કાવશજીએ ધીમેથી ઠડે પેટે જવાબ દીધો: “આપણે ત્રણે ચોરાંઆત્માં છીએ તે આપણે ત્રણે જાણ્યેજ. બેહસ્તન સુનાબાઇ, તે તમારા બેહસ્તી બાઇ સોરાબજીના ધણીઆણી, અને મીસ (ડા0) ફરેની દુબાસના માયજી, તે તમારા જેવા મોટા લખપતી ઇનફ્યુસીયલ શેઠાંના ભાંજાજી—”

“અરે હા—હા—હા. બધું સગપણ હું જાણુ છું. તેનું તું કહેવા શું માંગેછ ?” તેહમુરસ વચે બરાડી ઉઠ્યો.

“તેનું એ કહેવા માંગુ છું કે તે બાઈનું છેલ્લું કાગળ મારા સ્વાધીનમાં છે. એ કાગળનું લખને હું સીધો મુંબઈના પોલીસ કમીશનર પાસે જવશ અને રડી તટરી દોંગ ધતુરા કરીને તે કાગળનાં પાપના પસ્તાવામાં ગાલ ઉપર પાંચ પંદર તમાચા મારીને તથા મારા કાન મારે હાથે ચીમટી કહાડીને જણાવી દેવશ કે “સાહેબ સધળું સાચું કહી દેવુંછ—મારોબી તમે ને જવાડોબી તમે” પછી હું કીંગઝ એવીડન્સ બનશને પછી તમારો કેમ ફજેતો થશે અને આએ કુરગાશંકરના કેમ વાવટા ઉડશે તે તમે સમજી લેજો. તમે લોક પાધરે પુરા રસ્તે નથી આવતા તો પછી એમજ. વાંકી આંગળી વના ઘી નીકળવાનુંજ નથી તો. તમે ઠંકાણે આવી જાઓ, ને નહીતો, હું તમોને પુરેપુરા ઠંકાણે લાવી મુકશ, તે ખુબ ધ્યાનમાં રાખી મુકજો.”

“ત્યારે તું આએ કાગળનું મને આપી દે, તો શું લેશે?” તેહમુરસે પાછો સવાલ કર્યો: “એક વાત જો તે કહી દે કે ખટપટ પટી જાય.”

“એક વાત—રૂપયા પંદર હજાર!”

“હે! એ શું વાત લાયેછ? આટલા કાગળના ચીઠાંના રૂપયા પંદર હજાર? તુને બોલતાં કાંઈ વીચાર આવેછ?”

“કામજના ચીઠાંના નહીં પણ કાગળ માંહેલા લખાણના રૂપ હજાર—તમોને ખેડીને કાળાં પાણીએ મોકલવાની શાદતના

૩૧૫ પંદર હજાર—તમારી આખર ઇજત અને દોલતની સલામતીની કીમતના ૩૫૫ પંદર હજાર. તમે કાંઈ એવા ઓલ્યા ગપાટ અને અટલના ઓઠમીર નથી કે મારા કહેવાની મતલબ સમજ્યા નહીં હોવો. અગર સમજ્યા નહીં હોવો તો આએ તમારાં નામાંકીત પુછડાં કુંગર્યાની સલાહ લેવો. એવી એવી ઉલગમળીની સલાહ આપવાની સમજદારીના તો એવણના દરયા જેવાં પેટમાં કુંગરના કુંગર ભરેલા છે.”

આ વખતે તેમુરસનો સેકરેટરી આવ્યો અને બોલ્યો.

“સર, લેડી ઓલ્ડમેડ ટેલીફોનથી કહેછ કે તેવણ પાર્ટી આપવાના છે તે જે દહાડે તમેને પુરસત હોય તેજ દહાડે તેવણ આપે કે જોઈ તમે ત્યાં પધારી શકો અને તેવણને તેથી શોભા મળે.”

તેહમુરસે કહ્યું: “ઠીક છે હું ડાયરી જોઈને કહેવશ.”

સેકરેટરીના જવા પછી કાવશજી હસી પડ્યો અને બોલ્યો: “એબી ઠીક ધતુરો—વાહ લેડી તમારી ઉપર આવાં કુરખાન !”

“આલો હવે વાત પુરી કરો, તમે જોવોછ કે મને ધણી રોકાણ છે ને બધાને જવાબ દેવાનો છે,” તેહમુરસ બોલ્યો.

“ત્યારે શું આજી લેડીના સંદેશાની વાત હું ખરી માનુંછ કે ? અરે એવું હંબજ તમારા ગજવામાં રેહવા દેવો. તમારા સેકરેટરીને કહેવો કે પાછો જો એવી ફેંકા ફેંકીની વાત લઈને આવોછ તો ધણે મારીને ઓરડાની બહાર કહાડશ,” કાવશ બોલ્યો.

કાવશની આવી ભાષાથી શેઠના ઉભાઈતો ધણા ગીમાં પણુ

આખે નહટ લતખત પોશ્તાગીર આગલ તે શું બોલે? તેને દમ ભરાવેલા ફેકત. શેઠે અને કુરમાશંકરે એક બીજા તરફ જોયું.

બેઉ પીંડારાઓના મગઝમાંથી ચોકસ વીચારો પસાર થયા અને બંને એક બીજાના વીચારો સમજી શક્યા. બંને વચ્ચે આંખના ચોકસ ઇશારા પણ પસાર થયા જેની તરફ કાવશનું ધ્યાન ખેંચાયું નહીં.

“દીક છે; તું જરા વરંદાપર જઈને બેસ, તેટલાં અમે બે જણા વાત કરી લઈએ. તાંહ નુસ છે તે વાંચ. પછી બોલાવું ત્યારે આવજો.” તહેમુરસે કહ્યું.

“નુસપેપર વાંચવાનો મને ઝાઝો શોખ નથી. તેને બદલે તમારા બોય બટલરને કેહોકે ખાંડી સોડા ને બરફ લાવી આપ કે જરા મારો વખત સોહવાઇ જાય ને તમોને બોલાવતાં વખત થાય તો તેથી મને અધીરાઇખી નહીં ઉપજે,” કરાકરીએ સુચના કીધી.

“વારં જા—હું બોયને તેડીને કહું છું.”

કાવશ વરંદાપર જઈને મજેહથી ગોહવાઇને બેઠો અને તહેમુરસે બોયને બોલાવીને કહ્યું: “બહાર શેઠ બેઠાછ તેવણુ આગળ ખાંડી સોડા ને આઇસ લઇ જઈને મુક; પણ જો—ખાંડીની ડીકાંડમાં બે પેગ જેટલોજ ખાંડી રાખજો.”

એ તમોને માત્ર થોડાજ વખતમાં

- (૧) ઇંગ્રેજ બોલતાં લખતાં શીખવું હોય,
- (૨) વાજત્રો ઉપર સારી રીતે ગાતાં વળડતાં જાણવું હોય,
- (૩) દર વખત ચાલુ કલાસ ચઢી મેટ્રીક થઈ કોલેજમાં
દાખલ થવું હોય,
- (૪) ઇંગ્રેજમાં ઝડપી પત્રવહેવાર કરી જાણવાની ઇચ્છા હોય,
- (૫) કામધંધામાં રોકાવાને સખખે ઝાઝો વખત ફાલતું
નહિ પડતો હોય,
- (૬) છતાં કોઈપણ એક કલાક હાજરી આપી ઇંગ્રેજ સાથે
વેપારી બાબદાતું પણ જ્ઞાન મેળવી નોકરી ધંધામાં
પડવું હોય,
- (૭) લવિષ્યમાં કંઈપણ સારું કામ કરવાની ઉમેદ હોય

તો

વગર ઢીલે તમારું નામ આજ બારબાર વર્ષે થયાં એકે અવાજે વખણાતા કાંટના ધુંબાખાનાની સામે આવેલા જાણીતા ગોળવાળા ફેર્ડ ટયુશન કલાસમાં નોંધાવો, કે જે કલાસ એકલોજ છે કે જે મુખ્યતા માનવંત આર્યપીરાપ અને સેંટ જેમ્સ કોલેજના માજી પ્રીનસીપલ મોરટ રેવરંડ ડોક્ટર એ. ગુડીયર, ચીફ જજ રોઠ ઝવેરી, એલફ્રીનસ્ટન કોલેજવાળા પ્રોફેસર નગરકર, માનવંત સર હોરમસજી કાવસજી દીનશાહ એડનવાળા, રોઠ જહાંગીર વીમાદશાલ સોલીસીટર, ખા. બા. ડો. દાજી વગેરે અનેક જાણીતા આસામીઓના, તથા જામે, સાંજ, કચસર, બારત, પ્રજામિત્ર, આફ્રીક વગેરે જાહેર છાપાઓના હયા અભિપ્રાયો ધરાવે છે કે જેઓમાંના ધણકોએ અંગત પરિક્ષા કે મુલાકાત લઈ પોતાનાં લેખીત હયા મતો બાખ્યાં છે.

તમારું સ્વીકૃત્ય સુધારવા અર્થે તેમજ મંડળીમાં દીપી નીકળવા અર્થે ગોળવાળા ફેર્ડ ટયુશન કલાસનાં ખાસ છુટાં શિક્ષણની ભલામણ છે, કે જેનો લાભ લઈ સંખ્યાબંધ શખ્સો ધંધાદારી બન્યા છે, તથા ખીન અનેક સારા સ્વોદ્યાઓ ધરાવે છે.

એક કડવી ક્યાદનો ફડચો.

આજ કાલ મુ'બઇમાં જ્યાંથી જોવ ત્યાં સઘળેજ ઠેકાણેથી
ઘરમાં બાળવાના લાકડાં, કોલસા તથા તેલની ક્યાદ
કરતાં સાંભળીએ છે શું ? તમો પણ તે ક્યાદ
કરનારાઓમાંના એક છો, જો તેમજ હોય તો
આજે ને આજેજ નીચલી કું. ને જરૂરજ કનસલટ કરજો કે
જ્યાં

બાળવાના લાકડાં ગેરનતીડ મુકડાં,
ગામઠી કોલસો ગેરનતીડ મુકડો,
હાઉસ્લોડ બંગાલ સ્ટીમ કોલ, ગ્યાસકોક,
લુહારનો મીનીયો કોક.

ચુલામાં બાળવાનું તથા બતીમાં બાળવાનું ઉંચામાનું
ગ્યાસતેલ વીગેરે તમો માંગો તે વખતે માંગો
તેવા નાના યા મોટા જથ્થામાં તથ્યાર છે.

ધી કોલ એન્ડ કેરોસીન

ઓઈલ ડીપો.

ખેતવાડી બેક રોડ,

૧૧ મી ગલીની સાંખે, મુ'બઇ.

ટેલીફોન નં ૦ ૫૧૧.

જુની દેશાઈની કંપની.

કપડાં રંગનારા તથા ધોનારા

એ

તમને કોઈથી જાતની. કોઈથી તરાંહની,
કોઈથી રંગની યા રંગ બે રંગી
તમામ વેસાયતી જેવીજ

ચુંદરી.

છપાવવી હોય તો અમારી સલાહ લેવાને
ભુલસો નહીજ,

હમારું નામાકીત નામ તથા ઠેકાણું
તમારી નાનકડી ડાયરીમાં નોંધી રાખશેજ.

જુની દેશાઈની કંપની,

ધોલીતલાવ નવા આતશબેહરામની સાંબે,
મુંબઈ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

—:૦:—

એક આગલી કહાણી.

—:૦:—

કીધેલાં કરતુકની કરી લે બાદ
લાઈ અને ભોળાઈ જે હતાં નેક જાદ—
કેમ કીધું સુખ તેં તેમનું બરબાદ
કીધી કેમ નાશ તે તેમની મુરાદ!
પ્રપંચની યોજના કેમ પાડી તેં પાર?
કેમ થયો નીરદોષ એક નાહકનો ઠાર?

“કુરગાશંકર, તમારો શું વીચાર?”

જ્યારે કાઠિ કરાકરી વરંદાપર ખેસી સોડા ખાંડી સીપ કરતો હતો અને લાવણી લલકારતો હતો ત્યારે કુરગાશંકર અને તહેમુરસ ખાનગી વાત ચલાવવા લાગ્યા.

“જે નીશ્ઠાની આંખે કાફર કાવલાંખે આપી છે તે બરાબર છે.” કુર્ગાશંકરે જવાબ દીધો.

“તમારી કેમ ખાત્રી થઈ? મારી આગળ ખુલાસો કરો,” તહેમુરસે કહ્યું: “૧૪ વરસ થઈ ગયાંજી વાસ્તે મને આગલી વાત જરા ફરીથી કહી સંભળાવો.”

“મરનાર સુનાળાઈ મારી આગળ આવી તેની અગાઉ તમે પોતે મને મળી ગયા હતા. તે વેળા તમે કે હું જાણતા હતા નહીં

કે સુનાબાઇ મારી સલાહ લેવાને મારી આગળ આવશે. પણ તમેને તમારાં કામમાં ખુદરતી મદદ મળવાની હશે અને મારા નસીબમાં જશ ખાટવાનો હશે તેથી બાપડી મારી આશીર્વામાં ચાલી ચલાવીને આવી. તેની સાથે તેની નાની દીકરી ફરેની હતી. તે છોડી બહુ નાની હતી પણ તેજ વેળાથી તે બહુ ચબરાક લાગતી હતી.

“મારી આગળ સુનાબાઇએ વાત ચલાવી અને મને કહ્યું કે ‘આજે પાંચ વરસ થયાં મારા માટી સાથે મને અણુબનાવ હતો. મારા માટીને તેના ભાઇ તહેમુરસે ખોટી ખોટી વાત મારે માટે કહીને ભંભેર્યો હતો અને તેથી તે મારી તરફ ખીન વાંકે ખશ થયો હતો અને મને જીદાં ઘરમાં મારી દીકરી સાથે રાખી હતી અને મને દર મહીને રૂ. ૧૦૦ નો પગાર આપતો હતો. મારો માટી એકાએક ખીમાર પડી ગયો અને તે વેળા મારાં સારાં નસીબે મારા માટીનો ભાઇ તહેમુરસ પોતાના કોઇ કામે બહારગામ ગયો હતો. મારા વરે મને એકએક તેડું મોકલ્યું અને હું તરતજ, ફરેનીને લઇ તેની આગળ દોડી ગઇ.’

“આટલું બોલતાં તે બાઇ રડી પડી અને થોડે વારે પાછી શાંત પડી અને પછી બોલી, ‘મારી છાતીમાં જ્યાર ત્યાર દુઃખારો થઇ આવેછ. ડાકટરો કહેછ કે મને હાર્ટીડીઝીઝ છે ને કોઇ વાર જો હાર્ટમાં જોરમાં આંકરું આવશે તો હું પાણી પીવાથી ઉભી રહેવશ નહી.’ મેં તે બાઇને દીલાસો દીધો અને હીમત આપી અને પછી તેણીએ પોતાની વાત પાછી આગળ કહેવા માંડી. તેણીએ કહ્યું: ‘મારા ખાવંદ આગળ હું દોડી ગઇ. તેની પડોશમાં ડાકટરો બેઠેલા હતા. એ ડાકટરો હતા. મને જોતાંજ તેણે બેઠ

ડાક્ટરોને બહાર જવા કહ્યું અને મને પોતાની પાસે બોલાવી ગળે લગાડીને કહ્યું કે સુના મને માફ કરજે, હું તારો ગુનાહગાર છું. મારા વરે ખુલાસો કીધો તે ઉપરથી મને જાણ્યું કે મારા દેર તેહમુરસે મારા વરને મારી નીતી બાબે ખોટું ખોટું સમજાવ્યું હતું પણ તેહમુરસ બહારગામ ગયો તેને બીજે દહાડે તેહમુરસને નામનો એક કાગળ આવ્યો અને મારા માટીએ તે ભુલમાં પોતાનો સમજીને ઉખેડ્યો. તે કાગળ કાવશજી કરાકરી તરફનો હતો. તેમાં કાવશજીએ લખ્યું હતું કે કાવશજીને રૂ. ૫૦૦ ની જરૂર હતી માટે તે એકદમ મોકલવા અને જો તે રૂપ્યા નહીં મોકલશે તો સુના ઉપર તેણીની નીતી બાબે જો ખોટું તોહમત તહેમુરસે મુક્યું હતું તે કાવશજી મારી આગળ અને મારા વર આગળ જાહેર કરી દેશે. આ કાગળ વાંચતાંજ મારો ખાવંદ ધણોજ ખફા થયો અને તેણે એક કાગળ પોતાના ભાઈ તહેમુરસ ઉપર લખ્યો અને મને પાછી મનાવી લેવાનો તેણે વીચાર કર્યો. પણ તેટલાં તેના એક અભાગ્યાં દરદે જોર કીધું અને ડાક્ટરોએ ઠરાવ્યું કે એકદમ ઉતાવળે ઓપરેશન કરવું જોઈએ. તરતજ મારા માટીએ મને બોલાવી મંગાવી અને મને સઘળું કહ્યું અને તરતજ પોતાનું નવું વીલ બનાવ્યું. તે વીલ ઉપર પેલા બે ડાક્ટરોની સહી લીધી. ડાક્ટરોએ ઘણીજ ઉતાવળ કીધી, એક કલાકમાં ઓપરેશન થયું, અને બીજે કલાકે તો મારા માટી ગુજરી ગયા. મારા માટી સાથે મને પાછી દોસ્તી થવા પછી ફક્ત બેજ કલાકમાં મારા વર બહેશતી થયા. એટલું બોલીને બાઈ પાછી જર જર રડવા લાગી.”

“હા, એ સઘળી વાત તમે મને કહેલી તે મને યાદ આવેછ.”
તેહમુરસ બોલયો “પછી શું થયું ?”

“પછી તે બાઈએ પેલું વીલ મને આપ્યું અને મેં તે વાંચ્યું.
રીતસરનું બરાબર બનાવેલું તે વીલ હતું અને તેમાં પોતાની આઠ
લાખ રૂપિયાની પુંજ સોંપાવજી દુઆશે પોતાની ધણીઆણીના નામ
ઉપર કીધી હતી અને તમારા નામ ઉપર ૧૫૧ રૂપિયા કીધા હતા.
તે ઉપર પેલા ડાકટરોની સહી હતી. મેં જોયું કે કામ બગડ્યું
હતું અને જો આ વીલ કોર્ટ દરબારમાં રજુ થાય તો તમેને ૧૬૮
રૂ. ૧૫૧ આપીને રૂબરૂ આપવામાં આવે. એવું હોવાથી મેં તે
વીલ લીધું અને મારી આશીસના એનવેલપમાં મુકી તે બાઈ
પાસેજ એનવેલપ ઉપર લખાવ્યું અને મારાં સીલથી તેની ઉપર
મોહર કીધી અને બાઈને કહ્યું કે ‘ત્રણ દહાડા રહીને આવજો,
આપણે બરાબર ગોઠવણ કરીશું.’”

“બાઈ પાછી ગઈ અને મેં તમેને તરતજ બોલાવી મંગાવ્યા
અને સઘળી વાત તમેને મેં કહી અને પેલું બધું પરબીકુંબી મેં
તમેને દેખાડ્યું હતું. તમેએ તે ઉપરના હરફખી સુનાબાઈના હરફ
તરીકે જાળખયા હતા. પછી કાવશજી કરાકરીની સાથે મળીને
આપણે ગોઠવણ રચી જેને પરીણામે મારી આશીસમાં કાવશજીએ
પોતે આગ લગાડી અને નક્કામાં પેલો બાપડો ધનજી સુરતી તુર-
મમાં ગયો.”

“ત્રણ પછી સુનાબાઈ તમારી આશીસમાં પાછી આવી
હતીની ?” તેહમુરસે પુછ્યું.

“હા આવી હતી. આઠ દશ દહાડા પછી આવી. તેની શતીના દુઃખારાના દરદે જોર પકડ્યું હતું માટે દરાવેલા દીવસે આવી શકી હતી નહીં. આપણી ગોઠવણ એવીજ હતી કે બાઈ આવે ચારે એમજ કહેવું કે આગ લાગવાથી વીલ બળી ગયું છે પણ બાપણે કોર્ટનો આશરો લઇશું. પણ એ બધું કરવાની જરૂર રહીજ નહીં. બાઈ જ્યારે મને ફરીને મારી નવી આશીસમાં મળવા આવી હતી ત્યારે ઘણીજ નબળી પડી મઈ હતી અને બીમાર જણાતી હતી. સારાં નસીબે તે બાઈની સાથે તેણીની એક પણ બહેન પણ આવેલી હતી. તે બાઈ આવી અને મને પુછ્યું ‘પેલું મારું કાગલયું’-’ પણ મેં તેણીને વધું બોલવા અગાઉ કહી દીધું કે “તેતો આગમાં બળી ગયું” બાઈએ ઓઓ કરીને છાતીપર કાથ મુક્યો, તેણીના ડોળા ચઢી ગયા, તેણીએ માથું નાખી દીધું, અને ખલાસ. બીચારી બાઈ ત્યાંજ મરી ગઇ અને આએ વાત પ્રદાની દબાઇ ગઇ. હાર્ટ ફેલ થવાથી મરણ નીપજવાનો ડાકટરોએ ખર્ચાપ્રાય આપ્યો જેમાં બાઈની બેહેને પણ ટેકા આપ્યો જેથી બાપણે બધા કલીયર થઇ ગયા. હવે એ વીલનું એનવેલપ આએ મુંછ ‘કાવશ પાસે સલામત છે એમ જણાયછ’ કુરમાશંકરે પોતાની વાત પુરી કીધી અને છેવટે ઉમેર્યું કે “તમારી ભત્રીજા ફરેતી મુંબઇ આવેલી છે ને તે જો સઘળું જાણશે તો નવી-જંગલ ઉભી થશે.”

CYCLES.

**B. S. A. RALEIGH INVICTA,
ROYAL WEST END,
SINGER.**

**Special Barton-on-Humber with
stamped fittings, all genuine
British made from Rs. 171
to Rs. 324-nett, all
complete.**

Full particulars supplied free.

WELLINGTON CYCLE & MOTOR CO.

**HORNBY ROAD,
Opp. COX & Co.
BOMBAY.**

**EAST STREET,
POONA.**

પ્રકરણ ૧૩ મું.

—:~:—

આખરે સાદું નકી થયું!

—:~:—

પાપ એક કીધું-તે છુપાવાનું છે,
બદીનું બલતુંબી ભુજવવાનું છે,
લાલચનું લોખાણુ ધુપાવાનું છે,
શાદતનું હોડકું દુખાવવાનું છે,
રડી લેવું એક વાર, હસવાને કાળ,
ખાલી કરું મુખ, પેટ ભરવાને કાળ,
ધડીભર કુણું, સદા તરવાને કાળ,
હાર મારી દેખાડું જીતવાને કાળ.
ગાંઠ તુંજસે સદાનો આજે તોડશ,
પડખે તારો પાપી, આજથી છોડશ,

કુરગાશંકરથી સધળી વાત સાંભળી લેવા પછી તેહમુરસે
થ્યું: “પણ આખરે સધળો સાર ખેંચીને તમે શું સલાહ
પોષ?”

“સલાહ મારી એજ છે કે કાઢખી સુરતે એની પાસેથી
એ એનવેલપ એમનું એમ કહડાવી લેવું જોઈએ. એ એનવેલપ
ડેહું જેમનું તેમ એની પાસે છે માટે તેમાં તમારા મરનાર
ધનું વસ્તતનામું પણ સલામત રહેલું હશેજ. તે જો બહાર જાય
તમેને તમારી સધળી પુંજ ખાલી કરીને ફરેનીને આપવી પડે.

એ માણસ બદમાશ છે; થોડાક રૂપયાની લાલચમાં જે માણસ ચોરી કરે અને આગ લગાડે તે માણસ કોઈથી રીતનો દગો કરે તો હું અજબ થાવું નહીં. એને આપણી સેવા બળવી ખરી પણ એ વરૂંની જાત છે; પોતાને પાળનાર તરફજ દગો રમશે અને જે હાથે એને ખવાડો છે તેજ હાથને એ બાચકું ભરશે. માટે બાચકું ભરે તે અગાઉ એના દાંત તોડી પાડો અને એને એવી રીતે પડોશમાંથી હાંકી કહાડો કે ફરીને એને ખવાડવાની તમેાને ફરજ પડે નહીં અને ખોરાક માંગવાનો એને હક રહેથી નહીં.”

“પણ એ પંદર હજાર માંગે છે તે શું પંદર હજાર એને કહાડી આપું?” કાંઈક ખીજવાઈને તેહમુરસે તરારામાં સવાલ કર્યો.

“પંદરના પચીસ આપો તો ઓછા છે એમ હું તો ધારું. એક વાર પરખીકું આપણા હાથમાં આવ્યું તો પછી એ કશું કરી શકવાનોજ નથી. પછી તો એ ખાંડ ખાશે. વળી એ રૂપ્યા પંદર હજાર માંગે છે તો આપણે ઓછે વધતે જેમ તેમ સમજાવી પટાવીને પટકીશું.”

“પણ તમારી ખાત્રી છે કે જે વીલ મારા બાઈએ મરતી વખતે કીધું તેજ આએ કાફર પાસે છે ને એનવેલપમાં તેજ છે?”

“મને એમ લાગે છે કે તેજ તે હોવું જોઈયે. પણ આપણે ધણીજ સંભાળથી અને સાવચેતીથી કામ લઈશું. હમણા અહીંજ એને રૂપ્યા આપવાના નથી. પહેલાં એનવેલપ લેવું, તે ઉપરના હરફ તમેથી તપાસજો ને હુથી તપાસશ, ને એનવેલપ ઉપર મારાં નામનું જે સીલ કીધેલું છે તે બરાબર જોઈશું અને એમ તપાસ

કરતાં આપણી બેઠેની પુરેપુરી ખાતરી થશે તોજ રૂપયા આપીને તે પરખીકું લઇશું. કદાચ ખોટુંખી બોલતો હોય અને આપને થાપખી આપતો હોય. એવાં માણસનો ભરસો નહીં.”

“ત્યારે તમારી ગોઠવણ શું છે?”

“ગોઠવણ એજ કે આપણે દેવલાલી જવું અને પરખીકું જોવું તપાસવું અને ખાત્રી થાય તોજ રૂપયા આપીને ખરીદી લેવું.”

ખીજી કેટલીક વાતચીત આંખે ધુતારા લુટારાઓની જોડી વચે ચાલી અને પછી તેહમુરસે પાછો કાવશને ઓરડામાં બોલાવ્યો.

કાવશે ઓરડામાં દાખલ થતાં કહ્યું: “તેહમુરસ શેઠ, તમે કેવા સખીદાતા અને સખાવતની ધુળ છેઓ અને મોટાં જીગરના દીલાવર દીલના માણસ છેઓ તે બધું આજે મને માલમ પડી આવ્યું. ડીંગ મારોજ ત્યારે તો બધી એવી કે જાણે હાતમતાઇના દીકરાનોજ અવતાર લઇને નીકલી પડ્યા હોવો તેવી અને કામ કરોજ ત્યારે તો કંબુસ મખીચુસ જેવું. ડીકાંડરમાં કેલી બે પેગ ખાંડી હતો તે મારી દાખી દહારમાંખી સમાયો નહીં. તમેખી બડા કત્રાસ શુભ છેઓ જો, અરધી પોણી બાટલી મોકલતાં શું તમેને ખોટ આવવાની હતી અને શું તમારું નખોદ વળી જવાનું હતું.”

“કાવશજી, કાવશજી, એમ નહીં બોલ્યો.” દુરગાશંકરે શીખા-મણુ દીધી. “જરા શેઠનો સરોપરો રાખો.”

“તમેખી મારા ભાષ ખુશામદનું ખોરયું છેઓ જો. મારી તરફદારી કરવાને બદલે શેઠને પડખે ધુસોજ કે? પણ શેઠ એવા મદારી છે કે તમારું ડોબરખી કોષ દહાડે ઉડારશે ને ઘેરબારખી વેચાવશે ને શેઠ બતખે જશે તો તમેને ફાંસી ચહાવશે”

“કાફર મુજી, મુંગો રહે.” હવે શેઠ ખીજવાયા; “નથી બોલતો તાંહ સુધી બકબક બણી કરેછ? તારા જેવા ખીજરા સાથે વાત કરવાનીથી મને શરમ લાગેછ.”

“તહારે શું ધકેલા ખાવા વાત કરી મરેછ?” કાવશ વળી શેઠ કરતાં બેવડો ખીજવાઈને બોલ્યો કારણ કે તેના બદમાશીથી ભરપુર બનેલાં બેળાંમાં વીસડીએ પંજરણ ઉમેર્યું હતું અને બેળાંની રાઈ કાંઈક ચઢી હતી. “તમેને કહેછ કેણુ કે વાત કરો. મને કાફર મુજી કેહોછ તો હું પુછુંછ કે તમે કેણુ છેઓ? ફરેસ્તા ને પાક પવીતર અશો પરેહનગાર માણસ હોશો? નેકીના નમુના ને ખુબીના ખાસડાં હોશો. બલાઈનો લંડાર અને સવાબનો પેટારો ભરી રાખ્યો હોશે. નાંખ ચાંપીને બેસો નહીં તો આબરના કાંકરા થઈ જશે ને જીવવું ભારી પડશે.”

“ચાલ, હવે લાંબી વાત ના કર,” શેઠ બોલ્યા; “તારે શું કેહેવુંછ. જે તે કહી દે કે છેવટનો ફડ્યો થઈ જાય ને તનપાંચ પુરી થાય.”

“લાયકી ને સમ્યતાથી બોલશો તો વાત કરશ, ને નહીં તો આએ હું ચાલ્યો. કુતરાંની કાણી મોહડાંપર શું આવી જઓછ મારા સાહેબ? તે ઉપર તો મોટા એટીકિટવાલા જેનટલમેન મચ્છાવોછ ને પેલી લેડીની પાટમાં બધું તમારા વચર અટકી રહેછ.” એમ કહીને કાવશજી રસમને બેઠો.

તેહમુરસના મનમાં શું ઉઠળપાઠળ થઈ હશે તે સંહજ સમજી શકારો. શું કરે? પોતાના જુરાં કરતુકોને સખબે એક જુરાં માણસના પંજમાં ડોકું આપેણું હતું માટે આ સખજી અપમાન

તેને ગુપત્યુપ ખમીને બેસવું પડ્યું. ખીજો ઉપાય શું?

પણ હવે કુરગાશંકર પાછો શેઠની મદદે આવ્યો, તે બોલ્યો :
“કાવશજીઆ, તેહમુરસ શેઠે તમારી સાથે કાઠખી રીતે ખુરાઈ કીધી નથી.”

“ટોપલે ને સુપરે ભલઈ કીધીછ.”

“એમ કાંય બોલોછ? દર મહીને તમેને રૂ. ૫૦ આપવાની કબુલાત હતી અને તે પ્રમાણે તમેને દર મહીને રૂ. ૫૦ આપ્યા હતા. એમાં તો કશો શક નથી.”

“રૂ. ૫૦ આપ્યા કીધા પણ કાઈ દહાડે એ પાંચ વધારે માંગ્યા ત્યારે શેઠે જીવ જીખાતી નાંખ્યો. વળી દર ત્રણ ત્રણ મહીને મને કરાંચી સુધી આવીને રૂ. ૧૫૦ લઈ જવા પડ્યા. એ કાંઈ હલામણુ થોડી છે કે?”

“પણ મેં તુંને તેમ કરાંચી સુધી આવવા જવાના ખરચના ને કરાંચીમાં રહેવાના ખરચના પછસા આપ્યાતા કેની?” શેઠે યાદ આપી.

“તેમાં ઉપકાર કાણુપર કીધો? તમારી ગરજો આપ્યા. પણ મને એખલો અટુલો કુલતો ઠંડી કલાસ હાટલમાં રાખ્યો. કાંય તમારાં ઘેરમાં ઉતારો નહીં આપ્યો! તમે કેહા ચોખા ચંડાળ માણસ તે મારા જેવાને ઉતારો આપતાં તમારું નાખ કપાઈ ગયું હોશે? ને વળી રૂપયા આપતી વખતે કેવો હાય ને અફસોસ કીધો ને ગળાંપર છરી ફરતી હોય તેમ દોહસો રૂપરડી આપતાતા. કાઈ દહાડે જીઠઠએ ઘરે જમવાખી બોલાવ્યો નહીં, કે નહીં કાઠખી પાટીમાં

મને લઈ ગયા કે નહીં કોઈ સારાં માણસ સાથે મને ઇનત્રેડયુસ કીધો કે નહીં મારાં વરસપર એક વીડી ભેટ મોકલી. એ બધી પેટની વરાળ હવે કહાડવી પડેછ-સમજ્યા ?”

“ચાલો-હવે જે થયું તે થયું; માંડીવાળો; ગેઇ ગુજરી બધી હવે જીવી જાઓ.” કુરગાશંકરે પાછી સમાધાની ચલાવી; “હવે આપરે નવી વાતપર ધ્યાન આપ્યે અને સુજસમજીને કામ લઈયે તો બધાને લાભખી થાય ને સહિ ખુશીખી થાય. અમારો એ વીચાર છે કે આએ જે પરખીડું તમારી પાસે છે તે, તમે અમેને આપો અને નેના બદલામાં અમે તમેને રૂપયા પાંચ હજાર રોકડા આપીશું.”

“પંદર હજાર ! મેં તમેને પંદર હજાર કહેલા તે તમે કદાચ જીવી ગયા હોશો. તમે બોલા માણસ તે જીવકણા ધણા. તમે એમ કહેશો કે રૂપયા ચઉદ હજાર, નવસો, નવાનું, ને આના પંદર ને પછ અચ્ચાર તો તેખી મને કયુલ નથી. પુરેપુરા પંદર હજાર જોઈશો. કેમ કયુલ છે ? બોલી દેવો જલદી.”

“હવે સમજી જાઓ મારા લાઈ; તમારંખી રહ્યું ને અમારંખી રહ્યું; રૂપયા છ હજાર લેવો ને માંડી વાળો.”

હા-ના, હા-ના, કરતાં છેવટે રૂપયા સાડાસાત હજારે સાડું ઠાકાયું અને સાડું ઠાકાવા સાથે તેહમુરસે એક છુટકારાનો દમ પશુ ખેંચ્યો.

“સારે હવે એમ કે આએ સાડાસાત હજાર રૂપયા અમે તમેને રોકડા આપ્યે અને તે પછી અમારી ઉપર તમારો કશો

દાવો કે હક ઇલાકો રહે નહીં; તે પછી કોઇ કહાડેખી તમારે અમારી પાસે દોઢયુંખી માંગવું નહીં; અમારી મુલાકાતેખી તમારે કોઇખી દહાડેખી આવવું નહીં અને અમેને કોઇખી દહાડે કોઇખી બાબતમાં છેડવા નહીં તેમજ તે રૂપ્યા સાડાસાત હજાર તમેને મળે તે દહાડેથી તમારો રૂ. ૫૦ નો માસીક પગાર પણ બંધ પડે. એ બધી શરત તમારે કબુલ છે ?” દુરગાશંકરે સઘળી શરત કહી સંભળાવી.

“કબુલ કબુલ, એક નહીં પણ એક લાખ વખત કબુલ ! એ શરત કબુલ રાખવાથી તમારી બેઠિની દલદર સુરત જોવાની મને જરૂરખી રહેશે નહીં ને તમારા જેવા હલકત માણસો આગળ હાથ ઓળતાં પછસા માંગવા આવવાની મને જરૂરખી રહેશે નહીં. મારે બધું કબુલ છે.”

જાણે કાવશજીએ કશું અપમાન કર્યુંજ નહીં હોય તેવો દેખાવ કરીને દુરગાશંકરે વાત આગળ ચલાવી: “તમારે એ પરખીડું અમેને દેખાડવું અને અમારી ખાત્રી થાય કે જે પરખીડાંને માટે તમે કહોછો તેજ તે પરખીડું છે અને જે પરખીડું મેલવવાને અમે આતુર છીએ તેજ તે છે તો અમારે રૂપ્યા સાડાસાત હજાર તમેને આપીને તે અમારે હસ્તક લેવું.”

“એથી મારે કબુલ છે. આજે તમે ધણુંજ વાજખી બોલોછ ને તમારાં જેવાં માણસ આજે વાજખી બોલેછ તે જોઈને મને ધણી અન્યત્રી ઉપજેછ.”

“હું નાશક જાઉંછ,” દુર્ગાશંકરે કહ્યું: “ને તમે પાછા દેવલાલી સંધાવો. પછી થોડા વખતમાં શેઠખી દેવલાલી આવશે.”

“લલે આવે; પણ મારાં ધરમાં ઉતારાની જગા નથી હો,” કાવશજીએ કહ્યું. “એવણુને મારા જંગલમાં ઉતારવાનું બનશે નહીં.”

“શેઠ તો મોટો જંગલો ભાડે રાખશે. આપણે બધા મારા નાસકના ધરમાં ભેગા મળીશું અને ત્યાં તમે પેણું પરખીકું લઇ આવજો.” દુર્ગાશંકરે ગોઠવણની સમજ આપી.

“સખર-ભાઈ સખર. તમે એમ કહેવા માંગો છ કે હું તે પરખીકું લઈને તમારા નાસકના ધરમાં આવું?” કાવશે પુછ્યું.

“હા-દહાડો ઠરવ્યે ત્યારે મારે ધરે પધારજો.”

“ને તાંહ તમે બે પાંચ હાંડામાસ્તરને છુપાવી રાખો ને મારી પોટલી સેરવી દેવો તો? મારા પાંસલા રંગી કહાડી પરખીકું છુટી લેવો તો હું તમારાં ધરણાં શું કહાડી લેવું? તમેએ એક તો લલાં કામો ધણાં ઠીધેલાં, ને જાતના અશરાફઝાદા તે પછી તમારી ઉપર વીસ્વાસ કેમ આવે? એવી બેઅકલી જેવી વાત શું કરવા બેઠા છ-મારા સાહેબ? કાંઈ ડાહ્યું બોલો કે કાંઈ ગોઠવણ થઈ શકે.”

“ત્યારે તમે કાંઈ સુચના કરો,” દુર્ગાશંકરે કહ્યું.

“સુચના એજ કે તમે બેઉ સાહેબો મારે ધરે આવો અને ખાત્રી કરી તપાસીને પછી પરખીકું લેવો ને રૂપ્યા આપો. બીજું શું?”

“ઠીક છે, એમ કરીશું. જેમ તમે રાજી થાવો તેમ કરીશું. અમે બે જણા અને સાથે મારો દીકરો બાલકીસણા વડીલ

આવશે. મારો દીકરો અમારી સાથે આવે તો તમેને કાંઈ વાંધો તો નથી ?”

“જરાબી નહીં. બેલાશક તેનેબી લાવજો. તમે એમ બીહ-
વોછ કે રૂબેને તમને બેઠેને હુદી ફાંસીને રૂપા કઢાડી લેવું ને
પરબીકું નહીં આપું. પણ તમે જેવા ઉકાઉગીર છેઓ તેવાજ તમે
સઠેને ગણોછ. કાંઈ ભલાં માણસોબી દુન્યામાં છે એવો ખ્યાલ
તમેને આવતોજ નથી.”

“હવે ત્યારે બધું નકી થઈ ગીયું.”

હાલમાં તમે સને ૧૯૨૨ ના સાલમાં વસો છો નહી કે
૧૯૧૨ માં માટે તમે જે કાંઈ પણ કરો તે આય સાલને બરતું
કરવું બેઠઓ. જે ચીજ તમે બે વરસની વાત પર કીધી હોય અને
તેમાં હાલમાં કાંઈ બદલાવા બેગ સુધારો થયો હોય તો તે
સુધારો તમને બચીતજ અમલમાં લાવવો બેઠઓ. જે તમે ચસમે,
આખો દહાડો પહેરતા હોવો, યા તો વાંચવાને ખાતરજ, યા તો
તડકા કે ધુરથી બચવા માટે પેહરતા હોવો તો તે તદ્દનજ આય
સાલની ધપનો હોવો બેઠઓ. હાલમાં તો બ્યાંબી બેવા ત્યાં
બધાઓ કચકરાનાજ ચસમા પેહરી નીકડે છે. માટે તમને જે
આજની છેલ્લામાં છેલ્લી શોધના અપ દુડે ચસમાંઓ તથા આઈ
ગલાસનું એક ગંજવર સંગ્રહરથાન બેવું હોય તો બાલીવાલા એન્ડ
હોમી જેઓ મુબંબદનાં સઉથી આગેવાન ચસમાવાલાઓ છે તેને ત્યાં
હોરનબી રોડ પર યા તો કાલબાદેવીના શો રૂમસમાં બેઈ આવજો.
કાંઈ નવુંજ બેવાનું અને બજાવાનું મળશે.

“હજીબી હું તો તમારી સાથે ભલ્લજ કરું. તહેમુરસ શેઠ યાદ છે કે ? તમારી શીખામણથી તમારાં ભોંજા, તે શરેની ડાકટરની માથ સાથે મેં ઓળખાણ પાડેલી ને તે આપને હું જ્યાર ત્યાર મળવા જતોને ને તમારી ભોંજા સુનાબાઈના હેત પ્રીતના કાગળ મારી ઉપર આવતાંતાં એવું હું તમોને ખોટું ખોટું આવીને કહેને હોતે અને તમારા ભાઈ સોરાબજી તે સઘળું છુપાઈને સાંભળતાતા, તે બધી ખોટી વાત સોરાબજીને સંભળાવવાનીજ સઘળી ગોઠવણ હતી. એ બધું યાદ છે કે ?” કાવશજીએ પુછ્યું.

“હા-યાદ છે-યાદ છે-તેનું શું કહેવા માંગેછ ?” તહેમુરસે પુછ્યું.

“એજ કહેવા માંગુંછ કે સુનાબાઈ ને સોરાબજી વચ્ચે કળ્યે કરાવવા તમે મને ઘેડનું ગાણું આગળ કીધું ને તમે તમારી મતલબમાં ફાવ્યા અને બેઉ ખીચારાને જુદાં પાડ્યાં. તમારા તે દગાથી તમે તવંગર બન્યા ને મેં નકાસું પાપ માથે લીધું. એ બધી મારી સેવાનો બદલો તો હું કાંઈ તમારી પાસે માંગતોથી નથી. એ જરા યાદ રાખજો—શેઠજી—યાદ રાખજો.”

“મને બધું ખબર છે, મરી રહેતી. મારી ગેરહાજરીમાં તેં જો મારી ઉપર કાગળ નહીં લખ્યો હોતે ને તે કાગળ બહેસ્તી સોરાબજીના વાંચવામાં નહીં આવ્યો હોતે તો આવ્યે બધી મોહકાન નહીં વળી જતે,” તહેમુરસે ખીજવાઈને કહ્યું.

“અરે ભાઈ, હવે બધું જુલી જાઓ; થયું તે થયું.” દુરગા-શંકર પાછા મદદે આવ્યા; “એ તો ન ધારેડું બની જાય અને

કોઈ વાર સાઈ કરતાં માહુંબી થઇ જાય. ચાલો માંડી વાળો. આપણે હવે ભવીષની બધી વાતચીત કર્યે કે બરાબર ગોઠવણ થઇ જાય અને ધારેલું કામ પાર પાડી જાય. આવો—એસો—કાવશજીઆ—એસો ! ”

કાવશજીઆ બેઠા.

કરાંચીથી કેમ નીકળવું અને ક્યારે નીકળવું તથા દેવલાલીમાં કેવી રીતે મુલાકાત લેવી તે સઘળો પલાન થોડા વખતમાં રચાઇ ગયો.

હવે કાવશજી ઉઠ્યો અને બોલ્યો: “ હું તો આજેજ મુંબઇ જઈંછ. મને હવે અહીં રહેવાની હવે કર્શી જરૂર નથી. તમે બેઉ જણા ગમે ત્યારે આવજો. મને મારા ખરચની રકમ આવી દેયે: કે હું શુડ્યાઇ કરું.”

તેહમુરસે રૂપ્યા સોની નોટ કહાડીને કાવશજી તરફ ફેંકી અને કાવશજીએ તે નોટ બરાબર જોઇ તપાસીને ગજવામાં મુકી અને પછી તે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

કાવશજીના જવા પછી શેઠ ધણાજ ખીજવાયા, બખાલ્યા, બરબડ્યા, કુહર્યા, કકલ્યા અને પછી ટાઢા પડ્યા. અલબત્તાં કાવશજીને જે જે વાંધેશણ શેઠે લગાડ્યા તેને કુરંગાંશંકરે ટેકા આપ્યો પણ તે ઠડો અને બડો પાંખડી માણસ જરાબી ઉસકેરાયો નહીં અને બગડતી બાજી કેમ સુધારવી તેની તેને એવી તો સંપુરણ સમજ હતી કે બેઉ પાસાંને સમટોળ રાખી પોતાનાં તલ્યાં ને ટાહું કરવામાં તે જરાબી યુકયો નહીં.

પેશી તરફ કાવશજી તો પોતાની ધારણા મુંજાવ પાછો મુંબઇ જઇ લાગ્યો અને ત્યાં તેણે પાંચ છ દીવસ યુજાર્યા અને તેના જેવા

માણસો જે જાતની બધી બદ્દેલી અને મોજમજહુને ગમતનું નામ આપે છે તે મોગવીને પાછો તે દેવજાલી પોતાનાં મકાનમાં જઈ પહોંચ્યો અને જતાંના વારમાં તેણે પોતાનું માનીતું કીમતી એનવેલપ તીજેરીમાંથી કહાડીને તપાસ્યું અને તેને પાછું તીજેરીમાં થાવું સલામત મુક્યું.

પેલી તરફ કરાંચીમાં અને મુંબઈમાં હો-હો-થઈ રહી. કરાંચીવાળા લખપતી સખીવજીદ ભણા અને દીનદાર ધર્મી શેઠ તહેમુરસ કેકાઆદજી દુઆશ દેવજાલી હવા ખાવા જવાના છે એવી વાત ફેલાઈ. મુંબઈમાં તેવણને ઉતારો આપવાને ઘણાક તવંગર આસામી-ઓએ ઇજનો કીધાં પણ શેઠે તે સઘળાં ઇજનનો તાર મારફતે જવાબ વાળ્યો કે તેવણ મુંબઈમાં માત્ર ચાર પાંચ કલાકજ રહેવાના છે માટે હોટલમાં ઉતારો લેશે અને ઇજન ઉપકાર સાથે ના પાડતાં મોટો આભાર માનવામાં આવે છે.

તેહમુરસ શેઠને માટે દેવજાલીમાં એક મોટો ફરનીશઝ બંગલો ભાડે રાખવામાં આવ્યો અને શેઠના એજન્ટ મી૦ કુરગાશંકર સોલી-સીટરે એવી તો ચકલમરી કરી મુકી કે જાણે કેાઈ મોટો દેશી રાજા આવવાનો હોયની તેવીજ બધી ધામધુમ થઈ રહી હતી. આવું તવંગર વગવાણું કુટુંબ દેવજાલીમાં આવનાર હતું માટે દેવજાલીની આ વરસની સીઝન અતીશય ફતેહમંદ ઉતરવાની આશા સહિ કેાઈ દેખાડવા લાગ્યું અને હોટલવાળાઓએ મોટી આવકની તરેહવાર ગણતરી કરવા માંડી.

THE KALKADEVI SHORTHAND AND TYPEWRITING INSTITUTIONS.

ESTABLISHED 1898.

**The most successful and therefore the
best. Testimonials from Members
of Parliament and other Europeans
etc., etc. Subjects—"Book-keeping
and Accountancy. Typewriting
Shorthand and Shorthand
Speed Classes." Special
arrangements for
Ladies.**

**MANAGING PROPRIETOR,
GOPALDAS LALDAS.
KALKADEVI ROAD,
BOMBAY.**

મી. અરદેશર અરશેદભ

દેશાઈ કૃત.

ભગર કે દીગર ?

(પારસી સંસારની વાર્તા) રૂ. ૨-૦-૦

કરણીનો ફેજ.

(પારસી સંસારની વાર્તા) રૂ. ૧-૮-૦

અખલાનો કીનો !

(અંગ્રેજી સંસારની વાર્તા) રૂ. ૧-૮-૦

બાપના શ્રાપ.

(યુરોપીયન સંસારની વાર્તા) રૂ. ૨-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું—

નવરંગ પ્રેસ,

૨૩૭, બજારગેટ સીટ, કોટ,

મુંબઈ, નં. ૧.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

—:૦:—

બહુ એનવેલપ.

—:૦:—

બાજી રમી આખરે પટકું તુને,
સપડાવા માહુ! છું છટકું તુને.

કરાંચીમાં જ્યારે આગળાં પ્રકરણમાં જણાવ્યા છે તે બનાવો બનતા હતા ત્યારે મુંબઈમાં શું બનતું હતું તે આપણે જોઈએ.

૩૦ ફરેનીની મુલાકાતે ધનજી (દિરાબજી) એ ત્રણ દીવસ ગયો નહીં તેથી ફરેનીને જરા ચટપટ થઈ. ફરેનીનું દીલ અને જનો જીગર દોલી ઉપર લાગી રહ્યું હતું માટે તેની ગેરહાજરીથી તેણીને બેચેની થઈ. તેણીએ વીચાર્યું, “મારા દોલીની તખીયત તો નહીં બગડી હોય? મારી ઉપર કાંઈ ચીરડાયો તો નહીં હોય? શું હોશે?”

ધનજીની મોટર હજીબી તેણી વાપડતી હતી અને એ મોટર વાપડવાને બહાને ધનજીને ધરની ખર્ચર અંતર ફરેની રાખી શકતી હતી. મોટરના શોફરને ફરેનીએ ધનજી માટે પુછી જોયું અને શોફરે જવાબ દીધો કે શેઠ તો કેટલે બહારગામ ગયલા હતા. ફેનીએ ધનજીને બંગલે બે ચાર વાર ટેલીફોન કીધો અને આશીસમાં પણ અનેક વાર ટેલીફોન કીધો.

એક વાર તો ફરેની પોતે ધનજીને બંગલે ગઈ અને ત્યાં નારાયણ મળ્યો. નારાયણને તેણીએ પુછ્યું:

“ દોરાબજી શેઠ ક્યાં ગયાછ ? ”

“ કેટલે બહારગામ ગીયાછ બાઈ સાહેબ.”

“ ક્યારે ગયા ? ”

“ હું તે જાણતો નથી.”

“ ક્યારે આવશે ? ”

“ હું તેથી જાણતો નથી.”

“ ક્યાં ગામ ગીયાછ ? ”

“ તેનીથી મને ખબર નથી.”

“ ત્યારે ખબર કોણને છે ? ”

“ કોઈને નહીં. એવણુ પોતાના ખાનગી કામોની ખબર કોઈને કદીથી આપતા નથી, બાઈ સાહેબ.”

“ ત્યારે એવણુની ગેરહાજરીમાં એવણુના કામકાજ ને બીજાને સ ઉપર ધ્યાન કોણ આપેછ ? ” ફરેનીએ હજીથી કાંઈ બાતમી મેળવવાની આશા રાખી.

“ એવણુ તે બાબે બધું નકી કરી ગયા હોશે.”

“ સારું, શેઠ આવે તો તેવણુને કહેજો કે મને ટેલીફોન કરીને ખબર અંતર કહે, સાહેબજી.”

ફરેની પાછી ફરી અને નારાયણ વીચાર કરવા બેઠો. “એ નાનકડીબાઈ આવી ચાવાચાવી શેઠને માટે કાંય કરતી હશે ? એને તેહમુરસ સાથે સગપણ છે અને કહેવત છે કે ‘ પાણી કરતાં લોહી

વધારે ધાતું છે, માટે કાંઈ ખટપટ તો આવ્યે છોકરી ન કરતી હોય !
વધારે તપાશ તલાશ કરવી ઘટે છે.”

તે હિંદો અને તબેલામાં ગયો અને ડરેની જે મોટર વાપડતી હતી તે મોટરના શોકર સાથે પસગવત વાતો કરવા માંડી. તેણે કેટલીક એલાર પેલારની વાતો કરવા પછી પુછ્યું: “તમોને તો હમણા પેલાં ડોકટર આઈની નોકરી કરવી પડેછ તે કંતાળો આવતો હશે.”

તે શોકર જે જાતનો એક હીંદુ હતો તે બોલ્યો: “નારે, કંતાળો શેનો આવે ? આઈ ધણું ભણું માણસ છે અને આપુને જ્યાર ત્યાર રૂપો બે રૂપા આપેછ. વળી આપણી સાથે સારી સહાયતાથી વાતચીત કરેછ. મીલનસારખી ધણા છે.”

“ભણેલી અને કેળવાયેલી છે તે અમજ તો,” નારાયણ બોલ્યો ! “આપણા શેઠ સાથે લાંબા વખતની ઓળખાણ હશે.”

“શેઠની ખબર અંતર દરરોજ પુછેછે. શેઠ ક્યાં જાયછ આખો દહાડો શું કરેછ એ બધું પુછેછે અને હમણા ક્યાં ગયા છે તેથી પુછ્યું. શેઠને માટે કાલજી ધણી છે.”

આવી ખબરો મેળવીને નારાયણ બંગલામાં પાછો આવ્યો તેટલાં કરાંચીથી તેને એક તારનો સંદેશો મળ્યો. તે સંદેશો વાંચતાંજ તે બપોરની ત્રેનમાં દેવલાલી તરફ એકદમ રવાના થઈ ગયો. દેવલાલીના સ્ટેશનપર નારાયણ ઉતર્યો પણ જો નારાયણને કોઈ તેનો ઓળખીતો આ વેળા જોતે તો કદીથી તેણે પીછાણી શકતે નહી. તે એક એશકી ફાંકડો મેહોમેદન જેવો લાગતો હતો. નાની

હુમકી દાહડી હતી અને હેદરાબાદી પોશાક હતો તથા સાથે પોર્ટ-
મેટો અને બીજો લગેજ હતો. દેવલાલી જઈ પુગતાં તે એક કોસ-
મોપોલીટન હોટલમાં ઉતર્યો અને ત્યાં પોતાનું નામ જાહેર સુલેમાન
જપાનવાળા કરીને નોંધાવ્યું.

એ દહાડા તેણે બીજા રંગ તપાસ્યો અને ત્રીજો દહાડો તે
રાતનાં દશ વાગે હોટલમાંથી ગુપચુપ, કોઠને પણ ખબર પડ્યા
વના નીકળ્યો અને સીધો કાવશજી કરાકરીની બંગલીમાં જઈ
પુગ્યો. આગળા એ દહાડા દરમિયાન તેણે આ બંગલીની પુરેપુરી
માહિતી મેળવી હતી તેમજ વળી પોતાની આગલી દેવલાલીની
મુલાકાત દરમિયાન પણ માહિતી મેળવી હતી. બંગલીના પાછળા
ભાગની એક બારી ઉઘાડી તે માહે દાખલ થયો અને પોતાની
પાસેનું નાનું ઇલેક્ટ્રીક લેંપ સળગાવી તે સઘળા ઓરડાઓમાં ફરી
વળ્યો. સઘળા ઓરડાઓ તેણે બહુજ બારીકાથી તપાસ્યા
અને તે એટલા મુધી કે દરેક કબાટ અને પેતી પણ, પોતાની
પાસેની સ્કેલીટન-કી વડે ઉઘાડીને તેમની જડતી લીધી. તે
પછી તેણે તીજેરી તપાસી અને તીજેરી પણ તેણે સફા-
ઈથી ઉઘાડી. તીજેરી માહેલી દરેક ચીજ બહુજ બારીકાથી
તપાસી અને પછી એક મોટું લાલ શાહીથી સરનામું
કરેલું પરબીકું તેણે કહાડી લીધું અને પાછું સઘળું અસલની માફ-
કજ જેમનું તેમ ગોઠવીને નારાયણ બહાર નીકળી પડ્યો અને
સલામત પોતાના હોટલનાં ઓરડામાં આવી પુગ્યો. રાતના દશ
વાગેનો નીકળેલો તે મધરાત વીટી જવા પછી છેક ત્રણ વાગે પાછો
ફર્યો હતો.

તે તરત કપડા બદલીને ઉઠી ગયો અને સવારના જાગવા પછી તેણે પેલું પરખીકું બહુજ ખારીકાથી તપાસ્યું. તે બહુ રંગનું પરખીકું હતું અને તે ઉપર લાલ શાહીથી મોટા ગુજરાતી હરફે લખ્યું હતું કે ‘ મરનાર સોરાબજી કેકાબાદ દુઆશનું છેલ્લું વીલ અને વસ્યતનામું ’ તે એનવેલપ ખીડેલું હતું અને તેની ઉપર લાલ લાખની મહોર કાઢેલી હતી અને તે ઉપર કુરગાશંકરની ઇનીશીયલનું સીલ મારેલું હતું.

નારાયણે એક કાગળનો ટાવ લીધો અને તે ઉપર પેલા લાલ શાહીથી લખેલા હરફની બરાબર નકલ કરવા માંડી. હરફની બરાબર નકલ કરવાની અનેક કોશેશ તેણે ચાલુ રાખી અને આખરે તે કામમાં તે ફતેહમંદ ઉતર્યો. પોતાના લગેઝમાંથી તેણે બે ચાર બહુ એનવેલપ કહાડ્યાં અને પછી એકની ઉપર આબાદ પેલાજી હરફે લાલ શાહીથી સરનામું કયું. તે એનવેલપ મધે તેણે બે ચાર કેરાં કાગળ ખીડ્યાં અને પછી એનવેલપ વળગાવી દીધું.

બપોર પડતાં એક બાકુતી ટાંગો કરીને નાસક જઈ પુગ્યો અને કુર્ગાશંકરના ઘર આગળ તે ઉતર્યો અને કુર્ગાશંકરને મળવાની ખાહેશ બતાવી. કુર્ગાશંકર તો ઘરમાં નહીં હતો અને નારાયણ તે જાણતોખી હતો પણ કુર્ગાશંકરનો દીકરો ખાલકીશણ ધરમાં હતો તેણે નારાયણને આવકાર દીધો અને પોતાના એપ્રીસ રૂમમાં લઈ ગયો. ખાળકીશણ પોતે પણ વકીલ હતો જે આપણે આગળ વાંચી આવ્યા છીએ. ચોકકસ જમીનના બાબમાં ખાળકીશણની સલાહ લેવાના ઢોંગ નારાયણે ચલાવ્યા અને ખાળકીશણ મનમાં એવુંજ સમજ્યો કે આએ કોઈ તવંગર મેહોમેદન, સંધર ખીલ્લુ

તરીકે હાથમાં સપડાયો છે. નારાયણની ચગોર આંખ ચોમેર દોડતી હતી અને ટેબલ ઉપર એક નાના રેકેટ ઉપર ગોઠવેલાં પીટલના સીલ ઉપર તેણે નજર દોડાવી. સફાઈથી એક્ષારપેક્ષાર વાતચીત કરતાં નારાયણે તે સઘળાં સીલ જોઈ લીધાં અને તે માહેણું એક પોતાની અગત માટેનું સીલ તેણે ઓગરી કરી લીધું. તે પછી તે રળ લેવા ઉઠ્યો અને ઓઠ્યો:

“જનાયં બાળકૌણ સાહેબ, તમારી આજની મહેનતની શી શું થઈ તે શ્રમાવો.”

“કાંઈ નહીં મીયાં સાહેબ, હું માફ ખીલ કરશ.”

“નહીં હજરત; માફ દેવલાલીમાં ઝાઝો વખત રેહવાનું નથી, કદાચ મને બે ત્રણ દહાડામાં પાછું હેદરાબાદ તરફ રવાના થવુંખી પડે, માટે શી લેવાની મેહરબાની કરો.”

“મારી શી બે ગીની થઈ છે.”

“જેવો હુકમ, લેવો સાહેબ.” એમ કહીને નારાયણે બે ગીની કહાડી આપી અને કહ્યું: “હું આજે આ બાબતમાં એક કાગળ મેળવવાની વધી રાખું છું. જો તે કાગળ આવશે તો ફરીને તમે સાહેબને તકલીફ આપવા તમારી ખીદતમાં હાજર થઈશ. સલામ અલેકુમ.”

સાંથી નારાયણ પોતાના હોટલમાં પાછો આંચ્યો અને પેલાં તેણે બનાવેલાં બનાવટી એનવેલપ ઉપર લાલ લાખ દઈ તેની ઉપર પેલું તેણે ચોરેણું સીલ દાખ્યું અને અસલ એનવેલપના જેવુંજ આ બનાવટી એનવેલપ તેણે બનાવી દીધું. રાત પડતાં ફરીને તે

હોટલમાંથી છુપેથી નીકળ્યો અને ફરીને કાવશના ધરમાં દાખલ થયો અને તીન્નેરીમાં અસલ જે જગાએ એનવેલપ હતું ત્યાં આ નવું એનવેલપ મુકીને ગુપ્તગુપ્ત પાછો ફર્યો. બીજો દહાડે જો બાળ-ક્રીશ્ચિયને ફરીને મલવા ગયો, ફરીને વાતચીત કરી અને પેટું સીલ ફરીને તેણે તેની અસલ જગાએ ઠસાવી દીધું તથા બે ગીનીની શી આપી ત્યાંથી રવાના થયો. તેજ સાંજે તે દેવલાલી છોડી નીકળ્યો.

હામ કોર્ટના મરહુમ માનવંત જડજ ધી ઓનરેબલ સર દીનશા ધનજીલાઈ દાવર નાઇટનો ચસમો એવો તો કદંગો અને કફોડો હતો કે તે મુંબઈમાં કોઈ પણ તુરતા તુરત તે બનાવી આપી શકતું હતું નહીં અને વેલાતથી મંગાવી આપવા પડતા હતા, જેથી એ મહાન જડજને ધણીએક તકલીફ અને વેદના વેદવી પડતી હતી. પણ તે એક તેવણના મીત્રએ તેમને બાલીવાલા એન્ડ હોમીનું નામ સુચવ્યું. તેવણ તે ચસમા માટે તે પેહડીપર આવ્યા, અને બીજો દહાડેજ તે મજકુર ચસમા બનાવનારાઓએ તેવણને લાચકનાં ત્રણ ચસમાઓ બનાવી આપ્યાં. એવણના કદંગા ચસમા કોઈ મુંબઈમાં તે રોજ તલક બનાવી નહીં આપી શકતું હતું, તે બાલીવાલા એન્ડ હોમીએ તુરતા તુરત બનાવી આપ્યા જેથી તેવણ ધણીજ ખુશી થયા હતા, અને તે લોકોને એક લેખીત સરટીફિકેટ મોકલી આપી હતી, કે આજ તલક મારા ચસમા મુંબઈમાં કોઈ પણ નહીં બનાવી આપી શકતું હતું અને તમે લોકોજ બનાવી આપી શકો છો. બાલીવાલા અને હોમી મુંબઈના સર્વેથી સરસ ચસમા બનાવનારાઓનું સરનામું બહાલા વાંચનારને યાદ આપવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી, કારણ કે તે તો તમે જાણતાંજ હશે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

—:૦:—

કવીતાએ સાંધેલું સગપણ.

—:૦:—

પાપીને પગ હેઠળ કચડી નાંખશ,
હોને વેર લઇને રગડી નાંખશ.
બહોને બહીમાં જકડી નાંખશ,
જીલમીને મરડી ને મચડી નાંખશ.
દાઘ મારો ઘોઘનેજ આરામ લેવશ,
તારાજ કરશ વેરીને ત્યારેજ રહેવશ.

ધનજી (ધારણ કરેલાં નામવાળો દોરાબજી) પોતાના ખાનગી
ઝોરડામાં બેઠેલો હતો અને તેની સામે નારાયણ બેઠેલો હતો.
ધનજીના હાથમાં પેલું બધું એનવેલપ હતું કે જે પરખીકું નારા-
યણ દેવલાલીથી ઉઠાવી લાવ્યો હતો અને જેમાં ફરેનીના મરનાર
પીતાનું છેલ્લું વસ્ત્રતનામું બીડેલું હતું.

“ તમે સાહેબના ટેલીગ્રામ મને કરાંચીથી મળ્યો તેવાજ હું
દેવલાલી મ્યો અને આએ સમજું કામ બળવ્યું,” નારાયણ
બોલ્યો.

“ ફર્યો લાગવાથી હોરાન થતા મુગલનો દેખાવ કરતાં મેં
સધળી વાત સાંભળી લીધી હતી. મેં નહીં ધારેલું કે આ મુલાકા-
તનું આવું ફલદરૂપ પરીણામ નીપજશે અને મેં વધી નહીં રાખેલી

કે તમે આવી ફતેહમંદી સાથે સઘળું કામ સરંજમ ઉતારશો. તમારો ધણોજ આભાર થયો છે નારાયણભાઈ.” ધનજી બોલ્યો.

“ શેઠજી મેં જો તમારી કાંઈથી સેવા બળવી હોય તો તેના બદલામાં એટલીજ મહેરબાની કરો કે મારો આભાર તમારે માનવો નહીં. તમારી મહેરબાની મારી કિપર શું ઓછી છે ? અરે શેઠજી, તમારી સેવામાં મારું લોહી રેકું, મારી જીંદગીનો ભોગ આપું તોખી તે થોકું છે.” નારાયણ લાગણીથી બોલ્યો.

“ બસ—નારાયણ—બસ કરો, હજી આપુને ધણા કામો બળવવાના છે.” ધનજીએ વાત ઉડાવીને કહ્યું.

“ શેઠજી, મેં એક ખીજી ધણીજ અગતની શોધ કીધી છે. તમારા દુશ્મનોને સપડાવવાનો એક ખીજો ફદો માંડી શકાશે.”

“ એમ ? તે શું ? ” ધનજીએ આતુરતા પૂછ્યું.

નારાયણે પોતાની ખુરસી ધનજીની ખુરસીની નજદીકમાં ખેંચી અને ધીમેથી કેટલીક વાત ચલાવી. સઘળું બહુજ ધ્યાનથી ધનજીએ સાંભળ્યું અને પછી ધનજીની આંખો ચમકવા લાગી.

તે બોલ્યો: “ પાપીઓ પર્લાદિ, તમેએ મને હેરાન કીધા, ચગર કસુરે તારાજ કીધા, મારાં નામ અને અટકને જથ્થકનો દાઢ મગાડ્યો તો હવે તક્યાર થાવો ! બદલો લેવાનો હવે મારો વખત આવ્યો છે; વેર લેવાનો મને સાબુત લાગ મળ્યો છે; હુશીયારીમાં હુંજો.”

“ એક ખીજી અગતની વાત તમેને કહેવાની છે શેઠજી.” નારાયણે કહ્યું: “ ડાઁ ૫૨ેની દુઆશ તમારા માટે આવાચીવી કરેજી.

તહેમુરસની એ ભત્રીજી છે અને જો એને કાંઈ સંસારો જણાયો તો આપણા કામમાં વાંધો પડવાનો.”

“ તમે કેમ જણ્યું કે એ ચાવાચીવી કરેજી ? ”

ધનજીની ગેરહાજરીમાં ફરેનીએ જે પુછપરજ ચલાવી હતી તેની સઘળી વાત નારાયણે કહી સંભળાવી અને પછી તે બોલ્યો: એ “ છોકરી ચંચળ છે—બેહદ ચંચલ છે. મારા અનુભવથી કહું છું કે એવી ચંચળ છોકરી મેં આજલગન જોઈ નથી. માટે સંભાળવું જોઈએ.”

“ હીક છે; આપણે ચેતી રહીશું.”

આ પછી નારાયણ રવાના થયો અને એક હીંદુ દલાલ આવી લાગ્યો. તેની સાથે ધનજીએ વાત ચલાવી અને પછી કહ્યું: “ દેવલાલીનો બંગલો એક બાપ રૂપા સુત્રીમાં મળતો હોય તો સાટું કરી નાંખો. મને દેવલાલી ધણું ગમેજી.”

દલાલ રવાના થયો અને તે પછી ધનજી પોતાની મોટરમાં બેસી તાજ હોટલમાં ફરેનીની મુલાકાતે ગયો. અલખતાં ફરેનીએ તેને હરખબરો આવકાર દીધો અને બને જણા વાતે બેઠાં.

“ એ તમે કહ્યાં નાસતા ભાગતા ફરોજ દોરાબશાહ ? ” ફરેનીએ પુછ્યું: “ કહ્યાં જાઓજ ને શું કરોજ તેની ખબર તમારા માણસો કે કલાક કારભારીઓની નહીં જાણે એ કેવું વીચીત્ર ? ”

“ દાઈ વાર ખાનગી અગતના કામ હોય ત્યારે એમજ કરવું પડે. તમે મારે માટે ધણી કાલજી રાખી.”

“ મારા મહેરબાન દીલસોજ દોસ્તની ખબર અંતર હું નહીં

પુછું તો પછી નાલાયક ને બે મરવત ગણાયું. પણ હવે તો મુંબ-
ધમાંજ રહેશે કેની ? વળી કેઠે એકાએક જેપ થઇ જવાના
છેઓ કે ?”

“ હમણા તો મુંબધમાંજ છેઉં. થોડા દહાડા પછી દેવલાલી
થોડા વખત હવા ખાવા જવાનો વીચાર છે.”

“ ખરેખર ? દેવલાલી ધણું બચુટીપુલ સેનેચરયમ છે.”

“ હા; મેં ત્યાં બેક બંગલો ખરીદવાની ગોઠવણ કીધીછ.”

“ વાહ ! તમે તો ગામે ગામ ને શહેરે શહેર ખરીદી કરતા
જાઓછ. કહેજે કે કરાંચીમાંથી તમે મોટી મીલકતો ખરીદ કીધીછ.
ખરી વાત કે ?”

“ ખરી વાત છે.” ધનજી બોલ્યો અને પોતાને માટેની
સધળી ખાતમી આપે છોકરી મેળવતી જતી હતી તે જોઈને તે
અજબ થયો અને નારાયણ દેખાડેલા શક બાબે તેને વીચાર આપ્યો.

“ તમને ખબર કેની ? મારો કકો તહેમુરસબી કરાંચીમાંજ
રહેછ ને તેથી દેવલાલી થોડા દહાડા જવાનો છે.”

“ તે તમે મુંબધ આવ્યા પછી તમારા કાકાને મલ્યાં કે ?”

“ મહું ક્યાંથી ! તે મુંબધ આવે કે હું કરાંચી જઈં તો
મુલાકાત થાય. ખરું પુછાવો તો હું તેની મુલાકાત લેવા માગતીજ
નથી. હું મુંબધ આવી તે પછી મારા કાકા કાકીએ મારી ઉપર
કાગળ લખ્યો હતો અને મને ધણી ધણી મુઆરકબાદી આપી,
ધણી ધણી દુવાઓ દઇ, ધણી ધણી લાયકી દેખાડી. મેંથી જવાબ
લખ્યો. જવાબ નહીં લખ્યું તો ઠીક નહીં લાગે.”

“એ તો એકજ લોહી છે. ડાંગના મારેલાં પાણી કાંઈ છુટાં પડેછ ?” ધનજીએ કહ્યું અને આ પ્રમાણે કાકા ભત્રીજ વચ્ચે કાગળ પત્રો વહેવાર શુર થયેલો જાણી તે વધારે વીચારમાં પડ્યો. તે બોલ્યો: “ફરેની તમેથી દેવલાલી આવજોની.”

“જોવની, મને મારાં કામ કાજથી જરાથી દુરસત મળતી નથી. આખો દહાડો રોકાઈ રહેવું પડેછ. પણ તમે દેવલાલી જજો ને કોઈ વાર હું વીક—એડ આવી જવશ.”

“મારા બંગલામાં ઉતારો લેશો કેની ?”

“તે કેમ અને દોરાબશાહ ? લોકની બત્રીશીનો વીચાર કરવાનો છે. તમારાં લગન થાય અને તમારા ઘરમાં ધણીઆણી હોય તો હું તમારે ઘરે આવીને રહી શકું.”

“ત્યારે તમે આવીને કહાં ઉતરશો ?”

“કોઈ હોટલમાં ઉતરશ.”

“ને હું તમોને દરરોજ મળશ બેટશ.”

“ટેક્યુ.” ફરેની બોલી.

આ પછી બીજી ત્રીજી વાત કરીને ધનજી છુટો પડ્યો. તેના જવા પછી ફરેની બરબડી: “કાંઈ છે; એના દીલમાં કાંઈથી છે ખરું. કોઈ ગમ હોવો જોઈયે, કોઈ આગળી નાસીપાસીના દંખની અસર રહેલી હોવી જોઈયે, કોઈ બળાપો કે અપસોસ હોવો જોઈયે. કદાચ નાની ઉંમરે કોઈવાર પ્યાર મહોબતની બાબતમાં નાહિમેદ થયો હોશે ને તે દાઘ એના જીગરમાં સાશુત ચોંટી રહ્યો હશે. શું હોશે ? રખેને એ કોઈ બીજીને ચાહતો હોય. એને કેમ સમ-

નવું ? કેમ મનાવું ? આહ—એનો ભરમ જો હું જાણું તો તેનો કેપાય કરવાની હું કેવી કોશેશ કરું ? એને સુખી કરવાને હું શું નહીં કરું ? ”

ધીમે ધીમે દીવસો પસાર થયા અને ફરેની અને ધનજી વચ્ચે મુલાકાત ચાલુ થતી રહી. ધનજીને માલમ પડ્યું કે તેની દરેક માખત જાણવા અને ભરમ મેળવવાની ફરેની કાંઈક આડકતરી કોશેશ કરતી હતી પણ ફરેનીના જીગર માહેલી પવીત્ર પણ બળવાન કાગણીનો તેને જરાખી ખ્યાલ આવ્યો નહીં.

એક દીવસે ફરેનીની મુલાકાતે ધનજી આવ્યો અને હમેશ મુજબ વાતચીત કરવા પછી પાછો ગયો. પણ તે મુલાકાત દરમ્યાન ધનજીના મનવા માહેલું એક નાનું કાગળ્યું પડી ગયું જેનું ધનજીને આશ્ચર્ય રહ્યું નહીં. ધનજીના જવા પછી ફરેનીની નજર તે કાગળ્યાં ઉપર પડી અને તેણીએ તે ઉંચક્યું. તે એક નાનો નોટપેપર જેવો શીટ હતો અને કાગળ ખુલ્લું જ હતું. પહેલીજ નજર કરતાં ફરેનીને માલમ પડ્યું કે તે કાગળ ઉપર એક નાની માત્ર છ લાઇનની કવીતા લખેલી હતી અને તે હરફ ધનજીના હતા. ધનજી જ્યાર ત્યાર તેણીની ઉપર ચીઠી લખતો હતો માટે ધનજીના હરફ તેણીએ ઓળખ્યા. તે કવીતા નીચે મુજબ હતી :—

પાપ કરવું હોય તો બેશક કરો,
ધડો જલકાય પાપનો ત્યાં તક કરો.
શયતાનની ગમે તો કુમક કરો,
હકદારને ચાહો તો નાહક કરો.
પણ છુટા પાડશ બદોથી સહી નેકને,
ચુટી ચુટીને મારશ એક એકને.

આ કવીતા ફરેનીએ એક વાર નહીં પણ બાર વાર વાંચી અને તેનો ભાવાર્થ સમજવાની તેણીએ ધણી કોશિશ કરીધી. તેણી ચંચલ હતી ખરી પણ આ કવીતાનો ભરમ તેણી પામી શકી નહીં.

તેણી બરબડી : “ દોલીના આંખે હરફ છે; કોઈ પાપીઆંખે એને સતાવેલો લગેછ. શું હોશે? એ ભરમ જાણવો જોઈએ. જો એ ભરમ જણાય તો મારાં જીગરનો ભરમ એની આગળ કહેવાનું મારાથી બની આવે.”

ખીજે દહાડે ફરેની અને ધનજીની પાછી મુલાકાત થઈ. ફરેની પોતાના હોટલમાં હતી અને ધનજી મલવા આવ્યો હતો. વાતચીત કરવા પછી ફરેનીને પેલી કવીતા વીધે પુછવાનું મન થયું. ફરેની ગમે તેવી ચંચલ હતી ચંચરાક હતી અને આહોશ અકલમંદ હતી, પણ આખરે એક સ્ત્રી હતી અને એક સ્ત્રીની અધીરાઈ અને નબળાઈને તેણી આધીન હતી.

તેણીએ પુછ્યું : “ દોરાબજી, તમે કોઈ વાર કવીતા લખોછ કે? તમોને કવીતા લખવાનો શોખ ખરો કે?”

“ એ પુછવાનું વળી તમોને શું કારણ મળ્યું?”

“ મારા સવાલનો તમે જવાબ નથી આપતા? તમે મને ઉડાવોછ કાંય? મને કહો મીઠો દોગબજાહ તમે કોઈવાર ગુજરાતી કવીતા લખોછ કે નહીં?”

“ ત્યારે હું તમારા સવાલનો જવાબ આપુછ કે હા-હું કોઈ વાર કવીતા લખુંછ ને મારાં મનના ને જીગરના ઉભરા તેમાં હું ખાલી કરુંછ, પણ તે કવીતા ફક્ત મારી ખાનગી મતા તરીકે

મણી રાખુંછ. હવે મીસ દુઆશ તમે મારા સવાલનો જવાબ આપો; તમોને આવો સવાલ પુછવાનું કારણ શું મળ્યું?”

“કારણ કે તમારી એક કવીતા મારા હાથમાં આવીછ.”

“તમારા હાથમાં આવી? ખરેખર? કોણે આપી?”

“તે આમ્મે રહી.” પેલી કવીતાવાળું કાગલ્યું ધનજીના હાથમાં આપતાં ફરેની બોલી, “બોલો મીં દોરાબશાહ, એ તમારી લખેલી કે !”

“હા, મારીજ લખેલી. પણ એ કવીતા તમારા હાથમાં કેમ આવી? કોણે આપી?” ધનજી એકદમ શીકા પડી ગયો અને ઉભો થઈને બોલ્યો; “બોલો, બોલો, ફરેની એ તમોને કોણે લાવી આપી?”

“દોરાબશાહ તમે એમ શું કરોછ ને? કોઈએ લાવી નથી આપી. એ તો તમારાં ગજવામાંથી કાગલ્યું પડી ગીયું ને મારા હાથમાં આયું. દોરાબશાહ, તમે એમ શીકા કાંય પડી નાઓછ? ધુજોછ કાંય?”

ધનજી એક ખુરસીપર બેસી ગયો અને પેલી કવીતાવાળાં કાગળ ઉપર આંખ દોડાવી અને ફરીને ફરેની તરફ જોયું.

“દોરાબશાહ, તમારાં દીલમાં શું છે તે મને કેહો. હું તે નાચુવાને ધણીજ ઇતેજર છું. બોલોની, એમ મુંગા કેમ રહ્યા?”

“ને તમે એટલાં ઇતેજર છેઓ તેનું કારણ શું?”

“તેનું કારણ—” ફરેની વધુ બોલી શકી નહીં.

“ ફરેની, ખરેખર તમે મારે વરે એટલાં ઈતેઝર ને આતુર છેઓ ? તમે મારે વરે વીચાર કરોછ ? મારી તમે કેર કરોછ ? ”

“ ત્યારે હમણા લગીનમાં તમે શું જોયું ? ”

“ કાંઈ જોયું નહીં. ખરેખર કહું તો મેં આંખ બંધ રાખીતી. હું ઉંઘાયલો હતો—તેં મને જાગરત કાઢો ફરેની. ખરેખર—મારાં જીવરમાં એક ચોક્કસ લાગણી દીવસોથી થયા ઉભાતી હતી; તમોને જોવાને હું હમેશાં અધીરો પડતો હતો, તમારે પડખે રહેવામાં મને મોજ મળતી હતી, તે શું હતું તે આજેજ બધું હું સમજી શક્યો.”

“ તમે શું સમજી શક્યા ? ”

“ આએ ! ” એમ કહી ધનજીએ ફરેનીનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને તે નાજુક નરમ રૂપાળા હાથ ઉપર તેણે બોસો દીધો. ફરેનીની તરફ ધનજીએ જોયું, બનેની આંખ એક ખીજીએ મેળવી અને ફરેનીના સાચ્યા ખરા પ્યારથી ઉભાંતાં જીવરના જુસ્સાનો ખરો ખ્યાલ ધનજીને આવ્યો. ધનજીએ ફરેનીને પોતાની નજદીક ખેંચી અને ફરેની એક બોલ બોલ્યા વના ધનજીને ગળે વળગી પડી.

* * * *

“ બેસ, ફરેની, બેસ; મને ખરાં સુખનો ખ્યાલ તેં આજે આપ્યો છે. મને તેં જાગાડ્યો છે—મને તેં ખરી લાગણી સમજવાને શીખવ્યું.”

“ દોલી, મારા દોલી—તું, કેમ—તું કાંઈ—”

“ગુચ્ચવા ના, ડીયર, ખુલાસાથી બોલ. હું કાંય લાગણીવનાના પથર જેવો હતો એમ તું પુછેછ? જોકે મારાં દીલનો છુપો ભરમ હુ તુંને હમણા કહી શકતોથી નથી, તોપણ એટલુંજ કહુંછ કે તેં મને આજે નવો માણસ બનાવ્યોછ ને જે ધારણા આજે વરસોથી મેં મારા જીગરમાં ધરાવી રાખીછ તે ધારણા વધારે ઉતાવળે પાર પાડવાની મારી ફરજ છે એવું સમજવાને આ બનાવથી તેં મને સાવધ કીધોછ.”

“પણ તે તારી ધારણા શું છે મારા દોલી?”

“કમનસીબ છું કે તે વાત હું તુંને કહી શકતો નથી. યાદ રાખજે ફરેની કે જે કામ પાર પાડ્યા ઉપર હમણા હું રોકાયલો છઉં તેમાં ધણાઓનો લાલ સમાયલો છે. મને તું ખરેખર આહતી હોય તો તે બાબે હમણા મને પુછતીજ ના—પોતાની મેળે સઉ જણાશે.”

“પણ ડારલીંગ, તે તારી ધારણા પાર પાડતાં વરસો નીકળી જશે તો? એમ તો આપણે બેઉ ઘરડાં થઇ જઇશું.”

“હું તુંને કેલ આપુછ ફરેની, કે જે આજથી એક વરસ દહાડામાં મારી ધારણા પાર પાડવાનું નહીં બનશે તો તે ધારણા પાર પાડવાના પછાડા હું છોડી દઇશ અને આપણા હસીખુસીથી લગન થશે. થોભજે—ફક્ત વરસ દહાડો થોભજે અને તે અરસામાં આએ તારા લવરને ખરો વફાદાર રહેલોજ તું જોશે. મારી ફરેની, વધારે પુછતી ના, હું અરજ કરુંછ કે વધારે સવાલ કરતી ના. આજે આપણે અદરાયાંછ; ખુદાની હાજરીમાં અને આપણા પાક મહાજબના ફરમાન મુજબ આજથી આપણે એક ખીજ સાથે

જોડાયાંછ—હું તુંને વીટી પહોડાવી શકતો નથી કારણકે હાલતરત આપણી સગાઈની વાત જાહેર નહીં થતી જોઈએ એવો મારો વીચાર છે. મારી ઉપર વીચાર રાખજો ફરેની, અને યાદ રાખજો કે ગમે તે થશે તોપી આમે તારો દોલી તારાથી ફરશે નહીં તને છોડશે નહીં. મારી એટલી વાત કબુલ રાખ કે હાલતરત સંધળું ખાનગી રાખવું.”

“દોલી, તું જો કહે તે મારે કબુલ છે!”

લખવા યા વાંચવાનું કામ જોને ધણું હોય છે તેની આખો બગડવાનો સંભવ વધારે રહે છે, અને ચસમા પેહરવાની જરૂર પડે છે. જ્યારે કોઈ એક ચસમાથી દુર યા નજદીકનું અંધું કામ કરી શકે છે, ત્યારે કોઈને દુરનો એક અને નજદીકનો બીજો એમ બે ચસમા રાખવાની ફરજ પડે છે. તે અવારનવાર ચસમો બદલી કરવાની અને દહાડામાં સો વખત ચસમો નાક પરથી કાઢી બીજો પહેરવાની કડાકુટ પડે છે. પણ તે સંધળી અડચણ આપનાં શેહેરના પ્રખ્યાત અને લોકપ્રીય ચસમા બનાવનારા બાલીવાળા એન્ડ હોમીએ સંધળી મટાડી છે, કારણકે તેઓએ દુર અને નજદીકના બેઉ ચસમા એકજ ચસમામાં બનાવી આપવાનો હુનર હીંદુસ્તાનમાં દાખલ કીધો છે, અને તેથી એવી તો સફાઈ અને કાબેલ હુનર-મંદીથી એ કાચો બનાવે છે જે તે પેહરયો હોય તો તમારાં ઘેરનાં છોકરાંઓ પણ એમ નહીં કહે કે તમારા ચસમામાં બે જુદા જુદા કાચો છે. એ કાચો “કીપતોક” ના નામે ઓળખાય છે.

મકરણ ૧૬ મુ.

—:૦:—

કાકાજીની કાલજી.

—:૦:—

ભુડોખી સફાઈથી લલાઈ કરેછ,
 ઠગારો ડીંગ મારી ભટાઈ કરેછ,
 બેવફાઈ આગલી તે દાટવા માંગેછ,
 જોતી આંખે ધુળ તે છાંટવા માંગેછ.

કરાંચીથી તેહમુરસ કેકાબાદ દુઆશ પોતાના કુટુંબ કપ્પીલા સાથે સ્તીમરમાં બેસીને મુંબઈમાં આવી પુઆ હતા. સવારના સ્તીમર મુંબઈના બારાંમાં દાખલ થઈ અને શેઠ તો બપોરની ત્રેનમાં દેવ-લાલી સીધારવાના હતા માટે તેવણને થોડા કલાક મુંબઈમાં થોભવું પડ્યું. શેઠની સાથે સરસામાન અને લગેજનો ઢગલો જખરદસ્ત હતો અને શેઠના નામ, ઇઝત, આબરૂ, અને દોલતના પ્રમાણમાં લગેજખી ગંગવર હોવોજ જોઈએ એવું શેઠનું મત હતું માટે જોટલું જોઈતું અને અગતનું સાથે લીધું હતું તેના કરતાં નહીં જોઈતું અને ખીનજરનું વધારે સામરી સુમરીને સાથે લેસડ્યું હતું. બે ચાર પોટ'મે'ટો સીવાયનો સઘળો સામન તો સ્તીમરપરથી બહારો બહાર વીકટોરયા ટરમીનસ સ્ટેશનપર રવાના થયા હતા અને ચાર પાંચ કલાક વચે રહ્યા હતા તે દરમ્યાન શેઠે તાજ હોટેલમાં ઉતારો લીધો હતો.

મુંબઈના ધણાક શેઠાઓ અને આગેવાન શહેરીઓ તેહેમુ-રસ શેઠને મળવા અને સલામ કરવા આવ્યા હતા કારણકે શેઠના

ખાલસા સ્થાપના સહિ કોઈ અંગ્રહ ગયા હતા. તોખી આજનો જમાનોજ એવો છે કે માહેલો લરમ જાણુવા છતાંખી ચીચોડા જોય કે સહિ કોઈ ઉઠાણ પુઠાણ જાય તેમ શેઠના પ્રપંચ વીણેખી જો સહિ માહીતગાર હોતે તોખી શેઠની દોલતને ખાતર શેઠને સાલખી તો મળતેજ. મળવા આવનારાઓ સાથે શેઠે ઘણા લાંબા લાંબા તડાકા ચલાવ્યા પણ જે વીઝીટરો કોઈ ફૂંડના ટીપણુ લખીને આવ્યા અને ૫૩ની ટીપમાં શેઠનું મુખારક પનોતું નામ દાખલ કરવાની અરજ કીધી તેમને તો શેઠે બહુજ માયાકુલ મંથુર આવકાર દઈને જણાવ્યું કે “દેવલાલી જઈ દુરસતે વીચાર કરી હળવેથી બરાબર નકી છેવટનો જવાબ કેહવાડીશું.”

જ્યારે શેઠ તેહમુરસ આવી રીતે માનપાન મેળવતા તાજ હોટલના એક ઓરડામાં ખીરાજેલા હતા ત્યારે તેજ હોટલના એક ખીજા ઓરડામાં ફરેની બેઠેલી હતી અને તેની પડોશમાં તેનો અદરાયલો ધનજી બેસીને વાત ચલાવતો હતો.

ફરેની બોલી: “ડારલીંગ, તુંને ખબર કે? મારા સપરપુરા કાકાજ પધાર્યાંજ ને આએજ હોટલમાં ઉતરી હોટલવાળાપર તેવણે મોટી મહેરબાની કીધીજ.”

“હા, હું જાણુંજ, ડીયર. બધા પેપરવાળાઓએ શેઠની પધરામણીની ખબર આપીજ. જખઈ માન તારા કાકાને મળેજ ને ડીયર તે જોઈને તારાં હૃદયાં તો હરખાઈ હરખાઈ જતાં હોશે.”

“હાજ તો. તે જોઈને તુંને તો અદેખાઈ લાગતી હોશે,”

“મનેખી ખુશાલી ઉપજવી જોઈયે. મારું સગપણુ આવો

તાલેવંત ને આખરદાર માણસના કુટુંબમાં થયું તેથી મને તો ધણી ઇજત માન મધ્યાં એમ સમજીય, પણ તું તારા કાકાને મળી કે ડીયર ? ”

“ નહીંબા. આપરે કાંઈ હજી મળ્યાં નથી ને તેને મળવા જવાનો મારો વીચારખી નથી. ” ફરેનીએ જવાબ દીધો.

“ નહીં ડીયર, એમ ના કર. જા, મળીઆવ. સારું લાગશે. સગાંવહાલાં સાથે લોકકા નહીં રાખ્યે. મળવામાં નુકસાન શું થવાનું છે ? ”

“ તું કહેછે તો મળવા જઈછે. તુંબી મારી સાથે આવની. તારા સપરપુરા ભવીશના કાકાસસરાને જરા જોતો ખરો. તું તો જોઈને મગન જગન થઈ જશે. કેવા મગના બીલોર જેવા છે જો. ”

“ તાહરે તું શું એમ કહેછે કે તારો કાકો બહુ માણસ નથી ? ”

“ લોક તો કહેછે કે ધણીજ લલા ને અશ્વરાફ માણસ છે. ”

“ ને તું પોતે શું કહેછે ? ”

“ એવણને માટે મને કાંઈ ધણો સારો વીચાર આવતો નથી. મનમાં જુદું હોય ને મહોડે જુદું કહેવામાં સાર શું ? મને એનું નામ સાબળતાંજ કંઈ થઈ આવેછે. ”

“ પણ તેમ થવાનું કાંઈ કારણ ? એને તારું શું બગાડયું ? ”

“ મારા બાવાની બધી દોલત લઈ બેઠેલાં માણસને વરે મને સારો વીચાર આવેજ કેમ ? ”

“ માંડી છે—માંડી. એમાં એનો શું કસુર ? તારા બાવાએ આપ્યું ને એને લીધું. આજ આપરે બેઠે એવણને મલી આવ્યે. ”

એક જણા ઉઠ્યાં અને કાકાવાળા ઓરડા તરફ ચાલ્યાં. કાકાજી સાહેબ સાન સોગતના થઈને કોચ ઉપર બેઠેલા હતા. દીલમાં લાંબો જડો ધેલાં જેવો ઓવરકોટ હતો અને પોતાને માટે પેપરમાં આવેલા હેવાલો હસી હસીને વાંચતા હતા.

ફરેની અને ધનજીને જોતાંજ તહેમુરસ ઉભો થયો અને ફરેનીને જોઈને જાણે કેવોક ખુશીથી મગન મગન થઈ ગયો હોય તેવો દેખાવ કરીને બોલ્યો: “ઓહલો, મારી દીકરી કહાંથી આવી, મારી માય રે મારી માય. આવ રે આવ.”

કાકાજીએ જતીજ પાસે લીધી, પેટ પાસાંમાં ચાંપી અને બધા ઓવરાઈ પોવરાઈ ગયા.

“કાકાજી, તમેને જોઈને હું ધણીજ ખુશી થઈ. તમે મને ઓળખી કે ?” ફરેનીએ કહ્યું.

“તો નહીં ઓળખું દીકરા ? તારું પીકચર પેપરમાં આયુતું કે આએ બાઈ સાહેબ મોટી હોસપીટલના વડા તબીબ. અરે મેં બધા મારા દોસ્તોને હરખાઈને દેખાડેલું કે જેવો આએ મારી જતીજ.”

“આએ એવણેને ઓળખોજ કે કાકાજી ?” ફરેનીએ હવે ધનજીને ઇનત્રોડયુસ કીધો; “એવણુ મીં દોરાબશાહ અમેરીકન.”

“ઓ હો, શેઠ દોરાબશાહ. માફ કરજોજ મેં તમેને ઓળખ્યા નહીં. બેસોજ, બેસો, તમારી ઓળખાણ કરવાને હું ધણોજ ઇંતેજાર હતો.”

“કેંકયુ મીં દુગાજ.” ધનજીએ હસીને શેઠેડ કીધી. “તમેને જોવાથી અને મળવાથી મને ધણી ખુશાલી ઉપજી.”

તમારા જેવા કરાંચીના આગેવાન અને તવંગર શેઠ્યાની મુલાકાત
મેતાં મને ઘણું માન મળેલું સમજીયું.”

“અરે શાના આગેવાન ને તવંગર ? ખુદાની મહેરબાની છે.
ખુશી તો ખરા શેઠી.”

“હાજી. આએ તમારાં ભત્રીજી આગળ મને કાંઈ કામે કાજે
આવવાનું થયું ને તેવણુ હમણા તમારી મુલાકાતે આવવાનાં હતાં
માટે મેં કહ્યું કે ચાલો, મનેખી સાથે લઈ જાઓ ને શેઠ સાથે
મનત્રોદયુસ કરો.” ધનજીએ જવાબ દીધો.

“આપ સાહેબનું નામ કરાંચીમાંથી ઘણું પંકાઈ ગયું છે,”
ફેમુરસ બોલ્યો: “તમે સાહેબે કરાંચીમાં મોટી જગીર ખરીદી
તે મેં જાણ્યું. આપ કરાંચી પધારશો ખરા કે ?”

“હા, મારો વીચાર તો છે. પણ હમણા ફરસુત નથી. હાલ
તબીયત ઠીક નથી તેથી થોડા દહાડામાં દેવલાલી જવાનો
વિચાર છે,” ધનજીએ કહ્યું.

“એવણુ દેવલાલીમાં બંગલો વેચાતો લીધોજ કાકાજી,” ફરેની
મોલી, “તાંહ એવણુ જવાના છે. હુંખી વીક-એન્ડ આવશ.”

“જરૂર આવજો, દીકરા, જરૂર આવજો, ને આપરા બંગ-
લામાંજ આવજો હં. કેડે ઉતરતી ના જો.”

“તે તો હવે આવશ ત્યારે થઈ રહેશે.”

“ને હું એમ પુછું દોરાબશાહ શેઠ આપરે દેવલાલીમાં
બંગલો કેની તરફ લીધોજ વાજ ?”

“ભગુર રોડ ઉપર. એક નવો બંગલો કોઈ ખોળ મહરથે બાંધ્યોછ ને તે મેં વેચાતો લીધોછ. હમણા તે ફરનીશ્વર થાયછ. પાંચ છ દહાડામાં તાંહ જવાનો વીચાર છે.”

“તે બંગલાનું નામ શું ?”

“બંગલાનું નામ ‘નસીબ’ રાખ્યુંછ.”

“વાહ ! તમારા મુંબઈના બંગલાનું નામ ‘તકદીર’ ને દેવલાલીના બંગલાનું નામ ‘નસીબ’ ? ત્યારે કોઈ માથેરાનમાં કે પુનામાં ‘કીસમત’ નામનો બંગલોખી કાંય નહીં આંધતાં ?” ફરેનીએ રમુજમાં સવાલ કર્યો.

“ઠીક છે. ભવીષમાં એમખી કરશું.”

“હુંખી આજે બપોરની ત્રેનમાં દેવલાલીજ જવાનો છેઉં. તમે દેવલાલી પધારો ત્યારે તમારી રજા હોશે તો હું તમારે મુલાકાતે આવશ્વ,” તહેમુરસે કહ્યું.

“રજા શાની પુછોછો શેકુ ? હું તો તમારો તાબેદાર છઉં.”

“પણ કાકીજી ધનબાઈજી કહ્યાં છે ? મેં તો તેવણને જોયાંછ નથી,” ફરેનીએ કહ્યું.

“માય તું કહ્યાંથી જોય ? તું તો મોટા લોક થઈ ગેછછ. અમુને મળતી બેટતીખી નથી. શું કેહું ?” કાકાજીએ બળાપો કીધો.

“પણ કાકાજી, મેળાપ કેમ થાય ? તમે કરાંચીમાં, હું મુંબઈમાં. હું કામે કાજે ને નોકરીએ રોકાઈ રહેલી તે શું કરું ? પણ હવે મુલાકાત થઈ તો કહેવોની મારાં કાકીજી ક્યાં છે ? તમારા બેઉ છુટ્યાખી સાથેજ આયાછ કેની ?”

“એ લોક ફરવા ગીયાંજ. મુંબઈમાં જરા ચકર મારવા ગીયાંજ. વળી દુકાનોની મુલાકાત લઈને રૂપ્યા પાંચસો સાતસોનો ધુમાડો કરી આવશે,” કાકાજી હસીને બોલ્યા અને ૫૦૦-૭૦૦ તે જાણે આનો કે એ આના ફોલોય તેવો દેખાવ કીધો અને ખાસ કરીને ધનજીના ધ્યાનપર એ ઈશારો વધુ કસાવી પોતાની બેહદ મોટી દોલતનો ખ્યાલ આપવાની મતલબ રાખી: કરાંચીથી નીકળ્યાં ત્યારે ઓલું જોઈએ, પેલું જોઈએ, આએ લેવો, પેલું લેવો કરીને ત્રણ ચાર હજાર ખરચાવી નાંખ્યા અને હવે વધુ સધ્યું મુંબઈમાંથી હોરી લેશે ને પછી દેવલાલીથી દરરોજ તેલીઆમ્ર ને કાગળ મુંબઈના મારા આડત્યાપર આવવાનાજ કે ફલાતું તાકીદે મોકલો ને ચીતું ઉતાવળે પારસલ કરો.”

“ખુદાના હુકમથી એવા પંદર પચીસ હજાર રૂપયાના ખરચની તમોને કરી દરકાર નહીં હોય,” ધનજી જરા ચીંચો થયો: “તમારા જેવા પોતાના ધણીઆણી ને બચાંને મોજ નહીં આપે તો પછી કોણને આપવાનું હતું? એ લોકની મોજ જોઈને તમોને કેવી ખુશાલી લાગતી હોશે.”

“અલબત્ત, મને ધણી ખુશાલી ઉપજેજ દોરાબજી શેઠ; હુંબી એમજ ધાણ કે જે મહીને દહાડે આઠ દશ હજાર રૂપયા ખરચાયજ તે એ લોકનાજ છે ને એ લોકજ ખરચેજ; ને તેમ એ લોકનાં નસીબે પરવરદેમાર આપ્યો જાયજ. બચાંઓનું સુખ જોવું તે કાંઈ આર મજાહ ને આશીરવાદ છે મીઠ દોરાબજી શેઠ.”

“હા-ખરેખર-તેમજ,” ધનજીએ કહ્યું: “ને બચાંને હેરાન થતાં જોવાં એથી એક એક મોટી કમનસીબીજ છે. કોઈ માતા

પોતાના બેટાને નાહક હેરાન દુઃખી થતો જોતી હોય તો તેનું કલેજી
કેવું બળી જતું હોશે.”

આ વેળા ધનજીને પોતાની માતાનો ખ્યાલ આવ્યો. આએ
બદમાશ મુજી તહેમુરસ પોતાના બાળકોને સુખી જોઈ, મોજ
મોજવતાં દેખી, અમન ચમનની જીંદગીમાં રમતાં અને દોલતના
દરબર ખેઠેલાં જોઈ આનંદ પામતો હતો અને એજ પાપી પીંડારને
હાથે હેરાન થઈ ધનજીની માતા પોતાના એક પુરા પુત્રને પોતાની
જીંદગીની છેલ્લી ધડીએ ખોહી ખેડી હતી તે વીચાર ધનજીના મગ-
જમાંથી નસાર થયો. તે વીચાર પસાર થવાથી પોતાનું અને
પોતાની માતાનું વેર લેવાના સોગંદની તેને યાદ આવી. તેના
મગજમાં કીનાનો ફટકો મારવા માટે ધસાઈને તદ્દયાર થતી કટારી
વધારે તેજદાર બનતી ગઈ, તેના જીગર માહેલો વેરનો આતશ
વધારે જીજીકદાર બનતો ગયો. તે મહોડેથી આ વખતે બોલ્યો
નહીં પણ તેના હૃદયમાં કેવું હુલસ જગ્યું હતું તેનો જો આ તેહે-
મુરસને સહેજથી ખ્યાલ હોતે તો આ દેખાવે શાંત, દીલસોજ
દોરાબજી અમેરીકનથી એકસો માઇલ દુર નાસી જવાનું પસંદ
કરતે અથવા તો દોરાબજીનું ખુન કરવા માટે એક લાખ રૂપિયાની
રકમ ખરચી નાંખવાને તદ્દયાર થતે.

તેઓ આ પ્રમાણે વાતચીત કરતા હતા તેટલાં તેહેમુરસની
ધણીઆણી ધનબાઈ અને તેના બે બેટા જમશેદ અને જલ આવી
લાગ્યા. જમશેદ અને જલ થોડાંકે રમકડાં ખરીદી લાવ્યા હતા માટે
તેઓ બહુજ ખુશાલ નાચતા કુદતા હતા અને બેઉ બાળકોએ
ચડખડ ગોઆઈ કરીને ચોરડો ગળવી મુક્યો.

ધનબાઇજી, જસી અને જલ સાથે ફરેની અને ધનજીની ઓળખાણ કરાવવામાં આવી અને ધનજી પેન્ના બે બુચાઓ સાથે હસીને વાત કરવા લાગ્યો.

કેટલીક વાત ચીત કરવા પછી ફરેની અને ધનજી પાછાં ફરેનીના રૂમમાં આવ્યાં અને તેમની સાથે જસી અને જલ ફરેની આગળ રમતા હતા અને તેમની તરફ જોતો ધનજી પોતાની જગ્યાએ ચુપ બેઠો હતો. તેના મનમાંથી તરેહવાર વીચારો પસાર થતા હતા.

તે મનસે બરબરડ્યો: “ફરેનીનું વેર લેવાનું છે, ફરેનીની માતાને નાહક કીધી તેનો કીનો લેવાનો છે, મને મારી માતાથી છુટો પાડ્યો, મારાં માયના મોતના બીજાણાથી દુર કીધો તેનું વેર લેવાનું છે; અને તે વેર લેવાનો રસ્તો હવે મારી સામે ધીમે ધીમે ખુલ્લો થતો જાય છે.”

“શું વીચાર કરેછ ડીયર દોલી ?” ફરેનીએ પુછ્યું.

“એ હું વીચાર કરુંછ ફરેની કે આએ ગુલાબ જેવા નીર-દોષ બે બુચા છે, એના માયબાપને કેવા પયારા હોશે ? માય બાપને એઓ પોતે કેવા ચાહતા હોશે ? હવે કોઇ માણસ આએ છોકરાં-ઓનાં બાપ ઉપર વેર લેવા માંગતો હોય અને તે માટે એ છોકરાંને ઉઠાવી જાય એમને એમના બાપ માયથી ભુદાં પાડે અને એ બેઉની ઉપર કોઇ સીતમ ગુજારે તો એના માય બાપને કેવું દુઃખ લાગે ?”

“ધણું લાગે. જીમર ફાટી જાય. પણ દોલી તુંને એવો એબદસા જેવો ખ્યાલ કેમ આવ્યો !” ફરેનીએ પુછ્યું. “વેર શું

બહુ'છ ને કીનાને શું આગ લગારેછ. તું ને એવો વીચાર કેમ આપ્યો ?”

“કાણુ જાણે ! મનમાં જે વીચાર આવ્યો તે મેં તું ને કેહ્યો. ચાલો, સાહેબજી, મને મોકુ' થાયજી.”

ધનજી રવાના થયો પણ તેના છેલ્લા બોલો ફરેનીના મનમાં લાંબો વખત સુધી રમી રહ્યા.

થોડાંક વરસની વાતપર કોઇનો ચસમો કફેડો યા કઢંગો હોય તો તે હીંદુસ્તાનમાં મલી શકતોજ નહી હોતો, અને ખાસ ઈસ્લામી મંઘાવવો પડતો હોતો, અને તેના પેહડનારને તે આવે ત્યાં વેર ધણીજ અડચણ અને તકલીફ ખમવી પડતી હતી. પણ તે બધી અડચણ અને તકલીફ મુંબઇના અત્યંત જાણીતા અને ચસમા બનાવનારાઓ મેસરસ બાલીવાલા એન્ડ હોમીએ મતાદી. એ સાહસીક અને ઉમંગી પેહડીએ એક મંગલવર કારખાનું કહાડ્યું કે કે જેમાં હરેક પ્રકારના કઢંગા અને કફેડા ચસમાઓ અત્રે પોતાને ત્યાંજ થોડા દહાડામાં બનાવી આપી ચસમા પેહડનારી હીંદુસ્તાનની આવમની સમજી અડચણ મટાડી આપી છે, અને તે લોકોનાં દીલ એટલાં તો જીતી લીધાં છે, કે આજે બાલીવાલા એન્ડ હોમીયું નામ એક ધરગતુ શબ્દ થઇ પડ્યો છે, અને એ નામનો ખીજે અર્થ ચસમા તરીકે ગણાય છે એ પેહડીને રાજ મહારાજઓ, હાઇ કોર્ટના જડજે તથા ખીજાં ધણાએક નામાકીત માણસોએ ઉંચી લેખીત સરટીરીકેટો આપેલી છે કે તે લોકોના કઢંગા ચસમાઓ જે મુંબઇમાં કોઇ પણ ઠેકાણે નહી મળી શકતા હતા તે ફક્ત બાલીવાલા એન્ડ હોમી બનાવી આપી શકે છે, અને તેની બનાવટ વેલાતમાં બનતા ચસમાઓના જેવીજ બરાબર ઉંચી પંકતીની છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

—:~:—

દગાબાળેનો પોકાર—“દગો!”

—o—

તણે હતા દોરતો એકેકના જાની,
 તણેની જાણે તણે કહાણી,
 જાહેરમાં તણે દેખાડે બહુ પ્યાર,
 બાતેનમાં જોવો તો જાહેર પીકાર.

મોટા શેઠ્યા તેહમુરસ દુઆશ દેવલાલી જઈ પુજ્યા અને ત્યાં નવા જુનાખી થઈ ગયા. તેવણને દેવલાલીનાં રેશનપર બહુ મોટું માન મળ્યું અને ફક્ત એક માનપત્ર આપવાનુંજ બાકી રહ્યું. શેઠને આવકાર દેવાની ધામધુમ રચાવવામાં અલખતાં નાસકવાળા પ્રખ્યાત સોલીસીટર સાહેબ દુરગાશંકરે અને તેવણના દીકરા બાળ-ક્રીષ્ણાએ આગેવાન ભાગ બજાવ્યો હતો અને રેશનપર પુલપાન ગલીયા વગેરેની ગોઠવણ કરવામાં ધણાક પારસી, હિંદુ મેહોમેદનોએ રકમો ભરી નાખી હતી જેમાં સર્વથી મોટી રકમ દુરગાશંકરની હતી. દુરગાશંકરની રકમ આડકત્રી રીતે તેહમુરસનાજ ખીસામાંથી આવેલી હતી કારણકે દુરગાશંકર કાંઈ એવા લીસા અને સુંવાળા હતા નહીં કે ગાંઠના ચોપીચંદ કરીને ખીજના ઘરમાં દોલ વળાવે.

તેહમુરસ દેવલાલીમાં આવવા પછી અને પાંચ છ દીવસ વહી જવા પછી એક દહાડે સવારના આઠ વાગેને સુમારે તેહમુરસ એખલોજ ફરતો ફરતો કાવસજી કરાકરીના બંગલા આગળ જઈ

પુત્રો અને શેઠને બોલકા કરીને કાવસજી કરાકરી પોતાના બંગલામાં તેડી ગયો. અલખતાં કુરગાશંકર અને બાળકીજી આગિથી આવીને બેઠેલા હતા. કેટલીક વાતચીત થવા પછી કાવસજી ઉઠ્યો અને પેલું એનવેલપ લઈ આવ્યો કે જે એનવેલપના બાબમાં નારાયણ દાલવાટલો કરી મુકલો હતો અને તે ગોંટાળાની સહેજથી ખબર કાવસને પડી હતી નહીં.

“ચાલો, પહેલાં રૂ. ૭૫૦ હજાર દાખે હાથે ટોળી દેવા ને પછી આએ એનવેલપ તપાસીને લઈ લેવો.” કાવસે કહ્યું.

“પહેલાં અમારે એનવેલપ તપાસવું જોઈએ.” કુરગાશંકરે કહ્યું. “વહેવારે વાત; પહેલાં માલ ને પછી દામ.”

“લાખ રૂપાની વાત કેહી. મને તમે બેઉ મુરખીઓ ઉપર જરાબી વીશ્વાસ નથી, પણ બાળકીજી શેઠ ઉપર મને પુરેપુરો વીશ્વાસ છે.” કાવસજી બોલ્યો અને મનમાં બરબડ્યો: “એ બાળકીજી મારી સાથે દગો કરીને ઉભોબી કહાં રહેશે? એની મુદી મારા હાથમાં છે તો.”

કુરગાશંકરે અને તેહમુરસે તે એનવેલપ બરાબર તપાસ્યું અને કુરગાશંકરે તેહમુરસને કહ્યું: “એજ; બરાબર એજ, આએજ પેલીના હરફ ને આએજ માફ સીલ. એમાં કશો વાંધો હું જોતો નથી.”

તેહમુરસે પોતે તે એનવેલપ હાથમાં લીધું અને ફેરવી ફેરવીને તપાસ્યું તથા તે ઉપરના હરફ બારીકીથી જોયા અને તે બોલ્યો: “હા; હું મરનાર મુનાબાઈના હરફ બોળાવું, આએજ મરનારના

હરે ને મરનારે તમેને પહેલાં આંખે એનવેલપ આપેલું અને મને તમે તે દેખાડેલું. એ બધું મને હવે યાદ આવેછ.”

તેહમુરસ દુઆશે તરતજ રૂખાનું બંડલ કહાડ્યું અને તે રૂખા કાવશને ગણી આપ્યા અને સીલ કીધેલું એનવેલપ શેઠે થાવું પોતાના ગજવામાં મુક્યું અને આંખે મીટીંગ બરખાસ્ત થઇ.

બાલક્રીશ્ણા તો ત્યાંથી તરતજ બાહારો બાહાર નાસક તરફ ચાલતો થયો. અતે તેહમુરસ તથા કુરગાશંકરે ત્યાંથી નીકળેલા તેહમુરસને બંગલે ગયા બંગલે જતાંજ એક ખાનગી ઓરડામાં બાંધેલું બંધ કરીને બેઠા અને હજવેથી પેલું એનવેલપ શેઠે ઉખેડ્યું.

માહે કાગલ્યાં હતાં જે બહાર કહાડ્યાં પણ શેઠ અને કુરગાશંકરે તો કાગલ્યા જોતાંજ ઉજળા પુની જેવા થઇ ગયા. કાગલો તો કેરાં હતાં: તદ્દનજ કેરાં! ફક્ત પાંચ છ પ્રુલ્સકેપના શીટ માહે બીડેલા હતા.

તેહમુરસ ઉછલીને બોલ્યો: “દગો થયો.”

“ખરેખર દગો થયો છે,” કુરગાશંકરે ટેકો આપ્યો.

“તમે આગળ રેહીને આંખે દગાબાજ ચલાવીછ,” તેહમુરસે કહ્યું: “મને લાગેછ કે આંખે શીટરમાં તમે પેલા કાફર કાવલા સાથે મળી ગીયાછ ને મારા જા હજાર હોષમાં કીધાછ.”

“તેહમુરસ શેઠ, એ તમે શું બોલોછ? નાહક મને શું કામ બદનામ કરોછ? દગો થયોછ એમાં કશો શક નથી પણ કસમ ખાઇને કહુંછ કે એમાં મારો હાથ નથી.”

“તમારો હાથ નથી ત્યારે અસલ વીલ ગીયું કહાં? તમે ખાત્રી કીધી કે આએજ તે એનવેલપ, તમે પારખ્યું ને તમેજ રૂપ્યા અપાવ્યા. હવે જવાબદાર કોણ?”

“પણ તેમ તમેથી પારખ્યુંકની. તમારી ખાત્રી થઇ હતી કની? તમે પોતે બોલેલા કે મરનાર સુનાવ્યાઇના હરફ તમે ઓળખોજ ને આએ હરફ તે મરનારનાજ છે એમ તમે પીછાપાડ્યા. જે દગાવ્યાજ થઇ છે તો જેમ હું છેતરાયો તેમ તમેથી દગાવા. જેટલો મારો કસુર તેટલોજ તમારો કસુર.”

તહેમુરસે ખાલી એનવેલપ હાથમાં લીધું અને હરફ જોઇને કહ્યું: “હા, હજીથી હું કેહુંછ કે આ પરખીડાં ઉપર મરનાર સુનાવ્યાઇનાજ હરફ છે; પણ ત્યારે એ થયું શું! એ કાવતરું શું થયું તેની મને કશી સમજ પડતી નથી.”

“જેટલી તમોને સમજ પડતી નથી તેટલીજ મનેથી સમજ પડતી નથી.” કુરગાશંકર બોલ્યો અને તેણે પણ ખાલી એનવેલપ પોતાના હાથમાં લીધું અને તેની ઉપરના સીલ પ્રીને તપાસીને કહ્યું: “આ સીલ મારી ઇનીશીયલનાં છે એમાં કશો શક નથી.”

“ત્યારે હવે કયે કેમ?”

“કાવશને તેડાવીને પુછી જોઇયે.”

“આપરી ભુલ થઇ કે એની હાજરીમાંજ પરખીડું ઉખેડ્યું નહીં.”

“પરખીડું એની હાજરીમાં ઉખેડ્યું નહીં એવી ગોઠવણ તો તમો શેઠજીએ કીધી હતી. તમોએ ધારેલું કે કાગળમાં જે કાંઇ

લખ્યું હોય તેનાથી બનતાં સુધી કાવશને અળણો રાખવામાં લાલ છે. બાકી મારી મરણ તો જીવી જ હતી. ”

“ મેં એમ ધારેલું કે એ મુજ જેટલું ઓછું જણે એટલું ઠીક. પણ એને હવે હું તેડાવુંજ. જોઈએ એ શું ખુલાસો કરેજ. ” તહેમુરસે બોલ્યો.

તરતજ તહેમુરસે એક નોકરને દોડાવ્યો અને થોડા વખતમાં કાવશજી કરાકરી આવી પુગ્યો. સાહેબ સલામ કરીને કાવશ બેઠો.

“ અરે બા કાવશજી, આએ પરખીડાંમાંથી કોરાં તો કાગલ નીકળ્યાં; વીલ ખીલ તો કાંઈ નથી, ” તેહમુરસે કહ્યું.

“ એ વળી નવો ટુંકકો હુકકો કંઈથી શોધી કહાડ્યો ? રૂપ્યા સાડાસાત હજાર પાછા ઓકાવાની કાંઈ યુક્તી ચાલેજ કે ? ”

કુરગાશંકરે બોલ્યો: “ નહીં બાઈસાબ; ખરી વાત છે. અમે પરખીડું ઉકેલી જોયું તો માહેથી આએ કાગલ્યાં નીકળ્યાં. ”

“ એમાંથી કોરાં કાગલ નીકળ્યાં કે વાલકેશવરના પથરા નીકળ્યા તેની સાથે મને કશું કામ નથી. જે એનવેલપ તમોને જોઈતું હતું તે મેં તમોને આપ્યું. હવે ગમે તેમ તમારું માથું ફાડ્યા કરો; મારી કેઈ બલાને ! ”

તણે વમાસનમાં પડ્યા. તહેમુરસને કુરગાશંકર ઉપર શક ગયો; કુરગાશંકરને કાવશ માટે શક ઉપજ્યો; અને કાવશે ધાર્યું કે આએ બે પીંડારા રૂપ્યા પાછા ઓકાવવાની યુક્તી રચતા હતા. તણે ફફડ્યા ચટક્યા, એકકને ગમે તે બોલ્યા, અને મારામારી કરી, લડી વહડી પડ્યા. ખરી વાત તો એ હતી આ તણે એક ખીજના

દોસ્ત હોવાનો દેખાવ કરતા હતા પણ ત્રણે એક ખીજ માટે શક ધરાવતા હતા અને ત્રણના જીવનમાં અરસપરસ જખરા ધીકારની લાગણી ઉભાતી હતી. તેમાં આએ અનાવથી ત્રણેની તે ધીકારની લાગણીએ વધુ જોર પકડ્યું.

આ પ્રમાણે ત્રણે જણા મનમાં અહસાતા હતા, અને એ ત્રણ દગાખાને દગો થવાનો પોકાર કરતા હતા તેટલાં ઓરડાતું આરણું બહારથી ઠોકાયું. તેહેમુરસના કહેવાથી કુરગાશંકરે આરણું ઉઘાડ્યું અને એક નોકર રૂપાંની નાની ત્રે ઉપર એક કાડ લાઇને દાખલ થયો. કાડ શેઠે વાંચ્યો. તેની ઉપર “ડી. સી. અમેરીકન” એવું નામ હતું. ધનજી આગળે દહાડેજ દેવલાલી આવ્યો હતો અને તે આ તાંકણે તેહેમુરસ શેઠની મુલાકાતે આવ્યો હતો.

શેઠ તરતજ ઝપાટામાં ઉભા થયા, કપડાં સપા કરી દીધાં અને નોકરને ફરમાવ્યું કે મળવા આવેલા શેઠને દરોઇંગ રૂમમાં ખેસાડવા. થોડે વારે દરોઇંગ રૂમમાં તેહેમુરસ, કુરગાશંકર અને કાવસજી કરાકરી દાખલ થયા. ધનજીએ ઉઠીને ત્રણેને શેઠેઠ કીધી અને તેહેમુરસે પોતાના મીત્રોની ઓળખાણ કરાવી.

“આએ સાહેબ મારા ધણા જીના ને પુરાના દોસ્ત ને ખેરખાહ મી. કુરગાશંકર સોલીસીટર; ધણા નામી સોલીસીટર છે અને મારા ધણા મહેરબાન મીત્ર છે.” તેહેમુરસે કહ્યું. “ને કુરગાશંકર શેઠ આએ અમારા નરા મીત્ર મુંબઇના લખપતી સખીવજીદ શેઠ દોરાબજી અમેરીકન, ને આએ મારા દોસ્ત મી. કાવસજી કરાકરી, અમોને ધણા લાંબા વખતની દોસ્તી છે.”

અરસપરસ ઓળખાણ થઇ અને વાતચીત ચાલી અને તે પછી સધળા છુટા પડ્યા.

ઉપલી મુલાકાત પછી પાંચ છ દીવસ વહી ગયા અને તે પાંચ છ દીવસ દરમ્યાન લખપતી તેહમુરસ દુબાશે પોતાના બંગલામાં એક પાર્ટી આપી અને તે પાર્ટીમાં ચુટીચુટીને પધસાવાળા બહેખાં-ઓનેજ બોલાવવાની તેહમુરસ શેઠે ધણીજ સંભાળ રાખી પણ તેહમુરસના ધણીઆણીએ તે ચુટણીનું સત્યાનાશ વાળી મુકયું; યાને દેવલાલી મધેના સઘળા પરોણાઓને મીસીસ તેહમુરસે ઇજન કરાવ્યાં જેથી મેળાવડો ઘણો મોટો થયો તેમજ મોટો ખરચ પણ થયો જેથી તેહમુરસ શેઠ મનમાં ફફડી ચટકીને બેઠા.

રવીવારને દીવસે પાર્ટી થઇ હતી અને તે વખતે ફરેની પણ વીક-એન્ડ ગુનરવા દેવલાલી આવી હતી અને હોટલમાં ઉતરી હતી અને કાકા કાકીની ધણી બોંહશ છતાં તેમને ત્યાં ઉતારો લેવાની તેણીએ સાફ ના પાડી હતી. ધનજીની સાથે ને સાથેજ ફરેની ફર્યા કરતી હતી તથા મેળાવડામાં પણ ને બે જણા ધણાખરાં સાથેજ દેખાયાં હતાં માટે આ બે જણાઓને મોટે ભાગના પરોણાઓએ પોત પોતાનાં મનમાં પરણાવી અદરાવી મુકયાં હતાં,

. અલબત્ત આ મેળાવડામાં કાવશજી કરાકરી, કુરગાશંકર સોલી-સીટર અને કુરગાશંકરનો દીકરો બાલક્રીશણ પણ હાજર થયા હતા અને બાલક્રીશણ સાથે ધનજીને ઇનત્રોડયુસ કરવામાં આવ્યો અને આવા મોટા તવંગર માણસ સાથે ઝોળખાણ પડવાથી બાલક્રીશણ ધણો મગન થયો અને ધનજીને પોતાને પણ તેવુંજ જોઈતું હતું.

ખાસ કરીને ધનજીના બાળમાં એક બાળત ધ્યાન ખેંચનારી હતી. તેણે કાંઈખી ખાધું કે પીધું નહીં અને ફરેનીએ જ્યારે તેને

કાંઈક રીફરેશમેન્ટ લેવાને જણાવ્યું ત્યારે તેણે બહાનુ કહાડ્યું કે તખીયત ઠીક નહીં હોવાથી તેણે તે દીવસે અપવાસ પાલ્યો હતો.

કાવશજી કરાકરી આવા ધનજી જેવા માણસની દોરતી પડવાથી મગરૂર બન્યો અને મનમાં ધાર્યું કે કોઈવાર વળી તેની સેવા બળવવાની તક મળશે, કારણકે તવંગર માણસો તહેમુરસનીજ કીસમના હોવા જોઈએ એવું મત તે બદમાશે હમેશા બાંધી રાખેલું હતું.

જે છટકું આ ત્રણ ચંડાલોને માટે ધનજી પોતાના મળત્યા વીસ્વાસુ ગોઠ્યા નારાયણની સાથે મક્કીને માંડતો હતો તેથી તે ત્રણે બેખબર હતા અને ધનજીના શ્વાત સ્વભાવ હેડળ કેવી બચંકર ત્રાશદાયક ધારણા છુપાઈ એડેલી હતી તેનો સહેજબી ખ્યાલ તે ત્રણેને ઉપજ્યો હતોજ નહીં.

જે માણસોને વાંચવા થા લખવાનું કામ વધારે હોય છે તેઓની આંખ પર બોળો વધારે આવે છે, અને આંખો જલદીથી બગડે છે અને તેથી કરીને ચસમા પહેડવાની જરૂર પડે છે. મુંબઈમાં ચસમા તથા આછગલાસ બનાવવાનો હુન્નર ઉંચી પકતીપર લાવનાર અને ચસમાનું કારખાનું પહેલુંજ કાઢનાર અને મુંબઈમાં ગમે તેવા કઢંગા અને કફોડા ચસમા તુરતા તુરત બનાવી આપનાર સાહસીક પેહડી, મેસરસ બાલીવાલા એન્ડ હોમીની ગણાય છે. જે લોકોના હોરનખી રોડ વાછટવેની સામે તથા કાલબાદેવી રોડ ઉપરનાં બેઉ શો રૂમ્સોમાં ચસમા તથા આછગલાસનું એક ગંજવર સંગ્રહસ્થાન હમેશનું મોબુદ રહે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

—:~:—

વેરના પહેલો ફટકો.

—:~:—

યાદ કર, કીધેલાં કરતુક આજે,
શુ કીધું લોભ અને લાલચ કાળે !
નીરદોષની કડુવા આજે ફલેછ,
બદમાશીનો આજે બદલો મલેછ.

સાંજ હતી—સાત વાગેલા હતા.

. નાસકના માજીસ્ટ્રેટના ઘરમાં માજીસ્ટ્રેટ આગળ ત્રણ માણસો બેઠેલાં હતાં અને માજીસ્ટ્રેટની સામે એક વારંટનો દસ્તાવેજ પડેલો હતો અને તે વારંટ બાબે આ ચાર જણા વાત કરતા હતા. માજીસ્ટ્રેટ સામે બેઠેલાં માણસોમાં પોલીસનો એક યુરોપીયન ઓધેદાર હતો અને બે હીંદુ હતા. તેઓ છુપી પોલીસના માણસો હતાં અને બહુ અગતા તાકીદના કામ સર તેઓ માજીસ્ટ્રેટની મુલાકાતે આવ્યા હતા.

માજીસ્ટ્રેટે કહ્યું: “ પહેલાં તમારી બધી હકીકત મને કહેો અને તે સાંભળ્યા પછી મને દરસ્ત લાગશે તો હું આ વારંટ અમલમાં મુકવા માટેની સહી એની ઉપર કરી આપીશ.”

પેલા યુરોપીયને કહ્યું: “આજે લાંબો વખત થયો નાસકમાં અને તેની આસપાસના ગામોમાં ખેટી બે આની ચાલતી જોવામાં

આવી છે, આ એ આનીના ખોટા સીકા હમણા ધણા વધી ગયા છે. અમોએ એ બાબે ધણે ઠેકાણે તલાશ કીધી પણ કશો પતો લાગ્યો નહીં. આખરે અમોને ચાર દીવસની વાટ ઉપર એક નનામો કાગળ મળ્યો અને તેમાં જણાવવામાં આવ્યું કે દેવલાલીમાં એક પારસી આએ ખોટા સીકા બનાવે છે. અમોએ તહેકીક કીધી અને અમોને માલમ પડ્યું કે કાવશજી કરાકરી નામનો એક પારસી પોતાના મકાનમાં આ સીકા બનાવતો હોવો જોઈએ.”

“ તમારી ખાત્રી કેમ થઈ ? ” માજીસત્રેટ પુછ્યું.

“ આએ મારા એ મદદનીશોને જસુસ તરીકે મુક્યા હતા. તેઓએ જોયું કે કાવશજી જ્યાર ત્યાર મુંબઈ જઈને રૂપું ખરીદી લાવતો હતો અને કાવશજી પોતાનાં મકાનમાં સીકા બનાવતો હોય તેવાં ચીન્હો જણાતાં હતાં, વળી અમોએ કાવશજીના બંગલાની બી બહારથી તપાસ લીધી છે. નનામાં કાગળ મધે આખા બંગલાના સઘળા ઓરડાઓ વગેરેની સંપૂર્ણ વીગત આપી છે અને જે ઓરડામાં આ ખોટા સીકા બનાવવાનું કામ ચાલે છે તે ઓરડાની પણ બરાબર નીજાની આપવામાં આવી છે. આ ઓરડામાં રાતની વખતે લડી ચાલતી હોય અને હથોડી થોકાતી હોય એવો અવાજ અમોએ સાંભળ્યો છે.”

“ ત્યારે તમે કાવશજીના ઘરની જગતી લેવાનું વારંટ માંગી છો ? ” માજીસત્રેટ પુછ્યું.

“ હા, અને જો ત્યાંથી કાંઈ ગુનાહ સાબેત થાય તો કાવશજીને અને તેનો કેષ્ટ મજગાર હોય તો તેને પકડવાનું પણ અમો વારંટ માંગે છીએ.”

માજીએ વારંટ ઉપર સહી કરી આપી અને આ ત્રણની ત્યાંથી બહાર નીકળી. તેઓએ નાસક પોલીસની એક નાની પોતાની સાથે લીધી અને તેઓ સવળા દેવલાલીમાં આવી

રાતના આશરે દશ વાગે કાવસજી કરાકરીના બંગલાની આસ-પોલીસની ટુકડીએ ઘેરો નાંખ્યો અને પોલીસના વડા અમલ-આસપાસના બંગલાઓ અને હોટલોમાંથી સાત આબરુદાર મોને બોલાવી તેમની તેણે પંચ બનાવી અને પછી એકદમ કાવસની બંગલામાં ધસી ગયા.

જ્યારે પોલીસ ટુકડી બંગલાની આસપાસ ઘેરો નાંખતી હતી કાવસના બંગલાના એક ઓરડામાં બે માણસો હતાં અને સીકા બનાવવામાં તેઓ રોકાયેલા હતા. તે બે માણસો શુ ઓળખીતા છે. એક તો કાવસજી કરાકરી અને બીજો ગાશંકર સોલ્વીસીટરનો દીકરો બાળક્રીષ્ણ.

આ બંને જણા પોત પોતા વચ્ચે વાત ચલાવતા હતા.

બાલક્રીષ્ણ બોલ્યો: “અચ્ચા કાલી, તુંને સાડાસાત હમ્મર નો ટકાકો પડ્યો ખરો. હવે તું ત્રવગર થયો.”

“ને તું તે કહાં બીખારી મુએલા છે કે તેની વાત ? તારો રાખી ત્રવગર છે ને આએ આપરા નાની મહેનતથી મોટા નફા ના ધંધામાં તુંને કાંઈ થોડો ટકાકો પડે છે કે ? તું સેંકડે ૭૫ ૧ નફો ઉપાડે છે ને મારે ભાગે તો પચીસ ટકા આવે છે.”

“ પણ તેમ વહી હું શરણીનો ધંધો કરતાં આએ અધી એ આની દસાવી દેવામાં મોટી મદદ આપુછ કેની ? તારાથી તેમ કાંઈ થાય ? મારી મદદથી તો આએ એ આનીનો ઉદ્ધાવ થાયછ. ”

“ તારા આપને આપરા આએ કામનો કાંઈ શક ઉપજ્યો તો નથી ? એ જાણે તો ખોટું. ” કાવશજીએ કહ્યું.

“ હજી તો નથી જાણતો ને એને જણાવવામાં લાલખી નહીં. એ જાણે તો વળી જાગ માંગે. તેં પેલું પરખીકું મારા ડોસાને આપ્યું ત્યારે એ લોક તારી પાસેથી ઝુટાવી લેતે ને તુંને કાંઈ આપતે નહીં તો શું કરતે ? ”

“ શું કરતે કરીને પુછેછ એરાદર ? તારો દયો હું પહેલાં ઉડારી નાંખતે. તારાં ઘરની જડતી લેવાડતે ને તારી ઉપર ખોટા સીકા બનાવવાનું તોહમત મુકતે. તારા આપને તેમાં સંડોવતે. તું સાથે હતો માટે હું નચીંત હતો, સમજ્યો કે ? ”

“ પણ મારો આપ કહેનો હતો કે પરખીડાંમાંથી તો કારાં કાગળ નીકળ્યાં. ત્યારે ખરું વીલ ગયું કે ? ”

“ જહાનમમાં ગયું. હું શું જાણું ? મને લાગેછ કે રૂપયા પાછા કહડાવવાની આજી તારા આપે ને પેલા કાલા નાગે માંડેલી ને દોંગ કીધેલા કે ખાલી કાગળ નીકળ્યાં. ”

“ પણ મારો ડોસો તો સોગંદ ખાઈને કહેછ. ”

“ અરે એ તો સવાયાના સો સોગંદ ખાય. તારા આપને વળી તું કાંઈ નથી જોગખતો. ”

અવી વાત આ એ જણા વચ્ચે ચાલતી હતી તેટલાં ધરાર કરતું ઓરડાનું બારણું ઉઘડી મથું અને પોલીસની ટુકડી સાથે પંચની ટોળી ઓરડામાં દાખલ થઇ. પોલીસનો વડો અને બીજા એ માણસો પહેલા ધસી આવ્યા જેમના હાથમાં રીવોલવર હતી. પોલીસના વડાએ કહ્યું:

“એકદમ તાબે થાવો !”

ગભરાઈને લાકડું થઇ ઉભેલા કાવસ અને બાળકીજીને જે બન્યું હતું તેનો ખ્યાલ બરાબર આવે તે અગાઉ તે બંનેના હાથ ઉપર બેડી ફેંકાઇ.

બીજે દલાડે સવારે આખાં દેવલાલી અને નાશકમાં આ બાબતની ખબર ફેલાઇ અને આશરે નવ વાગે તહેમુરસના બંગલામાં ધનજી જઇ પુગ્યો.

ધનજીને તહેમુરસે આવકાર દીધો અને ધનજી બોલ્યો: “રાતની વાતની તમોને ખબર પડી હોશે મીઠું દુબાશ.”

“હા, કહે જે ખોટા સીકા બનાવનારાઓને ગેઈ રાતના પોલીસે પકડ્યા ને તેમને લઇ ગયા.”

“દલગીરીની વાત તો એ છે, મીઠું દુબાશ, કે આપરા બીચારા કુરગાશંકરના દીકરાનેથી પકડયોછ. આપરે કુરગાશંકર આમજી જઈએ ને એને દીલાસો દઈએ ને જો એને કાંઈ મદદ જોઈતી હોય તો તેથી આપ્પે. આપરી ફરજ છે.”

“બહો સારો વીચાર છે મીઠું અમેરીકન આપરે જવું જોઈયે.”

“ જો હમણા તમને કુરસત હોય તો જઈ આવ્યો. મારા મોટર તઈયાર છે. એ કલાકમાં તો જઈને પાછા આવશું.”

“ હા, ચાલો, હું કપડાં પહેડીને તઈયાર થઈ જઈશ.”

તહેમુરસ કપડાં બદલવા ગયો તેટલાં તહેમુરસના એ દીકરા ધનજી આગળ આવ્યા અને ધનજી સાથે તેમને પડોશ પડી ગયલો હતો માટે તેની સાથે રમવા અને ગેલ કરવા લાગ્યા. થોડે વારે તહેમુરસ કપડાં પહેડીને આવી લાગ્યો અને આવ્યો અને જણા એકદમ નાસકે તરફ રવાના થયા.

કુરગાશંકર હાથ અપ્રસોસમાં પડેલા હતા. રવીવારનો દીવસ હતો માટે કાંઈપી કોર્ટ દરખાસ્તું કામ બની શકે તેમ હતું નહીં અને બાલક્રીડાણાને જમીન ઉપર છોડવાની માજીસ્ટ્રેટે સાફ ના પાડી હતી.

તહેમુરસે અને ધનજીએ કુરગાશંકરને ઘણો દીલાસો દીધો અને તહેમુરસ બોલ્યો: “આએ કાવશ બુઝ્યો લાગેજ ને ખીયારો તમારો બોલો દીકરો ફસી ગયલો જણાયજ.”

“એમજ છે શેજી એમજ છે. બાળક્રીડાણા તો ફક્ત કાવસને મળવા ગયલો ને નાહક સપડાઈ ગયો.” કુરગાશંકર માથે હાથ દબાવે બોલ્યો.

“કેહજે તમારા દીકરાની શરાફતી દુકાનખી છે,” ધનજીએ કહ્યું: “ત્યાં તો બરાબર બધું ઠીક છેની?”

“અરે ત્યાંથી બધા ગોટો થઇ ગયો છે. રાતના તે દુકાનનીથી પોલીસે જડતી લીધી. બધા પછસા ઉંચકી લઇ ગયા ને બધા આજે તપાસવા માંડયાછ.”

“પણ ચીંતા ના કરો કુરગાશંકર ભાઇ ખરાનું ખરું અને ખોટાનું ખોટું. તમારે! દીકરો ખરોજ છે તો કાંઇ અલવલ પુગવાની નથી ને ખોટો હોશે તેજ ફેજે પુગશે.” ધનજી બોલ્યો અને કુરગાશંકરને અકરવકર થવા લાગી. “તમે તો સોલીસીટર છેઓ જેથી આવા ખોટાં તોહમત કેમ આખરે ખોટાંજ ફરેછ તે બરાબર જાણતા હશે માટે ધીરજ ધરો અને ઇશ્વર ઉપર ભરૂંસો રાખો, તે ખરોજ ઇનસાફ આખરે અપાવશે.”

“ગાય જેવા ગરીબ મારા કુરગાશંકર ઉપર આએ નાહક સીનમ ને જંગલ આવી પડી.” તહેમુરસે દીલસોજ દેખાડી.

“નખોદ ગીયો આએ કાવસખી બરો મુજ છે.” કુરગાશંકરે કહયું: “એને રાતો રાત બધી ખોટી ખોટી વાત પોલીસને કેહીને આએ કામમાં મારો દીકરો તેનો ભાગ્યો હતો એવું જુદું જણાવ્યું ને ખોટું તોહમત મુકયું તેથી મારા દીકરાની દુકાનનીથી જડતી લીધી. એ કાવસખું શું ભલું થશે?”

“કદીથી ભલું નથી થવાનું, કુરગાશંકર શેઠ, એનું કદીથી ભલું નથી થવાનું.” ધનજીએ ટાપસી પુરી. “કાંઇ માણસ ખોટું તોહમત મુકે, પછી તે ચોરી કરવાનું તોહમત હોય કે આગ લગાડવાનું તોહમત હોય કે કાંઈથી બીજું હોય તે માણસનું ભલું થાયજ નહીં, તે માણસનું ભલું ખુદા કરેજ નહીં; તેને પોતાને એક

નહીં પણ અનેક રીતે એવા ફટકા પડે કે તેની જાંઘળી અરખાદ થઈ જાય.”

કુરગાશંકરને વધુ અકરવકર થઈ અને તેના હોઠ ધ્રુજીને ઉડ્યા લાગ્યા તથા તે નરવસ બનીને તહેમુરસ તરફ જોવા લાગ્યો. તેને સ્વપણે પણ ખ્યાલ હતો નહીં કે આ તવંગર નરાસી દોરાબશાહ અમેરીકન ખરેખર તો તેને હાથે તારાજ થયેલો ધનજી પોતે હતો અને તેને તેની કરતુકી કારકીર્દીની યાદ આપી તાણા મારતો હતો, તેતો એમજ સમજતો હતો કે તેની તરફ આ પારસી બીચારો દીકસોજ દેખાડતો હતો.

તે ‘બીચારો’ પારસી બોલ્યો. “કુરગાશંકરભાઈ તમે તો સમજી છો અને ધણા અનુભવી છો; માટે તમે સમજી શકશો કે પાપ કદીબી છુપું રહેવાનું નથી અને ખોટું તોહમત મુકેલું હોય તો તેનો બદલો એવો ભુરી રીતે મળશે કે કુટુંબ કબીલાથી ને ધન દોલતથી આખરૂં ઇજતથી એક માણસ ખુવાર થયા વના રહેશે નહીં, કેમ નહીં બોલ્યા તેહેમુરસ શેઠ?”

તેહેમુરસ શેઠને હુંકારો પુરવાની ફરજ પડી અને તેણે કહ્યું: “તમારી વાત ખરી છે, દોરાબશા.” તેહેમુરસને પણ લાગ્યું કે દોરાબશાહ બીચારા બોલાઈમાં કુરગાશંકરને દીકસો દેતાં એવી એકકી વાત કહેતા હતા કે કુરગાશંકરને કીધાં કરતુક યાદ આવતાં હશે. તેટલા માટે તેહેમુરસે વાતની વળાણ ફરવાને કહ્યું: “ભાઈ કુરગાશંકર તમારો બીજો દીકરો જગધર હમણા ક્યાં છે? ઘરમાં તો છેની.”

“અરે એજ પાધરો હોય તો કોણને નામે રડવા એસ્યે ?”
કુરગાશંકરે નીસાસો નાંખ્યો. “કહયા સાનતો નથી અને ખરાબ
સંગત સોહાબતમાં બધા બગડી ગયો છે.”

“ત્યારે તમારી સોખત સંગતમાં કાંય નહીં એને રાખતા ?”
ધનજી બોલ્યો: “તમારી સાથે મને તો હમણાજ દોસ્તી પડી છે
માટે લાંબી વાત કરવાનો કે સલાહ શીખામણ દેવાનો મને કાંઈ
હક નથી. પણ મારે કહેવું જોઈયે કે તમે તમારીજ પડોશમાં ને
પડખામાં તમારા નાના દીકરાને જાળવી રાખો તો અલખતાં એ
તમારા જોવાજ નીવડે.”

“અમારા સંસારની વાત જુદીજ છે, દોરાબશાહ શેઠ.”
કુરગાશંકર બળાપો કરીને બોલ્યો: “તમે દીક્ષસોજીથી વાત કહીને
દીલાસો દેવો છો પણ મારાં મનમાં ને દીક્ષમાં શું થાય છે તે તો
મારો ઇશ્વરજ જાણે છે.”

“ઈશ્વર જાણેછ-અચ્ચા-ઈશ્વર જાણેછ,” ધનજી દાંત કચકચા-
વીને મનસે બરબડ્યો: “હજી આમળ ધણું ચાલવાનું છે, થોભજે;
તારી સાથે તારા બીજાં પુછડાંબી ખેંચાવાનાં છે.—થોભજે; ધનજીનું
વેર પુરેપુરું લેવાનું છે—થોભજે !”

આ વેળા કુરગાશંકરની મુલાકાતે તેને દીક્ષસો દેવા સાર
નાશકના બીજા શહેરીઓ અને એ.જાખીતાપાળખીતા સગાસનેહીઓ
આવી લાગ્યા જેથી તેહેમુરસ અને ધનજી રજા લઇને ત્યાંથી ઉઠ્યા.

નાસકથી દેવળાલી આવતા રસ્તામાં ધનજીએ તેહેમુરસ સાથે
તરેહવાર વાત ચલાવી અને જાણે મામુલી એકારપેકારની વાત કરતો

હોય તેમ ધનજીએ જણાવ્યું કે કરાંચીના પોટા તરફ તરફથી નવી વખાર અને બીજાં તેવાં મકાનો બાંધવા માટે મોટી જમીનની થોડા વખતમાં ખરીદી થવાની છે. તેહેમુરસના કાન આ સાંભળીને ઉંચા થયા અને તરેહવાર સવાલો પુછીને વણી ખચરો તેહેમુરસે ધનજીથી મેળવી લીધી; કેમ જમીન લેવાની હતી, શું બાંધવાનું હતું એ ખચર કેમ મળી વગેરે બાબતો તેહેમુરસે જાણી અને ધનજીએ ભોળાપણામાં સઘળું કહી દીધું !

તેહેમુરસ પોતાને બંગલે પુગ્યો કે તરતજ તેણે કરાંચી ખાતે એક ટેલીગ્રામ રવાના કરીધો; તે તારનો જવાબ મળ્યો અને પછી તરતજ તેહેમુરસે કરાંચી પાછું ફરવાની તૈયારી ચલાવી. પોતાને એકાએક કામ નીકળવાથી જવું પડ્યું હતું એવું તેણે સહિને કહ્યું અને એ દહાડામાં તો તેહેમુરસ પોતાના કુટુંબ સાથે રવાના થઈ ગયો. તે મનમાં મલકાયો કે “આએ દોરાબશાહે ખચર આપી તેથી આપુને તડાકો પડ્યો ને નાંખી દેતાં અઢી ત્રણ લાખ રૂપાનો નફો થઈ જશે ને રૂની ખોટ ભરપાઈ કરી દઈશું.”

એજ વખતે ધનજી મનમાં હસીને બરબડતો હતો કે, “સપડાયછ-આખરે સપડાયછ-મારા ફાંસામાં આખરે એની મુડી આવવા લાગીછ.”

ડો. સોહરાજ એમ. ખંખાતા,

ડી. ડી. એસ. (અમેરીકા)

અમેરીકન ડેન્ટલ સરજન.

બ્રીટીશ સરકારના રોયલ નેવીના

દાંતના ડોક્ટર.

દાંતને લગતું દરેક કામ દરેક વગર અમેરીકાની છેલ્લામાં છેલ્લી

સાયન્ટીફીક રીત મુજબ કરવામાં આવે છે. અમેરીકાનું

સઉથી સરસ ક્રાઉન તથા બ્રીજ વર્ક બનાવવામાં આવે છે.

ગોલ્ડ, સીલવર અને પોરસીલેનથી દાંત બાધુકના

પુરવામાં આવે છે.

પાયોરીયા અથવા દાંતમાં થતું પડ્ને એક્સ રે, હાઇડ્રોકલોનસી

કરંટસ વીગેરે ખાસ ટ્રીટમેન્ટથી સાફ કરવામાં આવે છે.

બ્રીસીઓનું કામ સંતોષકારક રીતે બજાવીયે છે.

ડો. સોહરાજ એમ. ખંખાતા,

ડી. ડી. એસ. (અમેરીકા),

અમેરીકન ડેન્ટલ સરજન,

ઓલબરટ બીલ્ડીંગ, હોરનબી રોડ.

દાદીશંકની અગીયારીની સાંખે કોટ મુંબઈ.

NOBLE CYCLE & MOTOR CO.

SOLE AGENTS FOR

"RUDGEWHITWORTH"

BRITAINS BEST

BYCYCLE

"SWIET" "ROYAL BENSON"

"ROVER" & CENTAUR

CYCLES.

NOBLE CYCLE & MOTOR Co.

HORNBY ROAD,

FORT,

Opp. WHITEWAY,

BOMBAY.

No. 1, EAST ST.,

Opp. NAPIER

HOTEL,

POONA (CAMP.)

મકરણ ૧૯ મું.

—:૦:—

“આએ ધનજીનું વેર ! ગોપાલનું વેર તો બાકી છે”

—:૦:—

અટકાયું તારી આ વીખ ભરી નેહેર,
નીચોવું છ સર્પનું કાનીલ આ ઝેર.
તારાજ કડં તારું આ બદીનું ઘેર,
લેવશ હજી બી હું હડહડનું વેર.

કુર્ગાશંકરના દીકરા બાલક્રીશ્ણા અને કાવશજી કરાકરીની સામેનો મુકદ્દમો કેમ ચાલ્યો તે લ'બાણથી વર્ણવવાની જરૂર નથી.

સેશનસ કોર્ટમાં જ્યારે છેલ્લે દીવસે બંનેને ઉભા કરવામાં આવ્યા ત્યારે કાવશજી કરાકરીના બારીસ્તરે કાવશજી તમ્મથી ભાષણ કરતાં નીચે મુજબ જણાવ્યું:—

“આરોપી કાવશજીના મકાનમાંથી ખોટા સીકા પાડવાના હથ્થારો અને સંચાઓ મળી આવેલા કહેવાય છે અને તે માટેની કેટલીક હેર ફેર જુબાની રજુ થઇ છે. એવી જુબાની ઉપર કોઇબી ડાહપણબધું માણસ ભરસો મુકવાનું કમુલ રાખે નહીં. મારી પુરતી ખાત્રી છે કે આ બાબત શક ભરી છે એવી જુરીના મેમબરોની ખાત્રી થઇ હશેજ અને જો તેવી ખાત્રી થઇ હોય તો શકનો લાભ આરોપીને આપવો જોઇએ એવું હું આગ્રહ સાથે જણાવીશ. મારા વીદવાન મીત્ર એવી બુલ ભરી અતકલ પણ બાંધવા જેટલી હદ ઉપર જાય છે કે કાવશજી વીલાત જઈને આ સાંચા ખાસ

અનાવી લાગ્યો હશે. આની અતકલ મારા વીદવાન મીત્રને બાંધવાનું કેમ બન્યું તે હું સમજી શકતો નથી કારણકે મારો કુલ કાવશજી પોતે તથા તેને ઓળખનાર દરેકે દરેકે માણસ જણાવે છે કે કાવશજી કોઈ દહાડેથી વેલાત ગયો હતોજ નહીં. દર્યાની મુસાફરી તેણે જો કોઈથી વાર કાઢી હોય તો ફક્ત કરાંચી સુધીનીજ કાઢી છે. કરાંચીથી આગળ દરયા મારગે તે કોઈથી વાર ગયોજ નથી. ઘણી રમુજ બાબત છે કે મારા કુલને વેલાત મોકલીને તેની પાસે વેલાતથી સાંચા મંગાવવાનીથી વાત કરવામાં આવે છે.”

આ વેળા ફર્યાદ પક્ષનો ઘેરીસ્તર ઉઠ્યો અને બોલ્યો: “જો નામદાર જજ મને પરવાણગી આપે તો એ અતકલ બાંધવાનું મને કેમ બન્યું તેનો હું ખુલાસો કરીશ.”

“જો ખુલાસો કરવામાં આવે તો મને કાંઈથી વાંધા નથી,” કાવશજીનાં બારીસ્તરે જવાબ દીધો.

જજે કહ્યું: “ત્યારે તમે ખુલાસો કરી શકશો.”

ફર્યાદ પક્ષનો ઘેરીસ્તર બોલ્યો: “આશરે ૧૪ કે ૧૫ વરસની વાત ઉપર ધનજીશાહ કુંવરજી સુરતી નામનો એક જવાન પારસીની તપાસ હાઇ કોર્ટની સેશનસ મધે ચાલી હતી અને તે વેળા આએ આજના આરોપીએ નીચે મુજબ જુવાની આપી હતી:— “માસે ઓવરકોટ પેરીસની મારી છેલ્લી મુલાકાત વેળા ૧૦ મીનીની કીમતે ખરીદ્યો હતો. એવો ઓવરકોટ મુંબઈમાં કેડે મળી શકે એમ હું માનતો નથી, અને એવો ઓવરકોટ કોઈ બીજાના અંગમાં મેં કદી જોયોજી નથી. હું પેરીસ ખાતે ચોક્કસ સાંચાકામની ખરીદી

કરવા ગયો હતો.” આએ સતાવાર નોંધ મેં વાંચી છે. હાઇ કોર્ટના આગળા રેકૉર્ડ મધેથી આ સઘળી નોંધ અમે મંગાવી છે જેના ખરાંપણા વીધે ખાત્રી કરી જેવાને મારાં વીદવાન મીતને હું આમંત્રણ કરીશ.” તે નોંધ આરોપીના બેરીસ્તરને આપતા ફરયાદ પક્ષને બેરીસ્તર બોલ્યો: “હવે મારા વીદવાન મીત શું કહેશે ? એજ તેવણ કહી શકશે કે આરોંપીએ તે વખતે જુડી જુઆની આપી હતી અથવા તો હમણાં પોતાનો અચાવ કરવાને કાજે પોતાના બેરીસ્તરને આરોંપીએ ખોટી વીગત આપેલી હોવી જોઈએ.”

કાવશજના બેરીસ્તરની પડોશમાંજ દુરગાશંકર સુચનાઓ આપવાને સારૂ બેઠો હતો અને કાવશજના બેરીસ્તરે તે નોંધ વાંચી અને તપાસીને દુરગાશંકરના કાનમાં લાગીને કાંઈ પુછ્યું પણ દુરગાશંકરે મોહડેથી કાંઈખી જવાખ દીધા વીના ફક્ત માથું ધ્રુણવ્યું.

*

*

*

“અંધવા કાવશજ અને અંધવા બાળકીશણા,” જજે ચુકાદો આપતાં જણાવ્યું: “તમેને બંનેને જુડીએ એક મતે અપરાધી ઠરાવ્યા છે અને તે મત સાથે હું મળતો થાવું છું. કાવશજ, તુંને હું પાંચ વરસના સખત કેદખાનાની સજા ફરમાવું છું; બાળકીશણા તારો અપરાધ વધારે ગંભીર છે કારણ કે તું એક પલીડર છે અને યુનીવરસીટીનો ગ્રેડ્યુએટ છે માટે તારા અપરાધનું ગંભીરપણું તું વધારે સારી રીતે સમજી શકે. વળી એક વફીલ હોવા છતાં શરાશી અને સાહુકારીનો ધંધો પણ ચલવ્યો હતો જેમ કરવાનું તારે માટે ગેરકાયદાનું હતું. હું તુંને સાત વરસના સખત કેદખાનાની સજા ફરમાવું છું.”

દુર્ગાશંકરે આ ચુકાદો સાંભળતાં પોતાનું માથું કુટ્યું અને પોતાના દીકરાને જતાં જોઈ તે રડવા લાગ્યો. તે પોતાનું માથું પોતાના અને હાથે પકડીને બેઠો તેટલાં તેના કાનમાં નીચલો અવાજ પડ્યો:—

“ આએ ધનજનું વેર ? ગોપાલનું વેર તો હજી આડી છે ! ”

દુર્ગાશંકર ચોંક્યો અને તેણે માથું ઉઠાવીને જોયું. એક હીંદુને પોતાની નજદીકથી ચાલી જતાં તેણે જોયો પણ તે હીંદુ જે કોઈજ નહીં પણ ધનજનો ગોઠ્યો નારાયણ હતો તેનું મોઢું દુર્ગાશંકર જોઈ શક્યો નહીં. પણ જે અવાજ તેના કાન ઉપર પડ્યો હતો તે તેને ચોંકાવતો પુરતો હતો. જે થોડા બોલ તેણે સાંભળ્યા હતા તે તેની આગલી તવારીખ અને આગલાં કાલાં જુરાં કામોનો આખો ધનતખાખ તેની યાદરસ્તમા પુર જોર સાથે તાજે કરવાને પુરતા હતા. દુર્ગાશંકર ધુળ્યો ! ખરેખર આ પાપી પીંડારો પોતાની આખી જીંદગીમાં આએ પહેલીજ વાર ધુળ્યો અને તેની છાતીમાં હલત ભરાઈ. પેલા ચાલી જતા મરાઠા તરફ દગાઈને ડોળા ફાડીને જોતો થોડો વાર તો બેસીજ રહ્યો.

દુર્ગાશંકર લહડતો પહડતો પોતાને ઘેર ગયો અને ખાટલા ઉપર ઉઘે મસ્તક પડ્યો. તેને ધણા માણસો મળવા આવ્યાં પણ કોઈનીંજી મુલાકાત તેણે લીધી નહીં અને તબીયત ઠીક નહીં હોવાનું બહાનું કહાડી તેણે સમજાઓને પાછા બહારો બહારથી રવાના કરી દીધા. તે ખાટલાપર પડી તરફડવા લાગ્યો.

શું દુરગાશંકર પરતાતો હતો ? પોતાના આગલાં કરતુકા માટે તોખાહ કરતો હતો ? પોતાના ગુનાહો અને નીચ યુક્તીઓને માટે તે તૌજેશ કરતો હતો ? નહીં-જરાબી નહી. તે તો પોતાના કાન ઉપર પડેલા છેલ્લા બોલ યાદ કરતો હતો અને તે બોલ કેણે કહેલા હોવા જોઈએ અને આવે બનાવ કેવી રીતે જનમ પામેલા હોવા જોઈએ તેની અતક્ષ્ણ બાંધતાં મનમા ગુંચવાતો અને ખીજવાતો પડેલો હતો.

બીજે દહાડે તે પોતાના નશકના ઘરમાંથી ઉઠાંગરી કરીને પોતાની ગામડાંની વાડીમા જઈને રહ્યો કારણ કે તેનું મન એટલું તો બ્રમીત થઈ ગયું હતું કે તેને સઘળાથી દુર એકાંતમાં શાંતીમાં રહેવા ગમ્યું. તેનો મીત્ર તેહેમુરસ તો પાછો ક્યારેનો કરાંચી ગયો હતો અને તેની તરફથી દીકરાસાના ટેલીગ્રામ આવ્યો હતો. તે નાશકથી આશરે બે માઈલનાં છટાંપર આવેલી પોતાની જગીરવાળાં મકાનમાં જઈ રહ્યો.

વાંચનાર મહેરબાન—તમને યાદ છે કે ? ૮ માં પ્રકરણમાં આપણે વાંચી આવ્યા છીએ કે ત્યારે પોતાની દેવલાલીની મુલાકાત બાબેનો હેવાલ નારાયણે ધનજી આગળ આપ્યો હતો ત્યારે તેણે કહ્યું હતું કે “નાશકથી થોડેક દુર એક નાની જગીર-દુરગાશંકરની માલેકાની છે; તે નદીના કીનારા ઉપર આવેલી છે અને કીનારા ઉપર ઓવારો અને પુશતો બાંધેલા છે અને ત્યાં એક નાનું મકાન પણ બાંધેલું છે. એ સઘળું હું જોઈ આવ્યો છું.” તે બાબત યાદ કરવાનો વખત હવે આવી પુગ્યો છે

કુરગાશંકર આ મકાનમાં એખલોજ પોતાના બે ત્રણ નોકરો સાથે આવી વસ્યો અને એકાંતમાં રહ્યો. ત્રણેક દીવસ પસાર થયા અને તે દીવસો દરમ્યાન તેના મનમાં તો એકના એકજ ખોલ ઘાડ્યા કીધા કે “આએ ધનજીનું વેર! ગોપાળનું વેર તો હજી બાકી છે!” તે મનસે તરેહવાર વીચાર કરવા લાગ્યો.

“ધનજી ક્યાં હશે! ૧૪ વરસ થયાં તેની અસલ નસલ જણાઈ નથી. શું તે સઘળું બરાબર જાણી શક્યો હોશે? પોતાની સાંભે રચાયલાં કાવત્રાંનું તેણે વેર લેવા માંડ્યું હશે! ને એહો! ગોપાલ—તે જો જીવતો હોય, તેણે જો વેર લેવાનો પ્રદો માંડ્યો હોય તો—તો—” તેણે વધારે વીચાર કરવાની હીમત પણ ચલાવી નહીં. ફક્ત ગોપાલનું નામ યાદ કરનાંજ તે ધુજવા લાગ્યો.

કુરગાશંકર પોતાના મકાનને લગતા—નદીના કીનારા ઉપર આવેલા એવારાના એટલા ઉપર બેઠો હતો. અસલના વખતમાં પેશવાઈ જમાનામાં આ નદી આગળનો એવારો બાંધેલો હતો અને તે સંગીન કીડલા જેવો હતો. તેની જોડામાં મકાન હતું અને તે મકાન પણ તેવુંજ મજબુત બાંધણીનું હતું.

કુરગાશંકર બેઠો બેઠો વમાસણ કરતો હતો તેટલાં ટપાલ મારફતે તેને એક કાગળ મળ્યો. ને કાગળ તેણે ઉમેડીને નીચે મુજબ વાંચ્યો જે ઈંગ્રેજ ભાષામાં લખાયેલો હતો :—

માઈ ડીયર મીં કુરગાશંકર,

તમારા ગમ અને આક્રમમાં દીલાસો દેવાનું મારાથી વખતસર બન્યું નથી માટે દલગીર છું. તમારો પુત્ર તમારાથી છુટો પડ્યો

છે તેથી તમોને ધણોજ ગમ અલ્પતાં ઉપજતો હશે. એક માતાથી એક દીકરો છુટો પડે અથવા એક બાપથી એક દીકરો વીખુટો પડે ત્યારે કેવો ગમ ઉપજે તે તો જેની ઉપર પડે તેજ જાણે. તમે તો અનુભવી છો અને તમે તો દુન્યાના ધણા બનાવો જોઈને તેનો અભ્યાસ કર્યો હશે માટે એક બાપ અથવા માતાથી એક બેટો કમ-નસીબ બનાવ વચ્ચે અને ખોટાં તોહમતથી છુટો પડે ત્યારે કેવું બેહેદ દુઃખ ઉપજતું હોશે તેનો તમો સાહેબને ખ્યાલ હોશે. તમો ખાત્રી આપો છો તે મુજબ તમારા દીકરાને ખોટાં તોહમતથી તમારાથી જુદો કરવામાં આવ્યો છે જે દુઃખ બહુ સખત થઈ પડવું જોઈએ. ખુદા ઉપર વીશ્વાસ રાખજો અને યકીનથી માનજો કે જેનેખી કોઈ માણસ ઉપર ખોટું તોહમત મુંઝીને હેરાન કીધાં હોશે તે માણસને ખરાં તોહમતથી હેરાન થવા વના છુટકો રહેવાનો નથી.

લા૦ તમારો વીરવાસુ,
ડી૦ સી૦ અમેરીકન.

દેવલાલી-“ નસીબ ”

તા૦ ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫.

દુરગાશંકરે ઉપલો કાગળ વાંચ્યો અને લડક્યો. કાગળની નીચેની સહી જોઈને તે ચોંક્યો. તે તરતજ ઉઠ્યો અને ટાંગિા જોડાવી પોતાના નાસકના ધર તરફ દોડ્યો. ધરે જઈ પુગતાં તેણે પોતાના અસલના ૧૪-૧૫ વરસના જુના ચોપડા કહાડ્યા અને પોતાની આંશીસના માણસોને પચાર આપવાનું એબરનેકટ શેધી કહાડ્યું અને તે માંહેલાં ચોકકસ હરફો તેણે ઉપલાં કાગળના હરફો તથા

તેની ઉપરની સહી સાથે સરખાવ્યાં અને પછી તે મહારાતમાં અને ખીજવાતમાં ધુળવા લાગ્યો.

“એજ; આએ કાગળની નીચે કીધેલી સહીમાં જે ધપે D અને C લખ્યો છે તેજ હુબહુ પેલા ધનજીના હરફ. હા—આએ આપું એબરત્રેકટ ધનજીજ મારી આરીસમાં તથ્યાર કરતો હતો અને આએ હરફ મલતા આવેછ. ધનજી તેજ દોરાબશાહ. મરાબર ચહેરાખી તેજ.” તેણે પોતાના કપાલ ઉપર જોરમાં હાથ ઠોકીને કહ્યું:

“ઓ બેવકુફ—બેવકુફ કુર્ગા, તારૂં ધ્યાન કયાં હતું? ધનજીનું વેર! આહ—આળકીશણુને સપડાવવામાં ધનજીએ—આએ દોરાબશાહે વેર લીધું છે. હવે મને સમજું યાદ આવે છે. જ્યારે મને એ છેલ્લી વાર મલવા આવ્યો અને દીલાસો દીધો ત્યારેજ મને મોઢમમાં તાણા માર્યા હતા અને આએ કાગલમાંખી તેજ ધશારો છે. તે વેર લીધું—ઓ ધનજી, તો સંભાળજે, હુંખી એની તરફ દંખેલ નાગ છું. તુંને છોડવાનો નથી; તું એકખી પગળું આગળ ભરશે તે અગાઉ હું તુંને ઝેરી દંખ દેવશ—તુંને નાશુદ કરશ. ગોપાલની વાત એ જાણ્યોતા હશે ને તેથીજ એને આએ પ્રમાણે મારી ઉપર કાઢ તરાહેત હીંદુ મારફતે વેરનો સદેશો કહેવાડ્યો હશે. પણ તારૂં આવી બન્યું છે—આટલું મેં કીધું તો એક વધારે, ને તુંને જીંદગી ને જગથી ઉખેડી નહીં નાંખ્યો તો મારૂં નામ કુર્ગો નહીં. તુંને જીવવા દેવો જોઈએ નહીં—તું જીવવો જોઈએ નહીં.”

પ્રકરણ ૨૦ મું.

—:૦:—

બહમાશ બાપનો મુજ દીકરો.

—:૦:—

દુગારો બાપ ને આએ બેરો બુરો,
બહમાશ છે એક બીજો પાપી પુરો
પ્રપંચી પીતાનો પુત્ર રખડેલ,
દીકરો છે નીલંજ, પીતા સાંપ એક દંખેલ.

કુરુગાશંકર પોતાની-નાશક શહેરની બહાર આવેલી વાડીના મકાનમાં બેઠો હતો અને તેની આગલ તેનો નાનો દીકરો જગધર ઉભો હતો. તે જવાન હતો પણ રખડેલ રઝરેલ, બુરી સંગત અને ધક્કતમાં તારાજ થયેલો, કરજદાર અને વીખરેલ હતો.

“પણ બાપા અને પછસાની ઘણી જરૂર છે તે હવે હું શું કરું? તમારી પાસે લાખો રૂપ્યા છે ને તમે અને નહીં આપો તો પછી હું શું ચોરી કરવા જઈ?” જગધર બોલ્યો. “તમે લાખો રૂપ્યાતે સંત્રી રાખીને પછી કરશો શું? તમે નહીં ખરચો તો જરા રતી અને તો આપો.”

“તને પછસા ને કેટલા આપ્યા કરું? તુંને આજે પછસા આપું છું તો કાલે સઘળા ઉડાવી નાંખી પાછો તું બીખારીને બીખારી. મારી પાસે જે છે તે કોણનું છે? તારું ને તારા લાઘ-નું જ કની? ત્યારે હમણાંથીજ તું તારો શબો ઉડાવી નાંખશે તો મોટપણે અત્યાં મુકશે.”

“મોટપણે જે થવાનું હોશે તે થયા કરશે. હમણું હું અવકરા શું કામ ખમું? માઈં રડનાર કુટનાર છે કોણુ કે મને તેની જરાથી ચીંતા હોય? જવાનીની થોડી ઘણીથી તો મોજ ભોગવું, ઘરડપણે પછસાને શું આગ લગાડવાની છે? બાપા, તમે એમ સખત કેમ બનો છો? દીકરાને નહીં આપશો તો કોણુને આપશો? મારી પાસે એક પુટી બદામ નથી, મને હમણું પછસા બેઠપેછ વાસ્તે હમણું આપો, પછી નહીં મળશે તો ફર નહીં,”

“દીકરા, તારી બાપડી મરણુ પામવાને વરસ દહાડો થઇ ગયો માટે હવે તાઈં ફરીને વીશાળ કરવાનો મારો વીચાર છે.”

“તમારો વીચાર છે, પણ મારો વીચાર નથી. મારે ફરીને પરણવુંજ નથી. તમે કાંય નહી પાછા પરણતા?”

“તો મુખાં, મારી આવી દશા થઇ ત્યારે કયાં લગન કરે? તું જવાન છે અને તેથી તારે માટે—”

“હવે તે લગન વીહવાનો વીચાર પછી કરીશું, હમણા તો મને કાંઈ આપો. મારા ગજવામાં દોઢયું નથી.”

“તે દોઢયું કયાંથી રહે! તું ખરાબ માર્ગે નાણા ઉડાવે તો કરોડ રૂપ્યાની દોલતથી ખરચાઇ જાય.”

“હવે કરોડ રૂપ્યા તમે આપ્યા ને મેં લીધા. તમે મને આજે સો રૂપ્યા આપો, પછી બે મહીના સુધી હું તમારી પાસેથી એક પાછળી માંગીશ નહીં.”

“પંદર દહાડાની વાત ઉપર તું મારી પાસેથી સો રૂપ્યા લઇ ગયો હતો અને ત્યારેથી એમજ કચુલાત આપી ગયો હતો.

આને પાછી કચુલાત આપે છે પણ પંદર દહાડાથી તું એ કચુલાત પાળવાનો નથી. દીકરા, હવે તારી ઉપર મારી બધી આશા રહી પણ તું મારા કામકાજમાં મદદ કરતો નથી; કાંઈ ઉદ્યોગથી કરતો નથી; મોજ મગ્ગમાં દીવસ કહાડે છે અને તે મોજ મગ્ગથી કેવી! સારાં માણસને શોભા નહીં લગાડે તેવી.” આએ સારાં માણસે દીકરાને શીખામણ દીધી, “મને મારાં કામમાં મદદ આપવાને બદલે બહાર રખડે છે રઝલે છે.”

“પણ તમારાં ક્યાં કામમાં મારી મદદ જોઈએ છે? લેવાની, મદદ આપવા હું તક્યાર છું. તમે કોઈ દહાડે મારી મદદ માંગી ને મેં ના કહ્યું? તમે તો બધા વીસ્વાસ બાળકીશ્યુ ઉપરજ મુકલો ને તેની સાથેજ બધું કામ કરો તો પછી મારી મદદ માંગવાનું તમોને યાદથી ક્યાંથી આવે!” જગધર જરા ખીજવાઇને બોલ્યો; “તમારું કામ શું છે તેથી હું જાણતો નથી; તોથી કોઈ તમારું કામ હોય, ખાનગી છુપું બગવવાનું હોય તો હું તક્યાર છું.”

જગધરના આ છેલ્લા બોલોથી એક ભયંકર ખ્યાલ પાપી દુરગંધકરના મનમાં ઉભો થયો. તે થોડોવાર ચુપ બેઠો અને પછી જગધર તરફ જોઈને બોલ્યો:

“દીકરા જગધર, મારું એક કામ છે. તેમાં તું મને મદદ આપશે? જો તેમાં મદદ આપે તો હું તુને રૂ. ૧૦૦ નહીં પણ ૨૦૦ આપું. પણ ખાનગી કામ છે, છુપું કામ છે. કોઈ જાણે તો આપણાં ડોકાં ઉઠી જાય તેવું કામ છે.”

“અરે કાઈ જાણેજ નહીં તો પછી ડોકાં ઉડે શાના ? તમે મને રૂ. ૨૦૦ આપશો એજ મારે મનસે મોટી વાત. બોલો, પીતાજી, શું કામ છે ? હું મદદ આવવા તૈયાર છું.” બદમાશ પીતાના બદમાશ પુત્રે હીમતથી જવાબ દીધો; “જો તમે મને ખુશી કરો તો હું તમારું દરેક કામ કરું—અત્રે તમે કહોતો પાંચ પંદરના હાડકાંબી ભાંજી આપું.”

કુરગાશંકરે આસપાસ પ્રહેલાં નજર કીધી અને પછી જગધર સાથે મસલત ચલાવી. કેટલીક વાત ચીત કરવા પછી જગધરને પોતાની સાથે લઈને નદીના આટલા ઉપર ગયો અને ત્યાંની ચોકકસ જગાએ તેને દેખાડી અને પછી પોતાના મકાનની પછવાડે તેને તેડી ગયો અને ત્યાં પછી કેટલીક જગા તેને દેખાડી. આ પ્રમાણે આ ધરડા બાવાજીએ પોતાના જવાન દીકરાજીને સુધારવાનો માર્ગ અખત્યાર કીધો યાને દીકરાની જુરી વરતાણુંકને વધુ વધારી તેને બદમાશ હાલતમાંથી ફેરવી એક હડહડતો મુજબનાવવાનું પગથું કુરગાશંકરે ભર્યું.

ધનજી દેવલાલી આવતો જતો રહ્યો હતો અને ઘણું કરીને શનીવાર અને રવીવારના દીવસ તે દેવલાલીમાં ગુજરતો હતો. આ વખતે ધનજી દેવલાલીમાં આવેલો હતો.

કુરગાશંકર પોતાના ટાંગામાં બેસીને ધનજી જંગલે આવી પુગ્યો. તે વેળા સાંજના ચાર વાગેલા હતા. ધનજી સાથે તેને મુલાકાત થઈ અને ધનજીનો ચહેરો તેણે બહુજ ધ્યાનથી જોયો અને હવે તેની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ કે જે ધણી “દોરાબશાહ કાવશજી

અમેરીકન” ના નામે ઓળખાતો હતો તે તેનો આગલો કારકુણ ધનજી પોતેજ હતો.

કુરમાશંકર મનસે બરબડ્યો: “તુંજ મારી ઉપર વેર લેવા તલપેલો તુંજ ધનજી. પણ હવે મારો લાગ છે; મારા સપાટામાં તું સપડાયો છે. આજે તારી જીંદગીનો છેલ્લોજ દીવસ છે.”

કુરમાશંકરને જોઈને ધનજીએ મનમાં વીચાર કીધો. “પોતાની મેળે ચાલી ચલાવીને શીકાર જાળમાં સપડાયછ. આવ—હું તુને આવકાર દેવાને તઘયારજ છેકિં. તારી અજલ આવી ચુકીછ.”

આ પ્રમાણે બંને જણા વીચાર કરતા હતા. હવે જોઈશું કે કોણની જીંદગીના છેલ્લો દીવસ છે; કોણની અજલ આવી ચુકી છે! ભવિષ્યમાં શું હતું તે આ બંને જણને ખબર કેમ પડે?

ધનજીએ કુરમાશંકર સાથે વાત ચલાવી: “કુરમાશંકર શેઠ, તમોએ કાંઈ તરદી લીધી? શું હુકમ છે? ફરમાવો.”

“મારી નાસીપાસી અને નીરાશીની શી વાત તમોને કહું ભાઈ સાહેબ!” કુરમાશંકરે હાથ ખેંચીને કહ્યું અને પોતાની રમવા માંડેલી બાજીનો પહેલો પાસો ફેંક્યો. પોતે તદ્દનજ નરમ પડી ગયો હોય અને ઠડોઝાર થઈ ગયો હોય તેવો તેણે એવો તો સફાઈથી કુબલુ દેખાવ દીધો કે ધનજીને એવુંજ લાગ્યું કે આ પાખંડી બદમાશને પસ્તાવાનો દંખ લાગતો હશે અથવા તો જીંદગીથી કંટાળ્યો હશે.

ધનજી બોલ્યો: .

“તમે એટલા બધા મુન્નવો ના! મુખ સદા રહેતું નથી. બધો વખત બદલાઈ જશે.”

“શેઠજી, હું તો તારાજ થઈ ગયો છું. મારી બાયડી બે વરસ થયાં મરણ પામી છે અને હવે જો હું બીજી બાયડી કરું તો જગતની મારી ઉપર લ્યાનત પડે.”

“પણ તમારી કામમાં તો આટલી ઉમરેથી ફરીને લગન કરેજી.” ધનજી બોલ્યો. “મેં એવા ધણા દાખલા જોયા છે.”

“કરે છે; પણ મારા વીચાર જુદા છે. આવી ઉમરે લગન કરવાં એ હું પાપ સમજું છું.”

“પાપ સમજે છે? તમે પાપ સમજે છો?”

“ત્યારે હું શું એટલો પાપી છું કે પાપનો મને ખ્યાલ પડીક ન હોય?”

“નારે—હું તો એમ કહું છું કે તમારી કામમાં જે રીવાજ અસલ વારેથી ચાલતો આવેલો તે રીવાજ મુજબ ચાલવામાં પાપ શું હોય?” ધનજીએ જોયું કે કાચું કપાચું હાથું માટે તેણે ઉલ્તાવીને તોલ્યું.

“જુઓ, દોરાબજી બાઈ, અમારી કામમાં રંકાયેલી બાયડી પાછી પરણતી નથી. હવે હું જો લગન કરું તો દશ બાર વરસની કુંવારી છોકરી સાથે કરું. મારી ૬૫ વરસની ઉમરે કોઈ નાનકડી બાળકીને પરણું તો તેણીને ભવ તારાજ કરું અને તેણીની જીંદગી રદબાતલ થઈ જાય.”

“ ખરી વાત છે કુરગાશંકર શેઠ ખરી વાત છે, .

“ આળક્રીશણા બીચારો મારાથી છુટો પડ્યો જેથી મને એવો સંતાપ થાય છે કે તે બોલી શકાતું નથી. એની જવાન બાપડી બીચારી હેરાન થાયજી. તેની સ્થિતિ હમણા નાબુક છે ને થોડાક મહીનામાં આળકનો જનમ થાય તેની તેણીની હાલત છે. તેમાં આંખે બળાપો થયો ને આળક્રીશણાની વડુ માટે મને રાત દીવસ ચીંતા થયા કરે છે.”

“બાપથી કે માથી એક દીકરો જુદો પડે તો તેનો સંતાપ તે આપને કે માને કે દીકરાને કેવો થતો હશે તે તો તમેજ વીચારી શકો કુરગાશંકર શેઠ. એ તો જેની ઉપર વીપરી પડે તેજ સધળું જાણે.”

“ બોલ-હમણા બોલ્યો જા ! તારો વખત છે.” કુરગાશંકર મનસે અચ્ચડ્યો : “ તારી માથી મેં તને જુદો પાડ્યો તેનો મને તાણો મારે છે પણ હવે તુંને તારા જીવથી જુદો પાડુંછ-તારી જંદગીથી તુંને ઉખેડી નાંખુછ.”

“ હવે તારા કલેજમાં આગબલેછની.” ધનજી મનસે બચડ્યો.

. “ મારે તો હવે લાંબો વખત પરદેશ જત્રાએ જવું છે,” કુરગાશંકરે કહ્યું : “ મને હવે અડી” ગમતું નથી; મને એન પડતું નથી.”

“ જરા દુર દરાજ જઈ આવશો તો ગમ ભુલાશે.”

“ હું તો તમારી આગળ આજે એક અરજ કરવા આવ્યો છું.”

“ ફરમ. વોની-શું હુકમ છે ?”

“નાશકની નજદીકમાં મારી એક નાનકડી જગીર છે. મારે તે વેચી નાખવી છે. તેની અસલ કીમત તો વીસ હજાર રૂપ્યાની છે પણ હમણા હું એ વેચવા નીકળ્યો છું એમ જો લોક જાણે તો પાણીને મુળે માગવા નીકળે. તમે, ઇશ્વરની કીરપાથી તવંગર છો અને દયાળુ સખી છો; મહેરબાની કરીને તમો એ ખરીદી લેવો. જો તમો એ વાજખી કીમતે ખરીદશો તો મારી ઉપર ખરેખરી મહેરબાની અને નવાજેશ કીધેલી હું જાણીશ.” કુરગાશંકર કળિવા-
ધને બોલ્યો.

“હીક છે—હું વીચાર કરીને જવાબ દેશ,” ધનજીએ કહ્યું.

“જેવી મરજી, પણ હમણા જો તમો પધારો તો તે વાડી હું તમોને દેખાડું. પછી તે જોઈને વીચાર કરવાનું તમારાથી વધારે સારી રીતે બની શકશે. ગમે તો લેજો ગમે તો ના લેના; પણ એક ફેરી આવીને તે જોઈ જાવો કે તેને માટે તમોને ખરાખર ખ્યાલ આવે.”

“હમણા આવું?” ધનજીએ પુછ્યું.

“હમણા આવો મોટો ઉપકાર થાય. મારો ટાંગો હું લાગ્યો છું. બે કલાકમાં તો પાછા આવી શકીશું. નાશક મધે જવું નથી પણ નાશકની બહારજ જવું છે જેથી ઘણું દુર નથી. હું ધરડો થયો છું અને નાખલાઈ ધણીજ છે માટે ફરીને ફેરો પડે તે કરતાં હમણાજ પધારો તો હીક,” કુરગાશંકરે બહુજ કાલાવાલા કરીને કહ્યું.

“ચાલો—ત્યારે હું આવું છું.” ધનજી બોલ્યો અને કપડાં પહેડીને તદ્દપાર થયો અને મનસે વીચારવા લાગ્યો કે “એની

નગીર તો જોધ્યે, કોઇવાર કદાચ કામ લાગશે ને મારી હીલચાલમાં મદદથી મળશે.”

“હવે પાછો જીવતો આવવાની આશાજ છેડજો,” કુરગાશં-કરે ગાડી હાંકતાં મનમાં કહ્યું અને આંખે એ એકકના હડહડના દુશ્મન જાણે કેવાક ભાઈબંધ દીક્સોજ મીત્રો હોય તેમ રવાના થયા.

હાલમાં તમે જોતા હશે! તેમ અગાઉ કરતાં વધારે જનાઓ ચસમા પેહરે છે, પણ તેનું કારણ છે, આગળનાં જેવા જરા ફરદા જેવા ચસમા રૂપાની જરી ભમરદા જેવી કમાનોમાં પેહરવાનો વખત વહી ગયો છે. હવે તો ચસમા પેહરો તો એવા જે ખીલકુલ પગર ફરેમના (રીમલેસ) કે જે તમારા મોઢાં પર ચસમો છે એમ જણાય પણ નહીં અને મોઢું ઉપરથી દીપી નીકળે, અને આંખો વધારે શોભીતી દેખાય. એવા તમને જાત જાતનાં ચસમાં જોવા હોય તો જાવો બાલીવાળા એન્ડ હોમીને ત્યાં હોરનથી રોડ વાહીટવેની સામે જ તો કાલબાદેવી રોડપર, જ્યાં પગ મુકતાંજ વાર તમે તરેહ તરેહના ચસમાઓ તથા આઈ ગલાસની દારમાલાઓ જોઈને છકજી થઈ જશો.

મકરણ ૨૧ મું.

—:૦:—

“તેં થાપ ખાધી! ઓ ધનજી-તેં થાપ ખાધી!”

—:૦:—

હુશીયારી રાખી પણ ખાધી છે થાપ,
સમજની ગણત્રીમાં પડ્યો છે કાપ.
નસીબના નખરાનો ભેગ આ બન્યો,
નહરવસ રહેવાથી ભેગ આ બન્યો.

સાંજે આશરે સાડાચારને અમલે ધનજી પોતાને બંગલેથી દુર્ગાશંકરની સાથે તેનો વજ્રો ભેગા નીકળ્યો. તે મનમાં સમજ્યો કે “દુર્ગાશંકર ચાલી ચલાવીને પોતાનું માથું મારા ફાંસામાં આપે છે તો તે તકનો પુરેપુરો તાલ લેવો જોઈએ. કદાચ લવીષમાં તે તરફ જવાનું બી અને કે કદાચ કાંઈ કામથી પડે. વળી એ બગીચામાંથી કાંઈ ડોહરાં ડોહવાતાં હોશે.”

દુર્ગાશંકર વળી જુદીજ રીતે મનમાં ગોઠવણ રચતો હતો. તે ટાંગો હાંકતો ગયો અને વાતચીત ચલાવતો ગયો અને પોતે તદનજ નમી પડેલો અને ડોહાર થઈ ગયેલો હોય તેવો દેખાવ એવી તો સફાઈથી આ ટગારાએ ચલાવ્યો કે તેની નકલ કોઈ એકટર કરે તો રટેજ ઉપર તે કીર્તિવંત બને. તે પોતેજ ટાંગો હાંકતો હતો. આ પાખંડી માણસ કોઈથી નોકર ચાકરને લીધા વના એખલોજ પોતાને હાથ ટાંગો હાંકીને ધનજીને બંગલે આવ્યો હતો. આ બદલાવમાં કોઈથી સાક્ષી ગવાહી નહીં રાખેલો અથવા કોઈનીથી

મદદ નહીં લેવી એવો તેનો ડરાવ હતો કારણકે હેન્દ્રા અનેલા બનાવથી તે ચોકચો હતો અને પોતાના કામમાં કાવશજી કરાકરીની મદદ લેવા પછી તેને કાંઈ ધણું સુખ જોયું હતું નહીં.

. ગાડી હાંકતા કુરગાશંકરે વાત ચલાવી અને ધનજી પણ તરેહ-વાર વાત કરવા લાગ્યો. ધનજીએ કહ્યું: “કુરગાશંકર શેઠ, આ નાસકમાં અને તેની આસપાસ અગાઉના રાજ્યોએ કરેલાં ધણાં બાંધકામો હજી થોડા ધણાં હયાત ઉમેલાં છે એમ કહેવાય છે—તે શું ખરી વાત છે કે ?

“હાજી; કેટલાંક તો છુપાં બાંધકામ કહેવાય છે. અસલના પેશવાઈ દોરના જમાનામાં એ બાંધકામોનો ભેદ ભરેલી રીતે ઉપયોગ થતો હતો અને ધણા કાળાં કરમો તે જગ્યાએ ખનતાં હતાં.”

“હાલના જમાનામાંથી એવાં કેટલાંક મુજી માણસો હોશે કે જેઓ આગળા જમાનાને જુલાવે તેવાં કાળાં કરમો કરતાં હશે,” ધનજીએ કહ્યું: “તે જમાનામાં મારફાડ અને જુલમ નસતીથી તેવાં કાળાં કરમ થયાં હશે તો હાલના જમાનામાં કાવાદાવા અને અને કાવત્રાંથી થતાં હશે.” આમ બોલીને અલખતાં ધનજીએ ભર-મમાં ઇશારો કર્યો.

પણ કુરગાશંકર આ ઇશારો મનમાં તો સમજી ગયો પણ મોહડેથી કશું, બોલ્યોજ નહીં. તે મનસે બડબડ્યો “હાલના જમાનાના કાવાદાવા અને કાવત્રાંનો હજી તુંને ખ્યાલ નથી. જ્યારે તે ખ્યાલ તુંને આવશે ત્યારેજ જાણશે કે આગલા જમાના અને હાલના જમાના વચ્ચે ફરક પડ્યો નથી.”

“એવાં અસમ્મના આંધકામો અને ખાસ કરીને સાદી નજરથી હુપાવેલાં આંધકામો જોવા તપાસવાનો મને ધણો શોખ છે,” ધનજી બોલ્યો, “તેવું જોવાની મને તક મળે તો હું કદીખી છોડું નહીં.”

“હું તમોને એકુ બે તેવાં આંધકામ કોઠવાર દેખાડીશ. જરા મારો જીવ નચીત થાય અને હું થર પડું કે પછી તમોને તેવી જગા દેખાડવા લઇ જઇશ. તમો તે જોશો તો હેરત થશે અને આમલા જમાનાના લોકોએ કેવી ઉત્તમ યુક્તી કાઢી છે તે જોઇને તમારી અકલ્પી હેરાન થશે, શેઠજી,” દુરગાશંકરે જવાબ દીધો.

“ઠીક છે; તમારી મહેરબાની છે; કોઠવાર તમોને તરદી લેવીજ પડશે. હાલ તરત તો તમારું કામ પાર ઉતરે એવીજ હું તો આશા રાખું છું.” ધનજીએ ટકોરમાં કહ્યું.

“મારી ધારેલી નેમ પાર પડે એવી મારીખી દુવા છે,” દુરગાશંકરે જવાબ દીધો અને તે જવાબ દેવામાં તે પ્રપંચી માણસે કેવો ભયંકર ઇશારો કર્યો હતો તેનો ખ્યાલ ધનજીને સહેજખી આવ્યો નહીં.

આ પછી મુસાફરી દરમ્યાન ઝાઝી વાતચીત થઇ નહીં.

દુરગાશંકરની વાડીએ જઇ પુગતાં સાંજના લગભગ છ વાગવા આવ્યા. ત્યાં ઉતરવા પછી દુરગાશંકરે ધનજીને આખી વાડીમાં ફેરવ્યો, સધળી ચીજો, ઝાડ, કુવા વગેરે દેખાડ્યાં અને વળી પોતાના સપરપુરા દીકરા જગધર સાથે પથ્થુ તેને ઓળખાણ કરાવી. જગધર લાઇ પથ્થુ આ વેલા બની ઠની નીકળયા હતા, જાણે મોટા રાવ સહેજ હોય તેવો તેણે દોરો કર્યો હતો અને અભળ જોયું એ હતું કે

આજે તેની ફરેકાર બેવડાના રત્નામણા સોહરમથી બેહક બેહક થતી હતી નહી. કદાચ આખી જીંદગીમાં તેજ દીવસે જીવ પર જખરી કરીને બે કલાક બાટલીને મહોડાથી દુર રાખી હશે. દુરગાએ ધનજી સાથે જગધરને ઇનત્રોડયુસ કીધો અને જગધરની મુલાકાત થવાથી પોતાને ધણીજ ખુશાલી ઉપજેલી ધનજીએ જાહેર કીધી અને વળી આવો નેક નામ સપુત હોવાથી દુર-ગાશંકરને મુઆરકબાદી આપતાં ધનજીએ કહ્યું:—

“દુર્ગાશંકર શેઠ, ખુદા ચાહશે તો આજે તમારો બેટો તમારું નામ કહાડશે ને તમને તમારી પાછળી જીંદગીમાં આરામ આપશે.” પછી ધનજી મનમાં બરબડ્યો “નખોદ ગીથો આજે કેવા ઢોંગ ધતુરા કરી નીકલ્યો? આજે છાકટો પોશાગીર બદીથી ભરપુર પોર્યોખી આપના જેવોજ પાખંડી લાગેજ. જાણે નરો ગામનો પટેલ.”

દુર્ગાશંકરે કહ્યું. “હવે તો મારી સઘળી આશા એની ઉપરજ છે દોરાબજી શેઠ; એકે તો નામ દુખાડયું પણ આજે મારો દીકરો સારી ચાલ ચલાવશે તો બધું ભુલવાનો યત્ન કરીશ.”

• “આપ કાંઈ ધંધો વેપાર કરો છો કે? ધનજીએ જગ-ધરને પૂછ્યું.

“આ બેતીવાડી કરે છું સાહબ, નારીચલના ઝાદને ખીલ-વવાની એક ચુકતી એક અમેરીકને શોધી કહાડી છે તેના હાથમાં તો અખત્રા કરે છું. જો તે અખત્રા ફતેહમંદ ઉતર્યા તો હીંદમાં નારીચલનો ઉદયોગ વધારે ખીળશે એમ હું માનું છું.” જગધરે નાદ્યું હાંક્યું અને મનમાં સમજ્યો કે આજે પારસી બધું તેનું

કહેલું ખરું જાનતો હતો. “વળી નદી કીનારે એક નાનું ધનજન ઉભું કરવાનો વીચાર છે; તે જો થાય તો આખા વજીરને બુખા વડે પાણી પુરું પાડી શકાય અને પાક સારો ઉતરે.”

દુરગાશંકર વચ્ચે બોલ્યો. “આ વજીર અને તેને લગતી જગીર તો વેચી નાખવી છે પણ પડોશના ખેતર મારા પુત્રના નામ ઉપર ચઢાવી આપ્યાં છે કારણ કે એને ખેતવાડીનો શોખ છે અને મન લગાડીને કામ કરે છે. પહેલાં તો નકારી સંગતમાં એ પડેલો હતો પણ હવે સુધર્યો છે અને સમજ્યો છે, અને કહ્યા સાનનો બન્યો છે. મારી ઉપર આશ્રત આવી પડી તેથી એની ઉપર સારી અસર થઈ છે”

“બહુ સારું. બહુ સારી વાત છે. કોઈની ઉદ્યોગ કરવામાં લાલ થયા વના રહે નહીં,” ધનજીએ ટાહુકો પુર્યો.

આ પછી તેઓ વાડીમાં ફરી હરીને મકાનમાં દાખલ થયા. આ મકાન જો કે નાનું હતું તોપણ સગવડભર્યું હતું અને દીવાનખાનું ફાંકડું સણગારેલું હતું. ગામડેના શૈક્ષણીય દીવાનખાનું હોય તેવી ઢપનું તે હતું. એક તરફ દેશી ઢપે ગઢેલો ખીજાવેનો હતો અને તેની ઉપર ઉંચો ગાલીચો પાંથરેલો હતો અને જગા તકયા ભીંતે મુકેલા હતા. દીવાનખાનાની વ્યોવચમાં એક ગોળ મોટી ટેબલ હતી અને તેની આસપાસ ફરતી ખુરસીઓ ગોઠવેલી હતી.

એક ખુરશી ઉપર ધનજીને ખેસાડી તેની સામેની ખુરસી ઉપર દુરગાશંકર બેઠો. જગધર પણ સાથે દીવાનખાનામાં આવ્યો અને

! ટેબલની ખીણ તરફ પોતાની જગા લીધી. આ પ્રમાણે આ ત્રણ
પણ ટેબલની આસપાસ ગોઠવાઈ ગયા.

“અમારી જાતવાળા કે ખીજ કોઈ હીંદુ પરોણાઓ આવે તો
ને અમે તો ગાદી ટક્યે બેસાડ્યે,” કુરમાશંકરે કહ્યું: “પણ
તારા જેવા પારસી શેઠ્યા કે કોઈ ઇંગ્લેન્ડ આવે તો તેમને ખુરસી
પ્યે, કારણ કે તેમને ગાદી ટક્યે બેસ પડે નહીં. ખરૂંની શેઠ?”

“ખરી વાત છે, કુરમાશંકર શેઠ; અમારાથી લાંબો વખત
ત્રીન ઉપર બેસી શકાય નહીં.” ધનજીએ જવાબ દીધો; “તમે
પારસીઓ વચ્ચે વસેલા અને રાત દીવસ પારસીઓ સાથે તમે
પડેલું તેથી તમેને પારસીઓની રાહ રસમ અને રીતભાતની
જ પડી ગયલી,” અને પછી તે મનમાં બરબડો: “બચા, તે
કેવી રીતભાતની સમજ મેળવીશ તે બધું હું જાણું છું તો.”

“હવે કહો શેઠ, તમેને અમારી વાડી ગમી?” કુરમાએ પુછ્યું.

“ધણીજ ગમી; ખરૂં કહું છું કે મને આએ વળફા ધણીજ
પો. જાણે કોઈ અંગ્રેજ લોડનું કંત્રી હાઉસ હોય તેવો આએ
મેં છે. ધણી સફાઈ અને ધણી જાતન રાખીશ. મને એ ધણી
દિ પડેલો ને હું ખાઈશ કે હું એ ખરીદ કરીશ.”

“કાંઈ નહીં શેઠ, ઉતાવળ કશી નથી. તમે વીચાર કરજો,
માણસને પુછજો, કોઈ અનુભવીને લાવીને દેખાડજો અને પછી
કરજો,” કુરમાશંકરે બહુજ લાલચીલી વાજખી વાત કીધી.

“અહીં તમે એખલા રહો છો કે કુરમાશંકર શેઠ?” ધન-
જી પુછ્યું.

“ત્યારે સાથે કોણને લાવું ભાઈ? બાળકીશણાએ નામોશી લગાડી તે દહાડેથી ગામમાં મોઢકું દેખાડવા ગમતું નથી.” ડુર્ગાશંકર જાણે કેવોક નાસીપાસ થઈ ગયો હોય તેમ બળાપો કરીને અને કલેજમાંથી એક લાંબી જોરાવર હાથ ખેંચીને બોલ્યો: “બાલકીશણાની બાપડી તો પોતાને પીધરે પુને ગઈ છે. આએ મારો દીકરો જગધરખી બીચારો રંડાયલો છે. હું ને એ રહીયે છીયે અને આએ નોકર ચાકરો કામકાજ કરે છે. અહીં એખલો અતુલો પડી રહ્યું અને વાડીમાં ૫૩ છું. હવે તો મેં કહ્યું છે તેમ જાત્રે જાવું છું અને પછી કેઈ એકાંતમાં રહી જીંદગીના દીવસો પુરા કરીશું—ખીબું શું કર્યે?”

“ધીરજ ધરો ડુર્ગાશંકર શેઠ, એમ અકળાઈ ના જાઓ; એમ નાસીપાસ ના થાવો. વખત એવો દઇત છે કે જે સઘળું સમાધાન કરે છે અને કોઇખી જખમને રૂઝાવે છે.” ધનજી બોલ્યો અને ફરીને તે મનમાં બરબડ્યો: “તારાં કીધાં કરતુકનો હજી તું ને પુરેપુરો બદલો ક્યાં મલ્યો છે? હજી તો ગોપાળનું વેર લેવાનું છે, થોભજે-જરા થોભજે!”

“તમારી દીલસોજી માટે હું તમારો ધણેજ આભાર માનું છું દોરાબજી શેઠ.” ડુર્ગાશંકરે કહ્યું અને તે પછી મનમાં બરબડ્યો: “કમખખત, તું મહોડેથી દીલસોજી દેખાડેછ પશુ તારાં પેટમાં કેવી કરવટ છે તે હું જાણી ચુક્યો છું. આજે તારી જીંદગીનો ઉલ્લેખ દીવસ છે—વેર લેવાનો હવે મારો વખત છે—ફટકો મારવાનો હવે મારો લાગ છે.”

“હવે મોડું થશે,” ધનજી ઉઠીને બોલ્યો: “રજા હોય તો જખજી.”

“જરા પાનસોપારી લેશો? અમો તમારા જેવા પાસ્તી પરો-
ણુને શું આપ્યે? પાનસોપારી તો લીયો?”

“હું પાનસોપારી કદીથી ખાતો નથી,” ધનજીએ કહ્યું.
તેણે મજબુત ઠરાવ કરી રાખ્યો હતો કે કુર્ગશિંકર કે તેહેમુરસ કે
કાવસજી કરાકરીને ધરતું એક પાણીનું ટીપું પણ મોહડા ઉપર
મુકવું નહી. ધનજી મનમાં બરબડ્યો: “એ મારા દુશ્મનોના ધરતું
એક પાણીનું ટીપું પણ મને હરામ છે, તો પછી એના પાનસોપારી
હું હરામજ ગણુંછ.”

“પાનસોપારી કોઇ દહાડે ન ખાતા હોવો તો આજે ખાવો.
એમ ના પાડો છો તો અમોને કીક લાગતું નથી શેઠજી.”

“હું દલગીર છું કે તમોને નારાજ કરવાની મને દરજ પડેછ,
પણ હું માફ માંગુછ, મને મેહેરખાની કરીને બેંહસ ના કરો.”

“જેમ મરજી. મારો ટાંગો તપ્પાર છે. ટટુની બીજી જોડી
જોતરેલી છે જેથી તમો ઉતાવળે પુગી જશો. મારો જગધર તમોને
તમારે બંગલે પહોંચાડી આવશે. માફ કરજો શેઠજી, હું પાછો તમારી
સાથે. આવી શકતો નથી, કારણ કે હવે ધરડો થયો છું ને એવા
ફટકા પડ્યા છે કે હાડકાં હવે ચાલતાં નથી.”

“કાંઈ ફકર નહીં; જગધર ભાઈ આવશે એટલે હું એમજ
સમજશ કે તમોજ આવ્યા—સાહેબજી.”

તેણે ઉઠ્યા, ધનજી અને કુર્ગશિંકર સાથે ચાલ્યા અને જગધર
એ કદમ પછવાડે રહ્યો, અને દીવાનખાનાની વચે મુકેલી ટેબલ
અને દીવાનખાનાની બહાર નીકળવાના દરવાજાની વચ્ચે તેઓ આવી

પુઝ્યા કે તેજ વખતે દુરગાશંકર એ કહમ ધનજીથી દુર થઇ ગયો. અને આમ પોતાની પાડોશમાંથી દુરગાશંકર એકાએક ખસી શા માટે ગયો તે જોવાને હજી તો ધનજી પોતાનું માથું ફેરવીને નજર કરે તે અગાઉ તો ધનજીના પગ આગગની જમીન જાણે એકાએક ફાટી ગઈ હોય તેમ એક છુપું ફાલકું ઉઘડી ગયું અને ધનજી ગોલાંત ખાધને તે વાટે નીચે પડી ગયો.

આશરે પંદર શીટની ઉંચાઈથી ધનજી નીચે ગબડી ગયો, પણ સારાં નસીબે તે તે પોતાના હાથ અને ગુટણુપર પડ્યો અને જમીન નરમ સહેજ બીણાસ અને કીચલવાલી હતી માટે તેને ગંભીર ઇજા થઈ નહીં. ફક્ત તેની હઠેલી અને ગુટણુ સહેજ છોલાયાં. બાકી બીજી રીતે તેને કશું નુકસાન થવા પામ્યું નહીં.

ધનજી પડ્યો અને તરતજ છલાંગ મારી પાછો ઉભો થયો અને જે ફાલકાં વાટે તે પડ્યો હતો તેની તરફ માથું ઉંચું કરીને તેણે જોયું. ફાલકાં ઉપર ડોકું બાહર કરીને દુરગાશંકરને ઉભેલો તેણે જોયો.

“કેમ બાઈ, કેવી મળહા!” દુરગાશંકરે પુછ્યું.

“એટલે? આમ કરવાનું કાંઈ કારણ દુરગાશંકર?” ધનજીએ સવાલ કર્યો.

“કારણ બતાવવામાં હું એમ પુછીશ કે કોણ વેર લે છે? હું કે ધનજી!” દુરગાશંકર બોલ્યો: “ધનજી, તું શું એમ સમજેછ કે મેં તને પીછાડ્યો નથી? હવે પડ અને મર. પડ્યો પડ્યો કરી લે મળહા?”

“દુરગાશંકર, તારાં પાપ ધણાં છે, ધણાં મોટાં છે, તેમાં તું

આએ વધારે કરેછ કે?” ધનજીએ કહયું: “સેંકડો અપરાધ કીધા હવે પુન કરેછ કે?”

“પાપ ને અપરાધ ને પુનની વાચજ, દીકરા, તું અંદર બેઠો બેઠો આપ્યા કર; તારી આસપાસની ભીંત તે વાચજ સાંભળીને ભલી બની જશે તો તુંને દુવા દેશે,” દુર્ગાશંકર હસીને બોલ્યો. “વળી ધનજીશાહ શેઠજી, લખપતી અમેરીકનજી તમેને જુના જમાનાના છુપાં બાંધકામો જોવાનો શોખ છે તે શોખથી આજે પુરે કરી લેવો, અને તેમાં છુપાં બાંધકામોનો કેવો ઉપયોગ અગાઉ થતો હતો તેનો જાતી અંગત અનુભવથી મેલવી લેવો. અગાઉની જબરદસ્તી અને હાલના કાવાદાવા અને કાવત્રાનું બધું મીઠું બનાવીને તમારી સેવામાં આ સધળું રજી કયું છે. મરવા અગાઉ આટલી મોજખી મોજગી લેજો અને બધું જોઈ તપાસી જીવને ખુશ કરજો.”

“જેની ભાઈ, મારે તારી એક મહેરબાની માંગવી છે.” હવે જગદરનો અવાજ ધનજીએ સાંભળ્યો: “નારીયલના ઝાડને ખીળવવાને સાડ માણસનાં કોહલાં માસનાં ખાતરની જરૂર હોય છે; માટે તું જલદી મરી જજે કે તારાં માંસ મારાં ઝાડને પોખાવવામાં ખપ લાગે. મરવાનું તો છેજ, તો ભણા આદમી કોઈથી રીતે ઉપયોગી થઈને મરવાનું સવાખનું કામ છે કની? તું તો સવાખનું ખોઈ છે માટે એટલી મહેરબાની છેલ્લાં કરી લેજે કે ત્યાં તુંને વધકુંડ મળે.”

“તારે માટે કેવું મોત છે તે તું જાણતો નથી,” પાછો કુરગાશંકર બોલ્યો: “તું કેવાં ત્રાસદાયક મોતે મરશે તેનો ખ્યાલ તુંને થોડીજ પળમાં આવશે અને તે ખ્યાલ તુંને આવશે ત્યારેજ તું

જલસુરી કે કુરગાશંકરનું વેર તારાં વેર કરતાં હજારગણું કંડુ અને સખત છે.”

“તારે ગમે તે કર,” ધનજીએ જવાબ દીધો; “તું એમ ના ધારતો કે હું તારી દયા માગીશ. હું ખરો હીમતવાન મરદ બન્યો છું અને એક દીવસ મને મરવાનું તો છેજ એમ હું જાણું છું માટે તારા જેવા પાપી અને નીચ ગલાંફાંસુંની દયા કે મહેરબાની હું માંગવાનો નથી. મારા ખુદા ઉપર મને બરસો છે—જો મારી આવીજ રીતે મરવાની સરજત છે તો હું તેને તામે છું; તુંને તામે નથી, તારાથી મરતો નથી.”

“ઠીક છે; તારા જીવને છેલ્લી ધડીએ તું ગમે તેવી રીતે ખુશ કર; મને તેનો વાંધો નથી.” કુરગાશંકર બોલ્યો: “તું દયા નથી માંગતો એથી ઠીકજ છે કારણ કે દયા દેખાડતાં મને આવડતું નથી અને મારા હડહડતા દુશ્મન તરફ દયા દેખાડવામાં હું મુખાંધ સમજી છું. સાહેબજી, મરી જતાં એટલું યાદ કરજો કે કુરગાશંકર તું ધારે છે તેવો ધધેડો નથી અને બાળકીશણને સપડાવીને મારી ઉપર વેર લેવાની તારી નેમ જો પાર પડી છે, તો તુંને રીબ.વીને મારવાની તુંને જગ અને જીંદગીથી ઉપેડી નાંખવાની મારી આ યુક્તીથી પાર પડી છે. આએ મારું વેર છે—આએ મારા કીનાનો ફટકો છે.”

આટલું બોલી કુરગાશંકરે ફાલકું બંધ કરી દીધું અને એક નાનાં બંધાર ભેંધારામાં તદ્દન અંધકાર વચ્ચે ધનજી સપડાઇ ગયો.

ધનજી પહેલાં તો જમીન પર થોડીક મીનીટ બેઠો અને પછી તેણે અંધારા વચ્ચે તંતોસીને આસપાસ તપાસ કરવા માંડી. તેને માલમ

પડ્યું કે જમીન નરમ માટીની અને બીણાશવાળી હતી. આસપાસ ચાર બીંત ફરી વળેલી હતી જે સંગીન પથ્થરની બનાવેલી હતી. દશ કે બાર શીટ લાંચો અને તેટલોજ પોહળો તે એક ચોરડો હતો, જેમાં દાખલ થવાનો કે બહાર નીકળવાનો મારગ હતો નહીં સીવાય કે સીલીંગ ઉપરનું પેલું ફાલકું એક દરવાજા રૂપે હતું. આરડાની આખી જમીન ઉપર તેણે હાથ અને પગ ફેરવીને તલાશ કીધી; કાંઈખી ચીજ જમીનપર હતી નહીં અને બીંત તદ્દનજ સલંગ લીસી હતી. બીંત ઉપરથી ચઢવાની કોશેશ તે કરી શક્યો નહીં કારણકે આધાર લેવાનો કશોખી આશરો હતો નહીં. બીંત બાંજી શકાય નહીં. આવી સ્થિતિમાં પોતાને જોઈને ધનજી ખરેખર મભરાયો અને પોતાની અજલ આવી પુગેલી તેણે ધારી.

ધનજી બરબડ્યો: “આએ કાફરે મને પીઠાણી લીધેાં પણ્ય એને મને ઓળખવા છતાં જરાખી એ વીધે મને જાણવા દીધું નહી. એને મને કેમ પીઠાણ્યો તે હું સમજી શકતો નથી. મેં તો એમજ ધાયું કે એ પસ્તાઈતે નમી પડ્યો હશે અને પોતાના ગુનાહોની મનમાં તોજેશ કરતો હશે, પણ્ય એનું જીવર પથરનું છે, એના મગજમાં જ્ઞયતાનનો પુરેપુરો વાસો છે. આએ બોલકું અસલના વખતનુંજ હોવું જોઈએ અને તે બાબે એને મારી સાથે વાત કરતાં જે ઇશારો કીધો તે હું સમજ્યો નહી. મારી અજલ આવેલી લાગે છે. મારાં દીક્ષની સધળી આશાઓ અને ઊમેદો ઉધી વળે છે ખ્યર—જેમ પુદ્ગની મરજી. આજલમન હું મારી સરજતને તાબે થતો આવ્યો છું, તો આજેખી તાબેજ થવશ. ઓ મારી માતા—તાઈ રૂઢ જો બેહસ્તના બાગ મધેથી અને કાંઈ અસર પુગાડી શકતું હોય તો મને

આએ વખતે તું મદદ કર—મારા પરવરદેમાર તારી પનાહ બક્ષ. મારા ખુદા તારો આશરો આપ. ઓ ફરેની! ફરેની!”

ધનજી પાછો જમીનપર ખેડે. પણ તેટલાં તે ભડકીને ઉભો થયો. ધીમેથી પાણી પડતું હોય એવો તેને અવાજ સંભળાયો. તેણે ફરીને આસપાસની ભીંત ઉપર હાથ ફેરવી તતોસીને તપાસ્યું અને તેને માલમ પડ્યું કે ભોંયરાંની સીલીંગના એક ખુણામાંથી પાણી પડતું હતું. તે પાણી ધમધુકાર પડતું ગયું, ભોંયરાંની આખી જમીન ઉપર તે પાણી એક નાના તળાવ રૂપે ફરી વળ્યું અને અરધા કલાકમાં તો ધનજીના ગુંટણુ જેટલું પાણી ચઢ્યું.

હવે ધનજીને ખરો ખ્યાલ આવ્યો—તે ખ્યાલ આવતાં તે ધુબ્યો. તે સમજી ગયો કે ભોંયરાંમાં કેદી તરીકે રાખીને ભુખે ખાસે તેને મારી નાંખવાની મતલબ દુર્ગાંશંકરની હતી નહીં. પણ પાણીમાં દુબાડીને તેને મારી નાંખવાની ધારણા મુંજી દુર્ગાશંકરે અને તેના દીકરા જગધરે રાખી હતી. પાણી વધતું જ ગયું અને ધનજીની કમર સુધી પાણી આવ્યું. શું કરવું તે ધનજીને સુઝ્યું નહીં અને તેથી તે લાચાર થઈ પોતાના પરવરદેમારની પનાહ માંગતો પાણીમાં ઉભો.

ધનજી બરબડયો: “જો પાણી આ પ્રમાણે વધ્યું જશે તો આખરે સીલીંગને મથાળે પુમશે તો પાણી ઉપર તરીને સીલીંગને મથાળે આવેલું ફાલકું ઉંઘાડવાની હું કોશિશ કરીશ.”

ધનજીએ પોતાના બદન માહેલાં કપડાં છુટ કઢાવી નાખ્યા એવી મતલબે કે પાણી ચઢ્યું જાય તો તેની ઉપર તરવાનું વધારે આસાનીથી બની શકે. છાતી જેટલું પાણી આવ્યું અને હજીબી

પાણી વધ્યું જ ગયું. ધનજીની ડોકી દુબી ગઈ અને દાઢી સુધી પાણી ચઢ્યું જેથી હવે તેને પાણીની ઉપર તરવા માંડ્યું. હવા બંધાયર હતી માટે તે ગુંગળાવા લાગ્યો, તે થાકી ગયો; લગભગ બેઠોશ જેવો થઈ ગયો. સીલીંગ સુધી પોતાનો હાથ પુગે છે કે નહીં તે પોતાનો હાથ ઉઘો કરીને તેણે તપાસ્યું પણ સીલીંગને તેનો હાથ લાગતો હતો નહીં.

હવે પાણી વધુ ચઢ્યું અટકી ગયું અને દોઢથી વધુ મથુરા પુર પાણીમાં તે તરવા લાગ્યો. સીલીંગ સુધી જઈ પુગી ફાલકું ઉઘાડવાની કોશિશ કરવાની તેની આશા પણ બ્રશત થઈ. તેણે પોતાના પરવરદેગાને યાદ કરીને અને પુરગાશ'કરની ચુકતીનો ખ્યાલ આવતાં તેણે પોતાના કપાંચ ઉપર જોરમાં હાથ ટોકીને કહ્યું, “ધનજી ધનજી, સધળી તારી આશા ઉઘી વળી—તેં થાપ ખાધી! ઓ ધનજી તેં થાપ ખાધી!”

ધણીએક વખતે માથું દુઃખે છે, આંખો તણાય છે અને કાંઈ ઘણું કામ નહીં કરી શકે હોય તો પણ થાક લાગે છે. વખતે તમે પણ આય રસીલી ચોપડીનાં થોડા પાનાં વાંચતાં જ થાકી ગયા હશે, અને માથું તથા આંખ તણાઈ આવી હશે. એ સવળાનું કારણ તમારી આંખોની કાંઈ નબળાઈ છે, માટે જો તમને એ બંધું મટાડવું હોય તો એક તમારી આંખને બરનો ચસમે મુંબળના સ્વિથી કામેલ અને હુન્નરમંદ ચસમાવાળા મેશરસ બાલીવાળા એન્ડ હોંમીને હાથનો પેહરો. જેઓને રાગ મહારાગઓ તરફથી ઉંચી સરટીફિકેટો મળેલી છે, અને કેટલાએક સોનાનાં ચાંદો એનાયત કરવામાં આવ્યા છે. એ લોકના ચસમાથી તમે ધારતા હશે તેનાં કરતાં પણ તમને વધારે ફાયદો થયા વગર રહેવાનો જ નથી.

મકરણ ૨૨ મું.

—:~:—

મદદ!-મદદ!

—:~:—

ભલાને મળે છે હયાં કોણની મદદ?
 નેક કહાંથી મેળવેછે યતેહની સનદ?
 દુર કોણ કરેછે અશોનું દરદ?
 કાવે છે કોણથી એક સાચો મરદ?
 મદદ તે આપનાર છે અચલ કુદરત,
 સાહય દેનારો છે તે ખુદાનો દસ્ત.

ધનજી લગભગ બેકોશ જેવા થવા આવ્યો હતો તેટલાં તેને
 બારે અળખત્રી વચ્ચે માલમ પડ્યું કે પાણી ઓસરી જવા લાગ્યું
 હતું. પાણી પડવા લાગ્યું ત્યારથી તે છેક ઉંચી ટોચે પુગતાં
 લગભગ ચાર કલાક લાગ્યા હતા પણ જે ઝડપે પાણી ચઢ્યું
 હતું તેના કરતાં ચાર ચણી ઝડપે તે ઓસરી જવા લાગ્યું અને
 અરધા કલાકમાં તો પાણી તદનજ ખસાસ થઇ ગયું.

બીણી અને હજીબી થોડાંક ખબોચ્યાં સાથની રહેલી જમીનપર
 ધનજી બેહોશ થઇ પડ્યો. થોડે વારે તેના મોઢાં ઉપર ઠંડા પવન
 લાગ્યો, ગુંચલાતો દમ પાછો ચાલવા લાગ્યો અને ધીમેથી ધનજીએ
 પોતાની આંખ ઉઘાડી. હાથમાં બળતી મેચીસ લઇને એક માણસ
 તેની આગળ ઉભેલો હતો. તે માણસનો ચહેરો ધનજીએ જોયો
 અને બરબડો:—

“નારાયણ! મારો નારાયણ!”

“હા, હું નારાયણ છું.” મેચીસ બુજવી નાંખીને નારાયણ બોલ્યો: “એક અવાજથી કહાડતા ના. હીમત ધરો ને ઉઠો.”

“પણ નારાયણ તમે—”

“હમણા વાત કરવાનો વખત નથી શેઠ; ઉઠો; જલદી ઉઠો. આપણને અહીંથી નાસવાનું છે. પછી બધું હું તમને કેહવશ. હમણા તો ચાલો,” નારાયણે કહ્યું.

ધનજી જેમ તેમ મુશકેલીએ ઉભો થયો અને નારાયણે તંતો-સીને ધનજીના સઘળાં કપડાં શીધી કહાડ્યાં અને બીણા કપડાં નીચોવીને ધનજીને પહેડાવ્યાં અને પછી તે બોલ્યો:—“આજે દોરડું લટકતું છે તે પકડીને ઉપર ચઢી જાઓ.”

“મારામાં શકતી નથી; હું પડી જવશ.” ધનજી બીણી જમીનપર બેસી જઈને બોલ્યો: “મારાથી ઉભુંથી થવાતું નથી.”

ધનજી પાછો બેહોશ થવા લાગ્યો હતો. નારાયણે ફરીને હીમત આપી અને ધનજીને પોતાની પીઠ ઉપર તેણે લીધો અને કહ્યું: “મારાં મલાં આગળથી મને પકડી રાખો અને મારી કમરની આસપાસ તમારા પગ બેરવો. ઊતાવળ કરો; એકક મીનીટ કીમતી છે.”

ધનજીને પોતાની ખાંધ ઉપર લઈને બળવાન કદાવર નારાયણ દોરડાં ઉપરથી ચઢાયો અને અતીશય મુશકેલી અને મહેનત પછી તેઓ-જે ફાલકાં વાટે ધનજી પડ્યો હતો તેજ ફાલકાં વાટે દીવાન-ખાનામાં બહાર નીકળ્યા.

પહેલાં તો બંને જમીન ઉપર લાંબા છર થઇને પડ્યા અને હાંફવા લાગ્યા. નારાયણે બહાદુરી ભર્યું અને પેહલવાન જેવું જોર અજમાવવાનું કામ બજાવ્યું હતું. પાછો નારાયણ ઉઠ્યો. તેણે દોરકું ખેંચી લીધું અને પોતાની કમરે તે લપેટી લીધું અને શલકું અસલ મુજબ બંધ કરી નાખ્યું.

તે બોલ્યો: “ચાલો શેઠજી. પગનો જરાખી અવાજ કરતા ના. પેલો બદમાશ જાગ્યો તો હાથોહાથ થયા વના છુટકો નથી. મારી પુરે આવો; ધીમેથી આવો; સંભાળો.”

નારાયણ તેને એક બારી આગળ લઇ ગયો અને એક બચ્ચાંની માફક ધનજીને ઉંચકી બારીની બહાર મુક્યો અને પછી પોતે બહાર કુદી આવ્યો અને બારી પાછી બંધ કરી દીધી. તે પછી તેણે ધનજીની પાંખડી પકડી અને દુર ચલાવી લઇ ગયો અને એક ગીચ ઝાડીમાં ઉભેલી મોટરમાં તેને ખેસાડ્યો. મોટરની લાઇટ નારાયણે સળગાવી અને સપાટામાં મોટર હાંકી.

ધનજી મોટરમાં બેસાણુ જેવો પડીજ રહેલો હતો પણ હવે તે ધીમે ધીમે સાવધ થવા લાગ્યો અને દેવલાલીમાં “નસીબ” બંગલામાં મોટર જઇ પુગી તેટલાં તો ધનજી પુરેપુરો હોશમાં આવ્યો. ગુપચુપ તેઓ બંધે ધનજીના સુવાના ઓરડામાં ગયા અને ધનજીએ કપડાં બદલ્યાં. નારાયણે ડાઇનીંગ રૂમમાંથી ચાંડી લાવી, તે ઉતાવળે ગરમ બલખલતો કરી ધનજીના આખાં દીઠ ઉપર મસલ્યો અને સાથે વળી—જમવાની ટેબલ માટેની રાઇની બાટલી ડાઇનીંગ રૂમમાં હતી તેમાંથી—થોડીક સુકી રાઇ લાવી તે પણ ધનજીના બંદન ઉપર ખુબ મસલી.

ધનજીના નોકર ચાકરો ધનજીની રાહ જોતા આવરચીખાનામાં બેઠેલા હતા ત્યાં નારાયણ ગયો અને નોકરોને ખબર આપી કે “શેઠ આવ્યા છે અને ઉતાવળે બોવરીલનો ગરમ સેરવો માંગે છે.”

ધનજીને સેરવો તથા ઝાંડી પાછ, આખાં દીલમાં ગરમી લાવી નારાયણે તેને સુવાડ્યો અને એક નાના પ્યારાં લાડકાં બાળકની ખીમારી વેળા એક હેતવંતી માતા જેમ દેખરેખ, અને કાલજથી જતન કરે તેમ આખી રાત નારાયણે ધનજીની જતન કરીધી.

ખીજ સવારે ધનજી તદ્દનજ હુશીયાર થયો તો જોકે તેને નબલાઈ સહેજ લાગતી હતી. તેણે નારાયણને પોતાની પાસે તેડીને કહ્યું: “નારાયણ તો મારી જીંદગી બચાવી છે; તો મારી એવી સેવા બજાવી છે કે—”

“શેઠજી શેઠજી એમ ના બોલો. હું તમારો ગુલામ છું. હું ઇશ્વરનો આજાર માનું છું કે તમારી આવી સેવા બજાવવાની તક મળી છે. મારા શેઠ, મારા મુરખી, તમારે માટે હું શું નહીં કરું? પણ મને કેહો શેઠજી, આ બધું શું બન્યું? તમે ત્યાં કેમ જઈ લાગ્યા?”

ધનજીએ પોતાની સઘળી વાત કહી અને પછી છેવટે તે બોલ્યો: “મેં ભુલ કરીધી. આએ પાપીના હાથપર મેં થાપ ખાધી.”

“થાપ ખાધી, શેઠજી, તમેએ થાપ ખાધી પણ ઇશ્વરની કૃપાથી આએ ચંડાલ પોતાની નેમમાં ઉઘો વળ્યો છે.”

“પણ નારાયણ તમારું કેમ ત્યાં આવવું થયું!”

“હું બહાર ગયેલો જ્યારે તમારા બંગલામાં પાછો આવ્યો

ત્યારે મને તમારા રામેસીએ કહ્યું કે કુરગાશંકરની સાથે તમે ટાંગામાં બેસીને ગયા હતા. કુરગાશંકર અને તમે બેઉ એખલાજ ટાંગામાં હતા એમ પણ રામેસીએ મને કહ્યું. મને તે સાંભળીને જરા શક ઉપજ્યો અને તમારી ઉપર નજર રાખવાનો મેં ઠરાવ કીધો.

“તમે આઠ નવ વાગા સુધીમાં પાછા નહીં ફર્યા ત્યારે મને ચીંતા ઉપજી અને તરતજ તમારી મોટર તપ્પાર કરીને હું કુરગાશંકરની વાડી તરફ જઈ પુગ્યો. વાડીથી થોડેકે છેડે ઝાડી વચ્ચે મેં મોટર ઉભી રાખી અને તેની લાઇટ જુજીની નાંખી અને તે પછી હું ધીમેથી વાડ કુદાવીને વાડીમાં દાખલ થયો. નદીના ઓવરા આગળ એક બટ્ટી મેં જોઈ અને તે બટ્ટી એક તરફ સ્થિર હતી નહીં પણ આમ તેમ ફરતી હતી માટે મેં ધાતુ કે કાંઈ માણસ રોસની લઈને ત્યાં ફરતું હોવું જોઈયે. તે વેળા લગભગ દસ વાગવા આવ્યા હતા. હું નદીના ઓવારા તરફ—બધાં બટ્ટી જણાતી હતી તે તરફ—ગયો. નદીના ઓવારાપર એ માણસોને મેં જોયાં. હું ચીમાઈ સંતાઈને ત્યાં ગયો. તે બેમાં એક કુરગાશંકર હતો અને બીજો તેનો દીકરો જગધર હતો. કુરગાશંકરના હાથમાં ફાનસ હતું અને તેઓ વાત કરતા હતા. કુરગાશંકર બોલ્યો : ‘પાણી હવે પુરતું ભરાયું હશે માટે હવે પાણી દાખલ કરવાનું ફાલકું બંધ કરવું જોઈયે.’ પછી તેઓએ ઓવારાની સીલીપરથી ઉતરીને નાનું સ્લુસ બંધ કીધું અને પછી તેઓ પોતાના મકાનના પાછળા ભાગ તરફ ગયા. હું પણ તેમની પુઠે છુપાઈને ગયો. ત્યાં એક બીજું સ્લુસ હતું. કુરગાશંકરે ફાનસની રોસની તે સ્લુસ ઉપર નાંખીને કહ્યું : ‘આએ સ્લુસ

કાલે ઉંઘાડી નાં ખીચું તો પાણી બધું પાછું નીકળી જશે ને બેંચરામાં પેલાની લાશ પડી રહેશે.” જમધરે પુછ્યું : ‘આપા લાશને પછી શું કરશો ?’ કુરમાશંકર જવાબ દીધો : ‘ભીણુશવાલી નરમ જમીનમાં ખાડો ખણીને લાશ ત્યાંજ દાટી દેઈશું તે કાંઈ બચ્ચુશીની નહીં.’ જમધરે પાછો સવાલ પુછ્યો : ‘તો આપા, તમે અહીં એવી બે ચાર લાશ દાટેલી ખરી કે ?’ ‘કુરમાશંકરે લહડતા ધ્રજતા અવાજે કહ્યું ‘ચુપ ! ચુપ ! એ શું બોલે છે !’

“પછી તેઓ બંને મકાનમાં દાખલ થયા અને હું દીવાનખાનાની એક બારીએથી ચીમાદન માહે જોવા લાગ્યો. કુરમાશંકરે દીવાનખાનાની જમીનનો એક ભાગ તપાસીને કહ્યું : ‘શલકુ’ તો બરાબર મજબુત બંધ છે; અંદર પાણી પડવાનો અવાજ હવે સંભળાતો નથી. સવાર સુધીમાં તો આપડો ઠંડો થઇ જશે.’ તે પછી બંને જણા પોતાના સુવાના ઓરડામાં ગયા અને દીવાનખાના માહેલી બટી તેઓએ યુગ્મવી નાંખી.

“આ બનાવ શું બનેલો હોવો જોઇયે તે હું તરતજ ચેતી ગયો. અને તમો મોટી આફતમાં આવી પડેલા હશેજ એમ મેં નકી ધારી લીધું. પાછો મકાનના પાછળા ભાગ તરફ હું દોડ્યો અને પેલું સ્લુસ મેં જોર કરીને ઉંઘાડી નાંખ્યું તો ધાધબ ધ પાણી એકદમ વહીને, બાંધેલી ગટરમાં થઇને નદી તરફ દોડ્યું. હું તરતજ પાછો ફર્યો. એક તરફ ધાસની મોટી ગાંસડીઓ બાંધીને ઝુકેલી હતી જેના દોરડાં મેં છોડી લીધાં એવું ધારીને કદાચ કામ લાગશે. દીવાનખાનાની જમીન તપાસીને ‘શલકુ’ બંધ છે’ એવું કાંઈ બોલતાં મેં કુરમાશંકરને

સાંભલ્યો હતો મારે મેં દોરડાં મારી સાથે લઇ રાખ્યાં. પછી ૧ પાછો દીવાનખાના આગળ આપ્યો અને દીવાનખાનાની બારી કઢેવાં ઉંઘાડી દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. અંધારું હતું અને બટ્ટી સળગાવવાની મારી હીમત ચાલી નહીં. મેં ધીમેથી જમીન તપાસી અંધારું શોધી કહાડ્યું અને તે ઉંઘાડ્યું. તે ફાલકું અંદરથી ઉંઘાડ્યું અને બહારથી ઉંઘાડ્યું હતું. તેને એક નાની સ્તોપર હતી મેં ફાલકું ઉંઘાડી માહે જોવાની કાશેશ કીધી પણ કશું દેખાતું નહીં. તરતજ ફાલકાં સાથે દોરડું બાંધી હું અંદર ઉતર્યો અને માંજળવામાંથી મેચીસનો બોક્ષ કહાડી મેચીસ સળગાવી તો તમે એ તરફ બેઠોશ પડેલા હતા એમ મેં દીધું. તે પછી શું બન્યું તે તે તમે શેઠ જાણો છો.”

“હું બધું જાણું છું અને સાથે લાગુ એથી જાણું છું કે મારો દીલસોજ દોસ્ત છે અને એક ફરેસ્તો મારી મદદે આવ્યો છે.

“એ વાત હવે રહેવા દેવો. હવે આપણે શું કરવું.”

“આજે આપણે ગુપચુપ રહીયે. પછી શું કરવું તેનો વીચાર લાવીશું. મામલો એટલો તો બગડી ગયોજ કે હવે મારી સહાય ખાનગી બાબતો ખુલ્લી થઇ જશે એવી મને ચીંતા છે કારણકે આરંભુ કુરગાચંકર ચુપ બેસે એવું મને લાગતું નથી.”

“મારો એવો વીચાર છે કે આજે તમે અને હું ધરમાં રહીશું. તેટલા તમે આસ્થાથી લઇ ચકરો. પછી કાલે હું કુરગાચંકર જવશ. હમણાં સુધીમાં કુરગાચંકર મને નજરે નહીં જોશે. એની આગળ હું જાહેર થવશ અને ધભરાવશ. એ પાપીની

એટલે હીચકારો હોવોજ નોંધ્યો. પછી મામલો કેવી વધાણ લે છે તે નોંધશું અને તે મુજબ આપણી હીચચાલ ચલાવીશું. હમણા તો તમે શેઠ કહો છો તેમ આપણી ગોઠવણ અને ગણતરી રદ થઈ જાય તેવી સ્થિતિ થઈ પડી છે.”

“આપણી બધી ભવીષની ગોઠવણ ફેરવી નાંખવી પડશે,” ધનજી બોલ્યો : “કુરગાશંકર આ બધી બાબતની વીગત લખીને તેહ-મુરસ ઉપર જરૂરજ મોકલશે અને તેથી તેહમુરસખી મારા હેવાલથી માહિતગાર થશે. મારી એક નાદાનીભરેલી જીવથી મારી સઘળી બાજી બચી ગઈ.”

“એ જીવ થઈ તે ડીકજ થઈ,” નારાયણે કહ્યું.

“તમે એમ ધારો છો !”

“હા-મારું એવુંજ મત છે.”

“એવું મત બાંધવાનું તમોને શું કારણ મળ્યું ?”

“કુરગાશંકર તમોને ઓળખી ચુક્યો હતો અને તે તમોને ઓળખતો હતો એવી વાતથી આપણે અનુસૂચા હતા. આપણે એવુંજ ધારીને આપણી બાજી રમવાની કોશિશ કર્યા જતે કે એ લોક તમોને ઓળખતા નથી અને એ લોક આપણને તરેહવાર રીતે છુમ પડાવતે અને હેરાન કરતે. આ બનાવથી તો માલમ પડી આવ્યું કે કુરગાશંકર એની ગયો છે જેથી હવે આપણે ભવીષને માટે જીવન ગોઠવણ રચીશું તો જો કે ‘મારે કહેવું’ નોંધ્યો કે ભવીષમાં કેમ કામ કરવું તેની મને સમજ પડતી નથી અને હું ગુંચવાડામાં પડ્યો છું.”

“તમારી ગોઠવણ મુજબ તમે કુરગાશંકર આગળ જઈ તો આવો; પછી આપણે ભવીપનો વીચાર કરીશું. ચટ-ચટ-ચટ! બધો ઢાવ રદ ગયો અને ધારેલી નેમમાં જુરી ખલલ પડી.”

“ગમે તે થયું પણ તમે સલામત બચ્યા એ મારે મનસે ઇશ્વરની સર્વથી મોટી કૃપા થઈ,” નારાયણ લાગણીથી બોલ્યો.

તેઓએ આખો દીવસ બગલામાંજ રહીને ગુજર્યો અને રાતના નારાયણ પાછો મોટરમાં બેસી કુરગાશંકરના વજ્ર તરફ રવાના થયો.

ઘણીએક વખતે માયું દુઃખે છે, આખો તણાવ છે અને કાંઈ ઘણું કામ નહીં કીધું હોય તો પણ થાક લાગે છે. વખતે તમે પણ આય રસીલી ચોપડીનાં થોડા પાનાં વાંચતાંજ થાકી ગયા હશે, અને માયું તથા આંખ તણાઈ આવી હશે. એ સધળાનું કારણ તમારી આંખોની કાંઈ નબળાઈનું છે, માટે જો તમને એ બધું મટાડવું હોય તો એક તમારી આંખને બરનો ચસમેા મુંબઈના જીથી કાબેલ અને હુન્નરમંદ ચસમાવાળા મેશરસ બાલીવાળા એન્ડ હોમીને હાથનો પેહરો. જેઓને રાજ મહારાજઓ તરફથી ઉંચી સરટીફિકેટો મળેલી છે, અને કેટલાએક સોનાનાં ચાંદો એનાયત કરવીમાં આવ્યા છે. એ લોકના ચસમાથી તમે ધારતા હશે તેનાં કરતાં પણ તમને વધારે ફાયદો થયા વગર રહેવાનોજ નથી.

તાવના હુમલાથી બચાવ.

મેલેરીયા તાવથી મુખ્યમાં પીગતા નહી હોય એવું કાઠ કુટુંબ
ભાગ્યેજ બાકી હશે માટે ખાસ ચેતવણી આપવાની રમ્મ

લખએ છીએ કે ચાલુ તાવપર

“ રાણી પુતળાં ” છાપ.

એવ્યુ મીફ્યર.

એક અકસીર ઇલાજ છે જે ડીઝી પામેલા અનુભવી પ્રોફેસરની
ખાસ દેખરેખ હેથલ તાવને માટે વખણામેલા ઉત્તમ વસાણામાંથી
સાચંટીશીક રીતે ગળજરની પ્રખ્યાત લેમોરેટરીમાં બનાવવામાં
આવે છે આ દવા શરદીનો અથવા ખીજ કાઠ જાતનો

મેલેરીયા તાવ નબળાઈ કરતા વગર પચીનો લાવી ઉતારે
છે અને દરદીને તુરત આરામ આપે છે.

બધે મળે છે. નહીં તો લખો—

પ્રો. ગળજરની આયોનીક
ફાર્મસી,

૧૦૪, કા. પટેલ સ્ટ્રીટ, હોંગકોંગ બેંક પાસે, મુખ્ય.

TRIUMPH

Motor=Cycles.

Sole Agents for Poona,

NOBLE CYCLE & MOTOR Co.,

No. 1 EAST STREET,

Oppt. NAPIER HOTEL,

POONA (Camp.)

પ્રકરણ ૨૩ મું.

—:૦:—

પુત્રે બળવેલી પીતાની સેવા.

—:૦:—

પુત્રની ચાહી કાંઈક મદદ લેવા,
પુત્રે તો બળવી આવ્યે ઉલટી સેવા.

ધનજીને ભોંયરાંમાં કેદ કરી મારી નાંખવાની યુક્તી જે રાતે દુરગાશંકરે કરી હતી તે પછીના બીજા દીવસની સાંજ હતી. આશરે સાત વાગેલા હતા. નાશકના એક પીઠાંમાં કેટલાક પરચુટણુ ગત-વાળા માણસો બેસીને દારૂ પીતા હતા.

એક તરફ ચાર માણસોની ટાળી બેઠેલી હતી જેમાં દુરગાશંકરનો દીકરો જગધર પણ હતો. જગધરને તેના આપે રૂ. ૨૦૦ આપ્યા હતા. તેના આપના નામીયાં કામમાં તેણે મદદ આપી હતી અને તેના બદલામાં દુરગાશંકરે પોતાના આવ્યે પતેતા પુત્રને રૂ. ૨૦૦ આપ્યા હતા અને હમણા આવ્યે પીઠાંમાં તે રૂપ્યાના છેવટના રહેલા થોડા ધણા ભાગનો દાણવાટલો કરતો તે બેઠો હતો. આખા દીવસ દરમ્યાન તો તેણે અનેક રીતની બદી બદેલીમાં નાણા ઉગવ્યાં અને બાકી રહ્યાં અહીં તે વગે લગાડી દેતો હતો. આવી રીતે મોજ કરવામાં જગધર સાથે બેઠેલા તેના ત્રણ મીત્ર કેવી કીસમના હશે તે સહેજ સમજી શકાશે.

ચારે જણા દારૂ પીતા હતા અને વળી સાથે લાગા છાપ કાટો રમતા હતા. અંધઅંતાં એક બીજા સાથે દારૂ પીને ભાઈબંધીથી

તેઓ બેઠેલા અને જાપ કાંટો રમી હાર જીત ચલાવનારાઓ એક બીજના મીત્રો તો હતાજ પણ એક બીજના પક્ષસા જીતી લેવાની પવીત્ર નેમ તેઓએ મનમાં રાખી હતી. જગધર આજે તાજે હતો અને તેની પાસે રૂપ્યા ખડખડતા હતા તે તેના ત્રણ મીત્રો જણુતા હતા માટે તે રૂપ્યા ખાલી કરાવવાની ધારણા આજે ત્રણ જણુએ રાખી હતી અને તેથીજ જાપ કાંટો રમવામાં સહેજ ચોટાઇ લુચ્ચાઇ પણ ચાલતી હતી.

દાર પીતા જતા, અને વળી સાથે ભુંજણુ ખાતા હતા અને નારંગી મોસંખી પણ જરી વડે કાપીને ઉજાળતા હતા તથા અવાર નવાર ભુંજેલા ચણા વટાણાના શકા પણ મારતા હતા.

રૂપ્યો ઉછલ્યો અને જાપ પડ્યો. જગધરે કહ્યું: “હું જીત્યો; લાવો રૂપ્યો-રૂપ્યો-તોલી દેવો.”

તેના ગોડ્યા માહેલા એકે કહ્યું: “નહીં, જાપ તો હું ખોલેલો માટે હું જીત્યો; જગધર, રૂપ્યો તું ઉઝતો મને આપ.”

“કાંઈ વાત છે! જાપ મેં કહેલો.” જગધરે વાંધા લીધો.

બાકીના બે મવાલીઓએ શાક્ષી પુરી કે જગધર જાપ ખોલ્યો હતો નહીં પણ તેનો હરીફ જાપ ખોલ્યો હતો માટે હરીફ જીત્યો હતો અને જગધર હાર્યો હતો.

આ બાબત ઉપરથી તકરાર થઇ, સાકી બાકી નીકળી, ગાલ ગલોચ ચાલી અને હાથોહાથ થઇ ગયા. આવી રીતની નાની ગપા-ગપીના બનાવ આજે પીઠામાં કાંઈ નવાઇ જેવા હતા નહીં. એવું તો જ્યાર ત્યાર બનતું હતું માટે તે રમુજી તમાશો જોતા બીજા

છાંટાપાણી માસ્તરો દુર બેસી રહ્યા અને પીઠાંવાળો પોતે તો ધરાકોને ગોપતાં ભરી આપવામાં એવો મશગુલ થઈ રહેલો કે તેણે આ બનાવ તરફ ધ્યાન આપવાની ઝાઝી દરકાર કીધી નહીં. ઝપાઝપી થતાં જગધરના જાની મીત્રે જગધરના થોભરામાં એવી તો એક મુક્કી લગાવી કે જગધરના બે દાંત ગોસ-મોરડુ થઈ ગયા. જગધરનું ભેજું ફરી ગયું; તેની આંખે સઘળું લાલ દેખાયું અને તેણે નારંગી કાપવાની મોટી છરી ઉઠાવી પોતાના હરીફની છાતીમાં આરપાર ચલાવી દીધી.

હવે આ બનાવથી સઘળો તમાશો જોતા બેઠલાં માણસો હેલતાઈ ગયા અને જગધરનો હરીફ લોહીમાં ગડગડતો જમીનપર પડી તરફડવા લાગ્યો. છરી ભોંકી દેવા પછીજ પોતાના કામનો ગંભીર ખયાલ જગધરને એકાએક આવ્યો. તેનો દારૂ સઘળો ઉડી ગયો, ભેજાંની ઝેન સમાઈ ગઈ, ઝનુન નાણુદ થઈ ગયું, અને પોતાની કમબખત કઢંગી સ્થિતી તેણે જોઈ લીધી. પોતાના ગોઠ્યાને લોહીના ખાખોઆમાં પડીને તરફડતો તેણે દીઠો અને તરતજ તે ત્યાંથી નીકળીને નાઠો. તે દોડ્યો—ધમધુકાર દોડ્યો અને થોડેક દુર એક ઝાડીમાં સંતાઈ બેઠો. તેણે દુરથી જોયું કે જખરી દોડધામ થઈ, પોલીસના માણસો દોડી આવ્યાં અને તેને શોધવાની સહિએ કારોશ કીધી. વળી મોટે મોટે થતી વાતચીત ઉપરથી તેણે સાંભળ્યું કે તેના હાથ ઉપર જખમી થયેલો માણસ મરણ પામ્યો હતો.

હવે થોભવામાં પોતાની સલામતી જગધરે જોઈ નહીં અને પોતાની છુપાવાની જગ્યાએથી હરસે નીકળી તે જંગલ તરફ દોડ્યો.

ત્યાંથી લાંબો ચક્રવો લઇને તે ખેતરો કુદાવનો આગળ વધ્યો. સીધો રરતો કે સડક લેવાની તેની છાતી ચાલી નહીં માટે જગ-લમાં થઇને તે પોતાના આપનાં, વાડીવાળાં મકાન તરફ ચાલ્યો. તે લોહીથી ખરડાયેલો હતો અને તેનાં મોહડાંમાંથી—પડી ગયેલા દાંતને સમજે—હજી લોહી નીકળતું હતું અને તે લોહી પોતાના માંસમાંથી તે નુછતો હતો માટે તેના કપડાં ઉપરના લોહીના દાઘ વધ્યા જતા હતા.

કુરગાશંકરના નદી ઉપરના મકાનમાં દાખલ થવાના બે દરવાજા હતા. એક આગળો દરવાજો હતો અને એક પાછળો દરવાજો હતો. તે પાછળો દરવાજો તાળું મારેલું હતું અને તાળાંની કુચી જગધર હમેશાં પોતાની પાસે રાખતો હતો કારણ કે જગધર ઘણી વાર રાતે મોડેથી આવતો અને ગુપ્તગુપ્ત પાછળો દરવાજોથી દાખલ થઇ પોતાના ઓરડામાં જઇને સુઇ જતો હતો.

લગભગ રાતના દસ વાગે જગધર આ મકાન આગળ આવી પુગ્યો અને તેણે તાળું ઉંઘાડ્યું અને ઘેરમાં દાખલ થયો. તેણે જોયું કે આગળાં દીવાનખાનામાં બટી બળતી હતી. તે ઉંઘાડે પગે દીવાનખાના આગળ ગયો અને ચીમાઇને જોવા લાગ્યો. દીવાનખાનામાં કુરગાશંકર બેઠેલો હતો અને બીંતે ટાંગેલું ઘડીયાળ અવારનવાર જોયા કરતો હતો.

આગળી રાતના કરતુકની નીશાની ઉતાવલે નાચુદ કરવાને કુરગાશંકર બહુજ ઇતિઝર અને આતુર હતો. કુરગાશંકર ધરડો અને નાતવાન હતો માટે ધનજીની લાશ એકલે હાથે દફન કરવાને પોતાથી

બનવાનું નથી એવું જાણીને તેણે તે ભણાં કામમાં પોતાના—જુડી રીત છોડી ભલી રીત ધારણ કરવાની શરૂઆત કરનારા—પતોતા પુત્રની મદદ માંગી હતી અને રાતના બનતાં સુધી જલદી આવવાની કબજાત જગધરે આપી હતી. તેટલા માટે જગધરની રાહ જોતો કુરગાશંકર બેઠો હતો.

કુરગાશંકર બોલ્યો : “હજી નથી આવ્યો. મેં એને કેહેલું કે જલદી આવજે કે આપણે લાશને ઠેકાણે પાડી દઈશું. એ લાશને ઠેકાણે પાડી દઈ તો નગીત થઈ જઈ. જે લાશ પડી રહેશે ને કોહી જશે તો ગંદપી ફેંકાશે ને મારી ફાંટી થશે હવે કેમ કરું?”

તે પોતાની જગાએથી ઉઠ્યો અને દરીકન કાનસ લઈને પેલાં ફાળકાંવાળી જગાએ ગયો અને ફાળકું તેણે ઉઘાડ્યું અને કાનસ અંદર લંબાવી માહે ડોળા તાણીને જોવા લાગ્યો.

આ સમયે દેખાવ જોતો જગધર પોતે દીવાનખાનાની બહાર બારણા આગળ ચીમાઈને ઉભેલો હતો. એક પાપી ભયંકર ખ્યાલ આ વીખરી ગયેલા જવાન્યાના મનમાં ઉભો થયો. તેણે જોયું કે તેનાથી નાશક્રમા કે તેની આસપાસના કોઈપણ ભાગમાં હવે રહી શકાય તેમ હતું નહીં. તેને હવે તો દુરદરાજ નાસી જવું જોઈએ. પણ દુર જવા માટે અને દુર જઈને જાંદગી ગુજરવા માટે તેની પાસે કશું હતું નહીં. ટેબલ ઉપર ચાવીનો જીમખો હતો જે જીમખામાં તીજેરીની ચાવી પણ હતી એવું જગધર જાણતો હતો. વળી તીજેરીમાંથી સવારેજ તેને રૂ. ૨૦૦ કુરગાશંકરે કહાડી આપ્યા હતા ત્યારે તેણે જોયું હતું કે તીજેરીમાં નોનોના ચોડા હતા

અને સોનાના ધરેણું હતાં. તેને લલયાવીને ગુનાહમાં ગીરફતાર કરનારી સધળી લાલચો મોબુદ હતી; ફક્ત વચમાં કુરગાશંકર પોતે એક નડતલ તરીકે હતો. કુરગાશંકર દુર થાય તો તીજેરી ઉંઘાડવાનું, તેમાંનો સધળો આવેજ કહાડી લેવાનું અને દુરદરાજ નાસી જવાનું સહેલું થઇ પડે.

આ ત્રાસદાયક વીચાર જગધરનાં ભેગમાં ઉત્પન્ન થયો અને તે ધીમેથી કુરગાશંકરની પીઠ પાછળ આવીને ઉભો. કુરગાશંકર ફાનસ હાથમાં લઇને ફાળકાં વાતે ટીંગાઇને વાંદ્રા વળીને ભોંયરામાં જોતો હતો. જગધરે દાંત પીરયા જેમ કરતાં તેના પડેલા દાંતના પારા જો કે દુઃખાયા તોપણ તે દુઃખનું ભાણુ તેને રહ્યું નહીં. તેણે પોતાના બંને હાથની મુક્કી જોરમાં વાળી અને પછી કુરગાશંકરને પીઠ પાછળથી એક જોરમાં કકડાવીને લાત મારી અને કુરગાશંકર ચીશ પાડતો ગોલાંત ખાતો ઉડેલાઇને ભોંયરાંના તળામાં જઈ પડ્યો.

ભોંયરાંમાં પડેલા કુરગાશંકરે એકજ ચીશ પાડી; તે પછી તેનો અવાજ સંભળાયો નહીં; તે બેહોશ થયો હતો કે મરણ પામ્યો તે જાણવાની કનવાર આએ કદરદાન હેતવંતા દીકરાએ કાઢી નહીં.

જગધરે તરતજ પોતાનું કામ ચાલુ કર્યું. તેણે ટેઅણ ઉપરથી કુંચીનો જીમખો ઉપાડ્યો અને ખુણામાં મુકેલી તીજેરીનું આરણું તેણે ઝપાટામાં ઉઘાડ્યું અને માહેથી નોટો અને સોનાના ધરેણું કહાડવા માંડ્યાં. જેટલું બન્યું તેટલું બધું કહાડી તેણે ટેઅણપર એકઠું કીધું. વળી તીજેરીમાં એક રીવોલ્વર હતી તે પણ તેણે પોતાની સાથે લઈ જવાની મનસએ કહાડીને ટેઅણપર મુકી.

પણ આ વખતે ધડાકાખંધ દીવાનખાનાનું આરણ્ય ઉંઘડી ગયું અને પોલીસ ટુકડી દરવાજામાં ઉભેલી જગધરે જોયું. તેની ધરપકડ માટે તલાશ કરતી આ ટુકડી અહીં સુધી આવી પુગી હતી. છટકામાં પોતે સપડાયો હોય એવું જગધરે જોયું લીધું. તે તરતજ ટેબલ આગળ દોડ્યો અને તીજેરીમાંથી કહાડેથી પીસ્તોલ ઉપાડીને તેણે પોલીસ ટુકડી તરફ ટાંકીને છોડી. એક સીપાઈ જખમી થયો પણ તરતજ પોલીસના બીજાં માણસોએ પોતાની શીવોલવરો કહાડી. હવે શરણ થવા સીવાયનો છુટકો નહીં હોય એવું જગધરે જોયું પણ એક નહીં પણ ત્રણ ખુન તેણે કરેલાં હતાં એમ તે જાણતો હતો. પોતાના મીત્રનું, પોતાના પીતાનું અને પોલીસ સીપાઈનું મરણ નીપજવવા જેવું તેણે કર્યું હતું માટે જીવતાં જીવત શરણ થવાના કરતાં પોતાનાં મુરદાને શરણ કરવાનું તેણે દરસ્ત ચીચાર્યું અને તેટલા માટે તેણે પોતાની પીસ્તોલ પોતાનાં મોંહડાંમાં મુકીને ફેંડી, તાળકી અને ડાચું ફાટીને ચુરો થઈ ગયું અને જગધર મુરદું થઈ જમીનપર પડ્યો.

પાપી પીતાના આએ બીજા બદમાશ દીકરાનો આ પ્રમાણે છોડો આવ્યો.

પોલીસ ટુકડી ઓરડામાં હવે ધસી આવી અને જગધરને તપાસ્યો જેનું ખાલી બોખું પડેલું હતું. પિણ પેલું બોંયરાનું ફાળકું હજી ઉંઘાડુંજ હતું અને તેમાંથી કોઈ માણસનો કાંસવાનો અવાજ સંભળાયો. પહેલાં તો પોલીસે તપાસ કીધી, કારણકે બોંયરામાં એકાએક ઉતરવાનું પોલીસના માણસોએ સજામતીભર્યું ધાર્યું નહીં. રસી વડે ફાનસ બાંધીને તે તેઓએ નીચે ઉતાર્યું

અને એક માણસને ત્યાં લાઇલાજ પડેલા તેઓએ દીડો. તે પછી
એ માણસો હીંમત કરીને, હાથમાં રીવોલ્વર લઇને ભોંયરાંમ
ઊતર્યા. થોડે વારે દુરગાશંકરને બહુજ મહેનત અને કષ્ટીથી દોરક
વડે બાંધીને બહાર કહાડ્યો. તેના બંને હાથ અને બંને પગ બાંધી
ગયા હતા અને તેનું કલેજુ ઠપકાયું હતું. તે અરધી બેહોશીમાં
હતો અને બેહદ દુઃખ દરદથી દયા ઉપગમે તેવી રીતે તાંણુ તોડ
કરતો હતો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

“ખુદા તુને માફી બક્ષે!”

હકનો છે ઇનસાફ ને તેનીજ રજા
હક દેશે રાહત ને કરશે સજા,
હક દેશે હયાત ને દેશે કઝા
હક લેશે કાનો ને દેશે લગ્ન
વેરનો સખ્ત ફટકો મારનારખી તેજ
ગુનાહોની માફી બક્ષનારખી તેજ.

“બહુ દુઃખભરી ખબર લાવ્યો છું શેઠજી.” નારાયણ બોલતો હતો.

ધનજી એક ઇજીયર ઉપર આલોટાઇને પડેલો હતો અને તેની
સાંધે એક ખુરસી ઉપર નારાયણ બેઠેલો હતો. દુરગાશંકરના મકા-
નમાં જે રાતે છેડેલો બનાવ બન્યો, યાને પોતાના બાપનું ખુન

કરવાની કોશેશ કરવા પછી જગધર આપઘાત કરીને મરણ પામ્યો. તે રાત પછીની બીજી સવાર હતી. સવારનો પરોઢ્યામાં નારાયણ બંગલેથી નીકલ્યો હતો અને કુરગાશંકરને મકાને તથાશ કરવા ગયો હતો અને સઘળી બાતમી મેલવી આવ્યો હતો.

“એવી તે શું ખબર તમો લાવ્યા છો, નારાયણ? કહોની.”
ધનજીએ પુછ્યું.

પોતે જે બાતમી મેલવી હતી તે સઘળી નારાયણે કહી સંભળાવી.

“અરે અરે—તોય હ! તોયાહ! ધણો દુઃખ ભર્યો અંત આવ્યો.” ધનજી ખરાં દીલથી દાઝીને બોલ્યો, “કેવો અશ્વોસ-કારક બનાવ!”

“ધણો દુઃખદાયક બનાવ બન્યો છે, શેઠજી. અશ્વોસ કરવાભોગ છે.”

“કુરગાશંકર હમણા કયાં છે ! કેમ છે ?”

“નદી આગળના મકાનમાંજ હજી છે. આખા ઘર અને વાડીનો પોલીસે કબજો લીધો છે. બાળકીશણની ધણીયાણીને તાર કાઢી હતો માટે તે હમણાજ આવી પુગી છે. ડાક્ટર હાજર છે અને ડાક્ટર જણાવે છે કે કુરગાશંકર આજનો આખો દહાડો કહાડે એવી વધી નથી.”

“ડાક્ટર કોણ છે ?”

“આપણો બાળખીતોજ છે, ડા. રામચંદર ઝવેરી,”

“તે તો ધણો બાહોશ છે. તેણે મત આપ્યું તે વળનક્ષર ગણાવું બોલ્યે, પણ કુરગાશંકર તો બેહોશીમાં હશે.”

“નહી. સુધીમાં છે. હાથ પગ અને પાસથાંના હાડકાં ભાગી ગયાં છે અને કનેળુ થપકાયું છે. બીયારો બણીજ તાસવીસ કરેછ.”

“ગરીબ બીયારો. હવે મને એવી દયા આવે છે.” ધનજી વટવટીને બોલ્યો. “એને કાંઈખી કરવાનું બાકી રાખ્યું નહી. આખી જીંદગી દગાબાજી અને કંગાઇ કરવામાંજ પસાર કીધી અને છેલ્લાં ધરડેધરડપણ માઈં ખુન કરવાની કોશિશ કરતાંખી એ અટક્યો નહી. હું એની ઉપર માઈં અને ફરેનીનું વેર લેનાર હતો પણ વેર તો બીજા રીતે, બીજાજ હાથે લેવાયું અને તેખી કેવી ત્રાસદાયક રીતે લેવાયું !”

“હું તો બહારોબહારથી સઘળી ખબર મેલવીને આવ્યો છું. પોલીસના માણસો અને ડાકટર સાથેજ વાતચીત કરીને હું તો પાછો ફર્યો છું. મને દુરગાશંકરની મુલાકાત કરવી છે માટે હું તો પાછો તેને મકાને જવું છું,” નારાયણ ઉભો થઇને બોલ્યો.

“હવે હમણાં? નહી, ભાઈ નહી. હવે એને હેરાન કરવો નહી જોઈએ એને સગા પુંરતી થઇ ચુકી છે અને એને એની મરતી બડીએ એને વધારે દુઃખી ને હેરાન કરવો એ આપુને સજાવાર નથી. એમાં પરવરદેગાર ગણ નથી. તમો ના જાઓ” નારાયણનો હાથ પકડીને ધનજીએ કહ્યું.

“શેઝ, એ ગમે તેવો મુજ ને પાપી હશે પણ હું એવો મુજ નથી કે એને એની છેલ્લી બડીએ દુઃખી ને હેરાન કરું. એને દુઃખી કરવા કે સગા કરવા હું જતો નથી. મારાથી બની શકે તો મારી માતાની વાત સઘળી ઝિનાથી જાણવાની મારી મતલબ છે

અને હું એને એવું પણ કહેવા માગું છું કે મારી તરફના અપરાધ મેં માફ કીધા છે. મારી બીજી કાદબી મતલબ નથી," નારાયણે જવાબ દીધો.

“શાબાશ; તમારા આવા વીચાર જાણી મને ધણેજ આનંદ ઉપજે છે. પણ ચાલો ત્યારે હુંબી તમારી સાથે આવું છું. હુંબી એને કહીશ કે એના મારી તરફના અપરાધ મેં માફ કીધા છે. એની મરતી ધડીએ એને થોડીબી રાહત થશે તો હું ધણો ખુશી થવશ. હું એને સધીયારો આપશ, ચાલો.”

તરતજ તેઓએ મોટર તદ્દયાર કરાવી અને તેમાં બેસીને તેઓ દુરગાશંકરને મકાને ઉતાવલે જઈ પુગ્યા.

ડા० રામચંદર ઝવેરીને ધનજી સાથે ઓળખાણ હતી. નાસકની મોટી હોસપીટલમાં રામચંદર તબીબ હતો અને ધણો હુશીયાર તેમજ લાયકીવાલો હતો. દુરગાશંકર પોતાના બીજાણા ઉપર તાસવીસ કરતો પડ્યો હતો અને બાલક્રીશ્ણાની ધણીયાણી તેની સારવાર કરતી હતી તથા ડાકટર રામચંદર તેની પાસે બેઠેલો હતો.

ડાકટર ધનજીને જોતાંજ ઉભો થયો અને ધનજીની આગળ ગયો અને શેકહેડ કરી વાતચીત ચલાવવા લાગ્યો.

“ડાકટર સાહેબ, દુરગાશંકરની તબીયત કેમ છે?” ધનજીએ પુછ્યું.

“ધણજી વીક થઈ ગયા છે. નાડ ધીમી પડતી જાયજ ને હાટ ધણજ નબલું થઈ ગયું. બીજા ચંદર કે વીશ કલાક ભાગ્યે કહાડે એમ હું ધારું.”

“એવણુને આવો અકસમાત કેમ થયો હશે?”

“એ પોતે કહ્યું છે કે એના દીકરાએ એને છુટવાની મતલબે ભોંયરામાં ફેંકી દીધો. આવી રીતે ભોંયરામાં દીકરો કેમ ફેંકી શકે તે સમજી શકાતું નથી. દીકરો—જગધર જે આપઘાત કરીને મરણ પામ્યો છે તે—આપના કરતાં જોરમાં વધુ બળવાન હોય એમ મને લાગતું નથી માટે કાંઈ ભરમ જેવું લાગે છે અને એને દાખીને પુછાય તેવો સમો ચલુ નથી.”

“તમેા ધારો છો કે એનો વખત હવે ભરાઈ ગયો?”

“મારી પુરેપુરી ખાતરી છે અને એ પોતેથી પોતાની અજ્ઞ આંતરણી સમજી ગયો છે. હમણાજ એને પોતાનું વીલ નવેસરથી કાઢ્યું.”

“મને દુરગાશંકર સાથે બહુ લાંબા વખતની ઓળખાણ છે,” ધનજીએ કહ્યું; “અને મારે એવણુ સાથે કેટલીક અગતની વાત કરવી છે. મને એવણુ સાથે ખાનગીમાં બે મીનીટ વાત કરવાની પરવાનગી આપશો?”

“દીક છે, વાત કરો. હું ઓરડાની બહાર જવું છું પણ નજ-દીકમાંજ રહીશ. મારી અગત પડે તો તરતજ મને બોલાવજો; બનતાં સુધી એને એકસાઈટ કરતા ના.” ડાક્ટરે કહ્યું.

ડાક્ટર રામચંદર અને બાળકીશણાની ધણીમાણી ઓરડાની બહાર ગયાં અને ધનજીએ ઓરડાનું બારણું બંધ કરીધું. તે પછી ધનજી અને નારાયણ દુરગાશંકરના પક્ષગતી નજદીક ગયા. દુરમા-શંકરનો હાલ અવતાર અને તાસવીસ જોઈને ધનજીના દીલમાં ચુંકાઈ આવ્યું અને તેની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.

કુરગાશંકરે હલવેથી આંખ ઉઘાડી અને તેની પહેલી નજર નારાયણ ઉપર પડી. તેણે ડોળા ફાડીને નારાયણ તરફ જોયું અને ધુજતા ધીમા અવાજે બોલ્યો. “ઓ!—તું—તું! ગોપાલ!”

“ડરો ના કુરગાશંકર, હું ગોપાલ છું, પણ—”

“તું ગોપાલ છે? હા ગોપાલ છે! તું આવ્યો? આવે વખત આવ્યો? મારી ઉપર વેર લેવા આવ્યો?”

“નહી. વેર તો વળી ચુક્યું છે—મારા જેવા નાચીજ નબળા હાથથી નહી પણ વીધાતાના જેવા બળવાન સરવોત્તમ હાથથી. હું તો તમોને કહેવા આવ્યો છું કે તમોએ મારી તરફ જે અપરાધ કર્યો છે તેને માટે હું મારા ખરા અંતઃકરણથી, ઇશ્વર સમક્ષ, ક્ષમા કરું છું. કુરગાશંકર, હું તમોને સંધ્યારો આપવા આવ્યો છું.” નારાયણે બહુજ મારાથી કહ્યું. “તમો ડરોના, ધીરજ ધરો.”

“ખરેખર તું મને ક્ષમા કરે છે? ફરીથી બોલ—ફરીથી બોલ. મને કહે કે તેં મને મારી બક્ષી. અરે બોલ—બોલ.” કુરગાશંકર બહુજ મુશ્કેલીથી પણ જોશબેર લાગણીથી ધુજતા અવાજે બોલ્યો.

“ફરીથી કહું છું કે મારાં ખરાં અંતઃકરણથી મેં તમોને મારી બક્ષી છે અને ઇશ્વર આગલ વીનંતી કરું છું કે તે તમને ક્ષમા કરે.” કુરગાશંકરનો ધુજતો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને નારાયણ બોલ્યો.

“અને હું પણ તમોને મારી બખશું છું,” ધનજી બોલ્યો.

કુરગાશંકરે પોતાની આંખ હવે ધનજી તરફ ફેરવી. તેનો દેખાવ એવો થયો કે ધનજી અને નારાયણને ફાલ પડી કે રખેને આ ઘડી-એજ તે સદાને માટે દુઆઈ જાય.

હંરતા અવાજે કુરગાશંકર બોલ્યો; “ધનજી, દોરબાંશાહ, જીવતો જાગતો? કે છેલ્લી ધડીએ મારા કરતુકની પુરેપુરી સભા કરનારો ધનજીનો જીવ!”

“હું ધનજી છું, દોરબાંશાહ છું. જીવતો જાગતો છું. બીજો ના કુરગાશંકર, કોઈબી માણસ જાત હવે તમોને કાંઈબી કરી શકવાનું નથી, અને કરી શકે તો એજ કે તમોને ધીરજ અને રાહત આપી શકે. હું તમોને ધીરજ અને રાહત આપવાની કોશિશ કરું છું કુરગાશંકર. ખુદાની મહેરબાનીથી અને અમારા મીત્રની મદદથી હું અથવા પામ્યો છું. ખરું કહું તો તમારી ઉપર હજીકડું વેર લેવાના મેં સખત ઝોગદં ખાધા પણ ખુદાએ તમોને—”

“અસ અસ વધુ ના બોલ—મને વધારે ના રીખાવ.”

“હું તમોને માફ કરું છું કુરગાશંકર અને ખુદા આગલ દુવા ગુજાઈ છે કે તે તમોને માફ કરે. કુરગાશંકર હું તમારી સેવા બળવવાને તૈયાર છું, મારા જોગું કાંઈ કામકાજ હોય તો કહો, મારી આંખોને જોરે તે હું બળવીશ.” ધનજીએ કહ્યું.

“હું નીરાસ નાસીપાસ થઈ ગયો છું. પણ મારા બાળકીશણાની ધણીયાણીને અને તેની હમણા નાનુક હાલત છે માટે તેને આળક થાય તો તે બાળકને સુખી કરવાની તમો કાંઈ કોશિશ કરશો તો મારે આત્મા આનંદ પામશે,” કુરગાશંકર બોલ્યો.

‘એ બાળકમાં મારાથી બનતું કરીશ, તમો નથી ત રહેજો,’ ધનજીએ કહ્યું.

“મેં દુન્ય: સાથે દગો કર્યો અને આખરે મારા દીકરાએ મારી

સાથે દગો કંરી મને સજ પુગાડી. હું તારાજ હાલતે કમેતે મરું છું. મોટી દોલત છતાં દુખી દીલ અને તુટેલાં જીગર સાથે તે દોલતને આપદેતો મરું છું. જીવતા રહેજો સુખી રહેજો—મેં તમારી સાથે ધણી જુરાઈ કીધી માફ કરજો.”

“પણ દુરગાશંકર, મને કહો, મારી માતું શું થયું? નારાયણ (જેને ગોપાળને નામે દુરગાશંકરે ઓળખ્યો હતો તેણે) કહ્યું: “તે સધળું હું જાણતો નથી પણ જાણવાને ધણોજ આતુર છું.”

“હું કહું છું—એસો. મારાં કીધાં કરતુકનો છેવટનો અને ખરો એકરાર કરું છું. તે સાંભળવા પછી તું તેનો બદલો લઈ શકવાનો નથી, કારણ કે મોતનો પંજો મારી ઉપર પડી ચુક્યો છે. તે કરતાં મારે માટે જીવવાના જે પાંચ દશ કલાક છે તે દરમ્યાન તું બદલો લેવા માંગતો હોય તો ભલે-લઈ લેજો—તે લેવાનો તુંને હક છે.”

“નહી; દુરગાશંકર હવે વેર અને બદલાની વાતજ ભુલી જાયો. મારી માને લગતી હકીકત મને કહો. ખીજું કાંઈખી મને જોઈતું નથી—ખીજું કાંઈખી હું માંગતો નથી.”

“ત્યારે એસો—હું બધું કહું છું—સાંભળો.”

નારાયણ (ગોપાળ) ની માતાને લગતી દુરગાશંકરે જે વાત કહી સંભળાવી તે—નારાયણ (ગોપાલ) ની આગળી સઘળી તવારીખ રજુ કરીને તેમાંજ આપણે તે સમાવી લઈશું.

એક સાયનટીસ્ટની મહાન શોધ.

એક મહાન અનુભવી સાયનટીસ્ટ જે યુનીવર્સીટીની સાયનસની મોટી ડીગ્રી ધરાવે છે તેની આ અદ્ભુત શોધ છે.

પરસીયન હેરડાઈ.

બાલ કાળા કરવાનો પાકડો કલપ.

મવરમેન્ટ લેબોરેટરીમાના વીદ્વાન સરકારી ડાક્ટરે પરસીયન હેરડાઈને કેમીકલ પ્રોસેસથી કેમીકલ એનેલાઇઝ કરી સરટીફિકેટ આપી એવું જાહેર કીધું છે

જે પરસીયન હેરડાઈમાં કોઈ પણ જાતની તુકશાનકારક ચીજ નથી અને બાલ કાળા કરવાનો ઉત્તમ ગુણ ધરાવે છે.

સેંકડો આગેવાન. શહેરીઓની સંખ્યાબંધ સરટીફિકેટો વાંચો.

દરેક આગેવાન અને આબરૂદાર વેપારીઓ વેચે છે.

સોલ એજન્ટસ:—

હોર્મસજી દોશાભાઈની કું.

ટેલીફોન નં ૦ ૫૧૧.

પોસ્ટ નં ૦ ૪.

મુંબઈ.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

—:~:—

ગોપાલ (નારાયણ) ની તવારીખ.

—:~:—

માતાના મરણનો જાણ્યો ભરમ
જાણ્યું કે થયો જાલીમનો જીલમ.

ધનજી ઉપર ચોરીનું અને આજ લગાડાનું તોહમત દુરગાશંકરે મુક્યું હતું તેની બે વરસ અગાઉ યાને હમણા આપણે આ વાર્તાના ભાગ ઉપર આવ્યા છીએ તેને આશરે ૧૬ કે ૧૭ વરસની વાત ઉપર ગોપાળ (હવે આપણે નારાયણને 'ગોપાળ'ને નામેજ ઓળખીશું તે) વીશ કે એકવીશ વરસની ઉમરનો હતો તેનો પીતા મરણ પામ્યો હતો અને માતા સાથે તે રહેતો હતો. દુરગાશંકર અસલથીજ કરતુકનો પુરો હતો. સોલીસીટરની પરીક્ષા પસાર કરવા પછી તેણે જુદી આશીસ માંડી અને ત્યારથી પોતાના કુળે સાથે દગાદટકા ચલાવી પોતાની પેટી અને પેટ ભરી લેવાનીજ તાલીમ તેણે લેવા માંડી હતી. દરેક બાજુ તે ખેલતો અને તેમાં જીત મેળવતો. એકબી વખત તે હાર્યો હતો નહીં અને એમ જીત મળવાથી તે વધારે અને વધારે કાળાં ધોળાં કરતોજ ગયો. તેના બાઇબધ સોલીસીટરો, અને બારના મેમબરો તેને માટે હલકું મત ધરાવતા હતા અને તેનું ઝાઝું વજન હતું નહીં પણ પોતાનું કામ તે હમેશાં એવી સફાઈથી કરતો હતો કે કદીબી સપડાતો નહીં.

ગોપાળની માતા કાશીબાઈ દુરગાશંકરની પડોશમાં રહેતી

હતી. ગોપાળ તે વેળા એક મરાઠા નાટક કંપનીમાં નોકરી હતો અને અછા એક્ટર તરીકે તેણે નામ કહાડ્યું હતું. એકવાર કાશી-આઠ પંદરપુરની જત્રાએ જવા નીકળી અને દુરગાશંકર પણ તેની સાથે જવા તૈયાર થયો. ગોપાળ તો ધરમાંજ રહ્યો કારણ કે તેને નાટક કંપનીમાંથી રજા મળી શકી નહી. તે વેળા તેઓ મુંબઈમાં રહેતાં હતાં અને ગોપાળની નાટક કંપની મુંબઈમાં હતી અને ત્યાંથી દબલુ તરફ જનાર હતી.

દુરગાશંકરે એવી લાંબી લાંબી લતરાજ ભરી વાતો કાશીઆઠ આગલ કીધી કે કાશીઆઠનો તેની ઉપર પુરેપુરો વીશવાસ આવ્યો અને પોતાની સઘળી માલમતા તેણીએ દુરગાશંકરને સોંપી અને તેણી જત્રાએ નીકળી. ધરથી રવાના થવા અઝાઉ તેણીએ પોતાના દીકરાને બોલાવીને કહ્યું કે “તું કાંઈ ચીંતા કરને ના; હું સહીશામત પાછી આવશ; પણ જે કાંઈ ન ધારેલું બનશે તો દુરગાશંકર શેઠ તને મારું સઘળું આપશે ને તુંને સુખી કરશે.”

ગોપાળને પણ દુરગાશંકર ઉપર ભરસો હતો માટે તે કશું બોલ્યો નહી. પંદરપુરની જત્રા જવા પછી ત્યાં કોલેરાની રોગ જોશ ભેર ફાટી નીકળ્યો. દુરગાશંકરે આ તકનો લાભ લીધો. તે કાશી-આઠને સમગ્રવી નાશકની પડોસના પોતાના વાડીવાલાં મકાનમાં લઈ ગયો અને ત્યાં દગાબાજીથી પેલાં ભોંયરામાં તેણીને નાખીને દુઆડીને મારી નાખી અને પછી ભોંયરામાંથી પાણી ખાલી કરી દઈ તે ભોંયરાંની જમીનમાં તે બાઈની લાશ તેણે બહુ ઉંડો ખાડો ખણીને દાટી દીધી.

આવું કરતુક કરીને તે પંદરપુર ગયો. તેના સારાં નસીબે એક

બીખારણુ કોલેરાથી મરણુ પામી અને તે બીખારણુ તે કોઈજ નહીં પણ કાશીબાઈ હતી એવું કુરગાશંકરે અગ્રવી દીધું અને તેણીની લાશને અગ્નીદાહ કરવામાં આવી. તે વીશેની ખબર તેણે એક કામલ મારફતે ગોપાળને આપી. ગોપાળની નાટક કંપની તે વેલા મધરાસમાં હતી. ગોપાળ પોતાની નોકરી છોડી તરતજ મુંઝવે આવી પુગ્યો.

કુરગાશંકર આગળ ગોપાળ હાજર થયો અને કુરગાશંકરે બહુ દીલાસો દઈ ગોપાળને ધીરજ આપી અને કહ્યું: “પુત્ર તારી લલ્લી માતા તારે માટે રૂ. ૨૦૦ મને આપી ગઈ છે જે હું તુંને આપીશ. તું રાખજે અને ગમે તેમ ખરચજે.”

“રૂ. ૨૦૦! ફક્ત રૂ. ૨૦૦!” ગોપાળે પુછ્યું “એમ કેમ અને? મારી મા પાસે તો રૂપિયા સાત-આઠ હજાર હતા.”

“બેટા, તે હશે પણ ખરચી નાખ્યા હશે. મને તો તેને જે કાંઈ આપ્યું છે તે હું તને આપું છું.”

“પણ મારી માના પદ્ધતિ ગીયા ક્યાં?”

“તે હવે હું શું જાણું! મને આપ્યા હતાં તો હું તે મારી પાસે. રાખવાનો છું! કેઈ દુન્યાને માટે એવું પાપ કરું? મારી પાસે શું ઓછું છે કે વળી કોઈનું લેવું?”

“ને મારી માના ધરેણા હતાં તે ક્યાં ગયાં?”

“ધરેણાની વાત તો હું કશી જાણતો નથી.”

“તહારે મારી મા તદ્દન લાચાર હાલતમાં હતી?”

“તે ખીયારી જેમ તેમ ગુજારો ચલાવતી હતી અને જનને જવા નીકળી ત્યારે મેં એને થોડું ધણું આપ્યું એવું ધારીને કે

જાત્રે જવાની કોઇ ઇચ્છા જણાવે તો પુન્યના કામમાં મદદ આપવી. તું ચીંતા ના કરતો. તુંને કોઇ દહાડે પાંચ દશ રૂપ્યા જોઇતા હોય તો માંગજે; હું આપીશ.”

જવાન ગોપાળને આ બાબતની કશી સમજ પડી નહીં અને તે બહુજ ગુચવાયો. કુરગાશંકર સામે બોલવાની કે તેની ઉપર કશું તોહમત મુકવાની તેની જાતી ચાલી નહીં.

દીવસો સુધી ગોપાળ ગુચવાડામાં પડેલો દધાયલો ફરયા કીધો અને એક તરફથી પોતાની માતાના અકાળ મરણનો તેને ભારે ગમ ઉપજ્યો હતો તેમ વળી કુરગાશંકરની વરતણુક અને યકીનદારી માટે તેને શક ઉપજ્યો હતો. તે ખુદરતી રીતે અતીશય ચંચલ હતો ખરો પણ નાની ઉંમરને સજાએ કાચી સમજદારીનો હતો અને દુન્યાદારીનો તેને ઝાઝો ખ્યાલ કે અનુભવ હતો નહીં.

થોડા દહાડા જવા પછી એક દહાડે ફરીને કાંઇ પુછપરછ કરવા કુરગાશંકરને ધરે ગોપાળ જઇ પુચ્ચો. તે કુરગાશંકરના ઓરડામાં દાખલ થતાંજ અચકી ઉભો રહી ગયો. કુરગાશંકર પોતાના દીકરા બાળકીશણ સાથે વાતે બેઠો હતો અને તેમની વચ્ચે સોનાની બે બાંગડી મુકેલી હતી. તે બાંગડી જોતાંજ ગોપાળે તે ઓળખી. તેની મરનાર માતા કાશીબાઇની તે બાંગડી હતી. ગોપાળ તરતજ ઓરડામાં ધસી ગયો અને તે બંને બાંગડી તરાપ મારીને ઉપાડી લીધી અને બોલ્યો.

“આ મારી માની બાંગડી. તમે ક્યાંથી લાભ્યા?”

“મુકી દે—અતર ધડી મુકી દે—નહી તો પોલીસને બોલાવી

હાથમાં પાંખડું આપીશ.” કુરગાશંકરે કહ્યું. “કેમ કોણના માથને એકદમ હાથ લગાડે છે? કોણના આપની આંગડી ને શેની વાત?”

“મારી માની આંગડી તમે ચોરી છે.” ગોપાળ બોલ્યો. “આએ મારી માની આંગડી—હું ઓળખું છું. મેં ઘણીવાર મારી માના હાથપર એ જોયલી.”

“છોકરા, આમ ઉતાવળો ના થા. શું છે મને સમજવ.” બાળકીશણા વચે પડ્યો અને ગોપાળને સમજવવા માંડ્યો. “તું નાદાન છે મારે એમ બોલે છે. ખેસ ઠંડો પડ.”

“મારી માના ઘરેણાં બધાં આએ કુરગાશંકરે લીધાં છે” ગોપાળ ઉશ્કેરાઈને બોલ્યો. “આએ આંગડીપરથી બધી સામેતી મળી આવે છે.”

“અરે છોકરા એમ આબરૂદાર માણસ ઉપર તોહમત નહીં મુકીયે. લાવ જોવું, આંગડી કેવી છે?” ગોપાળના હાથમાંથી આંગડી લઈ બાળકીશણાએ કહ્યું. “તો ભલા આદમી, આવી આંગડી તે શું દુનીયામાં એકજ હોશે! કદાચ તારી માની એવી આંગડી હશેબી, પણ તેથી એમ નથી કરવું કે કોઈ બીજા પાસે એવી તરાંહની અને એવી બનાવતની આંગડી ન હોય.”

“જો છોકરા, ફરીને મારા ઘરમાં આવોજ ને ફરીને એવી લાંબી ટુંકી વાત કીધી છે તો તારું નખોદ વાળીશ. તું શું કરનાર છે? લે હું તુને કહું છું કે તારી માના ઘરેણાં મેં લીધાં, તારી માના પછસાથી મેં છુટ્યા. જા તારાથી થાય તે કરી લે.” કુરગાશંકરે દમ ભરાવીને તરારો મુકીને કહ્યું. “તારો શાક્ષી કોણ છે?

તારૂં ચાલશે શું? તું બે બદામનો પીંજરો તું કરી શું શકવાનો? હું તુંને કચડી નાખીશ; ચમટીમાં પકડી ચોળી નાખીશ. નીકળ ધરમાંથી બહાર.”

“હીક છે: ત્યારે હું જાઉં છું.” ગોપાળ બોલ્યો: “ખરૂં છે કે હું હમણા કશુંબી કરી શકવાનો નથી, પણ હું કસમ ખાઉં છું ને મારી માના સોગંદ લઉં છું કે મારી આખી જીંદગીમાં એકજ નેમ ધરાવી રાખશ કે તારી ઉપર વેર લેવું. આજે નહીં તો પાંચ વરસે, પચીસ વરસે તારૂં નખોદ વાળીશ. યાદ રાખજે—ગોપાળ તારી ઉપર વેર લેશે—યાદ રાખજે!”

આ પછી ગોપાળ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો અને કુરગાશંકરે તેની કશીબી દરકાર કીધી નહીં. કુરગાશંકરે કરેલા એકરાર મુજબ કાશીઆમના સાત હજાર રૂપા રોકડા અને આઠ હજાર રૂપાના ધરેલા કુરગાશંકરે હજમ કરી દીધા હતા.

ગોપાળ બીજે મહીને જંગમ્માર ગયો અને ત્યાં પોલીસમાં નોકરી રહ્યો. ડીટેક્ટીવ ખાતામાં તેણે બહુ લાંબો વખત નોકરી બજાવી અને પછી ત્યાં (અમેરીકાથી મોટી દોલત મેળવીને પાછો ફરેલો) આપણો ધનજી જઈ લાગ્યો.

જંગમ્માર જવાનું ધનજીને ખાસ કારણ હતું. કરોડપતી અમેરીકન મી. ગોલ્ડ શીલ્ડ તે આપણા ધનજીનો મુરબી અને મહેરબાન, જંગમ્મારથી થોડેક દુર માહેલા લાગમાં મોટી ગંજવર કાલસાની ખાલુની માલેકી ધરાવતો હતો અને તે ખાલુને લગતી ચોક્કસ ગોઠવણ કરવા તથા કેટલીક બાબતોને નવેસરથી ગોઠવવા

વનજી જંગલાર આવ્યો હતો. મીઠા ગોઠડ શીડના આડ્યાઓને તે મળ્યો અને જે કામ કરવું હતું તે તેણે બજાવવા માંડ્યું. તે “ઝેનોઆ કોલેરી” નામે ઓળખાતી કોલસાની ખાણ ધણીજ આપાદ હતી અને ગંજવર આવક કરી આપનારી હતી. પોતાના ધંધાના કામમાં ધનજી રોકામલો હતો તે દરમ્યાન ગોપાળ સાથે એક અજબ સંલેગથી ધનજીને ઓળખાણ પડી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

—:૦:—

ધનજી-ગોપાળ વચ્ચે દાસ્તી કેમ પડી ?

—:૧:—

અગત્યમ થયો આ સંલેગનો સાથ,

એમાંથી હશે કાંઈ કુદરતનો હાથ.

ગોપાળ સાથે ધનજીની ઓળખાણ થયાનો બનાવ વીચીત્ર હતો, ગોપાળ ખુદરતે તેમને અને એક બીજા સાથે જોડવા માંગ્યા હોય. તેવો તે બનાવ બન્યો હતો.

વાત એમ બની હતી કે જંગલાર જઈ પુગવા પછી જે હોટલમાં ધનજીએ ઉતારો લીધો હતો તે હોટલની નજદીકમાં એક દીવસે કોઈ આરબ વેપારીનું ખુન થયું હતું અને તે ખુનની તલાશ કરવામાં એક ડીટેકટીવ ઓધેદાર તરીકે ગોપાળ રોકાયો હતો. ખુનવાળા બનાવ પછી હોટલના વરંદામાં બેસીને ધનજી ન્યુસ્પેપર વાંચતો હતો. ધનજીની નજદીકમાં એક ન્યુરોપીયન બેઠો હતો, જે ન્યુરોપીયન

સાથે ધનજીને ઝોળખાણ પડી હતી. ન્યુઝપેપર વાંચતાં અવારનવાર તે યુરોપીયન સાથે વાતચીત પણ કરતો હતો. તે પેપરમાં ઉપલાં ખુનવાળી બાબત ઉપર લખાણ થયેલું હતું. ધનજી અને યુરોપીયન જ્યાં ભેટલા હતાં તે જગાથી થોડેક છેડે એક સોમાલી જેવા દેખાવનો માણસ સર સામન સાફ કરવામાં રોકાયેલો હતો અને તે માણસ ધનજી અને તે યુરોપીયનની વાતચીત ઉપર કશું લક્ષ દેતો ન હોય તેમ લાગતું હતું બળકે તે સોમાલી નોકર ઇંગ્લેન્ડ ભાષાથી માહિતગાર હોય એવું પણ જણાતું હતું નહીં.

પેપર વાંચતાં ધનજી બોલ્યો: “મરનાર આગળ વેપારીનો એક નોકર હતો જે ગુમ થયેલો જણાય છે અને પેપરમાં લખ્યું છે કે તે નોકરનો સાહચો મરનાર આગળની લાશની પાસેથી મળી આવ્યો હતો.”

યુરોપીયને કહ્યું: “ત્યારે તે નોકરેજ ખુન કીધું હશે.”

“એવી અતકળ બાંધવાનું તમોને કેમ કારણ મળ્યું?”

“હું એમ ધારું છું કે તે નોકરે ખુન કીધું હશે અને પછી નાસી ગયો હશે અને પોતાનો સાહચો પાછળ મુકી ગયો હશે.”

“પણ એકજ જાતના બે સાહચા ફુનયામાં શું નહીં હશે?”

“હોયબી પણ આએજ જગાએ એકજ જાતનો બીજો સાહચો કેમ આવી શકે? હું સમજી શકતો નથી.”

ધનજી બોલ્યો; “એક દાખલો લેવો. ધારો કે એક જણ એક ઘરમાંથી ચોરી કરવાનો ફરાવ કરે છે; તેની પાસે એકજ બનાવત અને એકજ તરાહ અને પેત્રનના બે સાહચા છે. તે પોતાનો એક

સાહયો પેલાં ધરના એક નોકરને ભેટ આપે છે; બીજે દહાડે ચોરી થયેલી જાણાય છે અને પેલાં-નોકરને ભેટ મળેલો સાહયો મળી આવે છે. સાહયો ભેટ આપ્યો એવું સઉ કોઈ જાણે છે પણ તેવાજ બે સાહયા હતા એવું કોઈ જાણતું નથી તો પછી સાહયાની ભેટ લેનાર માણસ ઉપર તોહમત આવી શકે કેની?" ધનજી બોલ્યો અને તેમ કહેવામાં તેણે ખુદ પોતાની તવારીખનો એક નાનો ભાગ રજુ કરીધો અને દુરગાશંકરની આશીસમાંથી ચોરી થવાના અને આશીસમાં આગ લાગવાના બનાવ વખતે તેના બદન માહેલા ઓવરકોટને કંપર-જુથી જે શક ઉપજ્યો હતો તેનો તેને આ વેળા ખ્યાલ આપ્યો.

“તમેએ આવી બાબતમાં ઘણું ધ્યાન દોડાવ્યું છે.” પેલો યુરોપીયન હસીને બોલ્યો: “તમે બેરીસ્તર હોવો અથવા એક ડીટેક્ટીવ હોવો તેવી રીતે વાત કરો છો મીં અમેરીકન.”

“તેવું કશું નથી. કેટલાંક વરસોની વાત ઉપર મુંબઈમાં કોઈ દુરગાશંકર સોલીસીટરની આશીસમાંથી ચોરી થઈ હતી અને આશીસમાં આગ લાગી હતી ત્યારે એક ઓવરકોટની મુખ્ય શાદત ઉપરથી એક આરોપી ઉપર તોહમત સાબિત થવા પામ્યું હતું, તેથી મને આ બનાવ સાથે તે બનાવને સરખાવવાને મન થયું છે.” ધનજીએ જવાબ દીધો; “એક સરખા બે ઓવરકોટ હોયખી અને તેથી એક માણસ નાહક હોરાન થયો હતો હોય એમ હું માનું છું. હું એમ ખ્યાલ કરું છું કે આવી સરકમસ્ટેનશીયલ-એવીડંસ ઉપરથી કોઈને અપરાધી દરાવવાનું વાજખી નથી.”

આ પછી બીજી વાતચીત થઈ અને ધનજી ઉડીને પોતાના ઓરડામાં ગયો. આરબ વેપારીના ખુનવાળા બનાવથી તેનું મન ઉચ્ચત

થઈ ગયું હતું અને કોઈ ગરીબ નીરદોષ માણસ પોતાનીજ માફક નાહક અપરાધી કદાચ હરશે એવું ધારીને મનમાં બહુ મુગ્ધતા લાગ્યો. તે ઓરડામાં બેસીને આગળી પાછળી યાદ કરતો હતો. થોડે વારે એક મેહોમેદન અહસ્થ તેને મળવા આવ્યો. દુરકી ધપે તેણે મેહો-મેદન પોશાક પહેડેલો હતો અને સ્પષ્ટ શુધ્ધ ઉર્દુ ભાષા ધણી સફા-ધથી તે બોલી શકતો હતો.

“સાહેબ, તમારી સાથે મારે કાંઈ ખાનગી વાત કરવી છે,” તે મેહોમેદને કહ્યું: “મે પાંચ મીનીટ મારી સાથે ફાજલ પાડશો તો મહેરબાની.”

“તમારી સેવામાં હાજર છું.” ધનજીએ વળતો જવાબ આપ્યો.

“મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે થોડાં વરસની વાત ઉપર મુંબઈમાં દુરગાશંકર નામના એક સોલીસીટરની ઓફીસમાંથી ચોરી થઈ હતી અને તેની ઓફીસમાં આગ લગાડવામાં આવી હતી. તે બનાવની તવારીખ તમો જાણતા લાગે છે. માટે તે મને કહી સંભળાવશો તો ઘણીજ મહેરબાનીથી થશે.” પેલા મેહોમેદને લાયકીથી કહ્યું.

“પણ તમેને કેમ ખબર પડી કે તે ચોરી અને આગના બનાવની તવારીખ હું જાણું છું?” ધનજીએ ચોંકાને સવાલ કર્યો.

“હું એક ડીટેક્ટીવ છું અને અમે અમારા કાન અને આંખ ખુદશાં રાખીને રૂંધે છીએ. હાલમાં એક ખુનના બાબમાં અમે તપાસ ચલાવે છીએ અને આગળા કોઈ બનાવ ઉપરથી હાલના બનાવમાં અનુભવને આધારે મદદ મળતી હોય તો અમેને ઘણી કીમતી થઈ

પડે. હું દબાણ કરતો નથી; માત્ર અરજ કરું છું. આજે સવારે તમે સાહેબ વરંદામાં બેસીને જે વાત કરતા હતા તે મારા સાંભળવામાં આવી છે માટે હું વધુ પ્રયત્ન છું. તમારી મરજી નહીં હોય તો હું પુછીશ નહીં.”

“મેં તો પેપરમાં તે વીધે કાંઈક વાંચ્યું તે ઉપરથી મેં તો વાત કીધી હતી.” ધનજીએ ઉડાવ્યું અને પછી ગણે બેદરકારીથી એલારપેલાર વાંચ્યું હોય તેમ પોતાની તવારીખ કહી સંભળાવી.

આ બનાવ પછી પેલા મેહોબેદન જેનું નામ દોલતખાં હતું તેની સાથે ધનજીને વધું દોસ્તી પડતી ગઈ અને આ દહાડામાં તો ધનજી અને તે મેહોબેદન ગણે જુના દોસ્ત હોય તેમ અકેકસે પળોતાઈ ગયા. પણ ધનજી સાથે વાતચીત કરતાં પેનો મેહોબેદન દોલતખાં હમેશાં કુરગાશંકરની વાત વચ્ચે વચ્ચે લાવ્યા કરતો હતો અને ધનજીએ જોયું કુરગાશંકરની ખબર અંતર વધુ મેળવવાને દોલતખાં ઇતેજાર હતો અને કુરગાશંકરને માટે જબરો ધીકાર અને કેહેર તે ધરાવતો હોય તેવું પણ લાગતું હતું.

ધનજીને જંગઝાર આવ્યાને ઝાર દીવસ થયા હતા અને એક દીવસે રાતે કીનારાના ધકા ઉપર ધનજી ધરતો હતો તેટલાં તેણે જોયું કે એક નાની હોડીમાં બે માણસો બેઠેલાં હતાં અને તેઓ હોડીને કીનારેથી હંકારી જવાની તકીદારી કરતા હતા. તે બે કાફરા જાતના માણસ હતાં. વળી હોડીનાં તથ્યામાં કોઈ જાનવરને બાંધીને નાંખ્યું હોય અથવા કોઈ માણસ હોય તેમ કાંઈ તરફડયા કરતુ હતું. ધનજીને શક ગયો માટે તે હોડી તરફ દોડ્યો. તેને આવતો

જોષ પેલા કાફરાઓએ હોડી હંકારવા માંડી. ધનજી દોડ્યો અને જાતીપુર પાણીમાં પુગી ગયો અને હોડી પકડી. પેલા કાફરાઓએ હલેસાં ઉંચકી ધનજી પર હુમલો કર્યો પણ તેમ કરતાં હોડી ઉલતાઈ ગઈ અને પેલા કાફરા પાણીમાં પડ્યા. તેઓ તરતજ ઉડીને નાહા અને હોડીના ખોટમમાં જે ચીજ હતી તે પાણીમાં પડી તરફડવા લાગી. કાફરાઓની પુઠે દોડવાને બદલે આ ચીજ તપાસવાનો પહેલો ખ્યાલ ધનજીને આવ્યો અને વાંકો વળીને પાણીમાં તંતોસીને જોતાં તેની અન્યથાની પાર રહ્યો નહીં. તે એક માણસ હતો; તેના હાથ પગ બાંધેલા હતા. તેણે જોર કરી તે માણસને પાણીની સપાટી ઉપર કહાડ્યો અને પગ છોડી નાંખ્યા જેથી તે માણસ પાણીમાં ઉભો થઈ શક્યો. તેનો મોહડાંમાં દુયો હતો જે ધનજીએ જોર કરીને ખેંચી કહાડ્યો અને પછી હાથ પણ છોડ્યા. અંધારું હતું માટે પેલા માણસનું મોહડું ધનજી જોઈ શક્યો નહીં. તેણે ઉદ્ડું ભાષામાં પુછ્યું: “લાઇ તું કોણ છે?”

“દોરાબશાહ શેઠ?” તે માણસ બોલ્યો.

“હા, ને તમે દોલતખાં.”

“હા, હું દોલતખાં છું.” તેણે કહ્યું: “આએ મુજબો આજે મને મારી નાંખતા હતા. પેલા આરબના ખુની આએ કાફરા છે અને તેઓએ મને પકડ્યો અને દરવામાં ફેંકી દેવાનો કસદ કરી લેતા. દોરાબશાહ સાહેબ તમેએ આજે મારી જીંદગી બચાવી છે; હું તમારો આજથી ગુલામ છું; તમારો તાબેદાર નફર છું; મારો જીવ જાનથી તમારોજ છે.”

“એમ ના બોલો દોલતખાં; આવો હોટલમાં.”

“નહીં; તમે જાઓ; હું માફ કામ બજાવીને આવીશ.”

ખીજે દહાડે સવારના દોલતખાં પાછો ધનજી આગળ આવ્યો અને બોલ્યો: “ગઈ રાતના બદમાશોની લાશ આજે હાથ લાગી છે.”

“તે લોક તો નાસી ગયા હતા. તેઓ મરી કેમ ગયા?” ધનજીએ સવાલ કર્યો. “તેઓ શું દુખીને મરી ગયા? એ બન્યું કેમ?”

“તેઓ નાસતા હતા તેટલાં તેમને બંદરની પોલીસે જોયા અને તેમને થોભવાને જણાવ્યું. તેઓ થોભ્યા નહીં અને પોલીસની હોડી તેમની પુઠે લાગી ત્યારે તેઓએ પથરા ફેંક્યા. એક સીપાઈના માથામાં પથર લાગ્યો જેથી તે તતકાળ મરણ પામ્યો. પોલીસે તેમની ઉપર ગોળી છોડી અને તેઓ બે દાર થઈ ગયા. એ બેઉએ આરખી વેપારીનું ખુન કર્યું હતું અને આરખ વેપારીના ગુમ થયલા નોકરનું ખુન પણ તેઓએ જ કર્યું હતું અને તે નોકરની લાશ તેઓએ દાટી દીધી હતી અને નોકર જાણે પોતાના શેઠનું ખુન કરીને નાસી ગયો હોય તેવા દેખાવ કરવાને સારૂ આએ બદમાશોએ આરખ વેપારીના નોકરનો સાહયો મરનાર આરખ વેપારીની લાશ આગળ મુક્યો હતો. અમેએ સમજી શાદત મેળવી હતી અને તે પછી તેમને પકડવાની જાળ ખીજાવી પણ તેમ કરતાં હું તેમના સપાટામાં સપડાઈ ગયો અને તેઓ મને બાંધીને તથા મોહડાંમાં દુઓ દબને લાર દરયે લઈ જનાર હતા અને ત્યાં મને પાણીમાં ફેંકી દેનાર

હતા. મારા મહેરબાન તમોએ મને બચાવ્યો; તમારો આભાર હું કેમ માનું; તમારી આવી સેવાનો બદલો હું કેમ આપું?”

‘એમ શું બોલો છો દોલતખાં? જો હું આવી સ્થિતિમાં હતો તો તમો મને નહીં બચાવતે?”

બંનેએ હેતુમીત અને દીલસોજીથી શેકહેંડ કીધી.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

—:૦:—

એ જણા તો પોતાને ફેળે પુગયા!

—:૧:—

કરતુકનો આપેછ એક તુરંગમાં જવાબ,
ખીજો ગયો ચુકવવા ખુદનો હીસાબ,
ત્રીજની હવે તો આવીછ વારી
ઉભી તેની સામે વેર-કટારી.

“જો મને પેલા કાફરાઓ મારી નાખતે તો મરતી વખતે મને એટલોજ બળાપો રહેતે કે મારાં જીગરની સરવથી મોટી ઉમેદ પાર પાડ્યા વના અને મારી એક ફરજ અદા કર્યા વના હું મરણ પામું છું,” દોલતખાં બોલ્યો: “એજ મને બળાપો રહેતે અને હું નાસીપાસ થતો.”

“તે તમારાં જીગરની સરવથી મોટી ઉમેદ શું?” ધનજીએ પુછ્યું.

“કેહું કે તમને? હા કહું છું. તમારી ઉપર મને પુરેપુરો વીશવાસ છે અને તમોને મારા મુરખી ગણું છું. હું મેહોંમેદન નથી; હું જીતનો હીંદુ છું; મારું નામ ગોપાળ છે. તમો વરંદામાં બેસીને વાતચીત કરતા હતા ત્યારે જે સોમાલી જેવો માણસ સરસામન સાફસુફ કરતો હતો તે હુંજ હતો. હોટલની નજદીકમાં ખુન થયું માટે હોટલના કોઇ નોકરનો હાથ હશે એમ જાણી હું છુપી તલાશ કરતા રોકાયો હતો. મારી હકીકત સાંભળો; તે જાણવાંગેજ છે.” એમ બોલી ગોપાળે પોતાની સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી અને છેવટે ગોપાળ બોલ્યો; “એ કુરગાશંકર ઉપર વેર લેવાને હું તલપી રહેલો છું. જે ધનજી સુરતીની તવારીખ તમોએ મારી આગળ આપી છે તે સાંભળયા પછી મને લાગે છે કે તે ધનજીને પણ આએ મુજી કુરગાશંકરે નાહક તારાજ અને પાયમાલ કરેલો હોવો જોઈએ. અરે હું દુવા ગુજારું છું કે તે ધનજી સાથે મારી મુલાકાત થાય કે જોથી અમો બંને સાથે મળાયે અને આએ પાપાને તેને ફેજે પુગાડવામાં એક બીજાને મદદ કરે.”

“ત્યારે તમારી દુવા ફળી છે ગોપાળ, કારણ કે તમારી સાંમે જોડેલો દોરાબજાહ કોઈજ નહીં પણ ધનજી પોતેજ છે.”

બંનેના દીલ ખુલ્લાં થયાં અને બંને ચોકકસ ઠરાવ ઉપર આવ્યા. ધનજી દોલતમદદ હતો માટે ગોપાળને પછસા સંબંધી દરેક મદદ આપવા તે તદ્દપાર થયો અને ગોપાળ ચબરાક ડીટેક્ટીવ હતો માટે તલાશ ચલાવવામાં તેની મદદ ધનજીને મળી શકી.

ખીમારીનું બહાનું કહાડીને ગોપાળે પોતાની નોકરીનું રાજ-
નામું આપ્યું અને બંને જણા મુંબઈ આવ્યા અને દુરગાશંકરને
અજાણો રાખવા તથા તેની સઘળી બાતમી છુપેથી મેળવવા કાળે
ગોપાળે પોતાનું નામ ફેરવીને નારાયણ ધારણ કર્યું.

*

*

*

દુરગાશંકરના મોતના ખીજાણા આગળ આપણે પાછા જઈશું.
ગોપાળ સઘળું જાણતો હતો પણ પોતાની માતાનું શું થયું તેજ
તે જાણતો હતો નહીં. દુરગાશંકરે પોતાની સઘળી વાત કહી અને
ગોપાળની માતા કાશીઆઈનું તેણે ખુન કર્યું હતું એવી વાત
બ્યારે ગોપાળે સાંભળી ત્યારે તેણે જીગરમાંથી એક હાથ ખેંચી અને
પોતાની જાતી ઉપર જોરમાં હાથ ઠોક્યો. તે બોલ્યો:—

“દુરગાશંકર, દુરગાશંકર, મારી માતાને તમે જુટી હતી,
તેણીની સઘળી માલ મતા તમે પચાવી હતી, મને રખડાવી માર્યો
હતો અને મને પછસાની બાબતમાં તારાજ કર્યો હતો એમજ હું
જાણતો હતો. મારી માતા કોલેરાથી મરણ પામી હતી એમજ હું
માનતો હતો. મારી માતાનું તમોએ ખુન કર્યું હતું એમ જો હું
જાણતે તેવો સહેજેખી શક મને ઉપજતે તો ભલાં છુરાંનો વીચાર
હું કરતે નહીં, કોરટ દરબારનો ખયાલ મને આવતે નહીં, ફાંસી
સુળીની ધાસ્તી મને રહેતે નહીં પણ હું તમારો ટોતો ખીસી નાંખતે,
તમારી ગરદન તોડી નાંખતે. પણ ખચર-બની તે બની. મેં તમોને
મારી બક્ષી છે હવે તે હું પછી ખેંચી લેતો નથી; તમારો મારી
તરફનો અપરાધ હું તમોને ક્ષમા કરું છું.”

“માફ કર, મને માફ કર,” દુરગાશંકર લડકતા અવાજે બોલ્યો: “મારી પાંચ છ લાખની પુંજ છે, તેમાંથી તુને એક લાખ રૂપ્યા, બે લાખ રૂપ્યા, તું કહે તો બધું આપવા તૈયાર છું કારણ કે તારી માતાને મેં લુટી છે અને મારી છે.”

“તારી એક પછી મને હરામ છે. તમારા લાખો રૂપ્યા મેળવવાના કરતા મજૂરીથી અ.તો કામાવવામાં હું વધુ આબરૂ સમજશ અને મારો જીવ વધારે નચીત રહેશે.” એટલું બોલીને ગોપાળ ઉડીને આરડાની બહાર ચાલી ગયો.

ગોપાળ—નારાયણ—આરડાની બહાર ચાલી ગયો તે પછી ધનજીએ દુરગાશંકરને કહ્યું: “તમેજી મને આજખંચો દુરગાશંકર તે વાત તમેજી તેહમુરસને લખી જણાવી તો હશે,” ધનજીએ પુછ્યું.

“ના—નથી લખ્યું. બધી વાતથી તેને માહિતગાર કરવાનો મારો ઇરાદો હતો ખરો પણ વખત મળ્યો નહીં અને હવે વખત મળવાનોથી નથી; તેતો તમારી વાતથી તદનજ અબજાજ રહેશે.”

“દુરગાશંકર તમારી તખીયત ધણીજ બગડેલી છે.”

“બગડેલી છે એમ શું કહો? એમ કહો કે મારી ભરતી બરાબ ગઈ છે. જમના કાયામાં હું જઈ ચુક્યો છું.”

“ત્યારે એક ઇનસાફનું કામ કરી લેવો.”

“બોલો—બોલો—જે કહો તે કરું. મારા અપરાધોમાં કાંઈથી ઘટાડો થાય તેવું કરવા હું તૈયાર છું.”

“ત્યારે હું—ધનજી—ખરેખર ગુનેહગાર નથી એવું તમે લખી આપો. આજે નહીં તો કોઈ દહાડે—બે ચાર વરસેથી—મને મારું

નામ સાફ કરવાની તક મળે તો મને તે તમારો એકરાર ધણો કીમતી થઈ પડે.”

“લખી આપુંછ-આથે ધડીએ લખી આપુંછ, પણ મારા હાથ પગ ભાંગી ગયાછ-તમે લખો ને હું તેપર મારી સહી કરું,” કુરગાશંકર બોલ્યો.

“તેમ નહીં અને-ગોપાળ પાસે લખાવું અને તમે તેપર સહી કરો.”

“ડીક છે-એમ કરો-પણ જલદી કરો. મારી શક્તી ઘટતી જાય છે અને હવે મારો વખત પુરો થવા આવ્યો છે.”

ધનજી ઓરડાની બહાર આવ્યો અને ગોપાળ પાસે તેણે સધળું લખાવ્યું અને લખેલો કાગળ લઇને પાછો તે કુરગાશંકર આગળ ગયો અને સધળું વાંચી સંભળાવ્યું.

“બરાબર છે-લાવો હું સહી કરું.”

ધનજીએ તરતજ ડાકટરને ઓરડામાં બોલાવ્યો અને કહ્યું “આથે એક દસ્તાવેજ ઉપર કુરગાશંકર શેઠ સહી કરે છે તે તમે જોવો અને તમારી હાજરીમાં પોતાને હાથે કુરગાશંકરે સહી કીધી છે એમ તમે તમારી સાખ કરો.”

ડાકટરે કુરગાશંકરને પુછ્યું: “કુરગાશંકર શેઠ, તમે આવે દસ્તાવેજ ઉપર સહી કરવાને રાજી છો?”

“હા-હું રાજી છું, રાજીખુશીથી હું સહી કરું છું; મારી મરજીથીજ આવે દસ્તાવેજ લખાયો છે.”

કુરગાશંકરે જહુજ મુસીબતથી અને અતીશય દુઃખ ખમતાં સહી કીધી અને ડાકટરે પોતાની સાખ કીધી અને તે દસતાવેજ લખને તથા કુરગાશંકરને કેટલોક દોલાસો દધને ધનજી ઓરડાની બહાર નીકળ્યો.

ધનજી અને ગોપાળ હવે પાછા દેવલાલી આવ્યા અને તે પછી પાંચ છ કલાક જતાં તેમને ખબર મળી કે કુરગાશંકર મરણ પામ્યો હતો.

“એક બીચારો આવી રીતે કમોતે મરણ પામ્યો, બીજો તુરંગમાં પડ્યો,” ધનજી મનસે વીચાર કરવા લાગ્યો: “તેહમુરસ હવે તું બાકી રહ્યોછ. હવે તારી વારી આવીછ. તારે કાજે અત્યાર અગાઉનું કામ મેં ચાલુ કરી મુક્યુંછ તેની તુંને હવે ખબર પડવા માંડશે. સાવધ રહેજે—તેહમુરસ—સાવધ રહેજે. વેર લેવાને ધમધમી ગ્રહેલા અંગારમાં તારે બળવાનું છે, કીનાના બજુકદાર આતશમાં તુંને જળવાનું છે, ખુવાર થયલાના ક્રોધ અને કેહરના દારૂખાના સામે તુંને ઉભું રહેવાનું છે—યાદ રાખજે તેહમુરસ બે જણાઓને તારે જવાબ આપવાનો છે. એક તો મને પોતાને અને બીજો મારી ફરેનીને.”

ડા. દીનશા એમ. સર્વેચર,
એલ. એમ. એન્ડ એસ.

ડેન્ટલ સર્જન લંડન.

દાંતમાં થતું પર સાફ કરી દાંતને લગતું સર્વ કામ

છેલ્લામાં છેલ્લી ઢમ મુજબ

ઇલેક્ટ્રીકસીટીથી સંભાલથી કરવામાં આવે છે.

તેમજ

દાંત બીલકુલ દરદ વગર પાડવામાં આવે છે.

ઠેકાણું—ચોરક બીલડીંગ,

હોરનબી રોડ,

જાપાનીસ ન્યુઝીયમની બાજુમાં,

કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

—:~:—

ભયંકર ચેતવણી.

—:~:—

હમારને સપડાવા બીજાવી છે જાણ,

છટકું છે-અચ્ચા—ચેતીને ચાલ.

કુરગાંશંકર અને તેના દીકરા જગધરની લાશને ફેંકાણે પાડવામાં આવી. કુરગાંશંકરનું મરણ કેવી રીતે નીપજ્યું હતું તે લોક બરાબર જાણી શક્યાં નહીં અને તેથી હમેશના ધારા મુજબ અને પરવારતાઓની જીભલીના મામુલ મુજબ તરેહવાર ગપગોળા ઉડી રહ્યા. ધનજી સાથે કુરગાંશંકરે કરેલા દગાની વાતની ખબર તો કાંઈને પડીજ નહીં; પોલીસ પણ તે ખબરથી અજાણીજ રહી; અને તે ખબર બહાર પાડવાની જરૂર ધનજીએ જોઈ નહીં બસકે તે ખબર છુપી રાખવાની—પોતાની ધારેલી નેમનો બાકીનો ભાગ પાર પાડવાને કાળે—તેણે જરૂર વીચારી.

કુરગાંશંકર અને જગધરના મરણ માટેનો રીપોર્ટ એવેજ બહાર પડ્યો કે જગધરે ખુન કરવા પછી પોતાના પીતાને લુટવા કાળે તેનું ખુન કરવાનો કસદ કર્યો હતો અને તેટલા માટે તેને ભોંયરામાં ફેંકી દીધો હતો પણ તેટલાં પોલીસના હાથનાં સપડાવાનો જોગ થવાથી તેણે આપઘાત કર્યો હતો. આ પ્રમાણે આટલીજ ખબર બહાર પડી, પાંચ પંદર દહાડા તે વાત ઉડી રહી, તે ઉપર

તરેહવાર સરેહ અને ટીકકા થયા, દુરગાશંકરની કાર્કીરદીઓ વર્તમાનપત્રોમાં છપાઇ, દલગીરી જાહેર થઇ અને બધું છેવટને માટે દબાઇ ગયું.

અલ્પજ્ઞતાં આ સઘળી વાત તેહમુરસે જાણી પણ ખરો ભરમ તે કાલો નાગ જાણી શક્યો નહી. તે તો મનમાં ખુશીજ થયો કે તેના પાપનો એક બળવાન શાક્ષી અને તેની મુડી પકડનાર એક જોરાવર છટકું આખરીને માટે નાણુદ થયું હતું અને કાવશજી વળી તુરંગમાં ગયો હતો માટે તેને વધુ નયીંતાઇ થઇ.

થોડા દહાડા વહી ગયા; સઠિ પાછાં ફરીકામ થઇ ગયા; દુરગાશંકર અને તેની તવારીખ લુલાઇ ગઇ અને આપણો ધનજી પોતાના નવાં કામ ઉપર હવે રોકાઇ ગયો.

દુરગાશંકરને પોતે આપેલા કોલ મુજબ ધનજીએ બાળકી-શણ્ણાની બાયડીને માટે દેખરેખ રાખી અને દુરગાશંકરની સઘળી માલ મીલકત, પુંજ, વગેરેનો કારોબાર રચવામાં તેણે દરેક રીતની મદદ કીધી. તે કામમાં અલ્પજ્ઞતાં ગોપાળે પણ મદદ આપી. દુરગાશંકરના કેટલાક ખેસીઓ વળગી પડવાની તકબારીમાં હતાં પણ ધનજીએ એની સફાઇથી અને બાહોશ સોલીસીટરોની મારફતે કામ લીધું કે કોઇનું કાંઇ વળગ્યું નહી અને સઘળું રીતસર ગોઠવાઇ ગયું.

દુરગાશંકર મરણ પામ્યો તેની લાંબો વખત અગાઉથી તેહમુરસનું આદરું ભરી દેવાની યુક્તી ધનજીએ ચાલુ કીધી હતી અને તે માટે તેણે અમેરીકા ખાતે મી० ગોલડરીલક સાથે ચાલુ સંદેશા ચલાવ્યા હતા તથા કરાંચીમાંથી જમીનની ખરીદીનું કામ લાંબા

વખતથી ચાલુ કર્યું હતું. તેણે દુરઅંદેશીથી. ગણતરી રાખી હતી જેની અસર બહુ ધીમી પણ કાતીલ થતી જતી હતી.

મોટી તુરંગ જેવાનો મોટા લખપતી શેઠ દોરાબશાહ અમેરી-કનને શોખ થઇ આવ્યો અને તે ઉપલી તુરંગમાં જઇ પુગ્યો. તે તુરંગ જેવાની પરવાણુગી તેણે અગાઉથી મેલવી હતી અને તુરંગ-માંથી બહાર નીકળતા કેદીઓને સુધારી સારે રસ્તે મુકવાની હીલચાલ ચલાવનારાં મંડળમાં દોરાબશાહ (ધનજી) આગેવાન ભાગ લેતો હતો તથા તે મંડળના ફંડમાં તેણે મોટી રકમ ભરી આપી હતી માટે આ મુલાકાત માટેની સધળી ગોઠવણ જેલરે કરી રાખી હતી.

આખી તુરંગમાં શેઠ ફરયા અને બધી જુસતેજુ કીધી અને પછી ધનજીએ જેલરને કહ્યું. “ત્રણ ચાર કેદીઓ સાથે હું વાત કરવા માંગુ છું. તેમની હાલત અને ખાનગી સ્થિતિ મારે જાણવી છે. તેમને ભવિષમાં કાંઈ લાભ થાય એવું કરવાના વીચારથી આ માંગણી કરું છું. મને તેવી રીતે વાતચીત કરવાની તમે પરવાણુગી આપશો?”

“હાજી. તમોને દરેક સગવડ કરૂં. આપવાનું અમોને ખાસ ફરમાન મળ્યું છે. ક્યા કેદીઓ સાથે તમારે વાત કરવી છે?” જેલરે પુછ્યું. “જેને દેખાડો તેને તમારી આગળ હાજર કરીશું.”

જે ત્રણ કેદીઓને દેખાડીને ધનજી બોલ્યો; “આ માણસો સાથે હું વાત કરીશ, પણ તે અહીં નહીં, કેાંઈ ખાનગી ઓરડામાં વાત કરવાનું અને તો સાફ. ત્યાં તેઓ એખલા મારી આગળ

આને તો દીવ્ર ખુલ્લું કરીને શરમાયા વોના બોલી શકે. એવી ગોઠવણ તમે કરી શકશો કે મીં જેલર?"

“ગોઠવણ તો કરી શકશ સાહેબ; પણ જે ઓરડામાં તમે સાહેબ કેદી સાથે વાત ચલાવો તે ઓરડાની બહાર પાહરો રાખવો. પંદરે કારણકે આખરે કેદી તે એક ગુનાહીન ગણાય અને તે એક માણસ સાથે એખલો પડેલો કદાચ નાપસદ કરવા જોગ વરતણક ચલાવે; કદાચ મારફાડખી કરે તો અન્યથા નથી.”

“બરાબર છે, એવો પાહરો રાખજો, મને વાંધો નથી.”

એક ખાનગી ઓરડામાં ધનજી ગયો અને ત્યાં એકક પછી પેલા કેદીઓને હાજર કરવામાં આવ્યા અને તેમની સાથે ધનજીએ કેટલીક વાત ચીત ચલાવી તથા પુછપરછ કરી.

છેલ્લો કાવજી કરાકરી ધનજી આગળ હાજર થયો અને તે ખેને જણાએ એક બીજને ઓળખ્યા.

ધનજીએ કહ્યું : “તમેને તો હમણાજ સજા થઇ છે માટે તુરંતમાંથી બહાર નીકળતાં તમેને હજી ઘણાં લાંબો વખત લાગશે.”

“હાજી; દોરાબદ શેઠ એમજ છે, એમજ છે.” ઠંડો ગાર થઇ નમી પડી અહીં નરમાશથી કાવજી બોલ્યો : “મારાં કીસમતે હું આવો હેરાન થયો અને આવી રીતે હું તારાજ પાયમાલ થયો.”

“ત્યારે તમે વેલાત જઈને સાંચા લાવેલા તે વાત તદનજ ખોટી હતી કે ?”

“તદનજ ખોટી; હું વેલાત કે પેરીસ કોઇ દહાડે ગયલોજ નહીં.”

“ત્યારે પેલા ધનજી સુરતી સામે જુઓની આપતાં તમે એમ કહેવું તેમાં તમારું કાંઈ ખોટાઈ હવું ખરું કે?”

“અરે બોલોજ ના; હું બીજાઓના હાથમાં ફસી ગયો ને મેં જે તે કહી દીધું. હવે કે.ણને કહેવા બેસીયે? એ તો ગળે ગાંઠ ને મોહકે દુયો. નહીં બોલ્યાના હવે તો નવ ગુણ.”

“પણ તમે જે જુઓની આપી હતી તેથી અને બે આવરકોટ રાખી, એક ધનજીને આપ્યો, ને બીજો તમે પોતે પહેડીને આશીસમાં જઈ આગ લગાડી તેથી પેલા ધનજી તારાજ થયો તેનો તમોને કાંઈ ખ્યાલજ નહીં રહ્યો? તેનું તમોએ નખોદ વાળ્યું?”

“એ બધી વાત તમોને કાણે કહી?” કાવજી શીકો પડીને બોલ્યો: “એ આવરકોટની વાત તમોએ કેમ જાણી? તમોને બધું કેમ જાણ્યું? એ વાત તો કોઈની માણસ જાણતુંજ નહીં.”

“ધનજી પોતે જાણતોતો. ધનજીએ પોતે મને એ બધું કહેવું. ધનજીને તેં તારાજ કીધો, મેં તુંને તારાજ કીધો.”

“તમે મને તારાજ કીધો દોરાબશાહ શેઠ?”

“હા, મેંજ, મેંજ પોલીસને તારા ઘરમાં થતાં કાલાં ઘોળાંની છુપી ખચર આપી હતી, મેંજ પોલીસને સઘળી આતમી પુરી પાડી હતી અને ફરયાદ પહોંચા બારીસ્તરને તારા પેરીસ જ્યાં વીધેની વીગત મેંજ કહી હતી અને આગળી જુઓનીનો ફકરો મેંજ તે બારીસ્તરને મેલવી આપ્યો હતો.”

“કાંય? કાંય? પણ કાંય તમે એમ કીધું?”

“ધનજીનું વેર લેવા. ધનજી ઉપર તેં ખોટું તોહમત મુકવામાં મદદ આપી તેને તારાજ કીધો. તારી ઉપર ખરું તોહમત મુકવામાં મેં મદદ કીધી ને મેં તુંને તારાજ કીધો.”

“તહારે તો તમે બધા મુજી ને નીચ માણસ હોવાં જોઈયે.”

“જેઓ નીચ ને મુજી છે તેઓજ પોતાને સજ્જ કરનારાઓને નીચ અને મુજી ગણેછ. પથર ભાંજતાં અને ચકકી પીસતાં યાદ કરતો રહેજે કે એજ સખત મજૂરી વગર વાંકે ગરીબ ખીયારા ધનજીને દશ દશ વરસ સુધી કરવી પડી હતી. પથરપર સુતાં ને હાડકાં અકરસી આવેલાં દાખતાં વીયાર કરજે કે ધનજીને એવીજ મુસીબતમાં તમારા જેવા કાલા કરતુડાઓની નીચ યુક્તીથી વરસો પસાર કરવાં પડ્યાં હતાં. અરધી લુખે ખાતાં અને મજૂર ઘાટી જેવો ખોરાક લેતાં ખ્યાલ કરજે કે એવોજ ખોરાક ઉપર ધનજીને વરસો સુધી ગુજરો કરવો પડ્યો હતો. ઉઘાડા પગે ચાલતાં પગના તડ્યાં-પર જાગડા પડે અને સખત મહેનત કરતાં હાથનાં આગળાં છોલાછળથ ત્યારે ધ્યાન દોડાવજે કે એજ હાડમારી ગરીબ ખીયારા ધનજીને સહેવવી પડી હતી. અને તે બધું શાને કાળે? એક હકદારનો હક લુટવાને કાળે; એક તવંગરને વધુ તવંગર બનાવવાને કાળે; હરામના પધસા મેળવવાને કાળે; દુન્યાની મોજ મગ્નહ હલકી રીતે ભોગવવાને કાળે. જેટલાં વરસ તું અહીં ગુજરે તેટલાં વરસ દર-મ્યાન દર ધડીએ યાદ કરજે કે ખોદાની લાકડીનો અવાજ નથી; તે બદલો લીધાં વીના રહેતો નથી; સજ્જ પુગાડયા વીના પાપીને તે છોડતો નથી. આજે ખાસ તુંને તારી ખરી હાલતથી વાકેફ કરવા અત્રે હું આવ્યો છું. તુંને સજ્જ પુગાડવામાં ધનજીને ખાતર મેં મદદ

આપીછ એમ તુંને કહેવા હું અત્રે આવ્યો છું. પાપી પલીદ, સરવથી મોટો ગુનેહગાર તું છે; જા હુધથી, તારું મોહકું કાળું કર. યાદ રાખજે; અહીંથી તારો છુટકારો થશે તે પછીથી ધનજી તારો પીછો છોડવાનો નથી, તુંને કરારે ખેસવા દેવાનો નથી, એક ઘડીથી કેદ તું દરવાનો નથી. ધનજી સામે કાવતરું રચનારાઓ માહેલો એક દુરગાશંકર દીકરાઓના બાબમાં નાસીપાસ થઈ કમેતે માર્યો ગયો, તું આએ ફેજે પુઝ્યો; હવે ત્રીજો પેલો કાળો નાગ બાકી રહેલો છે. તેને હું નાબુદ કરશ, જડ મુળથી ઉખેડી નાખશ. જેમ ધનજીને તેની માયથી છુટો પાડ્યો તેમ એ નાગને એના દીકરાઓથી છુટો કરશ. કહેવાડજે તેને કે એ કાળા નાગ, ધનજી તરફથી વેરનો ષટકો મારવા નીકળેલા આએ દોલી અમેરીકનના સપાટામાંથી તું છટકવાનો નથી.”

પ્રકરણ ૨૯ મું.

—:૦:—

ભેદ ભરેલો પરોણો.

—:૦:—

- ખુબસુરત ફાંકડો ને સુંદર જવાન,
આજબ કે વાત કરે ઘેસા સમાન,
ખોટી મનઘબની ઉમેદ તો ન હોય !
ગોંટાલો ભરમ કે ભેદ તો ન હોય !

આમળાં પ્રકરણમાં બનેલા બનાવને એક એક મહીનો વહી ગયો. ધનજી મુંબઈમાં આવેલો હતો અને હવે તેહમુરસને સપાટામાં લેવા ધનજીની ગોઠવણો પુરેપુરી અમલમાં મુકાઈ હતી અને તે શતેહ-

મંદ ઉતરવા લાગી હતી. ફરેની સાથે તેને દરરોજ મુલાકાત થતી હતી અને ફરેની તેને ખુશ રાખવાની હમેશાં અનેક કોશિશ કરતી હતી.

એક દહાડે ફરેની અને ધનજી બેંડસ્તાંડ આગળ ફરતાં હતાં. આસપાસ સેંકડો માણસો બેઠેલાં હતાં અને તેઓ આંખે બે જણાને ફરતાં હરતાં અને હસતાં બોલતાં જોતાં હતાં.

ફરેની બોલી: “ડીયર દોલ, તુંને ખબર કે? આપણે તો આપણું એનગેજમેન્ટ ખાનગી રાખ્યું’ં પણ અમારા જીમખાનામાં તો બધાં અસે મસે મને કહી સંભળાવેલ કે હવે મારાં લગન નજદીક છે.”

“લોકોનેબી કાંઈ કામ છે કે નહીં? બસ બે જણાને સાથે ફરતાં હરતાં જોયાં કે ઠોકા દાકીને કહીજ દેશે કે બે અદરાયાં.”

“પણ તારી પેલી કોઈ નમુનાદાર ધારણા છે તે પુરી પડી કે? તારી કોઈ પેલી સીક્રેટ સ્કીમ બરેલી છેની—તેને વરે પુછું.”

“મારી અરધી નેમ પાર પડી—આકીની પાર પાડવા પરજ હું રોકાયલો છેઉ” ધનજીએ ભરમમાં ઇશારો કીધો.

“મરેરે, ક્યારે તે પુરી થશે.”

“તું એટલી ઇતેજર છે મારી ફરેની?”

“તો ઇતેજર નહીં રહેયું? બેઉ તરફ બેવાનું છે. તું નકામો એખલો અતુલો ભટક્યા કરેલ ને મનમાં મનમાં પજરયા કરેલ. હું જગની બત્રીશીએ ચવાઈ ચુંદઈ જઈંછ. આપણે સાથેના સાથે રેહીયેલ તેથી લોકો તરેહવાર બોલેલ. મોહાંપર તો થોડુંજ બોલેલ પણ પીઠે પછવાડે ઢગલાખંધ બોલેલ.” ફરેનીએ કહયું.

આ વેળા સામેથી કોઇ ઓળખીતાં આવયાં અને તેમની સાથે ફરેની અને દોરાબશાહ બેઠાયાં અને તેઓની પોતાની વાતચીતમાં ખલલ પડી. ધનજી અને પ્રેની છુટાં પડ્યાં અને ધનજી પોતાને અંગલે જઈ પુગયો. તે પોતાના કપડાં બદલવા પોતાના ડરેસીંગ રૂમમાં હતી તો દાખલ થયો તેટલાં એક નોકરે એક કારડ લાવીને હાજર કાઢ્યા. તે કારડ ઉપર નીચે મુજબ લખ્યું હતું:—

જમશેદ શાપુરજી કુપર.

(એલ. એમ. એંડ એસ.)

આ નામ વાંચીને ધનજી વમાસણમાં પડ્યો. આ માણસ કોણ હશે અને રાતના લગભગ નવ વાગે કાંઈ મળવા આવ્યો હશે તે ધનજી સમજી શક્યો નહીં. પોતાના કપડાં બદલવા વૃત્તા તરતજ ધનજી ડરોઈંગ રૂમમાં ગયો અને નોકરને ફરમાવ્યું કે મળવા આવનાર શેઠને બોલાવવો.

ધનજીનો ડરોઈંગ રૂમ ફાંકડો સણુગારેલો હતો. લજ્જકદાર વીજળીક રોશનીથી ડરોઈંગ રૂમ ઝલઝલી રહ્યો હતો અને દરેક ત્રીજ પોતાના ચલકાત અને લપકામાં દીપી રહેલી હતી. ધનજી એક ખુરસીપર બેઠો અને ડા० જમશેદ શાપુરજી કુપર હાજર થયો.

તે આશરે ૨૪ કે ૨૫ વરસની ઉંમરનો ગંભીર જવાન હતો. ખુબસુરત ફાંકડો ચહેરો હતો અને બે ધડી જોયા કરીયે તેવી ઢબજપ હતી. મરોરદાર બદન હતું અને ચહેરો કલીન શેવ કરેલો હતો. તેને જોતાંજ ધનજીને તેનો ચહેરો અને અદા ગમયાં અને તેને આવકાર દઈને કહ્યું: “આવો ડા० કુપર, બેસો.”

“એસવાની કાંઈ જરૂર નથી સાહેબ-મને કહો કે જે ધણી લખપતી મોટા શેઠ મીં દોરાબશાહ અમેરીકનને નામે ઓળખાય છે તે તમે પોતે છેઓ કે?” તે જવાનયો ધનજીથી થોડેક દુર કમરે હાથ દઈ ઉભો રહ્યો અને તોરમાંજ પુછવા લાગ્યો.

“હા, તે હુંજ; પણ આવી રીતે વરતવાનું કાંઈ કારણ જણાવશો ડાક્ટર સાહેબ? તમે કેમ આયા? શું કહેવા આયા?”

“હું એમ કહેવા આવ્યોજ મીં અમેરીકન કે બીજાઓની ખટપટમાં પડી પારકા પરાયાઓને જંગલમાં નાખી તમે મોટા પરગજુ અને ધર્મી દાતા ગણાવા માગોજ પણ એવા તમારા ઢોંગ ધતુરાથી તમે પોતે ધીકકારમાં આવી પડોજ તેનો તમોને ખ્યાલ નથી.”

“લાઇ ધીરા થાવો. તમે શું બોલોજ તે હું સમજી શકતો નથી. કાંઈ ખુલાસાથી કરવાની મહેરબાની કરશો પડીજ?”

“એ બધા ઢોંગ ધતુરા છોડી દેવો મીસ્ટર; એવું બધું ઓટ્યા ગપાટોને સમજાવો. તમે પાપી કીનાબાજ માણસ છેઓ. પારકી જંગલમાં માથું મારનાર તમે હીપોક્રાટ છેઓ. કોઈના સંસારને દુઃખી કરનાર ઘાતકી ડેવીલ છેઓ.”

“તમારું બેભૂં ગયલું લાગેજ શેઠ.” ધનજી ઉભો થઈ હવે મીનજ ખોહીને બોલ્યો: “હું હમણા સુધી સબ્યતાથી વરત્યો છું અને હજીથી તેમજ વરતવા માગું છું. તમે કાણ છો? શું કહેવા માંગોજ? જે આવીજ લાખા વાપડવાનું ચાલુ રાખશો તો તમોને લાત મારીને મારા બંગલામાંથી બહાર કહાડશ.”

“તો કાંઈ નહીં મને લાત મારીને તમે બહાર કહાડો ! તમે લાગવગ વાળા પડ્યા. તવંગર પડ્યા. મોટા માણસ ગણાવો એટલે પછી તમે જેખી કરશો તે વણાઈ જશે. પણ યાદ રાખજો, કોઈને દુઃખી કરીને કાંઈ સુખી થવાનું નથી,” ડાબ કુપરે વધુ તણાઈને કહ્યું.

“અસ-આએ મુલાકાતનો અહીંજ છેડો આવવો જોઈએ બહાર જાઓ-આએ ઘડીએ મારાં ઘરમાંથી બહાર જાઓ. મારે તમારા જેવા ઘેલા દીવાના માણસનું સાંભળવાનું નથી.”

“હવે મને અહીં થોભવાની કરી જરૂરખી નથી. મારે જે કહેવું હતું તે મેં તમોને કહી દીધું. છેલ્લાં એટલુંજ કહું છ કે જો તમે હવે તમારી ચાલ નહીં સુધારશો તો તમોને હું રસવા કરશ અને ભર રસતામાં ઘોડાના ચાથુકે તમોને ફટકાવી કહાડશ.”

એટલું બોલી ડાબ કુપર ત્યાંથી પીટ ફેરવીને ચાલતો થયો અને ધનજી આ અનાવથી મનમાં ચુંચવાતો થોડો વાર બેસી રહ્યો. તે મનસે બરબડ્યો. “એ વળી આએ ધસેરો કોણ છે ! લાગેજ તો મજનો અને આંખે ઉડી વળગે તેવો; પણ કેટલો બેજાનો ગેયલો માલમ પડેજ. પણ કાંઈ ભરમ તો નહીં હોય, એ બાબતની તપાસ કરવી જોઈશે. કદાચ કાંઈ નવું કોફરાન જાગતુંખી હોય.”

ધનજી ઉઠ્યો અને ટેલીફોન કરીને ગોપાળને બોલાવ્યો. (નારાયણને હવે આપણે ગોપાળ તરીકેજ પીછાણીશું.) ધનજી પોતાના કપડાં બદલીને ડાઈનીંગ રૂમમાં ગયો અને ત્યાં જમવા બેઠો તેટલાં ગોપાળ આવી લાગ્યો અને ગોપાળને ધનજીએ સલામ કરી

ઇશારતથી એક ખુરસીપર બેસવાને જણાવ્યું અને ડા. કુપરવાળી સઘળી વાત તેને કહી સંભળાવી.

“ગોપાળ તમારા ડીટેકટીવ તરીકેના હુનરથી મને તમારી ધણી મદદ મળી છે અને આએ એક બીજી મદદ જોઈએ છે. આએ ડાકટર કુપર કોણ છે? શોધી કહાડો, અને એ મારી આગળ કાંચ આપ્યો. અને એના મનમાં શું છે તે જોણવાની કોશિશ કરો. એટલું તમારાથી બનશે!”

“પહેલાં તો ડીટેકટરી ઉપરથી એનું નામ ઠામ વગેરે જાણી શકાશે અને પછી સઘળી તપાસ કરીને તમોને કહેવશ.”

“ઠુંક્યુ, ધણી મહેરબાની,” ધનજીએ કહ્યું, “તમારું નવું ધર કેવું છે? બરાબર બધી સગવડ છેકેની?”

“હાજી બધી સગવડ છે,” ગોપાળે નીચી નજર રાખી જવાબ દીધો.

“ત્યારે હવે લગન ક્યારે?”

“મારા શેઠના લગન થાય ત્યારે.”

“એટલે?”

“તમો સમજી ચુક્યા છો, પુછો છો શાના?”

“મારાં લગનની એટલી બધી શું ઉતાવળ છે?”

“ત્યારે મારાં લગનની શા માટે દોડાદોડી થવી જોઈએ?”

“તમારી ધારેલી નેમ પાર પડી છે ગોપાળ, તમારી માતા અને તેણીને લગતી સઘળી હકીકત જાણી ચુક્યા છો. તમારું વેર

વળી ચુક્યું છે; ખુદરતનો જબરદસ્ત બળવાન હાથ તમારો કાતો લઈ ચુક્યો છે. હવે તમોને કોઈ બીજી બાબત ઉપર ધ્યાન આપવાનું નથી. હવે તમો સંસારમાં મંડાઈ જાઓ અને સુખી સુખચારી જીંદગી ગુજારો એવી મારી ખરાં જીગરની ઈચ્છા છે.”

“અને મારી ખરાં જીગરની ઈચ્છા શું છે તે હું તમોને કહું. મારા શેઠ પોતાના ઘરમાં ધણીઆણી લાવે અને સુખી જોઈ આનંદમાં કાળ ગુજારે તે હું જોવા માંગું છું. શેઠજી, માઈ પોતાનું કામ પૂરું થયું હોય તો હજી તમારું કામ બાકી રહ્યું છે અને તમારું કામ તે હું માઈ પોતાનું સમજું છું.”

“ત્યારે શું તમારાં લગન થયા પછી મારા કામમાં તમો મદદ આપી નહીં શકશો? હમણા જેમ મદદ આપો છો તેમ તે વેળાથી આપી શકશો.”

“ત્યારે સાહેબ, તમારાં લગન થયા પછી તમે તમારું કામ બજાવી નહીં શકશો? હમણા જેમ તમારાં કામ ઉપર તમે રોકાયા છો તેમ તમારાં લગન પછીથી તમે રોકાઈ શકશો અને તે તમારી નેમ પાર પાડવાપર ધ્યાન આપી શકશો.”

“ત્યારે તમે અસેમસે મને એમ કહેવા માંગો છો કે મારે હવે જલદી લગન કરવાં, ખર્ચ કેની?” ધનજીએ હસીને પૂછ્યું.

“આજે હું કહું છું એમ નથી; છ મહીના થયા એમ હું કહેતો આવ્યો છું. હું કબુલાત આપુ છું શેઠજી કે જો આજે તમારાં લગન થાય તો તે પછી આઠ દીવસમાં મારાં લગન થાય. તમારું ખર્ચ સંસારી સુખ તમો શરૂ કરો તો હું પોતે સુખ જોવાની કોશિશ કરવાં માંડું.”

“હીક છે; જો એજ તમારો વીચાર છે તો ખુદા આહશે તો તમોને કાલે હું કાંઈ ખુશીના સમાચાર કહીશ.”

“આ પછી ગોપાળ રવાના થયો અને ધનજી આખા દીવસ દરમયાન અનેલા અનાવો ઉપર વીચાર કરતો ખીજાજામાં પડ્યો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

—:—

૬૧૦ કુપર.

ભર ઉમેદમાં હાથ રે થઇ છું નીરાસ,

સુખના ખ્યાલમાં, ઉડી ગઇ આશ.

૬૧૦ (મીસ) ફરેની દુઆસ પોતાની હોસ્પીટલમાં હતી પોતાનું સવારનું સઘળું કામકાજ પુરું કરીને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં થોડો વાર આસાપશ લેવા બેઠી હતી. તે એક સોફા ઉપર આળોટાઇ ન્યુઝપેપર વાંચતી હતી. હમેશાં પોતાનું કામકાજ પુરું કરવા પછી ૧૫ કે ૨૦ મીનીટની આસાપશ લેવા પછીજ તેણી પોતાના હોટલમાં પાછી ફરતી હતી માટે આજે પણ તેજ રીતે તેણી આરામ લેવા બેઠી હતી.

તેણી ન્યુઝ વાંચતી હતી તેટલાં બહારથી કોઇએ બારણું ઠોક્યું.

ફરેની બોલી “કોણ છેઓ? અંદર આવો પ્લીઝ.”

ઓરડામાં એક જવાન્યો દાખલ થયો. આગલી રાતે જે બેઠ બરેલો પરોણો ધનજી આગળ હાજર થયો હતો તેજ યને ૬૧૦

જમશેદ શ્યાપુરજી કુપર હતો. તે અંદર આવ્યો અને ફરેનીની સામે ઉભો રહ્યો.

“આવો ડાં કુપર, પ્લીઝ ટેક ચેર.” ફરેનીએ તેને આવકાર દીધો.

“હું તમારી સાથે ખાનગી વાત કરવા આવ્યો છું.” ડાં કુપરે ઈંગ્રેજ અને ગુજરાતીની ભેળસેળમાં—હાલના મોટે ભાગના પારસી ગ્રેડ્યુએટો જે ધપે ક્યુઅર કરીને વાત ચલાવે છે તે ધપે—વાત ચલાવી. પણ વાંચનારની સગવડને કાળે આપણે તે વાતચીત આપણી સાદી ગુજરાતીમાંજ રજુ કરીશું. તે ડાં કુપર બોલ્યો: “હું તમારી આમળ આવતાં પહેલાં તો ધણો નરવસ થયો છું.”

“ચીંતા ના કરો ડાં કુપર, તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે બેલાશક કહેવો. હું ધીરજથી સાંભળવાને તૈયાર છું.”

“કોઈની ખાનગી અને સંસારી બાબતમાં માથું મારવાનો મને હક નથી. પણ તમે મારાં મહેરબાન છેઓ; મને આવ્યે નોકરીએ રાખવાની તમે ભલામણ કીધી છે અને તમેઓ મારી ઉપર એવો ઉપકાર કીધો છે કે તમારી કોઈ સેવા બજાવવાની હું મારી ફરજ વીચારું છું.”

“ઠીકયું. તમારી લાયકાત જોઈને મેં તમારી ભલામણ કીધી; ખીજું કાંઈજ નહીં. હવે તમે શું કહેવા આવ્યા છો તે બોલો.”

“શહેરમાં વાત ચાલી રહીછ; સહી કોઈ ખાનગી અને જાહેર મંડળોમાં—અલગતાં તમારી ગેરહાજરીમાં—તમારે માટે

બોલેછ કે તમે થોડા વખતમાં પેલા દોરાલશાહ અમેરીકન સાં પરચુવાનાં છેઓ.” ડા૦ કુપર અચકાતાં અચકાતાં અને ધીમે ધીમે ગોખી ગોખીને બોલ્યો.

ફરેનીનો ગોરા રૂપાળો ચહેરો આ સાંભળતાં લાલ થઇ આવ્યે તેણીએ નીચી નજર કરીને પુછ્યું; “વેલ—તે તમે મને કહેઁ આપાછ કે? લોકો ગમે તે બોલે; મને તેની સાથે શું કામ છે અને મારે પુછવું જોઇયે કે તે આપન સાથે ડા૦ કુપર તમો પોતાને શું કામ છે?”

હવે ડા૦ કુપરને હીમત આવી. તે હવે લહડવા અથઁ અચકાયા વગર બોલ્યો; “જો એ વાત ખરીજ હોય અને લો? ધારે છે તેવો કશો વીચાર તમોએ રાખયોજ હોય તો હું તમો એતવણી આપવા આવ્યો છું, ડા૦ દુઆશ.”

“એતવણી?”

“હાજી. તમે જો એ અમેરીકન સાથે પરચુવાનો વીચાર રાખ્યો હોય તો તમે તમારી જીંદગીમાં સર્વથી મોટી ભુલ કરોજ તમારી ચોખ્ખી જીંદગીને એક એવા ફંદામાં સપડાવી દેવોજ તમે જીંદગીભર પસતાશો.”

“ડા૦ કુપર, તમે એક ગ્રહસ્થને માટે આવું બોલોછ : જોઇને હું અજળ થાવુંછ. મી૦ અમેરીકન માટે આવું બોલવાને તમોને શું હક છે? તમોને આવું બોલવાનું શું કારણ મળ્યું? ફરેનીએ હવે ગુસ્સે થઇ પુછ્યું.

“હું જાણુતો હતોજ કે તમે આએ સવાલ મને પુછશે અને તેથી હું તે આએ તત્ત્યાર થઈનેજ આવ્યો છું. એ પારસી પારકી પંચાતમાં પડી પારકાં માણસને તારાજ કરનારો છે. પોલીસને છુપી ખબરો આપી પોલીસ તરફથી ખાનગીમાં મોટું લાજમ મેળવનારો માણસ છે. અને તેની હું સામેની રજુ કરવાને તત્ત્યાર છું, સાંભળો.—

“હું સેંડલર્સ ત રોડ ઉપર રેહું છું ને મારા ઘરને ભેંચતલ્લે એક બાઈ પોતાની દીકરી સાથે રેહછ. તે બાઈનું નામ નવાઝબાઈ છે અને તેણીની દીકરીનું નામ ગુલાં—આઈ મીન ગુલબાઈ છે. એ નવાઝબાઈનો ખાવંદ ઘણી સારી ચાલચલણનો હતો નહી. તેનું નામ કાવશજી કરાકરી છે અને કમનસીમે હમણા તે તુરંગમાં પડેલો છે.”

“હા—મેં પેપરમાં વાંચ્યુંતું કે તેને ખોટા સીકકા બનાવવાના આરોપસર તુરંગમાં મોકલ્યોછ. પણ તમારી વાત આગળ ચલાવો.”

“હવે એ બાઈને તેનો માટી દર મહીને રૂ૧૦૦ નો પગાર પુગાડતો હતો અને આએ બાઈ પોતાની દીકરી સાથે મુંબઈમાં રહેછ. તે કાવશજી તુરંગમાં ગયો તેની સઘળી માલમીલકત જપટ થઈ ગઈ, તે બાબા વરખો બની ગયો અને આએ બાઈ તદ્દન લાચાર નીરાધાર હાલતમાં આવી પડીછ. એ બાઈને તેનો માટી રૂ૧૦૦ આપતો હતો અને તેની દીકરી સ્કુલ મીસ્ટ્રેસ છે જેથી રૂ૫૦ નો પગાર લાવેછ અને ઘરમાં મ્યુઝીકનું ત્યુશન આપેછ જેથી બીજા રૂ૫૦ પાડેછ. એ બસો રૂપીયાપર તેઓ ગુજારો ચલાવતાં હતાં અને હવે લાચાર થયાં.”

“લાચાર કાંય થયાં? તે છોકરી તો હજી રૂ ૧૦૦ કમાતી હોશોજ કેની?” ફરેનીએ સવાલ કર્યો.

“નહી; પોતાના બાપની નામોશી પછી તેણી નોકરીએ રહી શકી નહીં અને ત્યુશન લેવા આવતી છોકરીઓએ આવવાનું બંધ કર્યું.”

“વાઈ—તેની સાથે મીઠા અમેરીકનને શું લાગે વળગે?”

“એ વાત ઉપર હવે હું આવું છું. તે માય દીકરી હાલમાં જે રૂ ૩૫ નું ભાડે આપે છે તે ભારી પડતું હોવાથી ઘર ખાલી કરવાની તક્યારીમાં હતાં પણ મેં તેમને તેમ કરતાં અટકાવ્યાં અને મારી ગરીબ ગુજરશે મેં હમણા તેમને મદદ આપવા માંડી છું.”

“ઘણું નેક કામ કરીશું. તમેજી ઘણાં સખી માણસ છો ડાક્ટર.”

“તમે મારી ઠંકડી કરો છો પણ ખરી વાત જાણશો ત્યારે તમે અજાણ થશો, આએ કાવસજીને હાલની હાલતમાં લાવનાર પેસો અમેરીકન પોતે છે. થોડા દીવસની વાત ઉપર એક માણસ નવાજ્યાઈને મલવા આવ્યો. તે તુરંગની મુદત પુરી કરીને આવ્યો હતો. તેણે નવાજ્યાઈ આગળ વાત કહી કે કાવસજીને તારાજ કરનાર આએ દોરાયજી અમેરીકન છે. દોરાયજી અમેરીકનેજ પોલીસ જોગો નનામો કાગલ લખ્યો હતો અને તેને આધારે કાવસજીનાં ઘરની જડતી લીધી હતી.”

“તમારી કેમ ખાત્રી થઈ કે દોરાયજીએ પોતેજ પોલીસ જોગો કાગળ લખ્યો હતો? તમે કાંઈ તપાસ કે પુછપરછ કરીધી?” ફરેનીએ પૂછ્યું.

“કાઢીજી; બરાબર ખાતરી કરવા પછીજ હું તમેને આ વાત કહું છું. તમે પોતે એને એ વીધે પુછજો—એ ના મકર જઈ શકવાનો નથી. મને એમ માલમ પડેછ કે આવી બાતની આપનારાએને ઇનામ પણ મળેછ અને તેથી કદાચ પોલીસે દોરાબજીને ખાંનગીમાં ઇનામથી આપ્યું હોય.”

“આવો તવંગર માણસ એવું ઇનામ લેય? એ કેમ બને?”

“કેટલાક કુરોડપતીઓ ક્રકત પાંચ રૂપ્યાને માટે ગળાં કાપેછ. લાખ રૂપ્યાની સખાવત કરે અને દશ રૂપ્યાને માટે ગરીબનાં હાથલાં વેચાવે. અમેરીકા જઈને લાખો રૂપ્યા એ કમાઈ આપેછ! કેમ કમાયો! શું ઉંધાં ચતાં કાઢ્યાં હશે! તમે શું જાણો—જગ શું જાણે? કાળાં ધોળાં કાવત્રાં કાંચ નહીં કાઢ્યાં હોય? હાલના જમાનામાં એક માણસ થોડાં વરસની પ્રમાણીક મહેનતમાં લખપતી થાય એમ કદીથી બનેજ નહી. અમેરીકા ગયો તે અગાઉ એ દોરાબજી ક્યાં હતો—કોણ હતો? કોઈ તે જાણતું નથી. એની હાલની તવારીખ જે હું જાણું છું તે ઉપરથી તો એની આગળી તવારીખ માટે શક ઉપજાવવાને દરેક કારણ મળેછ.” ડાઁ કુપર ઉરકેરાઈને બોલ્યો.

• “પણ એક બાર્ગી કબુલ કીધું કે કાવસજીને સપડાવનાર એ દોરાબજી હતો તો એક પાપીને તેને ફેજે પુગાડવા બોલું શું છે?” ફરેનીએ હજીબી પોતાના લવરની હીમાયત કરવાની કોશિશ ચલાવી.

“કાવસજીને તેના પાપને ફેજે પુગાડવા કાજે નહી પણ કાવસજી ઉપર વેર લેવા, પોતાનું કોઈ ઘાટકી હડહડતું વેર લેવા, કોઈ તરાહેત માણસ તરફથી શરમભરી રીતે કીતે લેવા તેણે આ કામ કીધુંછ.”

“ખરેખર? વેર લેવા?”

“હા. એ પોતાનું ઘાટકી વેર લેવામાં કેવી મગ્ન હોય તે જોવો. કાવસજી તુરંગમાં ગયો તે પછી આંખે સાધુના સાહવામાં ફરતો શયતાન દોરાયજી પોતે તુરંગની મુલાકાતે ગયો. તુરંગના જોડરને તેણે કાંઈ અસતમ પસતમ સમજાવ્યું અને ખાનગી ચોરડામાં કેટલાક કેદીઓની મુલાકાત લીધી અને તે સાથે કાવસજીનીથી મુલાકાત લીધી અને કાવસજીને જડેચોક મોહડે ચઢીને કહ્યું કે તેણે પોતે કાવસજીને સપડાવ્યો હતો અને કાવસજી ઉપર કોઈ એક ખીજ માણસનું વેર તેણે લીધું હતું.”

“કેકયું—ડા૦ કુપર. આંખે સવળી વાત મને તમોએ કહી તેથી હું તમારો ઘણોજ આભાર માનું છું.” ફરેની નીરાસ અવાજે બોલી.

“માફ કરજો—મને માફ કરજો ડા૦ ફરેની; તમારી કદાચ સર્વથી મોટી આશા તારાજ થઈ હોશે. પણ તમારી સેવા બખવવાની મારી ફરજ હતી અને તે મેં બખવી છે. તમે ગમે તો તપાસ કરજો અને ખરું ખોટું જાણી લેજો. જે દોરાયજી ઉપર આંખે ખોટું તોહમત હોશે અને તેવી મારી ખાત્રી થશે તો તેથી મને જેટલી ખુશાલી ઉપજશે તેટલી ખીજ કાઢતેથી ઉપજવાની નથી.”

“મહેરબાની. સાહેબજી!”

ડા૦ કુપર ગયો અને ફરેની નાસીપાસ થઈ સોફા ઉપર પડી.

શેક્ષપીયરના સોનેરી સખુનો.

કવી શેક્ષપીયર કહી ગયોય કે માણસનું મુલ
તેના કપડાંના ટેસ્ટ પરથી અંકાય છે.

આ વીસમી સદીમાં સીવવાનો હુન્નર
સંપૂર્ણતાની ટોચે ચઢ્યો છે.

હમેા કાંઈ પણ મગરૂરી વગર કહીશું કે તેલરીંગ શું છે
તે હમેા સમજીએ છે.

**Tailoring a speciality, nothing but a
high class work produced, perfect
fit and smartly finished,
garment guaranteed.**

ડી. બેરામજી,

**HOLDER OF THE DIPLOMA
OF THE TAILOR AND CUTTER
ACCADEMY (LONDON.)**

મેડેા સીટ કોટ,—મુંબઈ.

એક સવખતની સાગ્યી સદ્દાહ.

જ્યારે પણ તમોને મનપસંદ તરેહવાર જાતનું,
જાતજાતની ડીઝાઇનનું, રંગઝેરંગી

ચીનાઈ રેશમી કાપડ

જોઈતું હોય તો બહારથી ખરીદીયા અગાઉ હુમારૂં
ચીનાઈ રેશમી કાપડનું ગંજવર સંગ્રહસ્થાન
જોઈ જવાની હુમારી તમોને મજબુત લલામણુ છે.
તરેહવાર જાતના ઘાટ ખાસ સુરતનાજ વણેલા વીગેરે મલશે.

મીસ પ્રોચી કાપડયા,

હે:—અખાસ બીલડીંગ,

રેલ્વે હોટલની સાંમે,

તાખ્યા બીલડીંગની બાબુમાં,

ન્યુ ચરનીરોડ, ગ્રાંટરોડ,

મુંબઈ.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

—:૦:—

બે ગમખાર જગરા.

—:૦:—

દીલ તારૂં મારી આગળ તું ખોલ,
 બેઠ આંખે શું?—ખોલ અરે ખોલ,
 ખરી વાત કહીને મારો તું થા,
 ચુપ જો રહે તો ચાલ્યો તું જ.

ફરેની પોતાના હોટલમાં પાછી ફરી. તેણી ગમખાર બની ગઈ હતી. તે મનમાં વીચાર કરતી હતી; “દોલીની પેલી કવીના હવે મને ખરાબર યાદ આવેછ. એણે કીનો લેવા અને વેર સાંધવાના પોતાના વીચારો તેમાં દરશાવયાછ. ખરેખર એ અગાઉ કેાણ હોશે? એની આગળી તવારીખ જાણવી જોઈયે. એ કેાઠ કેાઈવાર છુપેથી ગુમ થઈ જાયછ. કહાં જાયછ તે કેાઈને એ કહેતો નથી, કેાઈ તે જાણતું નથી. રખેને કાંઈ કાળા ઘાળાં કરતો હોય. એ કહાં જાયછ, કેાણને મળેછ, શું કરેછ તે જાણવા વના એની સાથે હું પરણું તો બેશક નાદાનીજ કરું. એણે પછસા કેમ એકકા કીધા એમી જાણવુંજ જોઈયે. આંખે જવાન છોકરાએ મારી સુધ ઉંઘાડીછ ને મારી સામે ખરો ચીતાર રજુ કીધાછ. એને આંખે હું પુછી જોવું, જો ખરો ખુલાસો મળે તો એને કચુલ રાખશ; નહીં તો સદા સુંધીનો સંબંધ તોડી નાંખશ.”

જ્યારે ફરેનીના મનમાંથી આવા ગમખાર વીચારો પસાર થતા હતા ત્યારે પેલી તરફ ધનજીના મનમાં ખુશનુમા ખ્યાલો દોડતા હતા. ગઈ રાતની ગોપાળની વાત જાણવા પછી તથા ગોપાળની રાહાઈ સાંભળવા પછી તેણે પોતાના મનમાં ચોકસ હરાવો રચી મુક્યા.

આશરે પાંચ વાગે તે નીકળ્યો અને મોટરમાં બેસીને એક ઝવેરીની દુકાને ગયો અને ત્યાંથી એક એનગેજમેન્ટ-રીંગ તેણે ખરીદ કીધી. તે સીધો ફરેનીના હોટલમાં જઈ પુગ્યો. ધારા મુજબ તે ફરેની આગળ દરતો જઈ લાગ્યો અને ફરેનીએ તેને આવકાર દીધો પણ તે આવકારનો અવાજ કાંઈક ઠંડો હતો, તેણી સુગત હતી, ચેહેરો શીઠા હતો અને જાતી ધડકતી હતી. પણ તે સંવળું ધનજી જોઈ કે સમજી શક્યો નહીં. તે તો પોતાની ખુશાલી અને ઉલટમાં ચક્ર્યુર હતો. તે તો આજે બનનારા બનાવ માટે મોટી આશા બાંધી આવ્યો હતો તે તો એવીજ ઉમેદ રાખતો હતો કે તે જે કાંઈ કહેશે તે સાંભળીને ફરેની હરખાઈ જશે.

પેલી વીંટીની દાખડી કહાડી. વીંટી ફરેનીને દેખાડીને ધનજીએ પુછ્યું: “ડારલીંગ, તુંને આએ વીંટી ગમેછ કે?”

“મળની છે.” ફરેની વીંટી દુરથી જોઈને ટુંકમાં જવાબ દીધો.

“ત્યારે લે ડીયર, તું એ આજથી પહેલું લોકો જે અટકળ આપણને માટે બાંધેછ તે અટકળ ખરી છે એમ આજથી લોકને દેખાડી આપજે અને હવે સઉને જાહેર કરજે કે આપણે અદરાયલાં છીએ અને થોડા વખતમાં આપણા લગન છે. આવ, મારી આગળ, આવ, હું તુંને વીટી મારે હાથે પેહેડાવું.”

“લોકોની અટકળ ખરી છે એવી લોકોને ખાત્રી આપવી કે લોકોની અટકળ ભુલ ભરેલી છે એમ તેમને જણાવવું એ એક સવાલ છે.”

“એટલે! વળી તુંને નવો ભુત શું ભરાયો? મારી આગળ આવ.”

“પહેલાં મારે તમોને બે ત્રણ સવાલ પુછવા છે.”

“બે ત્રણ શું કામ પુછેછ! ગમે તો ઓતેર સવાલ પુછની.”

“તમે કાવશ કરાકરી નામના કોઇ પારસીને ઓળખોછ કે!”

ધનછ ચોક્યો. આવા સવાલની તેણે કદીથી આશ્ચર્ય રાખી હતી નહીં. તેણે કહયું; “ફરેની. આવો સવાલ પુછવાનું તુંને શું કારણ મલ્યું?”

“તે બધું તમોને હું જણાવશ. તમે મારા સવાલનો જવાબ આપો.”

“ત્યારે તારા સવાલનો એ જવાબ છે કે તેવા પારસીને હું ઓળખુંછ.”

“ને તેને ફસાવીને તુરંગમાં મોકલનાર તમે પોતે?”

“ફરેની તં કંઈથી કંઈથી ખબર મેળવેલી લાગેછ. સાંભળી લે- હું તુને કહું છું તે. કોઇથી માણસ મને કોઇથી સવાલ પુછે તો તેનો જવાબ દેવાને હું બંધાયેલો નથી. તેમજ સવાલનો ખોટો જવાબ દેવા જેવી હલકાઈ હું કરવાનોથી નથી. પણ તું જ્યારે સવાલ પુછે છે તો તુંને હું ખુલ્લું કેહવુંછ કે હા, તે માણસને ફસાવનાર હું પોતે હતો.”

“વેર લેના કાજે તમે તેને ફસાવ્યો?”

“હા. એખી વાત ખરી છે. મેં એની ઉપર વેર લીધું.”

“કેણુ?”

“માણસ જાતનું, માણસ જાતનો એ હડહડતો દુશ્મન છે. નીરદોષને તારાજ કરનાર પલીદ છે, સુખી ને દુખી દરદી બનાવનારો દંધત છે; અને તેવાં માણસ ઉપર વેર લીધું.”

“માણસ જાતનું એણે નુકસાન કીધું હોશે પણ તમોને પોતાને એણે શું નુકશાન કીધું કે તમો એની ઉપર આવું વેર લેવા નીકળ્યા?” ફરેનીએ પુછ્યું. “તમને તો કાંઈ એણે હેરાન નથી કીધા? તમારું તો એણે બગાડ્યું નથી. ત્યારે પારકી જાંજલ કાંય લીધી!”

“મારું એણે શું બગાડ્યું? ફરેની હું છઠ્ઠું છું કે છુત્તું છું બધું કહી દઈ શકતે. એ એક મારો મોટો ભરમ છે અને લાચાર છું કે તારી આગળ તેનો ખુલાસો કરી શકતો નથી.”

“તમારો ખુલાસો એજ હોવો જોઈએ કે તમે જે બહારથી દેખાવો છો તે અંદર નહીં હોશો! તમારી કવીતા મને યાદ આવેછ, તમે કીનાબાજ કપટી છો; તમો કાંઈ મોટો ભરમ ભેદ લઈને ફરો છો; તમો કેણુ જાણુ કેણુ છો.”

“ફરેની ફરેની, આજે એમ કેમ? એમ આજે બદલાઈ કેમ ગઈ? આવું ગાંડું ગાંડું આજે કેમ બોલેછ, ફરેની?”

“તમારી આગળ હમણા સુધી હું જે ડાહી દેખાતી હતી તેના કરતાં હમણા બનેલી ગાંડી બલી. મારી આગળ ખુલાસો કરો અને

અને મારી ખાત્રી થાય કે તમે—મેં તમોને ધાર્યા હતા તેવાજ છો, તો લેવો આએ હાથ ને પહેડાવો એની ઉપર વીટી; પણ જે તેમ નહી કરતા હોવો તો છેલ્લી સલામ !”

“તુને એજ ખુલાસો જાણવોજ કે મેં આએ કંગાળ કરતુકી કાવશ ઉપર વેર કાંય લીધું ?” ધનજીએ સવાલ કર્યો.

“એટલુંજ નહી. મને ધણું જાણવું છે. તમો અમેરીકા ગયા તે અગાઉ તમે કહ્યાં હતા ? કોણ હતા ? અમેરીકામાં તમે દોલત કેમ એકઠી કીધી ? તમો જ્યાર ત્યાર ગુમ થઇ જાઓજ તે તમે કહ્યાં જાઓજ ? આએ કાવશજી ઉપર વેર લેવાનું કારણ શું ? એ બધાનો મને ખુલાસો જોઈએજ.” ફરેની બોલી. “એ ખુલાસો કરી શકશો ?”

“તે ખુલાસો નહી કરે તો ?”

“તો આપણા વચ્ચેના સંબંધ તુટવો જોઈએ. તમોને છેલ્લી સલામ કરતી વખતે મારું કલેજું કપાઈ જશે પણ તે છેલ્લી સલામ કરવાની હું મારી ફરજ વીચારીશ” ફરેની ગમખાર અવાજે બોલી. “જેને મારો ખાવંદ હું બનાવું તે લલો. સાચ્યો અને પ્રમાણીક છે એવી મારી ખાત્રી થવી જોઈએ. જે મારો સદાનો સાથી બને તે નેક અને નીતીવાન હોવો જોઈએ. જેની હું ધણીઆણી બનું તેને માથે એક કાળો દાઢખી હોય, તેના નામ માટે જરા શકખી હોય તો મારી જીંદગી બરબાદ થઇ જાય. માટેજ મને ખુલાસો જોઈએજ અને તે ખુલાસો હું તમારી પાસે માગુંજ.”

“ત્યારે ફરેની છેલ્લી સલામ !” ધનજી ઉઠ્યો અને બોલ્યો.

“ત્યારે તમે ખુલાસો નથી કરતા? ખુલાસો કરવાની ના પાડો છ?”

“અફસોસ છે કે ના પાડવાની મને ફરજ પડે છે. મારી આગળી તવારીખ એવી છે કે તે જો તું સાંભળે તો જર જર રહે; મારી જીંદગીની સઘળી બાબતો તું જો જાણે તો આજે મને આવી રીતે તુચ્છકારે નહી. પણ હું વધારે તુંને કહેતો નથી; હું દુવા ગુજારું; ખુદા પાસે હાથ જોડીને ખરાં જીગરથી દુવા ગુજારું કે એક દીવસ એવો આવે કે જ્યારે મારી જીંદગીની સઘળી વીગતો તારી આગળ રજુ કરવાનું મારાથી બની શકે અને તારાં મનમાને શક હું દુર કરી શકું. સુખી રહેજે ફરેની, અને જો તેવો દીવસ નહીંથી આવે તોજી યાદ રાખજો કે એક ધડકતાં જીગરમાં, તે જીગરનો છેલ્લો ધબકારો થશે ત્યાં સુધી તારે માટે મહોબતની લાગણી હૃદયમાં રહેશે.”

“ગુડ બાય ?” ફરેની ધીમે અવાજે બોલી અને ધનજી ઓરડામાંથી બહાર નીકળી ચાલતો થયો.

ધનજી ગયો અને ફરેની ગમખાર બની, આંખમાંથી આંસુ પાડતી બેઠી. ધનજીની તસ્વીર તેણીની સામે ટેબલ પર રૂપાંની ફરેમમાં જડેલી મુકેલી હતી. જે જોતી તે બોલી: “દાલી, મારા દાલી, તારી ઉપર ને તારી ઉપરજ મેં આશા બાંધી હતી; તુનેજ મેં મારો ખાવડ ધારી લીધો હતો. હવે બીજા કોઇનીથી જ્યાં મારાં જીગરમાં થવાની નથી. તુંને મેં છોડ્યો છ પણ અફસોસ છે કે એમ કર્યા વના બીજો રસ્તો હતો નહી. ઓ ખુદા ઓ મારા

પરવરદેગાર તું મને મદદ કર અને જો દોહી ખરો સાચ્યો હોય તો તે જાણવાનું મને સાધન પુરું પાડ. જો એ નીચ પાપી હોય તો મારાં હાથડાંમાંથી એનો વીચાર ઉખેડી કહાડ, દુર કર.”

પેલી તરફ ધનજી પણ પોતાને મનસે જળાપો કરતો હતો. તે બોલ્યો: “નાહક મને કાંય સતાવ્યો, ઓ ફરેની? મારા મનમાં પ્યાર મહોબતનો ખ્યાલ વટીક હતો નહીં; મારી નાભુક મધુર લાગ-હીઓ સુસ્ત થઇ ગઇ હતી; પ્રીતનો જુસ્સો મંદ પડી ગયો હતો, તેને કાંય તેં સંજીવન કીધો? હવે મને લાગેછ કે ફરેની સીવાય બીજી કોઇનેથી હું ચાહી શકવાનો નથી. મારા જીવનમાં કોઇને હું જગા આપી શકવાનો નથી. પણ ફરેનીની માંગણી કેવી છે? તે હું કેમ કબુલ રાખી શકું? કેમ હું એની આગળ ખુલાસાવાર કહી શકું? એના છેલ્લા બોલ મને સદા યાદ રહી જશે. એ બોલી કે “જેની હું ધણીઆણી યાત્રું તેને માથે કાળો દાઢબી હોય, તેના નામ માટે જરા સંકંપી હોય તો મારી જીંદગી બરબાદ થઇ જાય.” તારી જીંદગી બરબાદ કરવાને હું પોતે તો કદીખી કારણ નહીં આપીશ. મારી ફરેની. મારી આશા ફળી નહીં. મારી ઉમેદ તારાજ થઇ. જેમ ખુદાની મરજી. મારા નામ ઉપર ડાઘ! આહ? ઓ ડાઘ લગાડનારાઓ તમોને હું હજીખી તારાજ કરશ ત્યારેજ હરીને બેસશ, એ ડાઘને સજાએ આજે મારાં જીવનની સરવથી મોટી ઉમેદમાં મને નાસીપાસ થવું પડ્યુંછ. એ જાણુ તો ફેજે પુગયા હવે—ઓ તેહમુરસ, કાલા નાગ, તારી વારી આવીછ. સઘળાં કાવ-ત્રાનો પાયો તેં રચ્યોછ; તારી દોલત વધારવાને કાળે તેં પહેલું પગલું બરથું અને દુરગાશંકર અને કાવસજીની મદદ લીધી; તો હવે

તુંને પહેલો નહીં તો છેલ્લોથી પુગાડી દેવશ; આજના બનાવથી તારી ઉપરના મારા કહેર કરોધના આતશ ઉપર નવેસરથી બગતણુ ઉમેરાયુંછ-ફરીને તે આતશના ભણુકાએ જોર પકડ્યુંછ-સંભાળ! સંભાળ! હવે તારી વારી આવીછ-હવે તુંને જવાબ દેવાનો છે !”

મકરણુ ૩૨ મું.

પેલી એનજેજમેટ રીંગ.

કેમ અરે દુર વહાલી નાખુ તુંને,
આવ, મારી છાતીમાં રાખું તુંને,
મન તો કહેછ, “દીલ્લઅર અકારો બન્યોછ,”
જીગર કહેછ, “વધુ તે પ્યારો બન્યોછ.”

આગલી રાતની માફજ ધનજી પોતાના બંગ્લાના ડાઇનીંગ રૂમમાં જમવા બેઠો હતો અને તેની સામે બેસીને જોપાળ વાત ચલાવતો હતો.

“એ જમશેદ શાપુરજી કુપર ડાક્ટરનો ધંધો કરે છે.” જોપાળ બોલ્યો. “જે હોસ્પીટલમાં ડા૦ ફરેની દુબાશ નોકરી બજાવે છે તેજ હોસ્પીટલમાં છોકરાઓનાં વારડમાં ડા૦ જમશેદ નોકરી બજાવે છે અને તેને રૂ ૩૦૦ નો પગાર મળે છે. એવું જણાય છે કે એક દરદીને માટે કનસલ્ટ કરવા ડા૦ જમશેદે ડા૦ ફરેનીને બોલાવ્યાં

હતાં અને તે વખતથી ૩૦ જમશેદ અને ૩૦ ફરેની વચ્ચે ઓળખાણ પડી હતી. તે પછી ૩૦ ફરેનીએ બાળકોના વોરડ માટે એક તબીબને નોકરી રાખવાની ગોઠવણ કરી અને ૩૦ જમશેદની હુશીયારી જોયેલી હતી માટે ૩૦ જમશેદનેજ પોતાની લલામણુથી હોસ્પિટાલમાં રાખ્યો.

“એ ૩૦ જમશેદ સેંડહરત રોડ ઉપર એક ઘરમાં રહે છે ૩૫૦ તું બાકું આપે છે અને એખલોજ છે. એને માટે કાષ્ઠી આડો સખુન બોલતું નથી. ઘણો ભલો અને દીલસોજ કહેવાય છે. ગરીબોને ઘણી મદદ આપે છે. એનાં માઆપ મરણ પામ્યાં છે. કાઠ ગરીબ સુથારનો તે દીકરો છે જે સુથાર પીપ બનાવવાનો ધંધો આપદાદાથી કરતો હતો પણ આએ દીકરાને શીખવ્યો ને તે ડાકટર થયો. માઆપ મરણ પામવાને એક વરસ થયું હશે.

“પણ જમશેદની જાણવા જોગ તવારીખ તો એક બીજીજ છે. એ જે ઘરમાં રહે છે તે ઘરના ભોંયતણાંમાં નવાજબાદ નામની એક પારસી બાઇ રહે છે તેની ગુલાં નામની આશરે ૧૬ વરસની પરી જેવી એક દીકરી છે. ઘણીજ ખુબસુરત છે અને શીખેલી ભણેલી છે. તે છોકરી નીશાળમાં માસ્તર હતી અને મ્યુઝીકનું ત્યુશન આપી હતી. એ છોકરી સાથે જમશેદ અદરાયતો છે પણ લગન બાબે વાંધો પડ્યો છે. મેં સઘળી વાત મેળવી છે; થેડી ઘણી વાત ખુદ જમશેદના નોકરથી મેળવી અને બાડીની વાત એક હીંદુ બાઇ તરફથી મેળવી કે જે હીંદુબાઇ તે છોકરી ગુલબાઇવાળીજ મકુલમાં એક દીયર તરીકે નોકરી બજાવે છે.”

“ત્યારે એ જવાન્યાઓના લગન આમે વાંધા કાંય પડ્યો?”
તનુએ ગમગીન અવાજે પુછ્યું કારણ કે લગન આંખે વાંધો પડવાથી
કેતવંતા, અરસપરસ મહોબતમાં ચકચુર અનેલાં બેઠાંને કેવું દુઃખ
કેપજતું હોયું બેઠયે તેનો અનુભવ તેને થોડાજ કલાક અગાઉ
મળ્યો હતો અને તે દુઃખના બોજ હેઠલ તે તરતનોજ દયાયો હતો.

“શેઠ તમે બાણીને ધણા અજબ થશો કે જમશેદ જે છોકરી
કેપર મોઢી પડ્યો છે અને જેની સાથે અદરાયો છે તે તુરંગમાં ગયલા
કાવસજ કરાકરીની દીકરી થાય છે.” ગોપાળે જણાવ્યું.

“હે! ખરેખર?”

“હાજી. એ છોકરીને પોતાના પીતાની નામોશીને સખમે
પોતાની નોકરી છોડવી પડી છે અને તેણીની ત્યુશનની કમાઈ પણ
મંધ પડી છે. મા દીકરી હમણા ધણી ગરીબ હાલતમાં છે.”
ગોપાળેજ જવાબ દીધો.

“એમની ગરીબાઈ વીશે તમે કેમ બાણ્ય?”

“જે હીંદુ બાઈ આંખે પારસણ ગુલબાઈની સાથેજ એકજ
રકુલમાં નોકરી હતી તે બાઈએ મને ધણી વાતો કહી છે અને તે
ઉપરથી હું સધળું બાણી શક્યો છું. મને તો એમ લાગેછ કે એ
માય દીકરીને હમણા ગુજરાત ચલાવવાનાબી વાખા પડતા હશે; કદાચ
મુખમરો સેહવેલો પડતો હશે.”

“તોબાહ! તોબાહ! એક મુંજી ખાવંદ અને પીતાની ધણી-
આણી અને બેટીને કેટલું બમણું પડે સમજી શકાય છે. હવે મને
બધું સમજ પડ્યું. જમશેદ અને ફરેની વચ્ચે દોસ્તી છે; જમશેદ

પ્યાર મહોત્થતની જુમમાં ઉલ્લસેરાઈ ગયો છે; પોતાની વહાલી માથુ-
કને દુઃખી થતી જોઈ તે ખીજવાયો છે અને કાવસજીની મેં તુરંગમાં
છેલ્લી વાર મુઝાકાત લીધી હતી તે વાતની તેમને ખચર પડી હશે
માટે તે મારી સાથે કળયો કરવા આવ્યો હતો એવું માલમ પડી
આવે છે. જમશેદે ફરેની આગળ સઘળી વાત કહી હશે અને
તેથી—”

“તેથી શું સાહેબ?” ગોપાળ હડકીને પુછવા લાગ્યો.

“તેથી ફરેનીએ મારી સાથનો સંબંધ તોડી નાંખ્યો.”

ગોપાળ હસી પડ્યો.

“ગોપાળ તું હસેજી! શું એમાં તુને કાંઈ રમુજ દેખાયજી?”

“હા. ફરેનીએ તમારી સાથનો સંબંધ તોડી નાંખ્યોજ એમ
તમે મને કહ્યો છો, તેથી મને રમુજ ઉપજેજી. ફરેનીનો તમારી
ઉપર ખરો અને સંગીન સાચુત પ્યાર છે. તે કદીખી તુટવાનો નથી;
સહેજખી એછો થવાનો નથી. તમે ઘાટકી, મુંજ, પાપી કે ખુનીમા
હોવો તોખી ફરેની તેમને ચાહવાનીજ અને તમારે માટે મહોત્થતની
લાગણી જીવરમાં સદા અને સદા ધરાવવાનીજ. તે લાગણી કાંઈ
દહાડેખી મંદ થાય નહીં; સુસ્ત પડે નહીં; તો પછી તે તમારી સાથનો
સઘળો સંબંધ સદાને માટે તોડી નાંખે એ બનેજ નહીં.”

“પણ ફરેનીએ પોતે પોતાને મોહડે મને એમ કહ્યું. મને
છેલ્લી સલામ છીધી અને હું તેને સદાને માટે છોડી આવ્યો.”

“એક વખત નહીં પણ એક લાખ વખત ફરેની તમોને કહે
કે તેણીએ તમારી સાથનો સંબંધ તોડી નાંખ્યોજ તોખી તે સંબંધ

તુટવાનો નથી. કદાચ તે મનમાં એમની સમજતી હશે કે તમારાથી તે સદાની અલગ થઈ; પણ તેનું મન તેને દગેલ. એ બનેજ નહીં, બની શકેજ નહીં. જો એમ બને તો ધારી લેવું કે ફરેનીનો તમારી ઉપર ખરો સાચો પ્યાર હતોજ નહીં; જો ફરેનીનો ખરો ને સાચો પ્યાર હોય અને તે જતાં તે તમોને છોડે તો પછી એમજ કહેજ કે ખુદરતે પોતાનો હંમેશનો અચળ અખંડ નીયમ આજે છોડ્યો છે અને ખુદરતી રીતે જ થવુંજ જોઈએ તે આજે પહેલીજ વાર થયું નથી.”

“ગોપાળ તમે મને ઘણી મોટી આશા આપોજ.”

“મોટી આશા આપુંજ પણ તે મોટી આશા નથી.” ગોપાળ બોલ્યો: “શું બન્યું તે મને કહો શેઠજ; હુંબી તો જરા જાણું.”

ફરેની સાથની પોતાની છેલ્લી મુલાકાતની સઘળી વાત ધનજીએ ગોપાળને કહી સંભળાવી અને ગોપાળે તે ધ્યાનથી સાંભળી.

સઘળું સાંભળવા પછી ગોપાળ બોલ્યો: “ત્યારે પેલી વીંટી તમો સંભાળીને સાચવી રાખજો શેઠજ; હું આગાહી કરું છું કે એ વીંટીનું ઘણાજ થોડા વખતમાં પાછું કામ પડશે અને ફરેનીની આંખનીમાં ખીરાંજશે.”

“પેલી વીંટી, અરે હા—તે તો—તે તો—”

“તે કહાં છે!”

“મેં દાખડી બંધ કરીને ટેબલ ઉપર મુકી અને પછી ફરેની સાથે તકરાર થઈ અને વીંટી કે દાખડી પાછી ઊંચકી લેતાં હું

લુલીજ ગયો.” ધનજી બોલ્યો; “મને વીંટી વીશેનો કશો ખ્યાલ રહ્યોજ નહીં.”

“ત્યારે ખાત્રી રાખજો શેઠજી; આજે વીંટી પાછી ફરવાનીજ નથી. અને જ્યારે પાછી ફરશે ત્યારે કાંઈ નવોજ રંગ મચશે.”

“શું થશે! શું થશે! મને કહેવો ગોપાળ શું થશે?”

“તે કાંઈ હું હમણા અતકળી શકતો નથી. મેં માણસ જાતના ખવાસનો અને તેમાં ખાસ કરીને સ્ત્રી જાતની ખાસીહતનો પુરતો અભ્યાસ કરીધો છે માટે કહું છું કે આ વીંટીને પોતાના દોષમાં ફરેની દાખી રાખશે અને મારા બોલને યાદ કરશે શેઠજી કે જ્યારે આ વીંટી પાછી આવશે ત્યારે ફરેનીની આંગળી ઉંપરજ દેખાશે.”

ધનજી ચુપ શાંત કેટલોક વખત બેસી રહ્યો અને તે પ્રમાણે તેને થોડો વાર બેસવા દેવા પછી ગોપાળ પાછો બોલ્યો. “શેઠજી પેલા કરાકરીની બધરી અને દીકરીનું કેમ?”

“એ વાત તો હું લુલીજ ગયો. ખાવંદ અને પીતાના પાપને કાળે બાયડી અને દીકરીને હેરાન થવા દેવી જોઈએ નહીં. બોલો! શું કરીયે?”

તેઓ બંનેએ કેટલોક વખત વાત ચલાવી અને ચોકસ ઠરાવ ઉપર તેઓ આવ્યા અને પછી નારાયણ સલામ કરીને ત્યાંથી રવાના થયો.

પણ ત્યારે પેલી એનએનએટ-રીંગનું શું થયું?

તે વીટીની દાખડી ધનજી તો ફરેનીના ઓરડામાં ટેબલ ઉપર ખરેખર લુલીજ આવ્યો હતો. ફરેની ગમખાર બની હતી અને ધનજીના જવા પછી તે આંખમાંથી આંસુ ટપકાવતી બેઠી હતી. ઘણે વારે તેણી શાંત થઈ અને પોતે જે કાંઈ કીધું હતું તે વાજ-ખીજ કીધું હતું એવું તેણીએ મનસે ધારી લીધું અને ધનજીનો ફરીને ખ્યાલ વટીક કરવો નહીં એવો તેણીએ વીચાર કરીને પોતાના જીગર અને મનને હગવાની કોશિશ કીધી. પણ ‘દોહીને હવે ફરીને મારે યાદખી કરવો નહીં જોઈએ’ એવો વાક્ય તે દમ-અદમ બોલતીજ રહી યાને દરેક ઘડીએ ‘યાદખી કરવો નહીં જોઈએ’ એમ બરબડીને ખરેખર તો તેને યાદ કરતીજ રહી.

તેટલાં એકાએક પેલી દાખડીપર તેણીની નજર પડી. તેણી દાખડી જોઈને બોલી: “એ અહીં કેમ રહી ગઈ! દોહી મુકી ગયો. જાણી જોઈને મુકી ગીયો? મને લાગેછ કે એ લુલી ગયો. ત્યારે એ દાખડીને ને વીટીને હું શું કરું? એ મને નકામી છે.” એમ બોલતાં તેણીએ તે દાખડી ઉઠાવી. “કેવી આશા ઉમેદમાં આવે વીટી એ લાયો હોશે ને કેવી નાસીપાસી સાથે પાછો ફરશે. હોશે. પણ હું શું કરું? જે મારે કરવું જોઈતું હતું તેમ મેં કીધું છે.” તેણી બોલતી ગઈ અને ધીમેથી દાખડી ઉઠાડતી ગઈ. વીટી બરાબર જોઈ અને તે દાખડીમાંથી હળવેથી બહાર કહાડી “નહી મારે એ વીટી રાખવી જોઈએ નહીં. લાવ, એની ઉપર ચીડી લખીને વીટી પાછી મોકલી દેજ.”

દાખડીમાંથી કહાડેલી વીટી તેણીએ દાખડીમાં પાળી મુકી નહીં પણ ટેબલપર બહારજ મુકી અને કાગલ લખવા બેઠી. કોઈ કાગળ

સામે મુકી હાથમાં સ્તીલ પેન લઈ ખડ્યામાં પાંચ સાન વખત સ્તીલ બેળી. શુર કેમ કરવું? ભાઈજી લખવું કે શેઠજી લખવું? ઈંગ્લેન્ડમાં ચલાવવું કે ગુજરાતીમાં? પાંચ છ કાગળ લખયાં અને ફાડ્યાં છેવટે કલમ હાથમાંથી ફેંકી દઈ વીટી પાછી હાથમાં લીધી, પોતાની આંગળીમાં પોતાનેજ હાથે ધીમેથી તેણીએ પહેડી, આંગળી કેવી લાગે છે ને ફેરવી ફેરવીને જોઈ અને પછી તે આંગળી અને વીટી ઉપર જોરમાં જોશબેર ઉભાતી લાગણીથી ચુપી લીધી.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

—:~:—

લાચારોને આડકત્રી મદદ.

—:o:—

તવલતાંની તરપત તું કરશે જો ભુખ,
દુખ્યાતું તાલશે જો મદદથી દુઃખ,
દેશે જો લાચારને આશરાની કુખ,
તો સંતોષવું મેળવશે ખરું તું સુખ.

કાવસજી કરાકરીની ધણીઆણી નવાજ્યાઈ અને તેની બેટી ગુલબાઈ સાથે ડાઠ જમશેદ કુપર વાત કરતો બેઠો હતો.

આ વખતે એક હીંદુ મહસ્થ આવી પુગ્યો. એ હીંદુ મહસ્થ આપણે ગોપાળ હતો. તેણે આવતાંના વારમાં પુછ્યું. “બાઈ સાહેબ,

અહીં નવાજબાઇ કાવસજી કરાકરી કરીને કોઇ બાઇ રહે છે, તે ક્યાં છે? મને નીશાની આપશો તો બહુજ મેહરબાની થશે.”

“તે બા, હુજ.” નવાજબાઇ બોલી; “આવોની, અંદર આવોની તમારું નામ શું? કહાંથી આયાછ?”

“હું જંગબારથી આવ્યો છું બાઇ સાહેબ.” ગોપાલે કહ્યું. “ત્યાં ‘ઝેનોબા કોલેરી’ નામની કોલસાની ખાણવાળાઓની પહેડી છે અને તે પહેડીના વડા મેનેજર મીં રોબર્ટસન તરફથી કેટલાંક કામ કાજ કરવા મને મુંબઈમાં આવવું પડ્યું છે અને તે તકનો લાભ લઇને મીં રોબર્ટસને ફરમાવ્યું છે કે મારે તમારી મુલાકાત લેવી.”

“મારા બેહેસ્ટની બાવા જંગબારમાં એક ખાણવાલાની પહેડીમાં નોકરી ઉતા.” નવાજબાઇ બોલી “તમારે તે વીશે કંઇ કહેવું છે કે!”

“હાજી તમારા પીતાએ તે પહેડીમાં લાંબી નોકરી બજાવેલી અને તે પછી પેન્શન લઇને મુંબઈ આવી વસેલા.” ગોપાલે કહ્યું “તેવણે પાંચ વરસ પેન્શન મેળવ્યું ને પછી મરણ પામ્યા.”

“તમે બધું જાણોછ, લાઇ.” નવાજબાઇએ કહ્યું.

“મને રોબર્ટસન સાહેબે બધું કહ્યુંછ.” ગોપાલ બોલ્યો: “તમારા પીતાને પેન્શન તો મળતું હતું પણ તેવણે રૂપ્યા પાંચ હજારનું એક બોનસ મળ્યું હતું જે બોનસની રકમ વાંધામાં પડી હતી. કામદારોને અને નોકરોને બોનસ આપવું કે નહિ આપવું તે સવાલ ઉભો થયો હતો અને તેથી બારીસ્તર વકીલનાં મત લેતાં અને તેની ખટપટ કરતાં વખત વહી ગયો. આખરે નક્કી થયું કે એ

બોનસ અને તે ઉપર ચહડેલું સઘળું વ્યાજ તે કામદારો અને નોક-
રોને અથવા તેમના વારસોને આપવું.”

આએ સાંભળીને ગુલાં અને જમશેદ આશાવંત આંખોથી
એક બીજા તરફ જોવા લાગ્યાં. સઘળી વાતચીત દરમ્યાન તેઓ
એકબી બોલ બોલતાં હતાં નહીં અને સત્રલું સાંભળ્યા કરતાં હતાં.

“ત્યારે મારા બહેસ્તી બાવાના પાંચ હજાર—”

“તે વીશેજ તમેને હું પુછવા આવ્યો છું. મને ખબર મલી
છે તે મુજબ તમારા મરનાર પીતાના માત્ર તમેજ એકપુરાં પુત્રી
હતાં અને તેટલા માટે તે રકમ તમેને આપવી જોઈએ. ૩. પાંચ
હજારની રકમ વ્યાજથી વધીને સાત હજારની થઈ છે. મારે તે રકમ
તમેને સોંપી દેવી છે. હવે જો કોઈ આબરૂદાર માણસની ઓળખ
પીછાણુ આપો તો એ રૂપિયા સાત હજારની રકમ હું તમેને
સોંપી દઉં.”

“તે બાવા, હું ગરીબ માણસ કોણની ઓળખ આપવા જઈ?”

“ડા૦ જમશેદની તમે ઓળખ આપી શકશો?” જોપાલે ડા૦
જમશેદ કુપર તરફ જોઈને પુછ્યું.

જમશેદે અજબ થઈને સવાલ પુછ્યો : “તમે મને ઓળખો છ?”

“ધણી સારી રીતે. મેં તમેને થોડા દિવસમાં ધણીવાર જોયા
છે કારણ કે જે હોસ્પીટલમાં બાળકોના વારડમાં તમે ઓધો બગલો
છો ત્યાં મને અનેક વાર આવવું જવું થયું છે. મારા એક ખેસીનું
બાળક ત્યાં સીક હતું તેને હું જોવા આવેલો અને ત્યાં મેં તમેને
ઓળખેલા.” જોપાલે ખુલાસો કર્યો.

“જે મારી ઓળખ પુરતી થઇ પડતી હોય તો હું તે આ તક્યાર છેઉં.” ડાઁ જમશેદે જણાવ્યું.

“ત્યારે આએ દસ્તાવેજ વાંચો.”

ગોપાલે એક કાગળ જમશેદના હાથમાં આપ્યો. જમશેદે ગુલાંએ તે બારીકીથી વાંચ્યો. તે ઇંગ્લેન્ડમાં લખેલો દસ્તાવેજ અને તેને મથાલે કેલેરીનો છાપ હતો.

“આએ બાબતની જાહેરાત આપવાની કશી જરૂર નથી. આવતી કાલે તો કલકત્તા જઈશ અને ત્યાંથી રંગુન થઈને જંગઆર જઈશ. આએ રૂપિયા હું લાગ્યો છું. એ ગણી દે બાઇની આએ દસ્તાવેજપર સહી આપો અને તમે સાખ કરે માફ કામ પુરું થશે.” ગોપાળે નોટ કહાડીને કહ્યું.

કેટલીક વાતચીત થવા પછી નવાજબાઇએ તે દસ્તાવેજ સહી કીધી, જમશેદે તે ઉપર સાખ કીધી અને ગોપાળ નોટ આપીને ત્યાંથી ચાલતો થયો. ગુલાં અને નવાજબાઇ એકેકને વળગ્યાં અને તેમની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. જમશેદ પણ થયો અને આવી રીતે ન ધારેલી રકમ મળવાથી તેઓની મોટી ર અને ધાસ્તી એક તડાકામાં દુર થઇ ગઇ. તેમને સહેજબી હતી નહીં કે તેમના ખાવંદ અને પીતાને તેને ફેરે પુગાડનાર જીએ તેમને આએ આડકત્રી રીતે મદદ કીધી હતી.

“અરે પણ મમા, તમે એ બીચારા હીંદુનું નામ તો પુછ્યું નહીં.” ગુલાં બોલી; “બીચારાનો આપરે ઉપકારખી નહીં માનું.”

“ખરેખર, આપરી મોટી ભુલ થઇ.” જમશેદે કહ્યું.

ગોપાળ પાછો પોતાના અસલી મામુલી પોશાકમાં ધનજી આગળ હાજર થયો અને અનેલા સઘળા બનાવની વાત કહી સંભળાવી અને પેત્રો સહી સાખ થયેલો દસ્તાવેજ આપ્યો.

“કેવું સારું થયું કે આપરે બરાબર બાતમી મેળવી અને વધારે સારાં નસીબની વાત તો એ છે કે નવાજબાઇએ કોઇની રીતે કોઇની બક્ષિસ કે સખાવત લીધી નથી એવો નવાજબાઇ, ગુલાં અને જમશેદને ખ્યાલ રહેલો છે. કોલેરી સાથના મારા સંબંધને પ્રતાપે એક ભણું કામ કરવાની મને તક મળીજ તેથી મારા પરવર-દેગારના હું હજારો હજાર શુકર કરુંછ.” ધનજી બોલ્યો.

ઉજ્જલા બનાવો પછી ધીમે ધીમે દીવસો વહી ગયા. ફરેની એક તરફ મુગ્ધતા કરતી હતી અને બીજી તરફ ધનજી બળાપો કરતો હતો અને ગોપાળ વળી આ બંને જણાઓને પાછાં એક કેમ કરવાં તેની તદખીર શોધવામાં મશગુલ થઈ રહેતો હતો.

હવે ગોપાળે પોતાનું અસલ નામ પાછું ધારણ કર્યું હતું; દુરગાશ્વંકરથી છુપો રહેવા કાળે, અને છુપો રહી પોતાનું વેર લેવા કાળે ગોપાળે પોતાનું નામ બદલ્યું હતું પણ હવે તેની મતલબ રહી હતી નહીં માટે તે ગોપાળને નામે ઓળખાતો હતો તો જો કે તેના નવા થયેલા ધણા મીત્રો તેને હજીબી નારાયણના નામે બોલાવતા હતા.

પોતાની કામવાળી આશરે પંદર વરસની ઉંમરની એક છોકરી સાથે તે અદરાયો હતો અને તેણીની સાથે લગન કરવાની તેની આશા હતી પણ તેમ તેનો ઠરાવ પણ વીચીત્ર હતો. જ્યાં સુધી શેઠ ધનજી

(દોરાબચાહ) ના લગન થાય નહીં ત્યાં સુધી પોતે પણ પરણવું નહીં એવો તેનો મુસ્તક્રીમ ધરિદો હતો અને ધનજી તે દરાવથી ગોપાલને ફેરવી શક્યો નહીં.

જ્યારે ધનજીએ ગોપાલને કહ્યું, “ગોપાલ, હવે તમે લગન કરો. તમોને હવે કાંઈખી અટકાવ જેવું નથી.”

“ખરી વાત છે શેઠજી, મને કશી પાંતીની અડચણ કે અટકાવ નથી. તમોએ હજારો રૂપ્યાની મારી ઉપર નવાજશ કીધી છે. તમોએ મને ઘર બંધાવી આપ્યું છે; અને વળી તમો મને દર મહીને રૂ ૩૦૦ નો પગાર આપો છો પછી નાણા સંબંધી બાબતમાં હું કશીખી અડચણ ભોગવું એવું છેજ નહીં. માટે હવે મારે પરણવું જોઈએ.”

“પણ ત્યારે હવે ખોટી શાની છે?”

“તમારી.”

“મારી!”

“હા શેઠજી.”

“તે કેમ?”

“તમારાં લગન આજે થાય તો કાલે મારાં થાય.”

“પણ ગોપાલ મારી બાબતમાં તો વાંધો પડ્યો છે.”

“તે વાંધો નીકળી જશે.”

“હું ધારતો નથી.”

“હું ખાત્રીથી માનું છું.”

“નહીં ગોપાલ, મારી અરજ છે કે હવે તમે લગન કરો.”

“શેઠ, મારી તમોને અરજ છે કે દયાણુ ના ચલાવો.”

“હું જો સદાને કુંવારો રહેવશ તો શું તમેથી રહેશો?”

“હું ખાત્રીથી, ઐકાનથી, માનુંછ કે તમે કુંવારા રહેશોજ નહીં.”

“પણ જેની ઉપર દીક્ર લાગ્યું છે તેનું દીક્ર મારી ઉપરથી ઉડી ગયું છે જેથી હવે મારાં લગન થવાની આશા રહી નથી.”

“એક વાત કહું તે સાંભળો. હું જે છોકરી સાથે અદરાયો છું તેણીના બાપને મેં કહ્યું છે કે ત્રણ મહીનામાં હું લગન કરીશ માટે તેની સઘળી તદ્દપારી રાખવી.”

“ત્યારે ત્રણ મહીનામાં મારા લગન થાય કે નહીં થાય તોખી તમોને પરણવું પડશે. એ જાણી હું ધણો ખુશ થયો છું ગોપાલ.”

“હું ફરીને કહું છું કે ત્રણ મહીના અગાઉ તમારાં લગન થવાં જોઈએ અથવા તો લગનની ગોઠવણ થવી જોઈએ કારણ કે ફરેની અને તમે બીજા ત્રણ મહીના એકકથી બુદ્ધાં રહો એ કદીખી અનવાનુંજ નથી.” ગોપાલે જવાબ દીધો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

—:૦:—

તહેમુરસની તારાણ.

—:૪:—

હોંસ હવે પકડને હુશીયાર થઇ જા,
 વેરનો ડટકો જીલવાને તઇયાર થઇ જા,
 બદીની નીંદથી બેદાર થઇ જા,
 લુટફાટના ધંધાથી તું બેકાર થઇ જા,
 આવી પુગો હવે જગત દેવાનો વખત,
 કાનોબી અસલી લેવાનો વખત.

તહેમુરસ દુઆશ, કાળો નાગ મુંબઈમાં આવેલો હતો. તે ફરેનીવાળાં હોટલમાંજ ઉતર્યો હતો. પોતાના ઓરડામાં તહેમુરસ બેઠો હતો અને તેની સામે એક હીંદુ દલાલ બેસીને વાત કરતો હતો.

“કાંઈ લેવાલ નહીં નીકળતો?” તહેમુરસે પુછ્યું.

“માંગનાર તો ઘણા છે પણ ભાવ સારો ઉપજતો નથી.”
 પેલા હીંદુએ જવાબ દીધો; “શેઠજીને કહું કે હવે તમેબી ખેંચતાણુ ઓછી કરો તો સાઈ. વેચીને પરતાઈએ, રાખીને પરતાવું ખોટું.”

“આએ મોતી મેં સાત લાખ રૂપે ખરીદ્યાં હતાં અને તે અમેરીકા વેચવા મોકળ્યાં. એ પાછાં આવ્યાં. આવવા જવાનો ખરચ વીમો સહિ મારે માથે પડ્યો; અને મુદ્દલ ઉપર વ્યાજ ચહડ્યું. હવે એના મને રૂપા સાડા સાત લાખ ઉપજે તો સહેજ સાંહજ

નકે! રહે; પણ જ્યારે સાડા સાતને બદલે અઢી લાખની માંગણી થાય ત્યારે કેમ અપાય?" તેહમુરસે સવાલ કર્યો.

“પણ શેઠજી હમણાં તો અઢી છે પણ દીવાળી વીતાં સવાબે થશે. મોતીના ભાવ ગમડના જાય છે. અમેરીકન ને પારીસમાં હવે મોતીની ફાસીન નથી તેથી મોતી કોઈ લેતું નથી ને ભાવ ગળતા જાય છે. પછી તો જેમ મરજી.”

“પણ હડી લાખનો કોઈ માંગનાર છે ખરો કે?”

“છે, પેલો દોરાબશાહ અમેરીકન માંગે છે. કહો તો સોદો કરૂં” દલાલે કહ્યું.

“દોરાબશાહ અમેરીકન.” તહેમુરસ મનસે ધરબડ્યો; “એજ કેમ મારાં દરેક કામની વચમાં આવ્યા કરતો હોશે. એની કાંઈ સમજ પડતી નથી. મારી ચડડની જોઈને એને અદેખાઈ તો નથી ઉપજતી?”

“ત્યારે હવે શું વીચાર શેઠ?” દલાલે સવાલ કર્યો.

“ઠીક ભાઈ, કરો સોદો.” તહેમુરસ હાથ ખેંચીને બોલ્યો : “લાંબો રૂપ્યાતું મને નુકસાન થાયછ આએ વેપલામાં.”

“પણ વધુ નુકસાન થતું અટકે છે શેઠજી.”

દલાલ ગયો અને તહેમુરસ શેઠ વીચારમાં અને ચીંતામાં બેઠા અને છેલ્લી થોડીક મુદત દરમ્યાન ગયલી મોટી ઘાટ માટે માથે હાથ દઈને બળાપો કરવા લાગ્યા.

તેટલાં તેને એક પારસી મળવા આવ્યો. આએ પારસીને

તહેમુરસ ઓળખતો હતો નહીં. તે પારસીએ પોતાની ઓળખાણ પીછાણ આપી અને પછી લંબાણ વાતચીત ચલાવી. તે પારસીના આવવા અગાઉ તહેમુરસ ચીંતાતુર હતો પણ પારસી સાથે વાતચીત કરવા પછી તો તહેમુરસ ગોયા ભખમજ ગયો, તેના હોડ ઉડવા લાગ્યા અને નરવસ બની ગયો.

જે પારસી કાવશજી કરાકરી તરફથી તેની ધણીઆણી જોગો સંદેશો તુરંગમાંથી લખ્યો હતો તેજ તે પારસી હતો અને તહેમુરસ આગળ કાવશજીનો સંદેશો લાવ્યો હતો. ધનજી, દોહી અમેરીકન તરીકે જે કાંઈ કાવશજી આગળ કહી ગયો હતો તે સઘળું પેલા પારસીએ તહેમુરસને જણાવ્યું અને તેથી તહેમુરસ અકળાઈ ધનરાધને હાથાર્પિત ગયો.

તે પારસીને તહેમુરસે ૧૦ રૂપયા આપ્યા અને તે ગયો અને તેના જવા પછી તહેમુરસ પોતાના ઓરડામાં, પોતાનાં મનની બેદર ઉસકેરાયત્રી હાલતમાં આમ તેમ ફેરા ખાવા લાગ્યો. ઘડીમાં તે ઉડીને આમ તેમ ફરતો, ઘડીમાં બેસી જતો, ઘડીમાં પોતાનું માથું પોતાના બને હાથમાં પકડતો અને ઘડીમાં ઝનુની વીકાળ બની જતો.

આખરે તે એક દરાર ઉપર આવ્યો અને તેણે નોકરને બોલાવીને કહ્યું: “જાહેને જોઇ આવ; ડાં ફરેની દુઆશ પોતાના ઓરડામાં છે કે? ફક્ત જોખજ આવજો, કોઇને કાંઈ કહેતો પુછતો ના; જશ્વદી જા.”

નોકર ખચર લાવ્યો કે ફરેની પોતાના ઓરડામાં હતી.

કાકાજી પોતાની ભત્રીજીને મલવા ચાહ્યા.

ફરેનીએ કાકાને આવકાર દીધો અને કાકા તો પોતાના વીચારમાં ને દુઃખમાં એવા તો મરી રહેલા હતા કે ફરેનીનો ગમખાર ઉતરેલા ચહેરાના ફેરફાર તરફ તેવણું ધ્યાન ખેંચાયું નહીં.

કાકાજીને ખુરસી આપીને ફરેનીએ બેસાડ્યા.

“દીકરી ફરેની, એક મારું કામ છે તે કરશે?” કાકાએ પુછ્યું; જે ભત્રીજીનું નખોદ વાળેલું તેનીજ આગળ તેને માંગણી કરી.

“હા કાકાજી, ખતરો તો મારી આંખોને જોઈ કરશે.”

“તુને પેલા દોરાબશાહ અમેરીકન સાથે ઓળખાણ છે. લોક કહે છે કે તું એની સાથે પરણવાની છે,” કાકાએ વાત છેડી.

“લોક તો તરેહવાર બોલશે. એવી વાતપર કાકાજી તમે કાન આપો ના; મુઝાં લોકોનેથી કંઈ બીજું કામજ છે કે નથી, કે મુઝાં બધાં પારકાની પંચાત કરે છે ને નીંદા કરે છે.”

“પણ દીકરા, જે હોય તે. તે વાત ખરી છે કે ખોટી તેની સાથે મને કામ નથી. એ દોરાબશાહને મારી તરફથી તું જરા સમંજવ. આજે લાંબો વખત થયો એ મને હેરાનપરેસાન કરે છે.”

“તમોને હેરાન કરે છે તેહમુરસ કાકાજી?”

“હા, દીકરી; જે હું તુને કેહું તે સાંભળ. કરાંચીમાં પોટી ત્રસટવાળાઓ મોટી જમીન ખરીદીને મોટાં ગોડાઉન બાંધવાના હતા. એ વાતની ખબર એ દોરાબેજ મને આપી. એ સાંભળીને જે જગાએ ગોડાઉન બાંધવાના હતાં તે જમીન મેં એકનો દોઢો ભાગ

આપીને ખરીદી એવી આશાથી કે પોર્ટ ત્રસ્ટ એ જમીન મારી પાસેથી લેશે તો મને નફો થશે, પણ એ દોરામે શું કીધું? આગળ રહીને પોતાની જમીન પોર્ટ ત્રસ્ટને આપી અને મારી જમીન મારે માથે પડી. મેં જ્યારે એને પુછ્યું ત્યારે એ નખતે નાંખે બોલ્યો કે ‘એ તો ધંધો છે; કાંઈ વાર નફોથી અને કાંઈ વાર ખોટથી.’ તે જમીન ત્રણ લાખ રૂપાની હતી તેના મેં સાડા ચાર લાખ આપીને ખરીદીને પછી મને તે એક લાખ વેચારી પડી. એ લાખની મને ખોટ ગઈ. મેં રૂપા સાત લાખના મોતી અમેરીકા મોકલ્યાં. તાંહથી એજ મને નડ્યો. તાંહ કાંઈ મીં ગોલ્ડ શીલ્ડ હોશે તેણે બજારમાં મારે વરે તરેહવાર ગપ ફેલાવી અને મારો માલ દગા-ફટકાનો હોવો જોઈએ એવી છુમ ઉડારી જેથી મારો માલ પાછો આવ્યો અને એ દોલીનો માલ ત્યાં એવડા ભાવે વેચાયો.”

“પણ કાકાજી એમાં એ દોલીનો કમુર નહીં હોશે.”

“મેંથી એમજ ધાયું કે એ દોલીનો કમુર નહીં હોશે. મારા અમેરીકન અડલ્ટાએ બધું મને લખી જણાવ્યું અને વધારે એમ લખ્યું કે મીં ગોલ્ડ શીલ્ડ આજે મોતીના બજારમાં જે ચાહે તે કરી શકે. અહીં દોલી મને જ્યાર ત્યાર મળતો રહ્યો અને ગોલ્ડ શીલ્ડ ઉપર પોતે કાગળ પત્ર લખતો હતો એવી મારી પુરેપુરી ખાત્રી કરી આપી. વળી કંગેચી વાળી જમીન પોર્ટ ત્રસ્ટને પહેલાવવામાં પોતેજ બધી તજવીજ કીધી હતી એવુંથી એનેજ મને કહ્યું. એને મને દેખાડી આપ્યું કે મારા દરેક કામમાં એ ફાયડા મારે છે. ખુલ્લે ખુલ્લું બોલ્યો નહીં પણ પસગવત મને ખાસ દેખાડવાજ માંગ્યું કે મને નુકસાન કરનારો એ પોતેજ હતો. તે મારાં સાત

લાખ રૂપ્યાની કીમતના મોતી એને રૂપ્યા હડી લાખે ખરીદ્યાંજ ને મને એમાંથી નુકસાન ગીયુંજ. જે હડી લાખ આવશે તે તો એ મોતીપર કહડાવેલાં નાણાં ભરપાછ કરવામાં ગુસી જશે અને ઉપરથી મને લાખો રૂપ્યા આપવા પડશે.”

“ત્યારે એ દોરાખશાહે તમોને ચાર પાંચ લાખ રૂપ્યાના ખાડામાં ઉતાર્યા,” ફરેની ગમખાર થઈને બોલી.

“એટલુંજ નથી મારી માય—વધારે છે,” તેહમુરસ નીસાસો નાખીને બોલ્યો: “મેં કરાંચીમાં ધડેનો વેપાર કરીધો તો એને કેટલાક અમેરીકનો સાથે મળીને ધઉં એવો તો એક હાથ કરી લીધો કે મને બે લાખ રૂપ્યાની લોસ ગઈ. તે ખોટ ગઈ અને તેના નાણાં એને મારી પાસેથી તાકીદે વસુલ કરી લીધાં. હવે હમણા એની પાસે મારી રૂપ્યા ચાર લાખની હુંડીઓ છે. રૂના મોટા સટામાં હું સપડાઈ ગીયોજ ને તેમાંથી એનેજ અમેરીકામાં એવી કુંચી ફેરવીજ કે રૂના ધંધામાંથી મારું નખોદ વગી ગીયુંજ. મને હમણા સુધીમાં એને દશ ચાર લાખ રૂપ્યાના ખાડામાં ઉતારયોજ. રૂપયા ચાર લાખની હુંડી આવતી કાલે પાકેજ ને જો હું કાલે રૂપયા નહીં ભરું તો મારી સામે પગલાં લેવાની એને મને ધમકી આપીજ. જો તેમ થયું તો મને દીવાળું કઢાડ્યા વના છુટકો નથી અને હું બીખારી થઈ જવશ, આપનાત કરીને મરી જવશ.”

“નહીં, નહીં, કાકાજી, એમ ના બોલો, કદાચ તમારી બુઝ હોશે. દોલી ઝટલો ખુરો છે અને તમોને એમાં હેરાન કરવાની એની ધારણ છે એમ ધારવામાં કદાચ તમો મીસ્તેક કરતા હોશે.”

“આજે સવાર સુધી તો હું દગમગતો હતો. એને માટે મને જરા રતી શક માત્ર હતો. પણ આજે મારી પુરેપુરી ખાત્રી થઈ છે એ મારી ઉપર વેર લેવા માંગેછ; મારું નખોદ વાળવા માંગેછ.”

“વેર લેવા માંગેછ, કાકાજી તમારી ઉપર?”

“હા મારી ઉપર. મારી ઉપર એને સંદેશ કહેવાડયાજી કે ધણી વરસપર અનેલા અનાવોનું તે મારી ઉપર વેર લેશે; મને પછસા તકાથી ખુવાર કરશે, મારું નામ નીશાન નાબુદ કરશે ને મારા છોકરાં અચ્ચાંથી એ મને જુદો પાડી મારી ઉપર કીતો લેશે.

“ઓ ખુદા! ઓ ખુદા!” ફરેની પોતાના કપાળ ઉપર હાથ દાખીને બોલી કારણ કે ધનજીના ચોકકસ આગળા બોલ તેણીને યાદ આવ્યા. જે દીવસે તહેમુરસ સાથે ફરેનીએ ધનજીને પહેલો ધનત્રોડયુસ કર્યો હતો તે દીવસે ફરેની સાથે ધનજી, ફરેનીના ઓરડામાં એખસો પડ્યો હતો અને તેમુરસના એ દીકરા તેમની આગળ રમતા હતા ત્યારે ધનજી બોલ્યો હતો કે.—“કાંઈ માણસ આએ છોકરાંઓના આપ ઉપર વેર લેવા માંગતો હોય ને તે માટે આએ છોકરાંઓને ઉપાડી જાય ને તેમના માઆપથી તેમને જુદાં પાડે અને એ બેઉ છોકરાંઓ ઉપર સીતમ ગુજરે તો એમના માય આપને કેવું દુઃખ લાગે?”

ફરેનીને તે બોલો આએ ધડીએ યાદ આવ્યા અને તે સાથે ડાઠ જમશેદ કહેલી વાત, પોતાને ઉપજેલો શક અને ધનજીએ લખેલી કવીતાની વાત પણ તેણીને યાદ આવી. ધનજી પોતાનાં ખરાં રૂપમાં તેણીની સમક્ષ ખુલ્લો થયો છે એવું તેણીએ ધાર્યું અને તેથી તેણીની દલગીરી અને ગમનો પાર રહ્યો નહીં.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

—:૦:—

આગળી તવારીખ.

—:૪:—

વેર લેવા માફં કાંય આંધીજ કમર ?
 કહેર ભરયું કાંય બન્યું કીનાથી જીગર ?
 જવાબ તેનો જાણવાને કહાણી સાંભળ,
 દુઃખ ભરી મારી જીઆની સાંભળ.

ફરેનીની આંખોમાંથી નવધાર આંસુ પડતાં હતાં અને તહેમુંરસ તો એમજ સમજ્યો કે કાકાનું દુઃખ સાંભળીને ભરીજીને લાગી આવ્યું હતું.

“દીકરી, તું જાને એ દોલીને સમજાવ. હું એની આગળ જાવું ને સમજાવું ને નહીં માને તો હવેકો પડું. એને કોઈથી રીતે સમજાવીને મારો પીછો છોડવા કહે, ચાર લાખની હુંડી માટે થોભવા કહે, મારી ઉપર વેર લેતાં અટકવા કહે ને મારા શુદ્ધાત્મ જેવાં બચ્ચાંને એ નહીં છેડે એમ એને કાલાવાલા કરીને કહે.”

“હીક છે, કાકાજી; હું હમણાજ જાઉંજ ને એને સમજાવુંજ. ખુદા કરેને મારાં કામમાં હું પાર પડું, ખુદા કરેને એ દોલી સમજાવજ; આવો ખુરો વીચાર છોડી દે,” ફરેની બોલી.

“ઘણી મહેરબાની, મારી માય. તારી ઘણીજ મહેરબાની. આજે તેં મારી પોતાની દીકરીની ગરજ સારીજ, માફ કરજે દીકરા હું તુને તરફી આપુંજ, પાણુ શું કઈં કમસ થઈ પડ્યોજ.”

“ચીંતા ના કરો કાકાજી, હું મારાથી બનતું કરશ; પછી તો આપરાં નસીબ,” ફરેની બોલી અને તરતજ ઉડી.

ધનજી સાથનો સંબંધ તેણીએ તોડી નાંખ્યો હતો અને તેઓ એક બીજાને તદ્દનજ મળતાં ભેટતાં હતાં નહીં અને લોકો વચ્ચે જરા રતી સનસારો ચાલતો હતો કે આએ બેની કચેરીમાં કચરો પડવા જેવું થયું હતું. ફરેનીએ ધનજીની મોટર વાપડવાનું મોકુફ કર્યું હતું અને પોતાને માટે એક નાની વીકટોર્યા અને ટુ રાખ્યું હતું. તેણીએ તરતજ ગાડી જોડાવી મંગાવી અને ધનજીને બંગલે ચાલી. તેણીએ ધનજીવાળી પેલી એનજેમ્બેટ-રીંગ પણ સાથે લીધી એવી મતલબે કે આએ વીટી સદાને કાજ ધનજીને પછી સ્થાધીન કરી દેવી.

બપોરના ત્રણ વાગેલા હતા અને ધનજી પોતાના ડાઈનીંગ રૂમમાં ચાહ પીવા બેઠો હતો. નોકરે આવીને ફરેનીનો કાર્ડ રજુ કર્યો અને તેપરનું નામ વાંચતાંજ ધનજી ઉછળીને ઉભો થયો અને નોકરને ફરમાવ્યું કે ફરેનીને લાયબ્રેરી રૂમમાં બેસાડવી અને તરતજ પોતે પોતાના ઓરડામાં જઈ કોટ પહેડીને લાયબ્રેરી રૂમ તરફ દોડ્યો. ફરેની શીકકા ચહેરા અને ગમખાર દેખાવ સાથ રડવાથી લાલ થયેલી આંખે જોતી ત્યાં ઉભી હતી.

“આવો મીસ દુબાશ, બલે આયાં,” એમ કહી ધનજીએ શેક-હેંડ કરવા પોતાના હાથ ફરેની તરફ લાંબો કર્યો.

શેકહેંડ કરવા લાંબો કર્યો હોય જાણે પોતે જોયોજ નહીં હોય તેવો દેખાવ કરીને ફરેની ખુરસી ગોઠવવા લાગી અને તેપર

બેડી તથા બોલ્ડી: “બેસો મીં અમેરીકન તમારી સાથે કેટલીક વાત કરવાની છે.”

શેકહેંડનો હાથ નહીં સ્વીકારી પોતાને ફરેનીએ અપમાન કર્યું હતું એવું ધનજી સમજી ગયો અને ચુસ્સા તથા નાસીપાસીથી તેના માથામાં ઝણઝણાત થઈ આવ્યો, પણ તેણે પોતાનો નીચડો હોડ કરડ્યો, લાગણીને કાણુમાં રાખી અને ફરેનીથી થોડેક દુર એક ખુરસીપર બેઠો.

“હું તમારી આગળ એક માંગણી લાવી છું મીં અમેરીકન.”

“જી, ફરમાવો,” ધનજી બોલ્યો; તે પણ હવે ઠંડો થઈ ગયો અને અંદાજથી ટેક અને મોભાથી વાત કરવાનો તેણે ઠરાવ રાખ્યો.

“મારા કાજ તેહમુરએ દુખ્યાશ મુંબઈ આયાજ.”

“જી, હું તે જાણુંછ.”

“ને તમે મારા કાકાને હેરાન કરોજ.”

“એખી વાત ખરી છે.”

“ને હેરાન કરવાનું કારણ શું?”

“વેર લેવા.”

“કાણુનું?”

“એ સવાલનો હું જવાબ દઈ શકતો નથી. તમે મારી આગળ એક માંગણી કરવા આયાંજ એમ તમે તો બોલ્યાંતી.”

“હા; ને તે માંગણી એજ છે કે મારા કાકાને હવે તમે હેરાન કરો ના; એવણુને સતાવો ના; એવણુનો પીછો છોડી દેવો.”

“એ માંગણી તમે શા માટે કરો છો?”

“મારા કાકા થાયછ; ખીચારા મારી આગળ આવીને કળવાઇ પડ્યા. એવણે મને કહ્યું કે મારે તમારી આગળ આવીને એટલી અરજ કરવી અને તેથી હું આવીછ, મને તમારી પાસે કાઇખી ચીજ માગવાનો હક નથી તે હું જાણુંછ; પણ આગળી દોસ્તીની યાદમાં, એક વખતના એખલાસને ખાતર, તમે મારી ઉપર મહેરબાની કરશે એવી મને આશા છે. જો કાંઇજ નહીં તો દયાને ખાતર, માણસાઇ ખવાસને ખાતર, ખુદાને ખાતર એને તમે છોડો.”

“મીસ દુઆશ, તમે મારી આગળ ખુલાસાથી બોલો. તમારા કહેવાનો કે બોલવાનો હું કદીખી ગેરઉપયોગ કરીશ નહીં એમ યકીનથી માનજો. હું પુછું તેનો જવાબ દેવો. શું તમારા કાકા તમારી આગળ પોતે ચાલી ચલાવીને આન્યા? તેણે પોતે તમેને અરજ કીધી કે તમારે મારી આગળ આવીને આએ માંગણી કરવી?”

“હા; એવણુ ખીચારા આપા ને કરગરી પડ્યા. એવણુ કહેછ કે તમેએ એનું નામ નીશાન નાખુદ કરવાના સોગંદ ખાધાછ; એને પછસે ટકે ખુવાર કરવાનો તમે ડરાવ રાખ્યોછ; એના બચ્ચાં છોકરાંથી એને જુદો પાડવાનો તમે ઈરાદો કર્યોછ. તમે વેરસી છેઓ અને કીનાયાજ છેઓ એવી મારી અત્યાર અગાઉની ખાત્રી થઇ ચુકીછ. મારા કાકા ઉપર કોઇ જાતનું વેર લેવાનો ડરાવ તમેએ લાંબા વખતથી કરી રાખ્યોછ એમ હું જાણુંછ કારણ કે તમે પોતે મારી આગળ બોલેલા કે મારા કાકાથી તેનાં છોકરાંએને જુદાં પાડી કાકા ઉપર વેર લેવાને કાળે આએ છોકરાંએ ઉપર કોઇ માણસ દુઃખ ગુજારે તો કાકાને કેવું

લાગે? એવું તમે બોલેલા મને યાદ છે. તમારી કવીતા મને યાદ છે. પેલા કાવશી કરાકરી સાથની તમારી વરતણ્ણકની તવા-રીખની મને યાદ છે, તમે ઘાટકી છો, પણ જે મારી તરફ તમારી સહેજખી લાગણી હોય તો અરજ કરું કે મારા કાકાને હેરાન કરવાથી હાથ ઉઠાવો.”

“તમે એ બધું જાણ્યું મીસ દુઆશ, ત્યારે કાંય નહીં તમારા તમારા કાકાને તમે પુછ્યું કે આખી દુન્યામાં કોઈખી માણસ સાથે નહીં ને એની સાથેજ કાંય હું ખુરાઈ કરતો હોવશ! તમે એટલું તો સમજી શકો છો કેની કે મને કાંઈ કારણ મધ્યું હોશે?”

“જે તમેને કાંઈ કારણ મધ્યું હોય, જે તમારું કે તમારા કામ ઓળખીતાનું સગા સનેહીનું એને નુકસાન કર્યું હોય તો તમે તેનો પુરતો બદલો અત્યાર સુધીમાં લઈ ચુક્યાછ. હવે બસ કરો; મારે ખાતર બસ કરો; ખુદાને ખાતર એને હવે માફ કરો.”

“ફરેની, ફરેની, તમે કોણની લલામણુ લાવયાં છો તે તમે જાણતાં નથી; કોણની આગળ લલામણુ લાવ્યાં છો તે તમે જાણતા નથી, મારાં જીગરમાં જે લાગણી ઉભાયછ તેવી લાગણી હજારમાં લાગે તમેને થતી હોય, જે હું જાણુંછ તેનો સોમે લાગ તમે જાણતાં હોવો તો તમે કહેતે કે મેં જે કર્યું છે તે બરહક કર્યું છે; જે મેં બદલો લીધો છે તે પુરતો નથી; એની ખુરાઈ સાથે સરખાવતાં મારાં વેરનો ફટકો તદ્દનજ નાનો નજીવો છે, ફરેની, ફરેની, એ તમારી આગળ કાલાવાલા કરતો આવ્યો, તમેને લલામણુ કરવાને એને સમજાવ્યાં! શરમ છે! હેફ છે! જેનું

ગળું કાપવું તેને હવે પગે પડેછ; જેનું નખોદ વાલ્યું તેની હવે મહેરબાની માગેછ; જેનું સત્યાનાશ કીધું તેનાથી હવે એ મદદ મેળવવાની ઉમેદ રાખેછ.”

“મી० અમેરીકન, તમે બધું ભરમમાં બોલો છો. તમે શું કહોછ તે હું સમજી શકતી નથી તો જો કે તે સઘળું હું સમજી અને બધી તમારી અને મારા કાકાની વાત હું જાણું એવું મારા જીગરથી હું ઇચ્છું છું.”

“હીક છે; હું ત્યારે તમેને બધું સમજાવું. મારાં જીગરમાં જે ભરમ મેં વરસો સુધી દારી મુક્યોછ તે આજે તમારી આગળ ખુલ્લો કરૂંછ. પછી તે બધું જાણીને મને કહેજો કે જે મેં કીધુંછ તે વાજખી છે કે નહી—મેં વેર જો લીધું હોય તો તે લેવાનો મને હક છે કે નહી. તે સઘળું જાણવા પછી તેનો ગમે તેવો ઉપયોગ કરજો; ગમે તો તે વાત છુપી રાખજો ને ગમે તો જગમાં તે જાહેર કરીને મને રસવા કરજો મને તારાજ કરજો અને દુન્યાની નજરમાં મને હલકો પાડજો. મારી જીંદગીનું સુખ તમારાથી મેળવવાની મેં આશા રાખી હતી જો તેજ જીંદગીનું દુઃખ તમારાથી મગશે તો હું તેખી ગનીમત ગણુશ. ફરેની ખરાં દીલથી અને ખરાં જીગરથી મેં તુને ચાહીછ; મારો જીવ જન મેં તારી ઉપર અરપણુ કાધોછ, તો પછી મારા ભરમની વાત તમારી આગળ જાહેર કરવામાં હું એક મોટો સધ્યારો મંગેલો ગણીશ. ફરેની. મારી સઘળી વાત તું સાંભળી લે.”

“હું સાંભળવા તઈયાર છું મી० અમેરીકન, પણ તમે એટલા ઉસકેરાઈ ના જવો. મને એ જાઘને ધુજરાં છુતેછ,” ફરેની

સહેજ ધુણને યોલી ; “મને લાગેજ કે તમોને કાંઈ થયું મોટું કારણ મળેલું હોવુંજ નોંધએ.”

“એની ઉપર લેવાનું મને કારણ મળ્યુંજ ને તેજ મુજબ એની ઉપર વેર લેવાનું તમે પોતે આજથી શરૂ કરો તો હું અજબ અવશ નહીં કારણ કે તમારું અને તમારાં માતાજીનું તેમજ તમારા જીવનતુજીન પીતાનું નખોદ વાળનાર એજ મુજ તમારો કાકો છે.”

“હે! ખરી વાત! એ તમો શું બોલોજ?”

“ખરૂંજ બોલુંજ, તમારા પીતાએ પોતાના મરણની થોડોજ વખત અગાઉ તમારા માતાજી સાથે પાછી સમાધાની કીધી હતી. તમારા પીતાએ તમારાં માતાના લાલમાં નવું વીલ બનાવ્યું હતું અને તે વીલ ચોરવા, તેનો નાશ કરવા તમારા આએ કાકાએ કાળું કરતુક કીધું અને પોતાના જેવાજ બે કાફરો સાથે મળી જઈને તમો મા દીકરી જે હકદાર હતાં તેમને નાહક કીધાં.”

પ્રકરણ ૩૬ મું.

—:૦:—

મેળાળની આગાહી.

—:૦:—

મહોબત કરી તરસવામાં કાંઈક મગ્નહ ઓર છે,
મેળાળને કાજ તરફડવામાં કાંઈક મગ્નહ ઓર છે,
જીમર દઇ દીલ દુખવવામાં કાંઈક મગ્નહ ઓર છે,
ખરૂં ખોટું સમજવવામાં કાંઈક મગ્નહ ઓર છે.
પ્યાર વનાની જીંદગીનો આ વાત નહીં માને,
બની આશક તરસ્યો હોય તોજ એ મગ્નહ તે જાણે.

“એ તમે બંધું શું બોલોછ દોરાબશાહ? મારા કાકાએ એવા કરતુક કીધાં? એ કેમ મનાય?” ફરેનીએ અજબ ચઢને પુછ્યું.

“તમારી આગળ હું સાબેતી રજુ કરુંછ,” એમ કહીને ધનજીએ પોતાની તીજેરી ઉઘાડી અને તેમાંથી પેસું બહુ એનવેલપ કહાડ્યું કે જેની ઉપર લાલ શાહીથી ફરેનીની માતાએ પોતે લખ્યું હતું.

તે પરખીકું ફરેનીના હાથમાં આપતાં ધનજી બોલ્યો: “જુઓ એની ઉપરના હરફ; તમે તમારાં માયના હરફ જોળજોછ કે?”

“હા; આએ મારાં માયજીના હરફ. મારાં માયજીનાં કેટલાંક કાગળ મારી પાસે હજી છે અને તેથી હું મારા માયજીના હરફ જોળખી શકું છું. એ એનવેલપમાં શું છે દોરાબશાહ?”

“એની ઉપર લખ્યું છે તેમ એની અંદર તમારા મરનાર બાવાનું છેલ્લું વીલ છે કે જેમાં તમારા માયજીને તમારા બાવા સમ્રજી આપી ગીયાતા. તમેને કુરગાશંકર ઉપર શક ગયો હતો; તે શક ખરોજ હતો. કુરગાશંકરે આએ વીલ દબાવ્યું અને એ વીલનો નાશ કરવાનું દરાવ્યું પણ તેમ તે કરી શક્યો નહીં પણ બધાની ખટપટમાં તમારાં ગરીબ બીચારા માયજીની અજલ આવી ગઈ.”

“મારાં માયજીની અજલ? દોરાબજી, દોરાબજી, મને કેહો, મારાં માયજીનું ખુન પેલા કુરગાશંકરે—”

“નહીં. નહીં; તેણે તમારાં માયજીનું ખુન કર્યું હતું નહીં. હવે હું તમારી આગળ બધી વાત કહું તે સાંભળો. ધનજીશાહ સુરતી નામનો એક જવાનયો કુરગાશંકરની નોકરીમાં હતો અને તે બીચારો તમારા કાકાના પછસા માટેના લોભનો, કુરગાશંકરના

ક.વત્રાંનો અને કાવશજી કરાકરીની કંગાઇનો ભોગ થઇ પડ્યો.”

ધનજીએ સઘળી વાત કહી સંજળાવી અને છેવટે તે બોલ્યો :
 “ફરેની તમારો હક છુટનાર આજે તમારો કાકો છે; તમારાં માય-
 જીનું કવખતનું મોત લાવનાર આડકત્રી રીતે તમારો કાકો ગુનાહ-
 ગાર છે, અને પેલા ખીયારા ધનજીને ખુવાર કરનાર તમારો કાકો છે.”

“ત્યારે મારા કાકાએ ને દુરગાશંકરે પેલા ખીયારા ધનજી ઉપર ખોટુંજ તોહમત મુકેલું લાગેજ.” ફરેની બોલી.

“ખોટુંજ, જોવો ફરેની દુરગાશંકરે મરતી વખતે આજે એકરારનો દસ્તાવેજ લખી આપ્યો છે.” તીજેરીમાંથી એક કાગળ કહાડીને ફરેનીના હાથમાં આપતાં ધનજી બોલ્યો : “ગરીબ ખીયારો ધનજી નાહક હાડમાર થયો, નાહક દુઃખી થયો, મરતી માયથી છુટો પડ્યો, નામોશીનો તેને દાધ લાગો, આબરૂદાર મંડળોથી હીણાયો, બેહોરમતી અને ખેળવતમાં શરમીદો થયો, જીંદગી છતાં મોતથી ધુરી હાલતમાં આવી પડ્યો.”

“ને તે ધનજી કહાં છે?”

“ફરેની-ફરેની-તે કમનસીબ કંગાળ, ધનજી, વગર કસુરે તારાજ થઇ દશ વરસનું કેદખાનું ભોગવનાર ધનજી, પોતાની માતાના મોતના ખીજાણા આગળ હડહડતા સોગંદ ખાઇ માતા અને બહેનને મરણીની છેલ્લી તાણતોડ કરતાં એક સદાને માટે તેમને છોડી જનારો ધનજી-આજે તારી સામે ઉભેલો છે ફરેની.”

“તમે. તમે ધનજી?”

“હા-હું. મારી જીંદગી તારા કાકાએ અરબાદ કરી નાંખી;

સંસાર મંડળથી મને એને ઉખેડી કહાડ્યો; મારા નીરદોષ નામ ઉપર એને કાળો કલંક લગાડ્યો; મને ખુવાર કીધો, ખારસ્તેહ હાલ કીધો. મારી માતા અને બહેનથી મને દુઃખભરવા સંજોગ વચ્ચે જુદો પાડ્યો—તો પછી હું વેર નહીં લેવું? આપણી છેલ્લી મુઝાકાત વેળા તેં મને મારી આગળી તવારીખ વીધે પુછ્યું અને અમેરીકા જવા અગાઉ હું કોણ હતો! ક્યાં હતો? તે તેં જાણવા માંગ્યું. કદાચ હું તે વખતે તુંને કહેતે તો તું તે બધું માનતે નહીં અને જો કહેતે તો માફ વેર લેવાના મારાં કામમાં નડતર પડતે. તેં મને કહ્યું હતું ફરેની કે ‘જે માણસની હું ધણીઆણી ખનું તેના નામ ઉપર સહેજથી કાંઈ દાધ હોય, તેને માટે જરાખી કોઈને શક હોય તો મારી જીંદગી બરબાદ થઈ જાય.’ એ તારા બોલોને આતર, તુંને દુઃખી થવાનું કારણ નહીં મસે એવા વીચારને ખાતર, હું બોલ્યો નહીં અને મારા નામ ઉપરના દાધ માટે બળાપો કરી હું તારાથી છુટો પડ્યો. હવે બોલ ફરેની તારા કાકાએ તારી આગળ કાલાવાલા કીધા કે તું મારી આગળ આવીને મને સમજાવે તેમાં એને વાજખી કીધુંછ કે! તુંને તારાજ કરવા પછી તે તારાજના બાબમાં હજીખી તુંને અજાણ રાખી તારી મહેરબાની એને માંગી તેમાં એને માણસાઈ ખવાસ દેખાડ્યોછ કે! સરખામણી કરી જો ફરેની સરખામણી કરી જો. મને જો હેરાનગતી એને પુગાડીછ તેની સાથે મેં જો વેર એની ઉપર લીધુંછ તેમાં કયું વધારે નરમ પ્રકારનું છે! જો હવેખી તુંને લાગતું હોય કે હું ઘાટકી અને મુજી છેઉં; જો હજીખી તું ધારતી હોય કે હું કારણ વના કપડી ને કીનાબાજ બન્યોછ તો ભલે—તારા વીચાર તુંને મુખારક.”

“તમેને વેર લેવાનો હક હતો દોરાબશાહ,” બહુ ધીમા ગદ્ય ગદ્યતા અવાજે ફરેની બોલી. “તમારી જગે કાંઈ ખીજો માણસ હોતો તો તેખી એમજ કરતો મીં અમેરીકન.”

“હું દોરાબશાહ અમેરીકનને નામે ઓળખાવુંજ પણ મેં જે વેર તારા કાકા ઉપર લીધુંજ તેના બદલામાં તારે મારી ઉપર વેર લેવું હોય તો જગમાં જાહેર કરજે કે ચોરી કરવા અને આજ લગાડવાના અપરાધસર તુરંગમાં દશ વરસ ગુજરી આવનાર જે ધનજી હતો તે આજનો લખપતી આબરુદાર ગણાતો દોરાબજી છે.”

“હું તમેને દોરાબશાહને નામેજ ઓળખશ,” ફરેની નીચી નજર કરીને બોલી: “મેં તમેને ગેરધનસાફ કીધાજ, અને માફ કરજો. મારા કાકાના ગુનાહ માટે તમેએ તેને સજા કીધીજ એમ હું સમજી લેઉંજ, પણ દોરાબશાહ—આખરે એ મારો કોકો છે,” ફરેની આંખ નુછતી બોલી: “એ જે રીતે મારી આગળ કુગલી પડ્યો અને જે રીતે નરવસ થઈને ધુજવા લાગ્યો તે જોવા પછી મને લાગેજ કે હવે તમારે યસ કરવું જોઈએ. હવે યસ કરો—માફ કરો.”

“તારી માંગણી હું કદીખી ના પાડુ નહી. એ તો શું પણ તું મારી જીંદગી માંજે તો તેખી હાજર છે. ડાં જમશેદે તુંને જે કાંઈ કહ્યુંજ તેથી તારી આગળ કાવશજી કરાકરી અને તેની દીકરીની સદ્ગુણી વાત જાહેર થઈ ચુકીજ. એ કાવશજીને સપડાવનાર હું હતો એ વાત ખરી પણ કાવશજીની બધરીને મેં મદદ આપીજ તેની તુંને ખબર નથી—લે આએ વાંચ ને ખાત્રી કર.”

કાવશજી કરાકરીની આયડી નવાજમાઈની પાસેથી જે ઝેનાખા

કોલેરીની પહેડી તરફના બોનસ સંબંધી દસતાવેજ મેળવ્યા હતાં તે તીબેરીમાંથી કહાડીને ફરેનીના હાથમાં આપ્યાં હતાં. ધનજીએ કહ્યું: “તે પહેડી સાથના મારા સંબંધના પરીણામે મેં તે બાઈને મદદ કીધીજ કારણકે મારે કાવશજી સાથે હીસાબ ચુકતો કરવાનો હતો તે કીધા; કાવશજીની ધણીઆણી અને તેની દીકરીને હેરાન કરવાની મારી મતલબ નથી પણ તેમને સુખી કરવાની મારી ધારણા છે.”

ફરેનીએ તે કાગળ વાંચીને પાછો ધનજીના હાથમાં આપતાં કહ્યું: “તમે કેવા માણસ છો તેની બરાબર સમજ મને આજે પડી. હવે હું બધું સમજી શકી, પણ મને કહેવો દોલી—આજ મીન મીં દોરાબજી અમેરીકન—કે મારા કાકાનો પીછો હવે તમે છોડી દેશો અને તેને હેરાન નહી કરશો.”

“તારો સખુન મને કશું છે એમ દેખાડવા એક સાબેતી આપુજ. આએ તારા કાકાની ચાર લાખ રૂપયાની હુંડી મારી પાસે છે. લે આએ—એને આપી દેજે અને કહેજે કે ચાર લાખ રૂપયા મને મળી ચુક્યા એમજ હું ગણુશ. એક દોઢ્યુંબી હું તારી પાસેથી માગીશ નહી.” તીબેરીમાંથી હુંડી કહાડી આપતાં ધનજી બોલ્યો.

“મીં અમેરીકન, તમેએ મારી આગળ આએ બધો ખુલાસો કીધો તેથી હું તમારો ધણોજ આભાર માનું છું. તમેએ મારી ઉપર વીરવાસ મુકીને સઘળું જણાવ્યું છે તો તમે એટલી ખાતર જમા રાખજે કે તમારા વીરવાસનો હું ભંગ કરીશ નહીં. અને તમેએ જે કાંઈ કહ્યું છે તે હું કોઈનેથી કહીશ નહીં. માગ કાઢનેથી

હું એક બોલખી કહેવશ નહીં. આપરી બેઠિની તરફ એને શરમ ભરેલી બદ્ધયાનત દેખાડીછ અને બેહદ ભુરાઇ કાઢીછ, પણ એની સાથે આપણે લલાઇ કરીશું જેમાં ખુદા રાજ છે. હું તમોને દોરાયજી અમેરીકનને નામે ઓળખશ જે નામ મને વધારે પીયા-વહા-અરે આઇ મીન મને વધારે પસંદ પડશે.” ફરેની અચકાતી અચકાતી બોલી.

“ત્યારે ગમે તેમ કરો; તમે મુખત્યાર છો. આજે આપણી છેલ્લીજ મુલાકાત છે કારણકે હવે મને મુંબઇમાં ફરીને જોશોજ નહીં”

“કાંય ? કાંય ! ત્યારે તમે કહાં જવાના છેઓજે ?”

“મને હવે મુંબઇમાં રહેવાની કે આવી ધમચકરી ધરફરી ખાવાની કશી જરૂર રહી નથી. હું દુરદરાજ એકાંતમાં જઇ રહેવશ અને મારી જીંદગી ગુપચુપ પસાર કરશ. જે આશા હતી તે પુરી પડી નથી અને મારું વેર લેવાનું કામખી અધુરું રહી ગયું છે. એટલો સંતોષ છે કે તમોને મેં રાજ કીધાં છે અને તમારી મરજી મેં જાળવી છે. સાહેબજી, હવે ફતેહ કરો-કે.ઇ વખતે મને યાદ કરજો-ગુડબાય !”

“મને તમે યાદ કરશો ?” ફરેનીએ પુછ્યું.

“હું નહીં ધારતો કે તમોને મારાથી ભુલી શકાય. જુદાઇ અને મહોબતમાં તરસવાની પણ કાંઇ ઓર મજાહ હોયછ, અને એટલો સંતોષ પકડશ કે સ્વીટ હાટની સંગની મોજ નથી મળતી તો તેની જુદાઇમાં તડપવાની મોજખી હું ભોગવી શકુંછ.”

ફરેની પોતાની જગાથી ઉઠી અને ધનજીની પાસે અડોઅડ

આવીને ઉભી. તેણીએ ધીમેથી નરમ અવાજે કહ્યું; “દોરાબશાહ, દોલી, હું આએ તમારી વીટી પાછી લાવીછ. એ વીટી તમેને સદાને માટે પાછી સોંપી દેવાને હું લાવીતી, પણ હમણા એ હું તમુને પાછી આપતાં એટલુંજ કેહુંજ કે ડીયર દોલી-તારા હાથે એ વીટી મારી આંગળીપર મને પહેડાવ!”

*

*

*

*

જોપાળની આગાહી આ પ્રમાણે ફળી. પેલી એનજેન્ઝમેન્ટ-રીંગ પાછી આવી ખરી પણ તે હવે ફરેનીની આંગળી ઉપર તે વીટલાઇ બેઠી; ફરેની અને ધનજીના હાથ એક બીજાંની ગરદન આસપાસ વીટલાઇ બેઠા.

ખરા સાચચા પયારમાં ચક્રચુર બનેલા એક હેતવંતા જોડાને કોઇ બાબતમાં વાંધો પડે અને તેઓ થોડો વખત એકકથી દુર રહે અને તે પછી ગેરસમજૂતીની પટાવટ થતાં તેઓ પાછાં મળે ત્યારે તેઓ કેવાં વાતચીત કરવામાં મશગુલ થઇ જાય છે અને તેઓની તે વાતચીતમાં એક બીજા તરફ મહોબત અને પયાર દેખાડવામાં વખત કેવો સપાટામાં વહી જાય છે તેનો ઘણાઓને અનુભવ મળ્યો હશે. તેજ મુજબ ફરેની અને ધનજીના બાબમાં બન્યું.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

—:૦:—

જીની મહોબતનો નવો જોશ.

—:૦:—

કીનાનો કહેર ખરે આજે તલ્યો,
દયા આજ કરવાને ભલે રસ્તો મલ્યો.

આપણે આગળ વાંચ્યું છે તેમ ફરેની અપોરના ત્રણ કે સાડા ત્રણ વાગે ધનજીને મળવા આવી હતી અને સાડા પાંચ થયા ત્યાં સુધી તેઓએ એકકની પડોશમાં બેસી પેટ ભરતી ખુખ વાત ચલાવી.

એનગેજમેન્ટ-રીંગ ફરેનીની આંગળીએ પહેડાવીને ધનજીએ તે ઉપર કીસ લીધી અને કહ્યું. “મારી ફરેની, મારી ખાત્રી હતી કે જ્યારે તું સદ્ગુણ જાણશે ત્યારે મારાં કામકાજની કદર જુજશે અને મારી રીતભાતની અને વસ્તુઓની પીછાણ કરી મારે માટેનું હલકું મત દુર કરશે.”

“દોલ-મારા દોલ-મારા જનો જીવર; તું મને પાછો મલ્યો એજ એક એવો બનાવ છે કે મારા ખુદાની મારી ઉપર ખરેખરી મહેરબાની થયલી હું સમજીઉં. જ્યારે મેં ખરા યકીનથી દુવા ગુમ-રીતી કે તું ભલો હોય તો તે જાણવાનું ખુદા મને સાધન પુરું પાડે ને તું જીવો હોય તો મારાં જીવરમાંથી તારે માટેની મહોબતની લાગણી ખુદા ઉપેડી કઢાડે, ત્યારે મેં તેવાંજ યકીનથી માન્યું હતું કે ખુદાજી બસારત થયા વીના રહેવાની નથી.”

“પણ ડીયરેસ્ટ, તું એમ બોલીતી કે જેની હું ધણીઆણી થાઉં તેના નામ ઉપર જરા દાઢખી હોય અને તેને માટે લોકો વચ્ચે જરા શંકા ખી હોય તો તારી જીદગી બરબાદ થઇ જાય. ત્યારે હવે—”

“હવે મારી જીદગી બરબાદ નથી થઇ પણ આબાદ થઇ. તારાં નામપર દાઢ હોશે તો તે કેવો છે ને હવે હું જાણી શકીશ. મારા લવ, તેં કેવું ખમ્યું! તારી ઉપર કેવો સીતમ ગુજર્યો!”

“છ વાગવા આયાઃ.” દોલીએ કહ્યું. “હવે આપણે ફરવા જઈએ અને સાથેજ ત્રીનના રીસતોરામાં ડીનર લઈશું. આપણે લોકોને દેખાડી આપીશું કે તે લોકોએ બાંધેલી અટકલ ખરીજ હતી. આપણે અદરાયાં છીએ એવી ખાત્રી થશે અને આપણા લગન થવાની તકનીકી છે એમ તેઓ હવે જાણી શકશે. પણ એક બાબતથી જરા મને દલગીરી ઉપજેછ ડીયર ફરેની.”

“વળી તે શું!”

“તારી સાથની મારી દોસ્તી તુંડી ગઇજ એમ જાણીને ધણાક જવાનયાઓએ તારી ઉપર આશા બાંધી હોશે અને પોતાના રસ્તામાંથી એક નડતર દુર થયલી જોઇ તેઓએ પોતાની હીલચાલ ચાલુ કરવાની ધામધુમ રચી હોશે ને તે ખીચારા નાસીપાસ થશે.”

“ને તેમજ વળી ધણીક છોકરીઓ આપણો સંબંધ તુટવાથી મલકાઇ છલકાઇ ગઇ હોશે ને તારી ઉપર જાલ ખીજાવવાની તકનીક કરતી હોશે તેખી નાસીપાસ થશે. કેમ નહીં બોલ્યો!” ફરેની હસીને બોલી: “પણ દોલ મને કહે: તેં મારા કાકાને મારૂં મીઠું અને

આએ ચાર લાખ રૂપયા તેને આપી દેછ તેથી તું પસતાતો નથી!
એ ચાર લાખ ખોલવાથી તુંને નુકસાન તો થતું નથી?”

“જરાબી નહી. હું પસતાતો નથી કારણ કે તેને માફ કરવાના
એક ભલાં કામનો બદલો મને મળી ચુક્યોછ અને તે એજ કે તું
પાછી મને મળીછ. ચાર લાખની કીમતે તારી આએ આંગળી મેં
ખરીદી એ કાંઈ નાનો જેવો સોદો થયો નથી. ફરેની—ખુદાની કરમે
બક્ષેસથી મારી પાસે એટલું તો પુરતું છે કે જ્યાં ચાર લાખ ચાર
વખત ખોલવું તો મને સહેજબી અલવલ પુગે નહી. ખુદા સાહેદ
છે—મને પસનાવો થતો નથી—મને નુકસાન થયું નથી.”

“ચાલ ત્યારે આપણે ફરવા જઈયે. પણ ઉભો રહે—હું તેલી-
ફેન કરીને મારા કાકાને સધ્યારે આપું. તે ગમે તેવો મુજબ જે
પણ આપણે તેને માફ કરશું અને દરેક રીતની મદદ આપશું અને
લાગ આવશે ત્યારે એની સુધ ઉઘાડીશું—નેકીના માર્ગે ચાલવાને
સમજાવીશું.”

ફરેની તેલીફેન કરવા ગઈ, ધનજી પોતાના ઓરડામાં ડરેસ કરવા
ગયો. ધનજી આગળ ગોપાળ એકાએક આવીને ઉભો રહ્યો.

“સાહેબજી શેઠ.”

“ઓહો ગોપાળ—કેમ? શું છે?”

“આખરે પેલી આવી.

“કેણ આવી?”

“વીટી ને ફરેની.”

“હા આવી ખરી.”

“અને તેનું શું થયું?”

“વીટી ફરેનીની થઇ—ફરેની મારી થઇ.”

ગોપાળે ખુશાલીમાં ધનજીનો હાથ પોતાના અંતે હાથોમાં પકડ્યો અને તે પોતાની આંખોમાં દાખી તે ઉપર ચુમી લીધી.

ધનજીએ ગોપાળને પોતાની નજદીક ખેંચ્યો અને તેને પોતાને ગલે લગાડ્યો અને કહ્યું: “ગોપાળ તમારી આગાહી ખરી પડી.”

“ત્યારે હવે લગન ક્યારે?”

“જેમ બનશે તેમ જલદી.”

આ વખતે ફરેની તેજફેન કરીને પાછી આવી લાગી અને ફરેની તથા ધનજી ગાડીમાં બેસીને ફરવા નીકળ્યાં. તેઓને ઘણા દોસ્તો અને ઓળખીતાઓ મળ્યા અને ધનજીએ પોતાના મરદ દોસ્તોને પોતાના અદરાવાની ખબર આપી અને ફરેનીએ પોતાની સહીમીતીઓને જાણી જોઇને પોતાની આંગળી ઉપરની વીટી દેખાડી. આથી થયું એમ કે બે ત્રણ કલાકમાં તો ફરેની-ધનજીના એનગેજ-મેન્ટની ખબર એક મહોડેથી બીજે મહોડે ફેલાઇ ગઇ અને કેટલીક છોકરીઓ ફફડી ચટકી, બંને ત્રણ ત્રણ દીકરીઓની માથ બરબડી, અને કેટલાકોએ ટીચકાં ચહાડાવ્યાં. ‘હું તો જનનતીનીજ’ ‘મેં એમજ ધારેલું.’ ‘મારી તો ખાત્રી હતીજ’ એવા બોલ ઘણી બાઈઓના મહોડાંમાંથી નીકળ્યા.

એપોલો બંદરના રેસ્તોસાં મધે ખાઇ પી છેક મોડેથી ફરેની અને ધનજી નીકળ્યાં અને ફરેનીને તેણીના હોટલમાં પુગાડવા ધનજી

ગયો. ફરેનીએ દોલીને કહ્યું : “ આવ મારા ઓરડામાં; જરા વાર બેસ ને પછી જા. હવે તું મારી આગળથી એક મીનીટખી વીહીલો પડે તે મને ગમતું નથી.”

“ તો ચાલતી હમણાજ, કેઈ મોબેદને તાંહ જુઠને ચોખા નખાવી આવ્યે?” ધનજી બોલ્યો; “ બધરાંઓખી કેવાં અધીરાં હોયછ તેનો તું—આવી શીબેલી લણેલી સુધરેલી છતાં—સામેતી આવેછ જો.”

“ હવે લાહેરી ના કર. આવ મારા ઓરડામાં જરા સોડા આપસ પી ને પછી જા.” ફરેની બોલી અને દોલી તેણીની સાથે તેણીના ઓરડામાં ગયો. ત્યાં થોડો વાર ધનજી બેઠો વાતચીત કીધી સોડા આપસ પીધું અને પછી સાંજનું ઇંત્રજી પેપર તેઓએ સાથે બેસીને વાંચ્યું. તે પેપરમાં ખાસ કરીને એવી ખબર હતી કે એક તુરંગવાળાં શહેરમાં એક મોટી નાટક કંપનીએ પોતાનો જખરો મોટો મંડપ નાંખી નાટક કરવા માંડ્યા હતા જે મંડપ આગ લાગવાથી તદનજ તારાજ થઈ ગયો હતો અને કેટલાક ખીચારા એકટરો માર્યા ગયા હતા તથા એવું ધારવામાં આવ્યું હતું કે તુરંગમાંથી નાઠેલો એક કેદી પણ તે આગમાં સપડાઇને માર્યો ગયો હતો કારણ કે આગ યુગ્મવવા પછી મળી આવેલી જણસોમાં કેદીઓના પોશાક જેવા અરધાં બજેલાં કપડાં મળી આવ્યાં હતાં.

આ પછી ફરેનીને મળી ભેટીને ધનજી પોતાને બંગલે પુગ્યો ત્યારે રાતના અગયાર વાગ્યા હતા. તેણે અગાઉથી તેલીફોન કરીને પોતાના હેડ બટલરને ખબર આપી હતી કે તે જમી ખાઇને આવ-

નાર હતો માટે માણસો નોકરો વગેરે થઈ ગયા હતા. પણ હંમેશ મુજબ તેનો ડરેસીંગ-બોય તેની રાહ જોતો બેઠો હતો.

ધનજીએ પોતાના કપડાં બદલ્યાં અને પોતાના બેડ રૂમમાં તે ગયો. બેડ રૂમમાં એક ઇક્રીએર ઉપર તે સેત્યો અને આખા દહાડામાં બનેલા બનાવો વીધે તે વીચાર કરવા લાગ્યો. તેના વીચારો અલગતાં ધણા ખુશનુમા હતા અને તે બહુજ આણંદમાં હતો.

તે બરબડ્યો : “મારી એકજ અશા હવે છે ને તે એજ કે મારા નામ ઉપર દાઢ નાશ પામે અને હું દોરાબજી અમેરીકન તરીકે નહીં પણ ધનજી સુરતી તરીકે લોકો આગળ જરાબી શરમાયા વના જાહેર થઈ શકું. ઓ ખુદા—કાંઈ એવું કર કે જેથી એ મારી આશા ફળે. પરવરદેગાર, મારો તારી ઉપર પુરેપુરો ભરસો છે, તારી કરામત ન્યારી છે, અને તારી રચેલી બાજી ઉત્તમ છે; તું મને આજે બાબતમાં મદદ કર અને મને મારા કલંકથી સદાનો મોકલો કર.”

રાતના એક વાગ્યો. દોલી પોતાના પલંગ ઉપર આલોત્યાં મારવા કરનો હતો કારણ કે તેને હજી ઉંઘ આવી હતી નહીં તેટલાં તેના ઓરડાના બારણા ઉપર કોઈએ બહારથી ટકોરા માર્યા. દોલીએ જવાબ દીધો “કાણુ છે ! અંદર આવો.”

ધનજીનો નોકર ઓરડામાં દાખલ થઈને બોલ્યો. “સાહેબ, હમણા ટેલીફોન આયોજ ને ડા. ફરેની દુબાશ તમોને ટેલીફોન આગળ બોલાવેછ—તેવણુ કહેછ કે ધણુંજ ઉતાવળનું ને તાકીદનું કામ છે.”

ધનજી અજ્ઞ થયો અને સ્ત્રીપીંગ સુટ સાથેજ ટેલીફોન આગળ દોડ્યો. ટેલીફોનનું બુગ્ગું કાને લગાડીને તેણે પુછ્યું.

“અહલો! કાણુ છો!”

“એ તો હું છેઉ-ફરેની, દોઝી ડીયર તું છે કે!”

“હા, હુંજ છેઉ. શું છે!”

“તું જલદી મારાં હોટલમાં આવ.”

“હમણા! રાતો રાત આવું!”

“હા-અતર ધડી: જલદી આવ: મારા કાકાને એક્સીડન્ટ થયોજ ને ઘણી ખરાબ હાલતમાં છે-તું જલદી આવ.”

“પંદર વીસ મીનીટમાં આવી પુગુંજ.”

ધનજીને તદ્યાર થતાં અને મોટરમાં બેસી હોટલમાં જઈ પુગતાં વીસ મીનીટ પણ લાગી નહીં.

તેહમુરસ દુઆસને એક્સીડન્ટ થયો હતો. તે ખનાવ કેમ અન્યે તે આપણે પહેલાં વીગતવાર તપાસી લઈશું.

રાતના આઠ વાગે જ્યારે ધનજી અને ફરેની પોતાની ફરીને નવેસરથી સંધાયલી દોરતીની મોજમગ્નહ ભોગવતાં હતાં ત્યારે તેહ-મુરસ બહાર ગયલો પાછો પોતાના હોટલમાં પોતાના ઓરડામાં આવી લાગ્યો. તેના નોકરે તેને ખબર આપી કે કોઈ મુસલમાન તેને મળવાને આવ્યો હતો અને તેના ઓરડામાં તેની રાહ જોતો તે બેઠો હતો.

રાત પડી કોઇ મુસલમાન મળવા આવ્યો હતો એવું જાણીને તેહમુરસ ધણોજ અજબ થયો. તે પોતાના ઓરડામાં દાખલ થયો અને જોયું કે ઓરડાની ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ જોઇએ તેવી બળતી હતી નહીં પણ ડીમ હતી અને એક મુસલમાન એક ખુરસી પર બેઠેલો હતો. તે મુસલમાનનો ચહેરો તેહમુરસ બરાબર જોઇ શક્યો નહીં પણ તેની મોટી કાળી દાઢી હતી અને મોટો આવરકોટ પહેડેલો હતો એટલું તે જોઇ શક્યો.

તેહમુરસને દાખલ થતાં જોતાંજ તે મુસલમાન ઉભો થઇને બોલ્યો : “બારણું બંધ કરો.”

“તું—તું કાણુ?” તેહમુરસ ઠ્ઠરતા અવાજે બોલ્યો.

“તમે પહેલાં બારણું બંધ કરો—જલદી બંધ કરો.” તે માણસ બોલ્યો.

તેહમુરસે તરતજ બારણું બંધ કરીધું.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

—:~:—

દાદીવાલો મુસલમાન.

—:~:—

છુટાપણાની આજ નમ મેં પાધીજ,
ચીત્ર જડપ બાજી આએ રમી લીધીજ,
નવો આ પોશાક, સુરત નવી કીધીજ,
પકડતારાઓનેથી ઉલથાપ દીધીજ,
જેખમના સાગરમાં આજ પેઠો છું હું,
છેલે પાટલે ખરેખર તો બેઠો છું છું.

તહેમુરસે બારણું બંધ કરી માહેથી સાંકળ દાધી અને તે
બારણા આગળ બારણાને અદેલીને ઉભો રહીને બોલ્યો: “તું-
તું-અહીં!”

પેલા મુસલમાને સ્વીચ ફેરવીને લાઇટ મોટી કીધી અને પોતાના
મોહડાંપરની દાદી ખેંચીને કહાડી નાંખી તેનો ચહેરો હવે ખુલ્લો
થયો અને કાવશજી કરાકરી તરીકે તહેમુરસ આગળ તે જાહેર થયો.

“કાઉ તું કહાંથી આયો? કેમ આયો?”

“તુરંગમાંથી આયો-નાસી આયો.”

“અરે પણ તું અહીં કાંય આયો?”

“ત્યારે કહાં જઈ?” કાઉ બોલ્યો: “તેહમુરસ બાવા, ધલ-
રાવો ના, ખેસો. ધીરજથી વાત કરો. મેં તો ખાંડણમાં માથું મુકયુંજ

જેથી હવે ધપકારાથી હું ખીહવાનો નથી. બેસા-એમ સુના સાવ થઇને પથરના પુતલાની માફક ઉભા ના રહેવો. ગમે તો જીવ વવા જરા રતી વીસ્કી સોડા પીવો-હું ખી તેમાં મદદ કરશ. આ મહીનાઓ થયા વીસ્કીનો ટેસ્ટ ખી ચાખ્યો નથી; માર નાંખ ૦ સુકુ તસ થઇને વખવખ થઈ ગીયુછ, લાવોની, કાંઈ નાંખ બીણુવ છે કેની ! ”

તહેમુરસ તો ઉજળો ૫૬ થયલો ઉઝોજ રહ્યો અને કાવ જીએ આસપાસ નજર કાઢી અને વીસ્કીની બાટલી ઓરેક્ટ ઉ મુકલી બેઠને તે ઉતારી તથા ખુણા ખતોલોમાં ફરી વળીને સોડા બાટલીઓ શોધી કઢાડી. મજેહથી દોઢ પેગ જેટલો ગલાસ હોમાવી તેમાં દોઢ ચમચો સોડા નાખીને એક ગોટે તે ગટ ગયો અને પછી ખંખાર મારીને બોલ્યો: “ મને તો આઈસ વ એમ પીવા ગમે. આઈસનું પાણી છુટે ને તેથી વીસ્કીની જેણુ નાં પડી જાય. કેમ શેફ જરા લેશો ? લેવો, લેવો, જરા લેવો; મ સમ, શરમાવો ના; કાંચ બોંહસ કરાવતા હોશો ? ”

“ કાવશ જી તું મને કેવી ખરાબ હાલતમાં મુકેજ તેનો હુ ખ્યાલખી છે ? ” તેહમુરસ હવે એક ખુરસીપર બેસીને બોલ્યો.

“ મારી હાલત હમણા કેવી છે તેનોજ ખ્યાલ એટલો ટોપલા ભરીને મારાં બેગમાં દોડેજ કે ખીજ ખ્યાલની માથા જગા થતીજ નથી. મારા ખ્યાલથીજ હું મરવા પડ્યોજ, ત તમારા ખ્યાલને કાંઈ ગરદન માર ? માઇ ઓલ્ડમેન-એમ લખર શું જાઓજ જો ! તમારી પોતાની હાલત કેવી છે ? જરા કહેશે દુન્યા સુખી છે કે દુખી ? ”

“પણ તું કેમ આયો? મને કહે તો ખરો?”

“પેહેલાં એમ દોડ્યો અને પછી એમ ચાલ્યો ને પછી એમ દાદરપર ચઢીને તમારી આમળ આયો.” બધું એકટીમ કરી દેખાડી, દોડી ચાલીને તથા દાદર તરીકે ખુરસી ટેબલને ગણીને તે ઉપર ચઢીને કાવશજીએ દેખાડ્યું: “મારા સાહેબ એમ ધભરાઇ અકરાઇને બીહકણ બાયલા શું બની જાઓછ? ધ્યાન ઠેકણે રાખો-સાંભળો-ત્રણ દહાડાની વાત ઉપર હું તુરંગમાંથી નાહો. રાતના ડબલ્યુ. સી. માં ગયો હતો ત્યાંથી તીરકસ લાંછને મેં નાસવા માંડેલું અને થોડેક છેટે એક નાટક કંપનીના માંડવો હતો ત્યાં હું ભરાઇ ગયો. મારે માટે તરતજ શોધ શોધ ચાલી. નાટક કંપનીના માંડવાની એક ખોલીમાં હું છુપાઇ ગયો તો ત્યાં તરેહવાર કપડાં પડેલાં હતાં. આએ મીયાં ફાશીન દાઢી ને આએ કપડાં મેં પહેડી લીધાં ને મારાં તુરંગના કપડાં ત્યાં મુડી દીધાં અને ત્યાં મેચીશ પડેલી હતી તે વડે તે કપડાં ચચરાવી દઇ પાછો બહાર નીકળી નાહો. એહ તમારે નાટકના માંડવામાં તો લંકા લાગી. આખો માંડવો દીવાળી હોલી કરવા પડ્યો અને તેનો દેખાવ દુરથી એવો તો ખુશનુમા લાગે કે બે ઘડી જોયા કરયે. રાતો રાત સેવક તો ચાલ્યા ચાલ્યા ચાલ્યા. આએ દગલો કોઇ લક્ષાં માણસનો હોશે કારણકે એના મજવામાંથી સવા ૫૦ રૂપયા મળ્યા. હવે જવું ક્યાં? ભુતનું ઠેકાણું પીપલા હેઠળ. તેમ તમે પીપલો ને હું ભુત-તમારા ડાળપાંખડા હેઠળ આપણે તો આવી ઉભા. બોલો હવે કેવું કામ બજાવ્યું. મારો નાટક બધો સાંભળ્યો! એકટર તરીકે હું નામ કહાડું ખરો કે?”

“પણ હું હજી છેવંતે એમ તે કહાંથી બાવ્યું!”

“ ઇસ્ટેસનપર તમારે નામનું પારસલ આવેલું હતું. તમે મોટા ભલા ને જાણીતા શેઠ પડ્યા તે તમારે વરે પુનાથી કોઈએ કુલ ભેટ મોકલ્યાં ને કુલનો કરડ્યો તરતજ ડીલીવર કરવાનો તે એક કલારક ઘાટીને નીશાની આપતો તો તે મેં સાંભલ્યું ને તેથી જાણ્યું.”

“ પણ તું અહીં શું ધકેલા ખાવા આયો ? ”

“ ધકેલા ખાવા નથી આયો પણ એમ ઇંજીયરપર લેટવા ને એમ જરા બીજો છોટો લેવા આયોછ ? ”

“ પણ તું મારી આગળ આવીને કહેવા શું માંગેછ ? બોસી મરની.”

“ અરે મારા એલ્યા ગપાટ આપુલ્યા; તમે એટલુંબી નહીં સમજતા ? હું પોંડીયરી પહોંચવા માંગુછ ને તાંહ દસડી મારી જવા માંગુછ. કેમ ? વીચાર તો મોતેઅર છે કેની ? તમારું શું મત ? બોલો, જેહિ વાર.”

“ મારું મત ?—તારું કપાલ. મને તું કહાં નડવા આયો ? ”

“ તમોને હું નડતોજ હોવું તો મને તમે દુર કરો. આપુને કાંઈ ઝાઝું ભેઈવું નથી. પોંડીયરી પુગવાના મને રૂ ૧૦૦ આપો ને તાંહ જીવવા જગવા સારૂ દર સહીને રૂપ્યા ૫૦ મોકલ્યાં કરશે તો મારે મનસે વાહવાહજી વાહવાહ. ને ના કહેશે તો તમારો દબો ગુલ ! ”

“ પણ પોંડીયરી જઈને તું રહેશે કહાં ? ”

“ આએ મારાં આગળાંમાં બધી ગણુત્રી છે. મારો એક સગો મારા જેવો કરતુકનો પુરો છે. તે ૫૦-૬૦ હજાર રૂપ્યા દબાવી

પોંડીચરી વટ્ટી ગીથોજ ને તાંહ નાલ્લુ ઘેર માંડી મોજ્યાં મારેજ. હું
એ વાર તેને ઘેરે જઈને પરાણો રહિ આયેતો તેથી હું તાંહનો
રાહઘાટ બરાબર જાણુંજ. મને દર મહીને તાંહ રૂ ૫૦ મળ્યા કરશે
તો મારે મનસે મારા જેવો રાજો ખીજો કોઈજ નહીં.”

“પણ તું પકડાશે તો ?”

“અરે તમે મારે વાસ્તે એમ ચીંતા ના કરોતી તો. નકામું
તમારું લોહી ખરી જશે ને ચરખી તવજ જશે લલા આદમી તો
ચીના કરીને નકામે સોહરાઈ સુકાઈ જાયજ. પકડાવશ તો પાછો
તુરંગમાં જવશ—એજકેની ? તેમાં તમારા આપ બપાવાતું થું છુટા-
વાતું છે ? દમણા ચાર વરસનો સેનટેન્સ મળ્યોજ તો તે વખતે બાર
વરસનો મળશે. વાતમાં કાંઈ દમ નથી. જેવો-જ્યાં સુધી તમે મને
રૂ ૫૦ દર મહીને પુગાડ્યા કરશે તાંસુધી હું તમોને વફાદાર રહે-
વશ—એમ રૂપ્યા આવતા અંધ થયા કે તેમ તમારો વાવટા ઉડ્યા
એમ સમજી લેજો. આપણે તો બોલાં માણસ તે બધું ખોલ્લે ખોલ્લું
કહી દેછે.”

“ત્યારે તું આજેજ પોંડીચરી જશે કે ?”

“આજેજ, રાતની ત્રેનમાં, અચ્ચાર વાગાની ત્રેનમાં આપણી
સ્વારી નીકળશે. મને જવાના ખરચનાં રૂ ૧૦૦ ને ચાર મહીનાના
લવાજમના રૂપ્યા અસો એટલે બધા મળીને એકંદરે જીમલે રૂપ્યા
ત્રણસો આપો કે પછી—અમે અમારે ગામ જઈએ રે લાઇ રામ
રામ છે !”

“પણ તું મારી પાસેથી રૂ ૩૦૦ લે ને પછી નહીં જાય તો ?”

“મારા ભાઈ તમેથી કાંઈ ઉલ્લુ અડગરાજ છેએ જો. કાંઈ મારાં મોહડાંમાંથી આકુ તીકું સાંભળવાના થયાછ? નહીં જવશ તો શું અહીં રેહીને પાછો સાંકડાં બાંગડાં પહેડશ? પોલીસ એવી અંચલ છે કે મને પતાલમાંથી શોધી કહાડશે. વાસ્તે મારો જ્યાં વના છુટકાજ નથી. અંહીં રેહીને હબત ખાયા કરું તેને બદલે પોંડીચરી જઈને સાહેબશાખ ફરયા કરું તે સારું કે નહીં? તમેથી કોણ જાણે અકકલ કહાં લેવા ગયા હતા? તમારાં માથામાં કોણ જાણે ભેળું છે કે ભમરડો છે?”

“ખરૂં પુછાવે તો કાઉ મને તારી ઉપર વીશ્વાસ આવતો નથી.”

“તાહરે વીશ્વાસ કેમ લાવું? નાચી કુદીને કહેવું? આવીને જોવો કે હું ત્રનમાં બેસીને જાઉંછ કે નહિ તે ખાત્રી કરો. લે ચાલો હવે મોહું થાયછ, રૂપ્યા આપી દેવો કે હું ચાલતો થાવું.”

“હુંથી તારી સાથે સ્ટેશનપર આવુંછ. પછી તુંને જતો જોઈને પછીજ હું પાછો ફરજ ને તાહરેજ નચીંત થવશ.”

“અરે ચાલોની—ના કોણ કાફર કહેછ. ચાલો બેઉ જણ વાજતે ગાજતે જઈએ. હું તાંહ જવા પછી મારું નામ બદલી નાંખશને તમારી ઉપર બરાબર સરનામું મોકલી આપશ. કદાચ, કાલ કેવી છે. તમુનેથી એમજ કદાચ નાસવું ભાગવું પડેથી તો બેલાશક આવજો આપરે ઘેરે—શરમાતા ના જો—મારા સમ છે તમેને. ઘેર તમારુંજ સમજજો. તમારાં કરતુકથી એવાં છે કે આખરે તમુને તેજ રસ્તો લેવોથી પડે.”

“ચાલ હવે લાંબી વાત ના કર. હું તુંને રૂપ્યા ત્રણસો આપુંછ.”
“રેક્યું.”

“ને તારી સાથે સ્કેશન સુધી આવુંછ.”

“વેરી મચ થેંક્યું.”

“ને તુંને જતો જોવા પછીજ ફરશ.”

“ગ્રેટેસ્ટ થેંક્યું.”

“લે આએ રૂપ્યા. બધી દશ દશની નોટ છે.”

“થોડા છુટા રૂપ્યા ને ચીલર હોય તો વધારે ફીક.”

“લે-આગ લગાડ. આએ અઆર રૂપ્યા છુટા ને આએ એ ચાર રૂપ્યાની ચલણી પાવલી. હવે બાકી કંઈ રહેયુંછ કે?”

“રસ્તામાં ઠંડી ઘણી લાગશે. આએ તમારી વીસ્કીની બાટલી પોણી ભરેલી છે, એ કાગળમાં લપેટી લેઉં તો તમોને વાંધો તો નહીં હોય.”

“લેની-લેની-આપુ લેની-હવે ચાલની.”

“પણ એક વાત કહેતાં ભુલી ગયો. તમે જાણ્યું કે? પેલો મારો દેલાવર દોસ્ત અને તુરંગનો જાની ગોહયો આળકીશણા મરી ગયો.”

“મરી ગયો? તોબાહ! તોબાહ!”

“કાંય? કાંય? તમને ઘણું લાગી આવું કે? તમારું દીલ ધણુંજ નાજુક ને જીમર ધણુંજ પોચું પચક તે લાગી આવે. રસ્તાં

બરતાં ના જો સપરમો દહાડો. હું જાઉં છું તે હસજો-રડીને અપ-સગન ના કરતા; મારો જીવ સુગાશેજો.”

“પણ બાળકીશણા ક્યારે મરી ગયો?”

“આજે પંદરેક દહાડા થયા હોશે. તેની આયડીએ એક દીકરાનો જન્મ આપ્યો ને તેની ખત્તર એને પુગાડવામાં આવી. તે સાંભળતાં એવો તો તે ખુશ થઈ ગીયો કે બીજેજ દહાડે તેને ધધરીને તાપ ચહડી ને ચોઠે દહાડે તો રામ બોલો ભાઈ રામ. દીકરો પનોતો જનમ્યો ખરો. એ દીકરાની જનમેત્રીને ટપકો જ્યારે કોઈ બનાવશે ત્યારે બાવાજીનાં મુરમાં દીકરાજી જનમ્યા એવું જ લખાશે.”

“ગરીબ બીચારો બાળકીશણા.”

“પેલા દોલીથી બીહતા રહેજો શેઠ-એ તમારી મુડી ભયડી નાખવા મઠેલો છે. એને જણાવતા ના કે હું પોંડીચરી ગીયો છું, નહીં તો તાંહબી એ પુડી નીકળશે ને મને હેરાન કરશે.”

“વારું-વારું-હવે તું ચાલ. તું તારું સરનામું મને લખી મોકલજો ને હું તુંને દર મહીને રૂ. ૫૦ પુગતા કરશ.” તહેમુરસ હવે ઉતાવળ કરીને બોલ્યો: “અમાર વાગે ત્રેન જવાની છે ને સાડા દશ તો થયા આયા. પછી મોકલું થઈ જશે તો તું રહી જશે.”

કાવશે પાછી દાઢી મહોડાંપર પહેડી, પાછો તે મુસલમાન જેવો થાવો ઠોકો થઈ ગયો અને આએ બે કાફર ચંડાલોની બેડી હોટલમાંથી બહાર નીકળી.

જો તમેને વાહીયાત ઝપાઝપી-છડીયોટીક અપડા તફડીની સીરીઅતો
 જોવાનોજ શોખ હોય તો તમારું અમારે ત્યાં કાંઈખી કામ નથી!
 પાણુ જો યુનીવરસલ, મીટરો, વગેરે જાણીતી કુંપનીઓના

ફાંકડા દીલખુશ ડ્રામાઓ

જોવાનો શોખ હોય તોજ અમારે ત્યાં પધારજો.

વેસ્ટ એન્ડ સીનેમા

ના ડ્રામાઓ માટે લોકમાં આજે શું છે-એજ કે

EXCELLENT-SUPERB-GRAND!!

વેસ્ટ એન્ડના બગીચામાં પાંચ મીનીટ બેઠા તો

એન્ડ સ્ટેન્ડ, ચોપાટી, હેન્ડીંગ ગારડન કે સ્કેન્ડલ પોષ્ટ

અધું ભુલી જશો.

કુટુંબો સાથે દરેક મહલાજી અને સગવડથી સસતા લાવમાં

નીતીવાન નશીયતકારક ડ્રામાઓ જોવા માટે

મુંબઈમાં આજે એખલું માનીતું મથક કયું?

વેસ્ટ એન્ડ સીનેમા

ન્યુ ચરનીરોડ, મુંબઈ.

એક સવખતની સાગ્રી સદ્દાહ.

જે તમને દરેક ચીજ જેવી કે
દરેક કંપનીની પેટન્ટ મેડસીન, પ્રોવીઝન, પરફ્યુમરી,
વીગેરે વીગેરે જોઈતી હોય તો નીચલા ફેક્ટોરે આવી ખાત્રી કરો.

મનુ પ્રધર્સ,

ગનઝૌ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

બહારગામના ઓરડરપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

રસ્તમ અરદેશર ઈરાની.

દરેક જાતનો વાઈન્સ, હોપ્સ

તથા

ઈરાની ગોલાખના વેપારી.

બબરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ,

મુંબઈ.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

—:~:—

આખરી એકરાર.

—:~:—

નેપા કે બદી છેવટ સુધી સાથ છે,
ખાલી હાથે આવ્યા, જતાંખી ખાલી હાથ છે.

તેહમુરસ અને કાવશજી હોટલમાંથી બહાર નીકળ્યા અને એક ટેક્સીકેબ બોલાવી અને તેમાં તે બંને બેઠા. મોટર ચાલી પણ મોટરનો હાંકનાર કોઇ મરાલી હતો અને રાત પડેલી એટલે હાલન જરા બરગેસ્તે હતી તથા છેલ્લી વાર યાને ચોડી વાર આખો ઊંડીનો પેગ શોફરે ગટાવ્યો હતો માટે મોટર હાંકવાને બદલે મોટરમાં સુઇ જવા જેવી તેની વધુ સ્થિતી હતી.

હજી તો મોટર ચાલુ થતાંજ જાણે પછરાડેથી તોપનો ગોળો આવતો હોય અને મોટરને નાસવું પડતું હોય તેમ મોટર તો એવી વીજળીની કાની દોડી કે વેલીંગટન ફાઉન્ટન સાથે જઇને તેણે તો ધસર કરતી ટકકર લગાવી અને મોટરના કટકા છુકલા થઇ ગયા અને અંદર બેઠેલાઓના ખડયા મુડી થઇ ગયા. દોડા દોડીતું પુઝવુંજ શુ ! લોકો જમા થયા, સીપાઇ દોડ્યા, કોનસ્ટેબલ દોડ્યા અને ગાડીમાંથી તેહમુરસ અને કાવશનો ખીચડો જેમ તેમ બહાર કહાડ્યો. તેહમુરસને એક કોનસ્ટેબલે ઓળખ્યો અને તરતજ તે બંનેને બેઠોશ હાલતમાં હોટલમાં પાછા લઇને જવામાં આવ્યા અને તેહમુરસના ઓરડામાં સામ સામા બે પલંગ ઉપર આવે બેઠે જણાને નાંખ્યા.

ડાક્ટરો આવ્યા અને તેઓએ ચાંપના ઉપાયો લેવા માંડ્યા. આ વખતે ફરેનીને પણ ખબર મળી હતી માટે તેણી પણ પોતાનાં ઓરડામાંથી ત્યાં આવી પુગી હતી અને તેણીની એક તખીબ તરીકેની મદદ ઘણી કીમતી થઈ પડી. જે બીજા ડાક્ટરો આવ્યા હતા તેઓએ પાટા પુટી બાંધ્યા, સેકપોટ કીધો; મન આપ્યાં ડોકાં ધુનાવ્યાં, અને શી લાઈને ચાલતા થયા. ફરેની તે બંનેની જતન લેતી બેઠી અને તરતજ તેલીફોન કરીને બે નરસને તેણીએ બોલાવી અને રીતસરની સારવાર ચાલુ કરી.

લગભગ એક વાગે તેહમુરસ સહેજ હુશીયાર થયો. ફરેની જોઈ શકતી હતી કે કાકાના ઓટલા ઉઠમણાની તદ્દથાગી કરવાનો વખત આવી પુગ્યો હતો, તેમજ કાકા સાથના બીજા ગોડ્યા અને કાકાના બીજાણાના પડોશીની હાલત પણ ઘડી પગની હતી.

કાકા હુશીયાર થયા અને ફરેનીને પોતાની આગળ જોઈને બોલ્યા; “ફરેની તું છે કે! તું મારી સારવાર કરેછે કે!”,

“હા, કાકાજી, કાંઈ કહેવુંછ?”

“કહેવાનું તો ત્રણ છે, મને લાગેછ કે મારી અજાણ આવી ચુકીછ.”

“કાકાજી એમ ના બોલો. તમેને સાગ કરવાની હું દરેક કોશિશ કરશ કાકાજી, તમે ચુપ થઈને શાંત સુઇ રહેવો.”

“ફરેની-તું મારી જતન લેછ પણ મેં તારે વરે શું કીધુંછ તે તું જો જાણતી હોતે તો—તો—તો—”

“હું અધું જાણુંછ કાકાજી.”

“તું જાણેછ!”

“હા બધું જાણુંછ.”

“ને તે બધું જાણવા છતાં તું મારી મદારત કરેછ ફરેની?”

“તે બધું હું ભુલી ગઈછ અંકલ ડીયર; તમે મારા કાકા છેઓ, એજ હું યાદ રાખુંછ. તમે મારા કાકા નહી હોતે ને કોઈ પારકા હોતે તોઆ તમારી આવી હાલતમાં સધળું ભુલી જતે ને તમારી સેવા ચાકરી કરતે.”

“તું શું જાણેછ? મને કહે દીકરા.”

“મારા બાવાજનાં છેલ્લાં વીણની વાત-માગં માયજી ઉપર આવેલાં તોહમતની વાત-પુરગાશંકરની આરીસમાંથી થયલી ચોરી અને લાગેજી આગની વાત-ધનજી ઉપર આવેલાં ખોટાં તોહમતની વાત એ સધળું હું જાણુંછ કાકાજી, તે બધું હું ભુલી ગઈછ.”

“તે તું ભુલી જાયછ ફરેનને તું મને માફથી કરશે કે!”

“માફ કીધું. ખરાં જીગરથી મેં માફ કીધું. ખુદા તમોને માફ કરે. મારાં દીલમાં જરાથી ક્રોધ કે વેર નથી.”

“હાથ આપ, તારો મને હાથ આપ. અરે ખુદા ખુદા તારી ખુશીની ખરી અસર મેં આજે જોઈ. અરે મારા ભુરા અપરાધ છે તે કેમ માફ થશે! પેલો બીચારો ધનજી કહાં હોશે! તે કેમ માફ કરશે?”

“ધનજીએજી તમોને માફ કીધુંછ કાકાજી.”

“તેને માફ કીધું! તે તું કહાંથી જાણે?”

“ તે ધનજીને આજેજ હું મળીતી. તેને તમારી આગમ તોડું ? તેને હવે તમે ધનસાથ અપાવો. તમારા અપરાધનો હવે છેલ્લી ધડીએ એકરાર કરો.”

“ ફરેની, હું સમજી શકું છું. તું એમ કહેવા માંગેછ કે હવે મને થોડોજ વખત જીવવાનું છે માટે તે અરસામાં મારે ધનજીને નારદોષ જાહેર કરવો જોઈએ. હું તેમ કરવાને તૈયાર છઉં. બોલાવો તેને જલદી બોલાવો, કોઈ મેજીસ્ટ્રેટને બોલાવો, કોઈ જે૦ પી૦ ને બોલાવો કે જેથી હું જેખી કાંઈ કેહવું તે તેઓ લખી લે; મરતી વખતે હું એકખી નાનું સવાળનું કામ કરું કે જેથી ખુદા મારી ઉપર થોડી ઘણીમી દયા કરે.

આ પ્રમાણે મામલો હોવાથી ફરેનીએ ધનજીને બોલાવ્યો હતો. ધનજી આવી પુગયો તે અગાઉ તો કાવશજી પણ હોંશમાં આવ્યો અને તે પણ પોતાનું મોત નજદીક આવતું જાણી પોતાના ગુના-હોની તોજસ કરવા લાગ્યો.

ધનજી આવ્યો અને તેણે તેહમુરસ અને કાવશજીને દીલાસો દીધો અને ધીરજ આપી અને પોતે તેમને ખરાં દીલથી મારી બક્ષી હતી એમ જણાવ્યું. તે પછી એક ઓનરરી માજીસ્ટ્રેટ અને એક જે૦ પી૦ ગ્રહસ્થ આવી પુગયો અને બીજા બે ત્રણ મોભાદાર આદમીઓને ધનજીએ બોલાવ્યા અને તેમની સમક્ષ તેહમુરસ અને કાવશજીએ પોતાના ગુનાહનો સમજાવો એકરાર કરી તે લખાવ્યો અને તેની ઉપર તેઓએ બંનેએ સહી કીધી અને બીજાઓએ સાખ કીધી.

બીજે દહાડે સવારે તેહમુરસ અને કાવશજી મરણ પામ્યા; જેમ ધનજીની માતા અને બહેનની એકજ દીવસે પાયદસ્ત નીકળી હતી તેમ તેજ ધનજીને ખુવાર કરનારા આ બે માણસોની પાયદસ્ત એકજ દીવસે એકજ વખતે સાથે નીકળી. અલ્પતાં થોડીજ વાત જાહેર થઇ; પુરંગમાંથી નાઠેલો કેદી કાવશજી કરાકરી અને કરાંચીને લખપતી શેઠ્યો તેહમુરસ અકસમાતથી મરણ પામ્યા હતા એવી ખબર બહાર પડી અને એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું કે મરતી વખતે તે બંને જણાઓએ ચોકકસ એકરાર કર્યો હતો જે બાબત થોડા વખતમાં બહાર પડનાર હતી. થોડા દીવસ તે બાબત ખાનગી રાખવાનો ફરાવ થયો હતો યાને તહેમુરસનું દસમું વીંટા પછી તે બાબત જાહેર કરવાનો વીચાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

કાવશજીની ધણીઆણી નવાજબાઇ અને દીકરી ગુલાં તથા ૬૦ જમશેદ પણ આવી પુગયા હતા પણ તેઓ કાવશજી અને તહેમુરસે કરેલા એકરારથી બેખબર હતા અને હાલ તરત તેમને તે વાત જણાવવાની અગત ધનજી અને ફરેનીએ જોઈ નહીં. કરાંચી તાર ગયો હતો જેથી તહેમુરસની ધણીઆણી અને છોકરાં પણ આવી પુગયાં હતાં પણ તેઓ તો તહેમુરસના મરણ પછી ત્રીજે દીવસે મુંબઈમાં આવી શક્યાં હતાં. તે સઘળાંઓને ધનજીએ પોતાના અંગલામાં ઉતારો આપ્યો હતો.

૬૦ જમશેદ પોતાના મનમાં ગુંચવાયા કરતો હતો. ફરેનીને તેણે ધનજીને માટે (દેરાબજી અમેરીકનને માટે) ધણીક વાત કહી સંભળાવી હતી અને તેની અસર બરાબર થયલી તેણે જોઇ હતી

પણ હમણાં તો મામલો તદ્દનજ ફેરવાઈ ગયલો તેણે જોયો એ ફરેની અને ધનજીને ઘણાજ એખલાસથી એક બીજા તરફ વરત તેણે દીઠાં તેથી તેની અગત્યબીનો પાર રહ્યો નહીં. પણ જ્યારે જમશેદે જાણ્યું કે ફરેની અને ધનજી અદરાયાં હતાં ત્યારે તો હદઅહાર ગુંચવાડામાં પડ્યો. વળી તેહમુરસની મધ્યત વેળા સધ ગાઠવણોમાં ધનજીને આગેવાન ભાગ લેતાં ડાં જમશેદે દીઠો એ તેમજ વળી તેહમુરસની ધણીઆણી અને છોકરાં પણ ધનજીને બ લેજ રહેલાં હતાં તે જોઈને પણ જમશેદ વમાસણમાં પડ્યો. ફરેન સવાલ પુછવાની તેની હીમત ચાલી નહીં.

ફરેનીએ જોયું કે જવાન જમશેદ ગુંચવાયા કરતો હ તેણીએ વીચાર્યું કે, “એ ડાં જમશેદ મનમાં ને મનમાં અહડ કરતો હશે અને મને દોલી સાથે પાછી દોસ્તી થઈજ તેથી એ બા મનમાં એમજ સમજતો હશે કે એની ઉપર હું ગુસ્સે થઈ હો અને એ મારાં મનમાં હલકો પડ્યો હોશે. કાકાજીના દર પછી તો બધોજ ખુલાસો થઈ જશે પણ તે અગાઉ જમશેદ મનની શાંતી કરવી જોઈયે. મારે એને દેખાડી આપ્યું જોઈયે હું એની તરફ કોઈની રીતે ગુસ્સે થઈ નથી અને એને માટે : હલકો વીચાર બેઠો નથી; પણ ત્યારે એને કેવી રીતે મનાવી લે કાંઈ યુક્તી કરવી જોઈયે.”

તેહમુરસનો એક મોટો ફોટોઆફ ફરેનીની પાસે હતો. ફોટોઆફની ફરેમ બનાવવાની હતી અને તે માટે ડાં જમશેદ મત પુછવાને મસે જમશેદ સાથે એખલાસથી વાતચીત કરવ બહાનું ફરેનીએ શોધી કહાડ્યું.

તેહેમુરસનું ચાહરમ વીટયા પછી બીજે દહાડે હોસ્પીટલમાં ફરેની પોતાના હમેશના કામકાજથી ફારેગ થઇ અને પછી ડા૦ જમશેદને તેણીએ પોતાની આગળ બોલાવ્યો.

“ડા૦ કુપર, એક મારી ઉપર મહેરબાની કરશો?”

“હાજી—શું હુકમ છે?”

“મારા કાકાજીનો મોટો ફોટોગ્રાફ છે જેની મારે ફરેમ બનાવવાની છે. સારી મજાની ફરેમ બનાવનારા કોઇ અમરટીઅનને તમે ઓળખો?” ફરેનીએ પુછ્યું.

“એક ખરસી ધણી સારી ફરેમ બનાવેછ મેં તેની પાસેથી ત્રણ ચાર ફરેમ બનાવી લીધીછ. જે તમે કેહો તો હું તે ફરેમ જેવા સારું તમારી આગળ લઇ આવું. તમે જેવો તપાસો અને તમેને તે ગમતી હોય તો તેવી આપણે બીજી ફરેમ તમારા અંકલના ફોટો-ગ્રાફ માટે બનાવીશું.”

“ધણી મહેરબાની. કાલે સવારે તમે તે ફરેમ લઇને મારાં હોટલમાં આવજો; હું તે જેવશ ને મને જે ગમશે તો તેવી એક બનાવવા તમેને તસ્દી આપશ. માફ કરજો હું—તમેને તકલીફ પડશે, ડા૦ કુપર.”

“અરે કઇ કહી નહીંરેજી, તમારી સેવા બજાવવા તો હું તઇયાર છેઉ. તમારી આગળ કાલે સવારે કેટલે વાગે આવું?”

“તમે નવ વાગે આવો, આપરે સાથેજ એકફાસ્ત લઇશું ને તાંહથી બહારોબહાર હોસ્પીટલમાં આવશું.”

“જેવી તમારી મરજી.” ડા૦ કુપર બોલ્યો.

આ પ્રમાણે ગોઠવણ થઈ. ફરેની પોતાનું કામકાજ પુરું કરીને પોતાના હોટલમાં ગઈ અને ત્યાંથી પોતાના કાકીને તથા છોકરાં-એને મળવા ધનજીને બંગલે જઈ પુગી.

કાકીજી શોકમાં હતાં માટે બહાર જતાં આવતાં હતાં નહીં પણ છોકરાંઓ ધનજીની ગાડીમાં બેસીને ફરવા ગયાં અને ફરેની તો કાકીની પાસેજ રહી. એ પ્રમાણે તે આખો દીવસ પસાર થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

—:૦:—

એ ફેટોઆફ કોણનો?

—:~:—

ગયલી જે કાપીને છેલ્લી મંજલ,
ગમ સાથે જોઈ જેને ખુદની અજલ,
દુઃખ વચે બેયલી જે સુરત અસલ,
આજે હું જોઈં છ તેની પ્યારી નકલ,
જીવીને એજ ઉમેદમાં મરણ,
(કે) મરીને મુજ માતાની પાસે જવશ.

બીજી દહાડે સવારે ફરેનીએ પોતાના હોટલના મેનેજરને અગાઉથી ખબર આપી મુકી કે તેણીનો એક ફરેડ સવારના સાથે જમવાનો છે માટે બે માણસને માટે બ્રેકફાસ્ટ તેણીના ઓરડામાં મોકલવો.

બરાબર સવારે નવ વાગે ૬૧૦ જમશેદ સાપુરજી કુપર ફોટોગ્રાફીની ફરેમો લખને આવી પુગયો. તે ચાર સખીઓ હતી. ચાર ફરેમ સાઇડ બોર્ડ ઉપર જમશેદ ગોઠવી અને તે ફરેનીએ તપાસી અને ફોટોગ્રાફીથી જરા દુર ઉભી રહી તે તસ્વીરો જોઇને બોલી: “ મને એ ફરેમ ઘણી ગમે છે. સરદનલી-આઇ લાઇક ધેમ. એવીજ ફરેમ મારા અંકલના ફોટો માટે બનાવવાનો તમે ઓર્ડર આપજો. પ્લીઝ એક-સચુઝ મી-તમેને તકલીફ પડશે. એ ફરેમ કોણ બનાવેછ વાઈ?”

“ એક પારસી સુંથાર બનાવેછ.”

“ ને આએ ફોટોઝ કોણના ? ”

“ આએ મારા બહેનશતી પપાનો, ને આએ મારાં માતાનો.” જમશેદ તસ્વીર દેખાડતાં બોલ્યો: “ આએ તો મારો પોતાનો છે એટલે તે તો તમોએ પીછાણ્યો હોશજ.”

“ હા; ઘણોજ લાઇફ લાઇફ છે, ને આએ બેડી કોણ ? ” ચોઠી સખી તરફ આંગલી કરીને ફરેનીએ પુછ્યું.

“ એ મારાં ગ્રાંડ મધર-મારાં મમઇ.”

.આ પછી તેઓ બેસીને વાતચીત કરવા લાગ્યાં અને જમશેદ ખુલ્લાં દીલથી વાત ચલાવવા લાગ્યો તેટલાં ધનજી એકાએક ત્યાં આવી પુગ્યો. અલખતાં ફરેનીએ તેને બહુજ હેતથી આવકાર દીધો અને ૬૧૦ જમશેદ કુપરને પણ સલામ કરવાની ફરજ પડી પણ ધનજીએ જમશેદ તરફ માત્ર ડોકું નમાવ્યું.

ફરેનીએ આ દેખાવ જોયો અને તરતજ સમજી ગઇ. ૬૧૦ જમશેદ કેવી રીતે ધનજી આગળ ગયો હતો અને તે કેવી રીતે ધન-

છનું અપમાન કરી આવ્યો હતો તે સઘળું ફરેની જાણતી હતી કારણકે ધનજીએ તે સઘળી વાત ફરેનીને કહી હતી. ધનજીને જોધને અને તેની હાજરીમાં જમશેદને કેવી અકર વકર થતી હોશે તે ફરેની સમજી ગઈ અને મનમાં તે રમુજ લેવા લાગી પણ તેણીએ મનમાં કંરાવ કર્યો કે આ તકનો લાભ લઈને તેઓ બંને વચ્ચે સમાધાની કરાવવી.

ફરેનીએ ધનજીને કહ્યું: “દોહી, આએ એવણુ ડાં જમશેદ શાપુરજી કુપર—મારી હોસ્પીટલમાં એક મેડીકલ ઓફીસર છે.”

“હા—હું ઓળખું છું,” ધનજી બોલ્યો અને ડાં કુપર તરફથી મોહકું ફરેનીને તેણે બીજી તરફ નજર ફાંટી તો સાઇગ્નેર્ડ ઉપર ગોઠવેલી પેલી ચાર ફરેમ ઉપર તેની નજર પડી અને તેણે ડાં કુપર સાથે વાત કરવાના અખાડા કરવાને કારણે બીજી વાત ચલાવવા હસીને ફરેનીને પુછ્યું; “આએ બધી સખી કયાંથી આવી? તું ડીવર ફોટોગ્રાફનું એક્ષીબીશન બનાવવા માંગે છે કે?”

“મારા લેટ અંકલના ફોટોને માટે ફરેમ બનાવવાની છે તેથી આએ નમુનો દેખાડવો ડાં કુપર લાયા છે—પણ દોહી, તું એમ કાંય કરે છે? શું છે—બોલની? દોલ—દોલ બોલની?”

ધનજી તો પેલી તસ્વીરો તરફ જોતો, ડોળા શડીને પુતલુ થઈને જ ઉભોજ રહ્યો હતો. તે ધીમે કદમે તે ફોટોગ્રાફ આગળ ગયો અને જે ફોટોગ્રાફને પોતાની માંડ મધર (મમ્મ)ની તસ્વીર તરીકે ડાં કુપરે ઓળખાવ્યો હતો તેની આગળ જઈ તે પોતાના બંને હાથ લાંબા કરીને બોલ્યો:—

“માય! મારી માય!”

“દોલ—દોલ—તું એમ શું આજે કરેછ જો; એ-તો ડાં કુપરના મમઘની સખી છે; બોલની—દોલ—તું ને શું થાયછ?”

“નહી—નહી—એ ડાં કુપરની મમઘ નથી; એ તો મારા બહેનના આરામ લેતાં માયજી ખરશેદ્યાઈ છે; એા માયજી—માયજી!”

“મારા મમઘનું નામ ખરશેદ્યાઈ હતું ખરું.” ડાં જમશેદ હવે બોલ્યો. “તે મીં અમેરીકનના માય થાય?”

“જો એવણ તમારાં મમઘ થતાં હોય તો તમે ડાં કુપર—નમે મરનાર શીરીનયાઈના દીકરા થતા હોવા જોઈએ, “ધનજીએ કહ્યું.

“હા મારા માયજીનું નામ શીરીનયાઈ હતું.

“ત્યારે તમારું નામ જમશેદ નહી પણ કેપશર.”

“મારું જનમ નામ કેપશર હતું.” જમશેદ બોલ્યો.

“ઓ પરવરદેગાર—મારા પરવરદેગાર—આએ કેવો બનાવ! કેટી તું મને નથી પીછાણતો—હું તારી માતા શીરીનનો બાઈ થાવું છું—તારો મામે થાવું છું.”

“મારા મામા—ધનજીશાહ સુરતી—તે તમે?”

“હા—તે હું જ. એા માતા—એા મારા વહાલાં માય!” ધનજી પોતાની માતાની સખી આગળ ગુટણપર ખડ્યો અને તેની ઉપર તેણે બોલ્યો દીધો: “અસલને ફરીને જોવા નહીં પામ્યો પણ નક્કને જોવું છું.”

“એવણ ધનજીશા સુરતી?” ડાં જમશેદ હવે ધીમેથી ફરેનીના કાનમાં બોલીને પૂછ્યું.

“હા—ચુપ રેહો. જાણ જમશેદ ચુપ રેહો. દોલીને એના જીવ રોનો ઉભરો કહાડવા દેવો. પછી આપણે ખુલાસો કરીશું.”

“પણ મારો મામો ધનજીશાહ તો તુરંગમાં—”

“ચુપ રેહો—ચુપ રેહો. એ બધું હું જાનું છું.”

થોડેવાર ધનજી શાંત પડ્યો અને તરતતજ પ્રેરેનીએ તેને ઠંડું પાણી પાતું અને તેનો જીવ ઠર્યો. તેણે ડાઁ કુપરને પુછ્યું. “ડા કુપર તમારું નામ જમશેદ છે—ત્યારે કેમશર નામ બદલ્યું કાંય ?

“મારાં માથજી ને મમજી મારા બચપણમાંજ મરણ પામ્ય હતાં.” ડાઁ કુપરે ખુલાસો કીધો : “હું એમલો અતુલો નીરાધા થઈ પડ્યો. મને પારસી ઓરફનેજમાં સુકવાની ગેઠવણ થતી હત તેટલાં મારાં મરનાર પીતાના માથ તરફના એક ખેસીએ મને પોતાં ધરે રાખ્યો અને પાળ્યો અને તેણે મને દીકરો કરી લીધો. તે નામ શાપુરજી જમશેદજી કુપર હતું અને તેણે પોતાના બાપનું નામ મને આપ્યું અને હું કેમશર તરીકે નહીં પણ જમશેદ તરીકે ઓળખવા લાગ્યો, તે બીચારો ગરીબ ગુજશનો હતો પણ લલો દીલસોજ હતો. તેને ને તેની ધણીઆણીએ મને બનવું સુખ આપ્યું અને શીખવ્યો. હું ડાકટરની પરીક્ષામાં પસાર થયો તે પછી તેએ મરણ પામ્યાં. આજે મારી તવારીખ છે.”

“કકી—હું તારો કમનસીબ મામો છેઉ.”

“પણ તમે તો—કહેજો તમારી ઉપર—આજી મીન તમે—”

“શરમા ના બેટા—ખુદ્લાં દીલથી કહી દે. મારી ઉપર મો તોહમત હતું અને તુરંગમાં ગયો હતો. એજ તું કહેવા માંગેછી

હમણા તો હું જઈં છ માફ મન ઉસકેરાઈ આવ્યું છ. ફરેની સધળો ખુલાસો તારી આગળ કરશે અને તે ખુલાસો સાંભળવા પછી તુંને એમ લાગે કે હું ધીક્કારવાળો મારાસ નથી; મને અપમાન કરવામાં તું વાજબી નથી; અને મારી મુઝાકાત લેવામાં બેઆખર થવા જેવું નથી તો ગમે તો મારી આગળ તું આવજો અને તુંને આવકાર દેવાને આએ હાથ તપ્પાર થઈ રહેશે.” એટલું બોલી ધનજી પોતાની હેટ લઈને-પોતાની માતાની સખી તરફ ફરીને એક ગમખાર નજર ફેંકીની ચાલતો થયો.

તેની પાછળ ડાં કુપર ધસ્યો પણ ફરેનીએ તેનો હાથ પકડીને તેને અટકાવ્યો. ફરેની બોલી : “જવા દેવો—ડાં કુપર-એવણને જવા દેવો. એવણને હમણા છેડવા ભેદતા નથી. મારાથી તમારે સધળો ખુલાસો મેળવવો એવું એવણ કહી ગયાછ માટે મારી ફરજ છે કે તમારી આગળ મારે સધળું જણાવવું.”

“પણ ખરેખર એવણ મારા મામા થાયછ?”

“હા; એવણ ધનજીશાહ કુંવરજી સુરતી છે અને ધનજીશાહ તમારો મામો થતો હોય તો આએ દોરાખજી તમારો મામોજ છે. બેસા ડાં કુપર, હું તમોને સધળો હેવાલ કહી સંભળાવું. તમો મારી આગળ મીં અમેરીકન માટે પહેલાં જે વાત લાવ્યા હતા તે સધળી મે ખરીજ માની હતી.”

“ત્યારે શું તે ખોટી વાત હતી?”

“ગેરસમજીતી હતી. તમે અજબ થયા હશો કે તમોએ જે વખતે મારાસ મારી આગળ ચીતારીને દેખાડ્યો હતો તે વખતે

તેવા ખવાસ અને ખાસીહતના માણસ સાથે એનગેજ થવાનું મેં કેમ કયુલ કીધું હશે? પણ આએ દોરાબજી—ધનજીશાહ—તમે ધારોજ તેવો મુજી પાપી અને નીચ નથી; તમે ધારોજ તેવો ગુનાહ-ગાર ચોર અને આગ લગાડનારો નથી. થોડાજ દીવસમાં એ સઘળું જાહેર થનાર છે પણ તે જાહેર થાય અને આખી દુન્યા તે જાણે તે અગાઉ તમારી આગળ સઘળું મારે કહેવું જોઈએ અને તેથીજ હું તમોને સઘળું કેહું છું.”

ફરેની એ સઘળી વાત પહેલાંથી છેલ્લાં સુધી ડાઁ કુપરને કહી સંભળાવી અને તે ભલો જવાન્યો આ સઘળું સાંભળીને ધનજીના દુઃખથી દાઝવા લાગ્યો અને પોતાની ધનજી તરફની વરતણુંક માટે પરલાવા લાગ્યો. તે બોલ્યો: “મીસ દુઆશ, તમે મારાં માય જેવાં છેઓ. કારણકે હવે તમે મારાં આંટ બનશો. હું તમારી આગળ ખરેખર કેહુંજ કે મીઁ અમેરીકનને અપમાન કરીને હું પાછો ફર્યો અને મારે ધરે ગયો ત્યારે મને મનમાં એમજ મને લાગ્યા કીધું કે એક નીચ પાપી કીમનલ હોય તેવો આએ અમેરીકન લાગતો નથી પણ ઉદાર દીલાવર અને દરો—જેનટલમેન લાગેજ. માફ કરજો—મામીજી—મને માફ કરજો—મારા મામાજીને સમજાવો કે તેવણુ મને માફ કરે.”

“બપોરનાં ત્રણ વાગે દોલીને કુરસત રહેજ. પણ તમે હોરપી-ટાલમાંથી નીકળો ત્યારે તેવણુને બંગલે જજો. એ એવો ગુડ-નેચરડ છે કે તમોને આવકાર દેશે અને પેટમાં દાખશે. આએ સખીબી લેતા જજો; તેવણુને એ બેટ આપજો; તમારા કરતાં તેવણુને એ ફોટોગ્રાફ પોતાની પાસે રાખવાનો વધારે હક છે.”

“કેકયું. તમારી આંખે એડવાઈસ માટે હું ધણો ગ્રેટફુલ થયોછ.”

હોસ્પીટાલમાં જવાનો વખત વગલગ થઇ ગયો હતો માટે તેઓ હવે ઉતાવળે એક્સાસ્ટ લઇ હોસ્પીટલ તરફ રવાના થયાં.

પ્રકરણ ૪૧ મુ.

હવે બાકી શું રહ્યું?

નેકેનો બેવો આ ભણે અંજનમ,
સુખ વચે લેવ તેમની સલામ.

ધનજી બપોરના પોતાની લાયબ્રેરી રૂમમાં બેસીને કાગળ લખતો હતો તેટલાં નોકરે આવીને એક કારડ આપ્યો અને તે કારડ હજી તો ધનજીએ બરાબર વાંચ્યો નહીં તેટલાં ડા.૦ કુપર ઓરડામાં બેસી આવ્યો અને પોતાના મામા આગળ જમીનપર ગુટલુમડ્યે બેસી જઈ મામાનો હાથ લઇ તે બોલ્યો. “મામાજી-મામાજી-મને માફ કરજો.”

“કેકી-દીકરા કેકી ઉઠ-આવ મને ગળે વળગ.”

બેઉની આંખમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં હતાં. ૧૪-૧૫ વરસની વાત ઉપર જે આઠ નવ વરસના છોકરાને ખીજાણમાં ઉંઘતો હોયો

જોઈ પોતાની સગા ખમવા ધનજી રવાના થયો હતો તેજ છોકરાને આજે ગયજી જવાન બનેલાને ધનજીએ પોતાની છાતીએ દાખ્યો.

* * * *

ઉપલા સઘળા બનાવો પછી એ વરસ વહી ગયાં છે.

ફરેતી એક નાના બુચાને પોતાના ખોળામાં લઈને રમાડે અને ધનજી તેણીની સામે ખેરીને પોતાની ધણીઆણી તથા બેટા બેઠને મગન થાય છે અને એક તારનો સંદેશો તે વાંચે છે.

ડાઁ જન્મશેઠ કુપર પોતાની ધણીઆણી ગુલાં અને સાસુ નન્ જખ્યા સાથે મધરાસનજી વસ્યો છે કારણકે કાવશજી કરાકરી નામોશીલરી હકીકત બહાર આવવા પછી ગુલાં અને નવાજખ્યા મુંબઈમાં રહેવું પસંદ પડ્યું હતું નહીં અને મધરાસની એક મો હોરપીટાલમાં ધનજીની લજામણથી એક મોટો ઓઘો ડાઁ કુપર મળ્યો હતો માટે તે ત્યાં દોઢ વરસ થયું જન્મ વસ્યો છે અને ત્યાં તેણે પોતાને ત્યાં એક ખેરીનો જન્મ થવાની ખબર પોતાના મામ તાર મારફતે પુગાડી છે, ને તારનો સંદેશો ડાઁ કુપરના મામા મા હરખલર વાંચે છે.

હવે દોરાબજી કાવશજી અમેરીકન તરીકે નહીં પણ ધનજી કુંવરજી સુરતી તરીકે ધનજી પોતે ઓળખાય છે કારણ કે મરન તેહેમુરસ કાવશજી અને કુરગશંકરના મરતી વખતના લખીત એ રાર એ વરસ અગાઉના પ્રગટ થત્ર ચુકયાં છે, તે પર વાદવીવ ચાલી ચુક્યો છે, પેપરવાળાઓ ઘટતા અને અણુઘટતા ટીકા તે ઉ કરીને ક્યારના પરવારી બેદા છે, અને ધનજી દોઢ વરસ અગાઉ

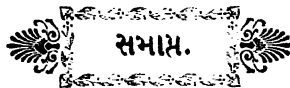
પોતાના ખરાં અસલ ધનજીના નામથી ફરેની સાથે પરણી ચુક્યો છે—એક બેટાનો હમણાં આપ થયો છે.

ફરેનીની કાઠી પોતાના બેટાઓ સાથે કુચ્છીમાંજ રહેલી છે અને તે દીકરાઓના નામ ઉપર મરનાર તેહમુરસની જે રૂપયા બે લાખની પુંજ આપી રહી હતી તે ત્રસ્ટ કરી આપવામાં આવી છે.

ગોપાળની આગાહી ખરી પડી છે. ધનજીને તેણે આપેલી કબુલ્લાત મુજબ તેમની પરણીને ગોદવાઈ ગયો છે અને ધનજીની તોકરીમાં રહીને તે અમન ચમન કરે છે.

બાળકીશણની વીધવા અને તેણીના બાળક બેટા ઉપર નજર રાખવાનું ધનજીએ ચાલુજ રાખ્યું છે અને તેઓ પણ સુખમાં કાળ ગુજારે છે.

આ પ્રમાણે ચો તરફ નજર કરતાં આપણે સઘળાઓને સુખ અને સંપન્ન વચ્ચે આનંદમાં રહેલાં દેખાયે છીએ અને તેમને તેવી રીતે આનંદમાં રહેલાં જોઈએ આપણે આ એ “કાળા નાગ” ની કથાને છેલ્લી સલામ કર્યે છીએ.

બાલીવાળા એન્ડ હોમી.

અત્યંત ઉંચા પ્રકારના ચશમા બનાવનારા.

અમારે ત્યાં

ચશમા તથા આઈગ્લેસ

અને

તેના બુદ્ધી બુદ્ધી ઢપનાં લેનસીસનું એક

ગંજાવર સંગ્રહસ્થાન

હંમેશાં મોજુદ રહે છે.

હારનબી રોડ,

વાઈટવે લેડલોની સામે

અને

કાલબાદેવી રોડ,

મુંબઈ.

અપદેશર ખરશેદજી દેશાઈના

આધપતિપણા હેઠળ પ્રગટ થતું

હિન્દુ, મુસ્લીમ, પારસી કોમમાં

એકે અવાજે વખણાતુ માસિક

ન વ રંગ.

દર માસે સુંદર વાંચનના ૭૦ સફા બહેરાત વિનાના પૂરા
પાડે છે. જે ચાલુ વાર્તાઓ, ટુંકી કથાઓ, નિબંધો, કવેતો,
રમુજો આદી ગુજરાતના અગ્રગણ્ય લેખકો લખે છે.

દર સાલ એક દળદાર ફાંકડી વાર્તાનો અથ તેના આહુકોને
લેટ મળે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૪. પ્રદેશમાં રૂા. ૫.

એક કાર્ડ લખી તમારું મુખારક નામ આહુક તરીકે નોંધાવો.

લખો:—મેનેજર, નવરંગ,

૨૩૭, બજારગેટ, કોટ,

મુંબઈ, નંબ ૧.

ફલી ફાંકડાના કર્મની કહાણી!!

ફલી ફાંકડો તેના નામ પ્રમાણે ખરેખર એકાકી ફાંકડોજ હતો. દેખાવમાં ટટણખાર-પોશાકમાં ટ્રીમટ્રાક બોલવા ચાલવામાં સ્ટાઇલીશ-વાતચીતમાં હસતો રમકડાં જેવો-અને દરેક રીતે પગથી માથાં સુધી એક ખરેખરો ટીપ-ટોપ એકાકી ફાંકડો જવાન હતો. ઉમર હશે આસરે ત્રીસેક વર્ષની અને તે ગયેજ મહીને મુંબઈની એક જાણીતી બ્લુટી-દીના પટેલ સાથે અદરાયો હતો. ધણીયાણીનું પગલું તેને ધણુંજ લાગ્યશાળી નીવડ્યું અને અદરાયા પછી ખીજેજ અડવાડયે ફલી જોન એડીશનની જાણીતી ઇમ્પોર્ટ આરસીમાં સાતસો રૂપિયાના પગારે હેડ સેલસમેન તરીકે નોકરીએ રહ્યો. પોતાનાં એ શુભ નસીબ માટે ફલી મનમાં ધણો હરખાવા લાગ્યો, પણ તેને થોડીજ ખબર હતી કે તેનો એ હરખ કેટલી ટુંક મુદતનો હતો!

ગયાંબહમન મહીનાના પરલાને દહાડે ફલી રાખેતા મુજબ સવારના ઉઠ્યો અને નાહીધોષને ડ્રેસ કરવા ગયો. માથાં ઉપર તેલ લગાડીને સેંટો પાડવા માટે તે આરસીની સાંમે જઈ ઉભો-પણ એહ! અજાણ્યખીઓની અજાણ્યખી!! આરસીમાં પોતાનું મોહકું જોતાંજ ફલીએ જખરો આંચકો ખાધો-તે ઉજળો વાખ બની ગયો-તેના મોહકાં ઉપરથી લોહીનું ટીપેટીપું ઉડી ગયું! તેણે આરસીમાં શું જોયું? તેના માથાંનાં બાલ જે કાલે રાત્રે કાળા ભમ્મર જેવા હતા, તે આજે સવારે નજલાથી એકાએક તદન ઉજળા દુધ જેવા બની ગયા હતા! આખું માથું શુદ્ધ સફેદ થઈ ગયું હતું!

તે જોતાંજ ફલીના હોંસકોંસ ઉડી ગયા! અને ઉડી જાય તેમાં નવાઈ શી! તેનો નવો સાહેબ જોન એડીશન વીલાયતથી જે માલ મંગાવતો હતો, તેનો ઉઠાવ કરવા માટે, અને

જાનરમાં ફરી ઓરડરો લાવવા માટે સારા ખેત્યાણકારક દેખાવના વાન્યાઓનેજ પોતાને ત્યાં સેલસમેન તરીકે તે નોકરીએ રાખતો તો—અને ફક્ત બી તેનાં ખુબસુરત દેખાવને લીધેજ હેડ લસમેનની મોટા પગારની નોકરી આપી હતી.

પણ હવે ફલીનું શું થશે? માથાના બાલ સફેદ થઇ જવા માથે એકવારતો એ એસકી ફાંકડો જવાંત ફલી, “બુઢા જપ જેવા રામજીયા”માં ફેરવાઇ ગયો! તેનો એવો દેખાવ જોઇને સધત્રાંઓ નિંમમાં ને મનમાં હસવા લાગ્યાં અને તેના સાહેબે તો હવે તેની માથે છીટાં શોધવા માંડ્યાં—અને જે વખત જય છે તેમાં ફલીને નોકરી છોડવાની નોટીસ મળે એવો રાહઘાટ જણાવા લાગ્યો.

અધુરામાં પુરું—ફલીના આ કમનસીબની વાત તેની અદરાયલી છુપીયાંછુપીનાં કાંન ઉપર ગઇ અને એવા સફેદ બાલવાલા બુઢાને રણુવા સાફ ના પાડી ફરી બેઠી. એ ચાર દીવસમાંજ ફલીના સરાએ કારજ તોડી નાંખવાનો સંસારો ફલીનાં કાંન ઉપર નાંખ્યો!

પડતીપર પચાસ તે એનું નામ! આ ઉપસસ્રાપરી આકૃતથી લી તો ખીચારો મુનો બાવરો ને ઘેરો દીવાનજ જેવો બની ગયો—પાપઘાત વટીક કરવાનો વીચાર તેના મનમાં આવવા લાગ્યો! મગલો હસતો રમતો ફલી સદંતર ફેરવાઇ ગયો અને સાંજે કલબમાં બે બુખરાયલાં છાંણા જેવો તે એક ખુણાંમાં બેસી રહેવા લાગ્યો. ના જાની દોસ્ત હોમી—ફલીનો આમ નવો અવતાર જોઇને ઘણી ટપટ થવા લાગી અને ફલીને એક ખુણાંમાં લઇ જઇને પટાવી મજબીને તેની દલગીરીનું કારણ પુછ્યું. ફલીએ પોતાના માથાના માથ તરફ આંગળી દેખાડી અને તે પછી રૂમસ ચેહરે પોતાની નોકરી જતી રહેવાની અને દીનું પટેલ સાથનું કારજ તુટવાની તસ્તી દેખાડી.

હોમીએ સઘળી વાત ધીરજથી સાંભળી અને તે પછી ફક્તની ભારે અજબબી વચ્ચે ફક્તી તરફ કાંઈથી દયા અથવા દીક્સોજી દેખાડવાને બદલે હોમી તો ફક્તીની સામે પેટ પકડીને ધ્રુમ હસવા લાગ્યો, અને તેને હસ્તો જોઈને ફક્તીનું ખુશ ગરી ગયું.

હોમીએ જેમ તેમ હસવાનું થોભવું અને તે પછી ખુશ મેલમાં આવીને ફક્તીને કહેવા લાગ્યો—

“જા-જા, ગધેડા, તું એટલો બધો બાયલો છે, એમ હું તો નહીં જાણતો? તો. બાક સફેદ થઈ ગયા તો શુ થયું—તેમાં ગભરાયજી શાંતો? મારી પાસે એવો રાંમજાણ ઉપાય છે કે તારા બાલને પાંજા સપાટામાં કાઢા ભમ્મર બનાવી દેઉં ! જા-હમણાજ પરસીયનહેર-ડાઇની એક શીશી લઈ આવ-અને એકજ વખત લગાડવાથી તારા બાલ પાંજા કાઢા ભમ્મર જેવા બની જશે !

ફક્તી—પણ તેથી કાંઈ બાલને તુકશાન તો નહીં થાય? ને એ શીશી મળેજી ક્યાં?

હોમી—કાંઈની તુકશાંતકારક દવા એમાં નથી—સરકારી લેબો-રેટરીમાં એની તપાસ થયેલી છે—અને ઘણી ઉચી સરટીરીકેટો મળેલી છે. અને એ હેરડાઇ દરેક જાણીતા અને આગેવાન દવા વેચનારને ત્યાં મળે છે.

આ વાત સાંભળતાંજ ફક્તી પાછો હસ્તો રમતો બની ગયો. પરસીયન હેર-ડાઇની શીશી તે તુરતજ લઈ આવ્યો અને કલબમાંજ તે માંમાં ઉપર લગાડ્યો. તેના માથાંના બાલ તુરતજ કાળા ભમ્મર બની ગયા. તેના સહેજે તેને નોકરી ઉપર ચાલુ રાખ્યો—દીનું પટેલ સાથનું તેનું કારજ તુટતું અટકતું અને એ રીતે હોમીની સલાહથી ફક્તી સુખી થયો.

